

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK X

1958

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE, ZALOŽBA »BOREC«, DIREKTOR: MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ • UREJA UREDNIŠKI ODBOR: JANEZ VIPOTNIK, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE BERTONCELJ-MARJAN, BOJAN AJDIČ IN MILE PAVLIN • GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: BOJAN AJDIČ • KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

UVODNIKI

Solska reforma in pouk NOB (Milko Goršič)	1
Ugodnosti novega pokojninskega zakona za borce in aktiviste NOV ter družinske člane padlih borcev (Tomo Brejč)	49
Pred volitvami v Zvezno in Republiško ljudsko skupščino (Janko Rudolf)	97
Trije mejniki v socialističnem razvoju Jugoslavije (Mitja Ribičič)	145
Pri graditvi socialističnih odnosov v naši družbi morajo biti bivši borci v prvih vrstah! (govor Aleksandra Ramkovića)	193
Sutjeska . . . je . . . Sutjeska (Zarija Škerovič)	241
Preden so počile prve puške . . . (Ivan Novak-Očka, Milan Škerlavaj-Petrač, Tine Sušteršič-Tine Zelenik, Boris Ziherl)	321
Sutjeska bo navdihovala sedanje in bodoče rodove (govor maršala Tita)	369
Vse ljudstvo je zgrabilo za orožje (France Bevk)	417
»Borec« na rešetih	465
Kako je nastal naš državni grb (Bora Đorđević)	513
Velika zmaga (Tone Kropušek)	561

DOKUMENTI

»Borec« poizveduje	39, 164,	557
Nikoli več tako!	59	
Jurij Vega — utemeljitelj sodobnega topništva (Milorad Janković)	61	
Skozi sneg in vihar na Štajersko (Tone Vidmar-Luka)	71	
Prva obsodba kvislingov v Evropi (dr. Anton Kržišnik)	76	
Napad na vlak — mostove v zrak (Danilo Delkin) 83, 178, 306, 359, 400	299	
Pred štirinajstimi leti na Javorovici (Franc Butara)	127	
Petrovo pismo borbeni Ljubljani	153	
Zanesljivost spominov na ustanovitev Osvobodilne fronte (France Škerl)	174	
Hitova vojna pot	208	
Pohod proti Ljubljani (Hinko Bratož-Oki)	212	
Gramozna jama nekoč-danes Kdo je miniral progo? (Tone Vidmar-Luka)	217	
V. sovražna ofenziva (Fabijan Trgo)	230	
Sovražne enote, ki so sodelovale v operaciji »Schwarz« (Stevan Korda)	250	
Sutjeska in takratni svetovni dogodki (dr. Metod Mikuž)	258	
Borbena povezanost s Sutjesko:		
Srbija (Petar Višnjić)	263	
Slovenija (dr. Metod Mikuž)	265	

Bosna (Ahmed Donlagić)	266
Makedonija (Bora Mitrovski)	267
Bitka za ranjence (Franc Sotler-Pavijan)	292
Slovenska četa v Makedoniji (Alojz Zidar)	299
Glavni momenti in specifičnosti narodnoosvobodilne borbe v Makedoniji (Bora Mitrovski)	301
Značilnosti narodnoosvobodilne borbe v Srbiji (Petar Višnjić)	304
Kratek pregled NOB na Hrvaškem (Franjo Biljan)	304
Posavski komunisti v pripravah na oboroženo vstajo (Boris Kostanjsek)	326
Poziv CK KPJ narodom Jugoslavije	327
Leto 1941 v razmišljanju ob razstavljenem gradivu v muzeju NO v Ljubljani (Marjetka Kastelic)	332
Znamenja vstaje na Štajerskem (France Filipič)	335
Sklepi MK KPS Maribor	336
Kje, kdaj in kdo so	337
Borba v Jelenovem žlebu — dvakratni slučaj (Matija Maležič)	339
Črna gora in Boka v času pete ofenzive (Jovan Vujošević)	356
Partija jih je pridobila (Milan Škerlavaj-Petrač)	382
Splošna ljudska vstaja v Slovenskem Primorju septembra 1943 (Tone Ferenc)	419
Avto cesta — nadaljevanje NOB (dr. Metod Mikuž)	430
Turjaški grad skozi stoletja (Jože Kožar)	440
Redko odlikovanje (Henrik Drol-Zivo)	441
Iz prvih dni Rašiške čete (Martin Kos-Martinov)	443
Tudi majhna mornarica je lahko kos desantnim nalogam (Fabijan Trgo)	448
Tehnika je padla (Janez Ovse- nik)	471
Kočevska v narodnoosvobodilni borbi (dr. Metod Mikuž)	475
Civilno taborišče pod Snežnikom (Matevž Hace)	485
Ob obletnici obeh zasedanj AVNOJ (dr. Metod Mikuž)	515
Devet grobov	515
Partizanski vzpon na Triglav Smelo in izredno premišljeno dejanje (dr. Metod Mikuž)	524
Zakaj »proletarske«?	568
Partizani »Beneške čete« pred italijanskim sodiščem (Stane Furlani)	569

CRTICE — NOVELE — REPORTAZE — SPOMINI — POTOPISI

Po mine na nemško mejo (Tone Pristov)	5
Tepežni dan (Fedor Beve)	6

Slovenska žena ni dekla! (Justi Kozinc)	12
Novoletno presenečenje (Hinko Bratož-Oki)	26
Obračun (Vinko Hafner) 27, 120, 166, 221	64
Kresovi na Pohorju (Vlado Mišica-Miha)	31
Se vedno so partizanski ljudje (Mile Pavlin)	32
Skozi ofenzivo (Polde Stukelj)	34
Letalec je strmoglavil — ostala je njegova bluza (Lojze Vršnik)	36
Intermezzo (dr. Bogomir Magajna)	56
Ker je bil še premlad (Mile Pavlin)	58
Z bombami nad ljudstvo (Anton Knafeč)	67
Pobeg (Tone Svetina)	74
Borba nad Staro Oslico (Andrej Pagon-Ogarev)	80
Ubili so mi očeta (Vanda Avsec)	82
Mati in otrok velike družine (Nande Žužek)	101
Prigishe domače zemlje (Justi Kozinc)	105
Čiča Janko — znanec z Durmitorja (Ljubomir Matovčić)	108
Arhitekt socialistične zakonodaje	109
Bil je dober tovariš (Nane Mlakar)	110
V neznano (Justi Kozinc)	113
Zgodovina jih ne bo pozabila (Vladislav Rozman)	114
Številna je njena družina (Mile Pavlin, Nande Žužek)	115
Otrok je premagal vojno (Mirko Murovec)	118
V odejah na položaj (Andreana Družina-Olga)	129
Prej in potem, ko smo postali komunisti (Vinko Knol)	148
Spremljali smo naše voditelje (Stefan Pavšič-Jur)	149
»Prebili se bomo in pika!«	154
V vasi vdov (Mile Pavlin)	156
Dvoje smrti (Franc Dobovšek-Zdeno)	160
Ko sem po dveh letih spet prišla domov (Polonca Senčur-Vida)	162
Kratka pamet (Fedor Beve)	169
Očetje, sinovi in hčere (Karel Prušnik-Gašper)	170
Izgubili smo Borisa . . . (Alojz Vindiš-Dunda)	173
Skozi zamete (Karel Pohleven-Drago)	175
Neznane v bataljonu (Hinko Wilfan)	176
Obupanec (Alojz Ravbar)	180
Ob 13. obletnici osvoboditve Ljubljane (Mitja Ribičič-Ciril)	204
Praznik mladosti (Nace Grom)	211
Zadnja noč na kolodvoru (Marjan Medvešček)	216
Bil sem priča njihovega bega (Miha Čož)	217
Meseci pred velikim majem (Črtomir Šinkovec)	226

Stran	Stran	Stran
Rdeči pilot Kluz (Aca Rada- ković)	Ostali smo za zvezo (Ivan Košljar)	Invalidski pevski zbor — iz- viren izvajalec partizanskih pesmi (Nande Žužek)
Privid (Karel Leskovec)	Jana (Alojz Ravbar)	111
Vpraša naj proletarce!	Neizpolnjena želja (Jakob Ve- hovec)	134
To ni bil obup (M. M.)	492	Končno — zbornik fotografij iz NOB (Miro Luštek)
Nedopovedljivi vtisi:	499	188
Bosenski Krim—Mokre—Bloke (dr. Metod Mikuč)	Izpolnjena obljuba (Katja Spur)	189
268	500	Partizanska topografija — važna naloga muzejev NOB (Marjetka Kastelic)
269	501	191
Solze olajšanja (Alenka Ne- dog)	509	195
269	518	224
Sutjeska in njene naravne le- pote (Dobrivoje Popović)	Rože s severa (Bojan Ajdič)	233
270	520	237
Ko bi znala Sutjeska govoriti ... (Petar Višnjič)	Izletniki, ki niso bili izletniki (Mile Smolinsky)	298
273	530	307
Srna (Toša Vujasinovič)	Kri iz tisočernih ran (Dragica Rauter)	344
276	578	347
Legendarni junak — Sava Ko- vačević (Ljubo Kovačević)	Mina posebne vrste (Zlatko Ogrinc)	352
277	532	356
Sava ne bo umrl	534	409
278	536	410
Od Radulje do Sutjeske	Krajec kruha (Alojz Ravbar)	413
(Milan Lah)	Goethejev Weimar in Hitler- jev Buchenwald (Lojze Kra- kar)	414
280	540	427
Spomini na en dan iz pete sovražne ofenzive (Ahmed Džonlagić)	543	442
283	549	457
Komandant se ni več vrnil (Neško Dulović)	Rože v snegu (Ivo Šonc)	458
285	562	474
Spomini bledijo (Iztok AUSEC)	Troje srečanj s Stanetom (France Zugel)	489
286	564	508
Otrok s Sutjeske (Borde Ra- dišić)	572	514
287	573	525
Beg pred slutnjo smrti (Mil- ka Hočevar)	Vojaki-planinci v gorah, ste- nah, na snegu	530
289	580	539
Umirali so od naporov (dr. Marian Kveder)	582	549
291	586	559
Svileni trake za lase (Vladi- mir Cerkez)	Najvažnejša je bila — moralna moč (Franjo Biljan)	564
295	572	564
Nikoli ne bomo pozabili (Do- brivoje Popović)	573	564
296	575	564
Uzlup (Jovan Vujosevič)	580	564
297	582	564
Brez obotavljanja v borbo (Ivan Ferlež)	586	564
327		564
Jekleni ježki (Lenart Baloh)		564
328		564
Mladinska iznajdljivost (Le- nart Baloh)		564
333		564
Zadnji strel (M. M.)		564
338		564
V borbi za svobodo (Bogo Flander-Klusov Joža)		564
342		564
Prelomnica v gorenski vstaji (Janko Prezelj-Stane)		564
348		564
Prve borbe prešernovcev (Fer- do Tolar-Mirko)		564
349		564
Kriki opoldne (Toša Vujasi- novič)		564
351		564
Pred petnajstimi leti je padel pesnik Ivan Goran-Kovačič (Tone Glavan)		564
355		564
Pesem iz groba		564
357		564
Na Ižanski cesti je zagrmelo (Jože Anžlovar)		564
358		564
Po stopinjah pionirja — borca stopajo pionirji draveljskega odreda		564
364		564
Od Ljubljane do Tjentišta (Mile Pavlin)		564
378		564
OF je pozvala (Lenart Ba- loh)		564
384		564
Črna aktivka (Rastko Bra- daška)		564
385		564
Trdnjava v razvalinah (Jože Štok-Korotan)		564
392		564
Zaznamovanci (Nande Žužek)		564
395		564
Stara Kobečka (Lojze Zupanc)		564
397		564
Most nad časi (Branko Popo- vič)		564
402		564
Očetova solza (Fedor Bevc)		564
405		564
V zasedi (Drago Suhli)		564
428		564
Betonska bela kača (Iztok Ausec)		564
433		564
»Vi učite svet, kaj pomeni svoboda!« (Bojan Ajdič)		564
435		564
Grad gori (Henrik Drol-Zivo)		564
439		564
Kovači svojih značajev (Mile Pavlin)		564
447		564
Lakota (France Filipič)		564
451		564
Svoboden lov (Ivan Tlaker- Luka)		564
452		564
Bilo nas je vedno več (Franc Godler-Blisk)		564
479		564

Stran PESMI

prvikrat na straži (Valentin Cundrič)	10
pohorska legenda (Dorđe Radišić) 11, 60, 123, 165, 206, 248, ...	345
Pionirček (Mirta)	50
Po bitki (Miha Klinar)	50
Taborišče (Miha Klinar)	63
pionirsko kolo (Marija Drnovšek)	66
Skica (Miha Klinar)	105
Pred pomladjo (France Kosmač)	148
pismo (Vojka)	168
Temna slutnja (Miha Klinar)	205
Pohod (Dušan Mevlja)	214
Nepremagljiv napis (Bert Brecht)	224
Nemškim vojakom na Vzhodu (Bert Brecht)	225
Konji (Slavko Jug)	228
Jezero na Zelengori (Jure Kastelan)	243
Partizanska pomlad (Aca Šopov)	250
Stojanka, Mati knežpoljska (Skender Kulenović)	262
Jama — prvi spev (Ivan Goran-Kovačič)	264
Vojaki (Črtomir Šinkovec)	284
Pozabljene rože (Valentin Cundrič)	285
Grob padlega tovariša (Grigor Vitez)	286
Sinovi tvoji (Mirko Banjevič)	291
Tank — spomenik (Tadeus Rózewicz)	353
Goranov epitaf (Dragutin Tadijanović)	355
»Skopali grob smo . . .« (Blaž Ostrovrhar)	357
Noč pred odhodom (Tanasije Mladenović)	374
Rojstvo v noči (Sergej Vošnjak)	386
Hči materi (Otilija Budak)	429
Pastorala (Slavko Jug)	436
Podgorski mornarji (Jure Kastelan)	449
V slovenskih vaseh (Karel Destovnik-Kajuh)	467
Mlin (France Kosmač)	468
V pozni jeseni (Miha Klinar)	482
Judita (Czesław Szląk)	494
Na starih poteh (Miha Klinar)	502
Mimogrede (Miha Klinar)	514
Zalostinka (France Filipič)	533
Pesnikovo drevo v taborišču smrti (Lojze Krakar)	537
Smrt (Dušan Mevlja)	548
Partizanska lirika (Valentin Cundrič)	577
Zrtvam XII. brigade (Lojze Sone)	597

RAZGLED PO SVETU

Naš razgled po svetu (dr. Jan-ko Jeri — Miran Ogrin)	202
(Janko Jeri) 14, 57, 107, 159, 246, ...	330
(Miran Ogrin)	380
Naj nikoli ne ovne cvetje na grobovih hrabrih sinov (Bo-riš Volčenko)	15
ZBOWID — Zveza borcev za svobodo in demokracijo Poljske (Jože Bertoncelj-Marjan)	16
Maginotova linija — atomska opozovalnica?	106
Zakasnelo priznanje (dr. Jan-ko Jeri)	203
Atomska in tridimenzionalna vojna (Milorad Janković)	240

Bodo odprli muzej v Dachauu?	246
Vaša podpora je bila iskrena in nesebična	381
Partizansko gibanje v itali-janski pokrajini Pesaro-Urbino in prispevek jugoslovanskih internirancev k zlo-mu fašizmu (Leopold Vrbovšek)	526
Obisk iz Afrike . . . in Avstra-lije (Mile Pavlin)	606

NENAVADNE ZGODBE

1 Mile Pavlin	13
2 Janez Debec-Mile Pavlin	13
3 Ivan Jan	68
4 Hinko Wilfan	68
5 Mile Pavlin	69
6 Franc Sodja	125
7 Janez Švajncar	125
8 Zdenko Muhar	172
9 Martin Pižent	172
10 Vinko Mojskerc	220
11 Vinko Kepic	220
12 Ivan Jan	221
13 Ilija Radulović	303
14 Mile Pavlin	303
15 Feliks Rejc	303
16 Ciril Ster	354
17 Franc Hvala	354
18 Franc Murgelj	396
19 Jože Štok	396
20 Hinko Bratož	425
21 Just Perat	425
22 Ivan Tlaker	469
23 Jože Štok-Korotan	469
24 Darko Prijatelj	470
25 Ivan Tlaker	536
26 Gorazd Morjak-Rastko Bra-dašnja	581
27 Jože Štok-Korotan	581

KAKO SEM DOBIL PARTIZANSKO IME

Tone Vidmar-Luka	33
Stanko Semič-Daki	33
Andreana Družina-Olga	33
Milan Škerlavaj-Petrač	80
Ivan Kovačič-Efenka	80
Hinko Bratož-Oki	81
Tone Sušteršič-Tine Železnik	81
Franc Sodja-Gašper	81
Franc Pokovec-Poki	102
Ivan Hiti-Igor	102
France Bregar-Vido	102
Angel Kosovel-Peter	103
Avzug Dugolin-Maks Potokar	103
France Podstudenšek-Rok	103
Jože Klanjšek-Vasja	103
Jože Boldan-Silni	150
Jože Primožič-Miklavž	150
Albert Rajer-Borut	150
Živojin Prosenec-Palček	151
Ivan Jevc-Cufi	151
Janko Leben-Zmago	151
Ivan Tlaker-Enooki Luka	151
Rudolf Hohkraut-Dolfe	196
France Hvala-Peter	196
Avzug Spacapan-Strnad	196
Vinko Mojskerc-Jesen	196
Franc Sotler-Pavijan	197
Stefan Pavšič-Jur	197
Peter Kos-Petruska	197
Alojz Žužek-Tarzan	197
Franc Mekina-Borut	197
Jule Strlič-Leon	280
Ivan Ferlež-Svejk, Milan	280
Franc Avbelj-Lojko	281
Slavko Snel-Smrekar	281
Aco Puhar-Tominc	340
Bogo Flander-Klusov Joža	340
Joža Knific-Veja	340
Milan Zakelj-Zirovnik	341
Franc Stadler-Pepe	341
Tone Pristov-Gusar	382

Jože Štok-Korotan	383
Vinko Kepic-Pavle	383
Karel Grabeljšek-Gaber	420
Franc Puterle-Cure	420
Cveto Novak-Iztok	420
Jože Peskar-Fric	420
Anton Poljanšek-Branko	421
Henrik Drol-Zivo	421
Rudolf Hubernik-Svarun	472
Jožef Mlekuz-Dorijan	472
Janez Slovenec-Popaj	472
Milan Urh-Marko	472
Ivo Lipar-Iztok, Slavijan	472
Ivan Jan-Srečko	473
Ivan Lokovšek-Jan	473
Jože Kogej-Rasto	522
Franc Godler-Blisk	522
Franc Bratovž-Aco	522
Franc Konobelj-Slovenko	523
Anton Britovšek-Propaganda	523

PO DOMOVINI — IZ ORGANIZACIJ ZB

Franc Leskošek-Luka šestde-setletnik	7
Požar in volitve (Nande Žužek)	38
Lani — petič kolonije otrok padlih borcev (Nande Žužek)	40
Najboljši zdravnik je trdna volja (Nande Žužek)	41
Najdalj žive v svobodi (Mile Pavlin)	43
Izvirna počastitev Dneva re-publike (Nande Žužek)	44
Popravljajo zamujeno (Mile Pavlin)	44
Bivšim borcem vso skrb (Mile Pavlin)	45
Kaj je — kaj bo (Mile Pavlin)	45
Kratke novice 46, 94, 144, 192, 313, 368, 415, 463, 511, 558, 607	240
Ne pozabimo partizanskih kra-jev! (Martin Pižent)	87
Predlagam . . . (Franc Dobovšek)	87
Lahko rečem, da sem zado-voljen (Mile Pavlin)	88
Po stezah partizanske Jelovice (Mile Pavlin)	90
Ne vse naenkrat! (Just Perat)	91
Stežice so se zarastle (Just Perat)	91
Trije odgovori . . . (Mile Pavlin)	92
Proslava največje bitke pri nas	98
Kje in kako naj uveljavijo borci in njihove družine pravice po zakonu o po-kojninskem zavarovanju (dr. Miha Butina)	100
Urad, ki bo odločal o upo-kojitvah	100
Poseben invalidski dodatek za oroke padlih borcev (Ivan Jenko)	133
27. aprila bo odkrit spomenik v Celju	134
Krepko bodo zavihali rokave (Martin Prešeren)	135
Ob žici okupirane Ljubljane (Bojan Ajdič)	136
Pet odgovorov . . . (Bojan Ajdič)	138
Doslej predmeja — v bodo-če . . . ? (Bojan Ajdič)	139
Primerna spodbuda rodi uspeh (Nande Žužek)	140
Široka in pomembna razpra-va (Mile Pavlin)	141
Spomenik v skladu z okolico (Mile Pavlin)	141
Tito pred proslavo na Sutje-ski	146

Stran	Stran	Stran
Junaška doba ne bo pozabljena (Andrej Pagon-Ogarev) . . .	Zapiski iz Koprškega (Mile Pavlin)	Propaganda v II. svetovni vojni
182	413	495
Za pravično priznanje udeležbe v NOB (Mile Pavlin) . . .	Tretjič »doma«	Protifašistični borci tujih narodnosti v NOV
185	437	497
Dolenjski Urh (Peter Romanič)	Na svidenje na Rašiči! (Jože Vidali)	Upravičena radovednost (Miljana Rink)
185	444	524
Na naših ramenih je zrastle ta družba — na naših se mora tudi razvijati (Mile Pavlin)	Že osmič smo praznovali Dan vstaje (Bojan Ajdič)	
186	454	
Ob prvih uspehih (Mile Pavlin)	Mozaič s proslave Prešernove brigade (Ivan Jan)	
190	456	
Resolucija Zveze borcev NOV Jugoslavije	Počastitev padlih borcev (Ciril Šter)	
198	458	
Sklepi razširjenega plenuma CO ZB NOV Jugoslavije . . .	Počitek daleč od doma (Bojan Ajdič)	
201	460	
Se vedno nas družijo partizanska zavest (Mile Pavlin) . . .	Preostali so se zbrali (Bojan Ajdič)	
235	503	
22. julija — v Jelenov žleb . . .	Takšni kot so, nam niso v ponos! (Stevo Virag) . . .	
235	505	
Kako bo letos s kolonijami? (Mile Pavlin)	Partizanski dom vabi (Mile Pavlin)	
236	507	
Namesto poročila iz Maribora Živahno delo ZB v Selški dolini (Stane Bajt)	O izjemnih upokojitvah (Ivan Jenko)	
237	509	
Skrb za vsakega posameznika (Mile Pavlin)	Ob 40-letnici KPJ	
238	517	
Borci NOB morajo biti naprej najdoslednejši čuvarji pridobitev naše revolucije in nosilci socialističnih odnosov med ljudmi	Zveza borcev in volitve v zadružne svete (Andrej Petelin)	
244	519	
Njihovi problemi, težave in uspehi (Dušan Petrovič-Sane, Nemanja Vlatković, Borra Čauševski)	V Begunjah (Mile Pavlin) . . .	
308, 309, 310	535	
Pohod tovarištva (Mile Pavlin) .	Kdo ima prav? (Mile Pavlin) .	
311	545	
Proslava v Begunjah (Mile Pavlin)	Kje je bilo tako? (Mile Pavlin) .	
313	546	
Naprednim železničarjem v spomin	Rečeno je bilo . . . (Stane Vesel)	
313	547	
Spomenik žrtvam iz Mautausa	Proslave ob pomembni obletnici	
313	547	
Spomeniki na Sutjeski (Radi-voje Jovanović)	Vojkovci ob petnajstletnici (Bojan Ajdič)	
315	548	
22. julija — v Skofjo Loko (Franc Konobelj)	Nova grobnica v Gor. Igu (Tone Seliškar)	
316	549	
Grobišče padlih borcev v Tržiču (Ciril Šter)	Kako smo postavljali spomenik na Šipku (ing. arh. Braco Mušič)	
317	550	
Nov spomenik v Celju	Na Rašiči je spet »zagorelo« (Mile Pavlin)	
317	551	
V spomin na pomembno borbo	Pogledimo se v človeka, otroka (Mile Pavlin)	
342	553	
Kdo je dal pobudo? (Ivan Bertonec-Johan)	Spomenik sožitja (Mile Pavlin) .	
348	555	
Naša mladina želi spoznati zgodovino NOB (Franc Konobelj)	Se vedno odgovorne naloge (Mile Pavlin)	
360	556	
Koristno in poučno (Peter Romanič)	Stanovanje in odlikovanje (Mile Pavlin)	
361	596	
Vsak naj ve za svoje pravice (Just Perat)	Tudi turisti naj se seznani-jo z NOB (Mile Pavlin) . . .	
361	598	
Ulice nosijo njihova imena . .	Omahnili so pred ciljem (Bojan Ajdič)	
362	601	
Pomagali jim bodo z nasveti (Mile Pavlin)	Dvoje nasprotij (Mile Pavlin) .	
362	603	
Dvoje vprašanj z razprave (Mile Pavlin)		
363		
Vsestransko koristna šola (Mile Pavlin)		
364		
Kočevski zapiski (Mile Pavlin) .		
365		
Mladina po poteh Prešernove brigade (Mile Pavlin)		
366		
Odlikovane brigade s Sutjeske Spomenica »Sutjeska«		
371		
Skupaj v grobnici		
372		
Lik in veličina Josipa Broza-Tita		
376		
Spomenica hvaležnosti		
376		
Da bo manj nejasnosti (Ivan Jenko)		
407		
Nove oblike dela ZROJ		
407		
Stevilne prireditve za Dan borca (Bojan Ajdič)		
408		
Utrinki izpod Mangarta (Mile Pavlin)		
411		
Kako je z vsem tem v Pivki? (Bojan Ajdič)		
412		

NEKROLOGI

Dr. Ferdo Kozak	3
Ana Zihertl-Mami	199

RAZNO

Maginotova linija	18
Se ne veste? 37, 82, 126, 234, 406, 491, 544, ...	346
»Borčeva« pravna posvetovalnica	46, 117
Vprašanje »živčnih« motenj pri bivših borcih (dr. Lev Milčinski)	54
Siegfridova linija	62
Dopolnilo	79, 463
Zavezniške invazijske sile . . .	86
Pisma uredništva 89, 142, 227, . . .	510
Zahvala (Ida Trobec)	93
Kdo ima prav? (Franc Hyala-Peter)	104
Izrečeno in zapisano 187, 236, . . .	511
Kdo jo pozna?	558, 593
Atlantski zid (Stevan Korda) . . .	188
Poveljevanje v NOV (T. R.)	235
Svojci se še niso javili	256
Popravek	308
Borba, boj, bitka (Franc Sotler-Pavijan)	408
	446

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Čuden pogreb (Alojz Ravbar) . . .	47
Mussolinijev »junak«	48
Tri kratke	48
Petrova anestezijska (Tone Pristov)	96
Čudni mesarji (Tone Pristov) . . .	96
Kratka	96
Na manevrih	96
Starka in druga fronta	319
Na prevezovališču	319
Izmena	319
Zgodovino vprašaj!	319
Kordunci o Italijanih	320
Vajenec-mojster	320
Uspavalno sredstvo	320
Partizan in italijanska artilerija	320
Vajina sreča	320
Komandirja in razred	416
Vojna taktika Branka Čopiča . . .	416
Petokolonski	416
Tovariši AVNOJ	416
Proglas	416
Demonjeve karakteristike	416
Niso vedeli, kaj jedo (Lojze Stajner)	464
Kurirja na kolesih (Tone Pristov)	464
Rafali v gnoj (Karel Leskovec)	464
Jazbec na dveh nogah (Karel Leskovec)	512
Amnestija	512
Posestnik (Tone Pristov)	512
»Chi va la?« (Franc Sotler)	512
Juretovi sladkorčki (Tone Pristov)	512
O kulturnem pljuvanju (Alojz Ravbar)	559
Pošta	560
Frizerjeva vljudnost	560
Nesporazum	560
Lukova uniforma	608
Spremembra	608
Naloga sanitete	608
Spreten žicar	608
Bubalovi čevlji	608
Nesporazum	608
Prijaznost	608
Stražarska	608

PORTRETI IN KARIKATURE

Abu B. Magba Kamara 606, Alfirovič Peter-Pero 349, Avbelj Viktor 94;	
Bevk France 421, Broz Josip-Tito 19, 112, 207, 208, 209, 210, 211, 231, 244, 257, 370, 371, 375, 376, 377, 380, 450, 458, Broz Jovanka 458;	
Cah Ivan-Iskra 183, 184, Cunja Ivan-Slavnik 183;	
De Gaulle Charles 331, Dermastia dr. Marijan 438, 552, Dori 229, Družina Andreana-Olga 33;	
Eberl Leopold-Jamski 576, Eriander Tage 21;	
Ferlež Ivan-Milan 280;	
Godler Franc-Blisk 522, Gomulka Wladislaw 19, Goran Ivan-Kovačič 264, 355;	
Hribernik Rudolf-Svarun, 350, 421, 457;	

Jaka 476, Jakac Božidar 544, Jakin Rado 349, Jakopič Albert-Kajtimir 94, Jones William 373, 435, 436, 437, 438, Jovanič Djoko 94;

Kante Alojzija 184, Kidrič Boris 153, Kirn Viktor 349, Klanjšek Jože-Vasja 71, 103, Kolar Franci 94, Konobelj Franc-Slovenko 522, Koprivnikar Tone-Gorki 394, Kovačević Sava 277, Kozak dr. Ferdo 3, Krese Franc-Coban 112, Kržišnik dr. Anton 77, 78, Kveder dr. Marijan 291;

Lah Milan 282, Lepin Jože-Ris 503, Leskovec Karel 349, 473, Leskošek Franc-Luka 7, 195, Lokovšek Ivan-Jan 438, 473;

Maček Ivan-Matija 195, Majcen Marija 587, Makuc Drago 9, Marinko Miha 458, 503, Masleša Veselin 298, Matko Mirko-Stajerc 219, Mejač Ivan 300, Mevlja Dušan 67, Mojskerc Vinko-Jesen 196;

Nardin Karel-Jakec 349, Naser Gamal Abdel 107, 112, 370, 371, 380, 458, Nasič Milan 357, Novak Ivan-Očka 322;

Pecotič Bogdan 602, Petje Janez-Jovan 394, Pijade Moša 108, 109, Podgornik Jože 300, Pokovec

Franc-Poki 103, Prušnik Karel-Gasper 170;

Ranković Aleksander 194, 377, 435, Ravnikar Jože 456, Ribar dr. Ivan 257, Ribičič Mitja-Ciril 393, Romanič Peter 361, Rozman Franc-Stane 543, 544, Rutič Dina 288, Rutič Ivka 287, 288;

Sekirnik Janko-Simon 393, Semič Stanko-Daki 33, Sever Stane 9, Sodja Franc-Gasper 81, Sotler Franc-Pavijan 197, Stadler Franc-Pepe 341, Stambolič Petar 563, Sukarno dr. 106;

Sentjurc Lidija 195, Šimec Milan 361, Škerlavaj Milan-Petrač 80, 323, Slander Slavko 326, Stok Jože-Korotan 383, Sušteršič Tone-Tine 324;

Tlaker Ivan-Luka 151, Tomšič Vida 101, 438, Tory Tugomir 9, Trojar Janez 237, Tumiatto Francesco 528;

Vega Jurij 61, Vidmar Tone-Luka 33, 70, 71, Vinter Boris 173, Vladislava 17, Vodopija Željko 300, Vrabič Olga 438;

Zavašnik Franc-Božič 394, Zidar Alojz 300, Ziherl Ana 115, 199, Ziherl Boris 325, 563.

SLIKE NA OVITKIH

1. France Slana: Pogled z »Bič-kove skale« na Dražgoše; 2. France Slana: Pogled na Črnomelj; 3. Ljubo Ravnikar: Pogled na Dolo-mite; 4. Bruno Vavpotič: Pogled na Ljubljano; 5. France Zupan: Pogled na trg v Ajdovščini; 6. Evgen Sajovic: Pogled na Suho (Sutjeska); 7. Ljubo Ravnikar: Pogled na Kamnik; 8. France Zupan: Pogled na Ljubno v Savinjski dolini; 9. Evgen Sajovic: Pogled na turjaški grad; 10. Evgen Sajovic: Pogled na Kočevje; 11. Ljubo Ravnikar: Pogled na nekdanjo kaznilnico v Begunjah in 12. Lojze Perko: Pogled na Lož.

SODELUJOČI ILUSTRATORJI

Amalietti Marjan, Andrejevič Dorde-Kun, Bizovičar Milan, Ciuhra Jože, Fioravanti Edvardo, Hrovatin Karlo, Jemec Marjanca, Klemenčič Dore-Maj, Kos Božo, Lakovič Vladimir, Mujezinović Ismet, Papič Julij, Petrič Dušan, Romih Ivan, Sajovic Evgen, Seljak Ivan-Copič, Slana Franc, Sotra Branko, Subić Ive in Vidic Janez.

F. SLANA
1957
ORATCOLE

ŠT. 1

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 1. ŠTEVILKE

Solska reforma in pouk NOB (Milko Goršič)	1
Dr. Ferdo Kozak	3
Program založbe »Borec« in njene perspektive	4
Zbrano je delo Klusovega Jože	4
Po mine na nemško mejo (Tone Pristov)	5
Tepežni dan (Fedor Bevc)	6
Franc Leskošek-Luka – šestdesetletnik	7
»Se pomnite, tovariši?« (I. J.)	8
Prvikrat na straži (Valentin Cundrič)	10
Pohorska legenda (Djordje Radišić)	11
Slovenska žena ni dekla (Justi Kozinc)	12
Nenavadne zgodbe (Mile Pavlin, Janez Debevc)	13
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	14
Naj nikoli ne ovne cvetje na grobovih hrabrih sinov	15
ZBOWID – Zveza borcev za svobodo in demokracijo Poljske (Jože Bertonec-Marjan)	16
Maginotova linija	18
V muzeju NO vedno več obiskovalcev (M. K.)	19
»Liščiki« in »Mule« namesto kavbojk in svetopisemskih zgodb (N. Z.)	21
Kaj je diafilm?	22
Borci in aktivisti pišejo spomine (Matija Zgajnar)	24
Nove knjige	25
Napisi na spomenikih NOB	25
Novoletno presenečenje (Hinko Bratož)	26
Obračun (Vinko Hafner)	27
Kresovi na Pohorju (Vlado Mišica-Miha)	30
Se vedno so partizanski ljudje (M. P.)	32
Kako sem dobil partizansko ime	33
Skozi ofenzivo (Polde Štukelj)	34
Letalec je strmoglavil – ostala je njegova bluza (Lojze Vršnik)	36
Se ne veste?	37
Požar in volitve (N. Z.)	38
»Borec« poizveduje	39

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Lani – petič kolonije otrok padlih (N. Z.)	40
Najboljši zdravnik je trdna volja (N. Z.)	41
Najdalj žive v Svobodi (M. P.)	43
Izvirna počastitev Dneva republike (N. Z.)	44
Popravljajo zamujeno (M. P.)	44
Bivšim borecem vso skrb (M. P.)	45
Kaj je – kaj bo (M. P.)	45
Kratke novice	46

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Cuden pogreb (Alojz Ravbar)	47
Mussolinijev »junak«	48
Tri kratke	48

Slika na ovitku – France Slana: Pogled z »Bičkove skale« na Dražgoše

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. – Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 150 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštini predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-Z-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Kličiji, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

ZOPET SMO SI SEGLI V ROKE

Novo leto! Koliko čestitk in želja je bilo izrečenih in napisanih v teh dneh. Srečno, srečno... Manj važni dogodki preteklega leta so že na pol pozabljeni, nekaterih pa se bomo spominjali vse življenje.

In naši načrti za naprej? Vsi si želimo, da bi leto, ki je pred nami, izpolnilo naše tihe želje, vse tiste, ki se v nas s skrbjo ali v težkem pričakovanju prepletajo. Ali bo mogoče vse uresničiti? Nekaj, morda precej naših načrtov je vezanih tudi na denar. Kakor bomo z njim ravnali, se bodo izpolnjevala tudi naša pričakovanja. Kdo se ne bi hotel že pomladi oskrbeti s kurjavo, preživeti dopust na morju ali v hribih, imeti nekaj denarja za ozimnico? Našel sem samo stvari, ki so same po sebi nujne, so pa drugim potrebam za tekstil, opremo stanovanja itd. podobne. Posebno pa dražje stvari moramo tudi po nekaj mesecev varčevati. Volja in naden, nepremišljen nakup manj potrebnih stvari pa sta si dostikrat nasprotna. S takimi nakupi navadno ostanemo prikrajšani za druge večje potrebe. Če bomo znali prav urediti denarna vprašanja, bo tudi velik del naših pričakovanj v letu že izpolnjen.

Statistični podatki denarnih zavodov, posebno Mestne hranilnice ljubljanske, kažejo, da se vedno več ljudi odloči za hranilno knjižico, ker vedo, da je doma hranjen denar bolj zapegljiv. Samo v letu 1957 je pri

MESTNI HRANILNICA LJUBLJANSKI

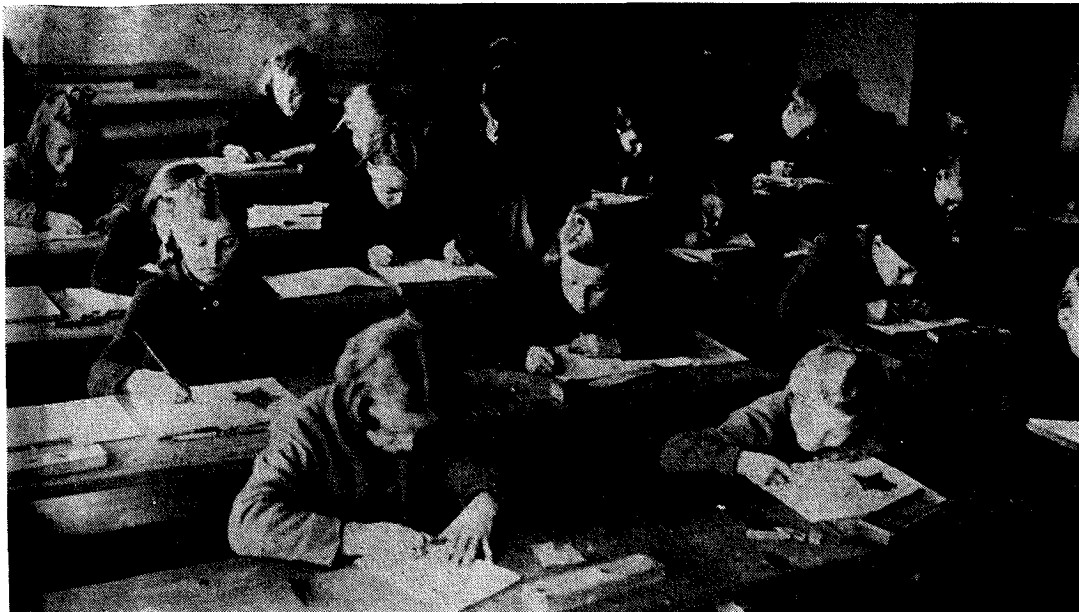
porastlo število vlagateljev za 8000, vloge za 700 milijonov dinarjev, skupno stanje hranilnih vlog pa je preseгло dve milijardi dinarjev.

Vsi ti prihranki so naloženi na hranilne knjižice za določene namene, za izpolnitev tisočih želja. Mnogo teh bo izpolnjenih še preden si bomo ponovno segli v roke in voščili srečno, srečno...

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik X — Januar 1958

V partizanski šoli na osvobojenem ozemlju v Ljubnem, 7. novembra 1944. leta

MILKO GORŠIČ:

Šolska reforma in pouk NOB

OB DISKUSIJI o šolski reformi bo koristno, če ponovno razmislimo tudi pouk NOB v naših šolah. Več stvari je, ki jih moramo pri tem vzeti v poštev. Naša NOB je najbolj junaška doba v zgodovini našega naroda. Spomin nanjo in na negovanje njenih svetlih tradicij mora postati za naš narod veliko bogastvo, seznanjanje mladih pokolenj z doslednostjo in junaštvi iz NOB pa močno sredstvo za njihovo vzgojo v utrjevanju narodnega ponosa, dviganju zavesti in požrtvovalnosti za delo na našem napredku.

Računati moramo z dejstvom, da je NOB danes polpretekla doba. S tem hočem reči, da to še ni daljna zgodovina, da je naša sedanjost najtesneje povezana s pridobitvami NOB in revolucije. Obenem pa je treba reči, da je graditev nove socialistične družbe že novo obdobje v našem družbenem razvoju. Medtem ko so bili takoj po vojni dogodki iz NOB v spominu še sveži, o njih se je govorilo v družini in v vsakdanjem življenju sploh, ugotavljajo danes učitelji, da mlajše generacije o tem vse manj vedo, ker o tem vse manj slišijo. To je razumljivo;

*Med ruševinami doma, ki so ga požgali Italijani
(Trava, 30. januarja 1945)*

življenje je že pritisnilo v ospredje pozornosti nove probleme.

Nekateri so skušali napraviti iz pouka NOB v nižjih razredih obvezni šolski predmet, ki naj bi imel točno določeno in predpisano snov. Otroci naj bi se te snovi že v rani mladosti učili in naučili z vsemi letnicami, kraji, dejstvi in podrobnostmi vred. NOB je tako postala zgodovina, in to često zgodovina v slabem smislu, ki se je morajo učiti in (večinoma z nevoljo!) naučiti kakor vsak drug predmet. Posebno so se jim često zdele važne vse sovražnikove ofenzive z vsemi podrobnostmi vred. Kmalu smo opazili, da tak način pouka ne vodi k zaželenemu cilju. Namesto da bi otroka v nižji obvezni šoli čustveno vezal z NOB, ki je neposredna osnova naše sedanje družbe, je tak pouk navadno rodil odpor, kakor rodi odpor vsak predmet, ki ga na tak način poučujemo. Seveda je to odvisno od učitelja. Pouk NOB v nižjih razredih obvezne šole pa zahteva zaradi svoje specifičnosti posebno obravnavo, drugačno kakor drugi predmeti. Takšen »zgodovinski« pouk NOB je

bil že opuščen v nižjih razredih. Le še v četrtem razredu osnovne šole je nastopala NOB še kot predmet, novi predmetnik pa bo tudi to opustil. Ker pa šola mora dati učencem tudi sistematično znanje iz NOB in ljudske revolucije, saj je to potrebno za vsakdanje življenje, je upravičeno in potrebno, da nudi šola tudi sistematski pouk NOB, seveda v višjih razredih. V novem učnem načrtu je predmetni pouk NOB predviden šele v osmem razredu obvezne šole kot del zgodovine jugoslovanskih narodov. Prav tako naj bi se poučevala NOB kot predmet v četrtem razredu višje gimnazije.

Mislim, da so ravno nižji razredi osnovne šole najvažnejši za pouk NOB, ker bomo ob pravilnem vzgojnem delu pri otrocih vzbudili tudi čustven odnos do NOB, ki jim bo ostal potem vse življenje v spominu.

Razumljivo je, da mora šola učiti po nekem sistemu in rezultat pouka naj bo vzgoja mladega pokolenja, z vzgojo pa povezano znanje, ki naj potem v življenju služi bivšemu učencu. Tak sistem pouka mora računati z dojemljivostjo otrok in pedagoškimi izkušnjami, na katerih je zgrajen ves šolski sistem. Pouk NOB se mora v ta sistem vključiti kot važen sestavni del.

To poskuša doseči novi začasni učni načrt za nižje razrede obvezne šole, ki ga je lani sprejel Svet za šolstvo LRS. V okviru predmeta »Spoznavanje prirode in družbe« naj se obravnavajo po tem načrtu teme iz NOB in ljudske revolucije. Omenjam nekatere! V prvem razredu: Slava padlim borcem, Dan republike, JLA, OF, Titov rojstni dan, Zgodbe o aktivnem sodelovanju otrok v NOB; v drugem razredu: Domači kraji med NOB, Spomini borcev NOB, Partizani — junaki borbe in dela, Epizode iz življenja naših borcev in tovariša Tita; v tretjem razredu naj se obravnavajo partizanska leta pri nas, okupatorjevi zločini, znameniti borci, narodni heroji itd. Praktično delo učencev v nižji obvezni šoli pa naj bo: ogled krajev, ki so v zvezi z NOB (partizanske bolnišnice, ilegalne in partizanske tehnike, bojišča, kraji, kjer so padali talci, spomeniki), obisk še živih borcev, obisk muzejev narodne osvoboditve itd.

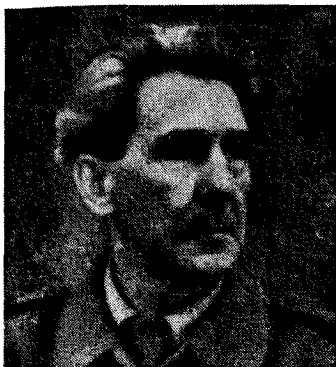
Toda napačno bi bilo, če bi se s temi načrti zadovoljili! Napisal sem že, da je zelo važno, kako podamo nižješolcu NOB in našo ljudsko revolucijo. To pa ni odvisno le od

učnih načrtov, ampak od učitelja, staršev in drugih, ki pomagajo vzgajati otroke. Učitelji v naših šolah uspevajo bolj ali manj pri svojem pouku NOB. To je odvisno od njihovih sposobnosti in od tega, kako se potrudijo v delu. Če so sami sodelovali v NOB, imajo večje možnosti za uspeh. Toda s časom je vse manj takih, ki bi mogli povedati otrokom kaj zanimivega iz lastnega doživetja v NOB. Posebno mlajšim ostane možnost izkoristiti literaturo o NOB, namenjeno učiteljem in učencem. Potrebno pa bi bilo napraviti izbor takih člankov, ki bi bili prirejeni za otroke raznih starosti. Zanimivo in živo podoba NOB pa lahko dajo otrokom borci NOB, kar ponekod v šolah tudi delajo. Toda to ni preprosta naloga! Treba se je vživeti v otrokovo mišljenje. Otrokom je treba pripovedovati to, kar otroci lahko dojamajo, kar je zanje najbolj zanimivo. Vsak, ki je otrokom pripovedoval o NOB, pač ve,

kako različno pozornost doživijo pri otrocih različne teme. Spoznanje z osebo, ki pripoveduje svoje osebne dogodke, napravi na otroka lahko največji vtis.

Težave pri obravnavanju NOB kot predmeta v višjih razredih so v tem, da to gradivo za potrebe takšnega pouka še ni dovolj urejeno. Pri obravnavanju predmeta NOB bi se, mislim, morali prav tako ogibati nevarnosti, da to postane siva, neaktualna zgodovina. V tem primeru bo predmet oz. namen zgrešil cilj. Obenem pa je treba upoštevati, da je mladina v tej dobi razumsko razgibana, željna spoznanj in zelo kritična.

Pravijo, da je zgodovina učiteljica človeštva. Pouk NOB, ki je naša polpretekla doba, ko se še čutijo posledice zgodovinskih dejanj iz te dobe, mora biti zato dvakrat poučen. Zato pa zahteva pouk NOB kot predmet posebno pozornost.

Dr. Ferdo Kozak

Lani, dne 8. decembra, je po krajši bolezni nenadoma preminil dr. Ferdo Kozak, podpredsednik Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije, republiški poslanec, slovenski pisatelj in član predsedstva SZDL Slovenije.

Pokojnik se je rodil 28. oktobra 1894 v Ljubljani. Po maturi v Ljubljani je 1922 doktoriral iz slavistike na univerzi v Pragi. Zadnja leta pred vojno je bil profesor na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kot napreden publicist in pisatelj je sodeloval v vrsti naprednih časopisov in revij, tako v »Ljubljanskem Zvonu«, »Slovanu«, »Preporodu« in kasneje v »Sodobnosti«, kjer je bil

urednik. Sodelavci »Sodobnosti« so bili tudi Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Boris Zihherl in drugi komunisti. Ti so napravili iz revije tribuno naprednih, marksističnih stremeljenj. Po razpadu Jugoslavije se je dr. Ferdo Kozak takoj priključil osvobodilnemu gibanju. Bil je med udeleženci zgodovinskega ustanovnega seštanka Osvobodilne fronte dne 27. aprila 1941. Potem je bil član kulturnega plenuma OF in urednik »Zbornika 1942«. Okupatorske oblasti so ga konfinirale v južno Italijo. Po kapitulaciji Italije se je prebil v Bari in tam postal član jugoslovanskega predstavništva. Vodil je kulturnoprosvetno

delo med Slovenci, bil urednik lista »Domovina«. Še pred koncem vojne se je vrnil v domovino, na slovensko osvobojeno ozemlje. Tam je bil načelnik oddelka za prosveto pri SNOS, dne 5. maja pa mu je bilo v slovenski vladi zaupano mesto ministra za prosveto. Nekaj časa je bil tudi predsednik Ljudske skupščine LRS, nato pa do smrti njen podpredsednik.

Kljub obilici dela se je tudi po vojni še vedno ukvarjal z literarnim ustvarjanjem. Nekaj časa je bil urednik revije »Novi svet« in kasneje »Naše sodobnosti«. Leta 1953 je izdal knjigo »Članki in zapiski«, leta 1954 zbirko proze »Od vojne do vojne«, leta 1955 pa zbirko spominov iz italijanske konfinacije. »Popotoval sem v domovino«. Za svoje pisateljsko delo je sprejel najvišje slovensko literarno priznanje — Prešernovo nagrado. Ob svoji šestdesetletnici je sprejel tudi Red dela I. stopnje.

S smrtjo dr. Ferda Kozaka smo Slovenci izgubili velikega človeka in oblikovalca, predstavnika tistega izobraženstva, ki se je že 1941. leta pridružilo narodnoosvobodilni borbi. Slava njegovemu spominu!

Program založbe »Borec« in njene perspektive

LETO 1958 pomeni za revijo »Borec« začetek njenega 10. letnika. Naključilo pa se je hkrati, da prav za svojo desetletnico naša revija prehaja iz skromnejših okvirov v obširnejšo, živahnejšo dejavnost — »Borec« postaja založba. Zato je prav, če se ob tej priložnosti ponovno ozremo na pot, ki jo je prehodila revija od svojih skromnih začetkov pa do današnjih dni. Prva ugotovitev s tem v zvezi nikakor ni brez osnov: čeprav revija še ni takšna, kakor bi si jo želeli, je nedvomno docela izpolnila svoje osnovno poslanstvo, da namreč povezuje nekdanje borce in ljudi, ki so kakorkoli sodelovali v NOB, oziroma trpeli okupatorjevo nasilje. Povezuje jih tako, da jim posreduje ne le spomine iz NOB, temveč tudi vse tisto, kar je prinesel povojni čas; obvešča jih o novicah iz sorodnih organizacij po svetu in jih seznanja s tujimi osvobodilnimi gibanji ter prizadevanjem vseh borcev po svetu za mir in blaginjo. Najboljši termometer za revijo »Borec« je stalni krog naročnikov, ki se v vseh teh letih ni kdo ve kaj spremenil, prav tako pa je najboljše merilo za njeno priljubljenost dejstvo, da ima »Borec« razen naročnikov mnogo širši krog bralcev, saj roma iz rok v roke, tudi med mladino, ki jo živo zanima vse, kar se je dogajalo med NOB. Zlasti iskana je naša revija v javnih knjižnicah in šolah, kjer posegajo po njej učenci, učitelji, študentje in pisci, vsi, ki poznajo njeno vrednost in jo čislajo kot študijsko gradivo in učni pripomoček. Precejšnja pomembnost »Borca« je naposled tudi v tem, da odmerja več svojih rubrik sodobnim problemom, ki so nastali med vojno in po njej ter omogoča bivšim borcem, da tudi prek svojega tiska uveljavljajo svoja mnenja in stališča, pravice in zahteve.

Trditev, da je revija že dosegla svoj višek, bi bila ne-

dvomno preveč optimistična. Zavedamo se, da ji je z razno-terimi drugimi oblikami in z vsebinsko poglobitvijo mogoče dati še bolj pisano in bolj mnogostransko podobo. Prav tako smo prepričani, da bi bila potrebna še bolj tovariška povezava med uredništvom in našimi bralci, kakor tudi tesnejša vez z organizacijami Zveze borcev in njihovimi člani. Vse to bo skušalo uredništvo v prihodnje nadoknadi in urediti v vsestransko zadovoljstvo. Pripomniti pa je treba, da v vseh teh prizadevanjih uredništvo ne bo moglo biti uspešno, če bralci in sodelavci revije ne bodo prispevali svojega deleža z navsveti in predlogi, kako je treba »Borca« spopolniti, kaj uvesti in kaj opustiti.

»KURIR«, »GAMSI NA
PLAZU«, »ŠE POMNITE,
TOVARIŠI?«

V desetletnem obstoju »Borca« se je nakopičila obilica gradiva, ki je preobširno in ki presega skromne okvire revije. Izkazalo se je tudi, da revija sama ne more zadostiti vsem potrebam in zahtevam, n. pr. partizanskih piscev, ki predlagajo daljše tekste, kakor

tudi potrebam javnosti, zlasti mladine, ki rada posega po zanimivo in napeto pisanih zgodbah iz NOB. Dejstvo je tudi, da so druge naše založbe, razen nekaj častnih izjem, pogosto mačehovsko ravnale z rokopisi novel, spominov in romanov s tematiko iz NOB. To so bili v glavnem vzroki, ki so narekovali razširitev in preosnovo »Borca« v založbo s posebnimi nalogami, v založbo, katere specifična dejavnost bo tiskanje in izdajanje del s tematiko NOB od spominov, črtic, dnevnikov, pa tja do glasbenih edicij in voščilnic z najrazličnejšimi motivi. Če tudi je bila založba osnovana komaj lani konec leta, je že pripravila in še pripravlja obširen program za leto 1958 in prihodnja leta.

Prva posebnost programa za leto 1958 bo »**Borčeva**« **mladinska priloga**, imenovana »**Kurir**«. O tej povemo za zdaj le to, da bo dopolnjevala matično revijo z objavljanjem pestrega gradiva o osvobodilnih gibanjih po svetu, priobčevanjem kratkih, napetih zgodb o vosovcih, o dramatičnih borbah UDV proti vohumom in narodnim izdajalcem ter o spopadih organov kriminalistične službe z vlomilci in drugimi zločinci. Vrh tega bo prinašal »Kurir« zanimive prihode gorskih reševalcev, potopise iz daljnih krajev, žive

Zbrano je delo Klusovega Jože

PRIPRAVE za izdajo Zbrana dela partizanskega pisatelja Klusovega Jože so končane. Izdaja obsega vse, kar je doslej znanega in bo gotovo razveselila vse borce in ljubitelje lepe slovenske besede. Zakaj delo Klusovega Jože je dragocen dokument naše slovstvene tvornosti v narodno-osvobodilnem boju in ga moramo postaviti ob stran pesmim Karla Destovnika-Kajuha. Ker se kljub nekajkratnim pozivom v reviji »Borec«, »Slovenskem poročevalcu« in »Ljudski pravici«, naj bi vsi, ki so bili skupaj s Klusovim Jožem, dali o

njem kake podatke, na ta poziv ni nihče odzval, ponovno naproša uredništvo »Borca« vse, ki hranijo kak rokopis Klusove pesmi ali proze, ali pa če hranijo posamezne izvo-de glasil Cankarjeve brigade »Borec« in »Mlade sile«, v katerih so bili objavljeni Klusovi prispevki, da posodijo rokopis ali omenjeno številko glasila našemu uredništvu. Naprošamo pa tudi Cankarjevce, ki so poznali bolničarko Pavlo, osebo, ki jo opisuje Klusov v istoimenski črtici, da sporočijo podatke o njej, ter podatke o pesmi Na svatbi.

reportaže iz športnega sveta, filma in gledališča, sestavke o moralni vzgoji in pestre slikarstve z najrazličnejšo vsebino.

Seveda pa bodo osrednja zanimivost programa založbe »Borec« broširane, ljudske izdaje knjig partizanskih piscev, ki bodo zaradi primerne, nizke cene, dostopne vsem naročnikom. Tako bodo že v prvih januarjskih dnevih tega leta izšli izredno živo napisani spomini Karla Prušnika-Gašperja »Gamsi na plazu«, v katerih avtor opisuje dramatične boje in dogodke izza minule vojne na Koroškem. Prav tako cenena bo tudi druga knjiga, ki jo bo izdala založba »Borec« v letu 1958, zbornik del Boga Flandra-Klusovega Joža z naslovom »Bataljon«, in ki jo nekateri poznavalci partizanske literature štejejo med najboljša tovrstna dela. »Bataljon« Klusovega Jože bo izšel opremljen z obširnimi avtorjevim življenjepisom in uvodom ter z ilustracijami naših znanih akademskih slikarjev. Tretja zanimivost založbe »Borec« v l. 1958 bo ponatis priljubljenih radijskih oddaj »Še pomnite, tovariši?«, letnik 1956, tudi v broširani izdaji. Le na željo naročnikov oziroma bralcev bo založba vse našteje edicije izdala tudi v bolj luksuzni opremi, se pravi v polusnuju.

NOVOSTI ZA LJUBITELJE PESMI IN LEPIH SLIK

Četrta in vrsti je ponatis slikovnega albuma Jožeta Petka »S štirinajsto divizijo«, katerega prva izdaja je že pošla, nadaljnja posebnost, ki jo pripravljajo v letu 1958 založba »Borec«, pa bo pesmarica s 100 partizanskimi pesmimi za moške pevske zборе, ki so jih zbrali in priredili znani partizanski skladatelji in pevovodje: Gobec, Pahor in Simoniti. Izdajo te pesmarice je narekovalo pomanjkanje priredb partizanskih pesmi za moške zборе, saj je znano, da je do slej izšel le izbor teh pesmi v založbi DZS za en ali dva glasova. Prepričani smo, da bodo po tej naši novi izdaji posegali ne le posamezni moški zbori, temveč tudi društva »Svoboda« in druga kulturno-

Po mine na nemško mejo

PADEŽKI četi Krimskega bataljona je pozno jeseni leta dvainštiridesetega zmanjkalo bomb. Zato je komandir poslal dva borca na nemško-italijansko mejo v Dolomitih ponje. Tam je bilo namreč bomb dovolj. Komandir seveda ni niti pomislil na to, da pobiranje bomb z žičnih ovir ni tako preprosto kot obiranje hrušk!

Gusar in njegov spremljevalec sta po celonočni hoji čez progo pri Verdu, okoli Vrhniške in drugih vasi končno prispela na osvobojeno ozemlje Dolomitskega odreda. V štab ju je vodil spremljevalec, ki seveda ni vedel za namen njunega prihoda. Zato je spotoma na nekem drevesu pokazal ostanke obleke. Tam so bombe z meje raztrgale nekega borca, ker se je ena izmed min, ki jih je nosil v nahrbtniku, sprožila.

Gusar in njegov tovariš sta se spogledala in prebledela. Torej ta reč ni taka, kot jo je prikazoval komandir: »Bombe visijo na žicah ob meji, prideš, jo snameš in položiš v nahrbtnik, pa je opravljeno...!«

V štabu odreda ju je sprejel komandant Rade Pehaček. Ta je Gusarja poznal še izpred vojne. Rekel mu je: »Vrnita se v vajino četo in povejta komandirju, da se mine ne pobirajo kot krompir na njivi. Za to je potrebno strokovno znanje. Če že ravno hočeta iti, meja je tam zgoraj... Samo vajina naslova nam pustita, da bomo vedeli kam poslati vajine ostanke. Gusar in tovariš sta jo seveda takoj ubrala nazaj...»

Tone Pristov

prosvetna društva v naši domovini. Hkrati najjavljamo, da bomo v prihodnje pripravili tudi izdajo partizanskih pesmaric za mešane pevske zборе ter koračnice za godbe na pihala.

Nadalje je založba »Borec« prisluhnila tudi drugim kulturnim potrebam, kot n. pr. potrebam po izboru ponatisov umetniških grafik in olj naših priznanih akademskih slikarjev. Te slike bomo posredovali svojim naročnikom kot komplete v mapah ali pa kot posamezne liste, h katerim bo vsak kupec izbral primeren okvir. Ta izbor bo ustregel najizbranejšemu okusu in bo s pridom nadomestil nekvalitetne likovne reprodukcije, ki jih je, žal, prepogosto videti v naših stanovanjih in uradih. Naša založba se je spomnila tudi naših izseljencev, za katere bo pripravila izbor naravnih lepot Slovenije v najizbranejših barvnih otenkih. V to mapo so prispevali svoja najboljša dela naši priznani mojstri fotografije. Naslednja slikovna edicija bodo najnovejši portreti maršala Tita, zlasti primerni za opremo pisarn, ustanov in domov, ter

izdelani v najkvalitetnejši barvni fotografiji. Seveda bodo vse te izdaje, vštevis izbor naravnih lepot Slovenije, lahko naročali ne le uradi, društva in izseljenci, temveč tudi posamezniki.

Prva novost, s katero je že lani najavila svoj začetek založba »Borec«, je bogat izbor voščilnic za 29. november in Novo leto z motivi, ki so jih pripravili priznani akademski slikarji Božidar Jakac, Ive Šubic, Dore Klemenčič in France Slana. Leta 1958 pa namerava založba pripraviti še širši izbor teh voščilnic. Zato izkoriščamo to priliko in vabimo k sodelovanju vse likovne umetnike Slovenije, ki se ukvarjajo z grafikami, jedkanicami in perorisbo, naj predlože svoja dela, iz katerih bo moč izbrati ustrezne motive voščilnic za vsako priliko. Tudi to je področje, na katerem in s katerim bo založba »Borec« lahko izpolnila svoje poslanstvo, da bo namreč pomagala širiti med ljudmi likovno kulturo in izriniti iz naših uradov in domov kič vsake vrste, ter hkrati, s posredovanjem kvalitetnih del našemu trgu nuditi visoko-

vredno nadomestilo za osladno in naši miselnosti tujo motiviko na razglednicah in voščilnicah. V tej smeri gre tudi prizadevanje založbe »Borec«, da bi v letu 1958 izdala **razglednice naših mest**, zlasti letoviških in zdraviliških krajev ter krajev, ki so v naši narodni preteklosti odigrali pomembno vlogo. Te razglednice bodo v barvni akvarelni reprodukciji in bodo gotovo popolnile občutno tovrstno vrzel na našem tržišču, v naših trafikah, papirnicah in kioskih.

Za leto 1958 je izšel tudi že naš renomirani **veliki reprezentančni koledar**. Opremljen s slikami lepot Slovenije je primeren ne le za dom, temveč tudi za prijatelje in poslovne znanke v tujini. Hkrati je izšel **mali žepni koledar**, prav tako okusno opremljen in pester vsebine. Ta dva koledarja imata že tradicijo, ki jo bomo nadaljevali tudi prihodnja leta, le da jima bomo leta 1959 pridružili še **srednji, priročni koledar**, ki bo zlasti primeren za operativce na vseh področjih.

S tem programom knjižnih in drugih izdaj, za katere bomo v začetku leta 1958 razpisali subskripcijo, stopa pred vas, dragi bralci in sodelavci, založba »Borec«. Upamo, da ste z nami mnenja, da naš program ni majhen in da je temu primerno zahteven, izvedli pa ga bomo le, če bomo deležni pomoči in podpore vas vseh, ki vam je pri srcu partizanska beseda in narodno-osvobodilna borba.

Fedor Bevč:

Tepežni dan

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

ENKRAT v mesecu je komanda taborišča pozvala vse kršilce taboriščne discipline v kopalnico, kjer so za »povabljenec« bili pripravljeni: tepežni stol, zbrana komisija z zapisnikarjem — brez komisij pač ne gre! — in izvrševalci kazni — jetniki, ki so kot nemi podložniki postregli kršilcu taboriščne discipline z zanj odmerjeno porcijo. Pred vrati sobe, kjer so odmerjali »pravično kazen«, je stala kolona ljudi. Vsi so čakali na poziv, da stopijo v sobo, kjer so vsakega najprej pregledali, če nima podložene zadnjice, ga privezali pripognjenega na tepežni stol tako, da mu je bila zadnjica napeta, nato pa je padlo povelje za udarec...

Mlad Jugoslovčan je mirno čakal na poziv. Ko so ga poklicali, — ne njega, ampak njegovo številko! — se je odtrgal iz vrste, v kateri je stal, in dostojanstveno odšel svojim »gostiteljem« naproti. Komaj je stopil v sobo, že so zalajali vanj zeleni smrtoglavi. Vajen takega sprejema, je mladenič stopil mirno k lajajočim, jim pogledal drzno v oči in povedal, da ima številno 57.827 in da je doma iz Jugoslavije. Privezali so ga, pripognjenega na tepežni stol, pravzuprav na tepežno korito, potem ko so ugotovili, da v trdi zimi nima spodnjega perila, kakor je bilo to predpisano v taboriščnem redu za zimski čas. Poleti je bilo to pač ravno nasprotno. Dva nema hlapca-jetnika sta se postavila za mladeniča in pripravila dolge palice — bikovke, da opravita svoj posel, ki jima ga je naložil njihov gospodar, zeleni smrtoglavc. Nekaj smrtnotih minut je preteklo, ko se je najdebelejši zelenec oglasil s svojim lajajočim glasom: »Naprej! Po psu! Ne štedita z udarci!«

Pa je začelo padati po zadnjici trdno privezanega mladeniča. Počasi sta štela sedaj ne več nima hlapca. Iz oči jima je sijalo upanje na dobro plačilo, za dobro opravljen posel. Zato nista štedila z udarci. Skozi zrak sta sikali obe gibki palici, njuna pesem pa je utihnila šele na jetnikovi zadnjici. »Deset,« sta pogumno ugotovila hlapca, ko jima je njun gospodar zaukazal: »Oddahnita se vendar! Zajemita sapo, da bo potem lažje šlo!« Pokorna hlapca sta ubogala: njuni palici sta se spet postavili v položaj, v katerem sta čakali, da spet zažvižgata skozi zrak, prav tja do jetnikove zadnjice. Potem pa spet ukaz: »Nadaljujemo z delom! Palice naprej!« Padalo je, padalo po jetnikovi zadnjici, hlapca pa sta štela: »Devetnajst, dvajset, enaindvajset.« Komaj sta prešla do petindvajset, so njune roke kot avtomati spravile žvižgači palici v normalen, čakajoč, pokončen položaj. Tepenega so odvezali. Mirno, strumno, kot da se ni nič zgodilo, se je postavil pokonci, udaril s petami skupaj in se predstavil: »Jugoslovčan, št. 57.827 iz bloka 16, soba 4.«

Zelenci so nemo zazijali. Nič pohlevnega, ukročenega ni bilo na tem obrazu. Nasprotno! Trma, uporna trma in ponos sta sijala z obraza pretepenega jetnika. Stal je mirno, kot so bili vajeni zeleni smrtoglavi, in gledal uporno, tako kot zelenci niso bili vajeni. Stal je tiho, potem ko se je predstavil. Zelencem je bilo neprijetno. Do sedaj so še vedno premagali s palicami vsakega jetnika. Ta pa je stal miren, uporen in jih gledal. Tišino je pretrgalo lajanje: »Dobro! Iz sobe!« Obrnil se je tako, kot so bili zelenci vajeni, šel pa je tako, kot ga je učila njegova mati: mirno, dostojanstveno, uporno.

Zmagal je!

Zmagal je mladenič, zmagala je številka nad groznim, zelenim vojaškim strojem.

FRANC
LESKOŠEK-

Luka

ŠESTDESETLETNIK

Njegovo ime je neločljivo povezano z bojem delavskega razreda, z bojem malega in zatiranega slovenskega naroda za pravico do življenja. Njegov lik, lik proletarca in komunista, preprostega človeka, ki se je povzpел s svojo naravno inteligenco na vodilna mesta, pa je kljub temu ostal skromen, je postal vzor mnogim borcev za pravico. Lik junaka, ki je, čeprav že v letih, bil v NOB povsod tam, kjer je bilo najteže.

Franc Leskošek-Luka je bil rojen dne 9. decembra 1897 v Celju. Tam je končal tri razrede meščanske šole. Zaradi revščine je moral šolo zapustiti. Izučil se je za kovinskega strugarja in kot pomočnik prepotoval Avstrijo, Poljsko, Nemčijo in Češkoslovaško. Tam se je seznanil z delavskim gibanjem in se mu takoj z vsem srcem priključil. Kot vojak avstroogrške vojske je zaradi svojega naprednega prepričanja pretrpel mnogo ponižanj in preganjanj. Po vojni ga je ljubezen do zatiranega slovenskega ljudstva pripeljala med koroške prostovoljce. Po plebiscitu se je razočaran nad politiko jugoslovanske boržuazije vrnil v tovarno. Menjal je vrsto služb. Povsod so ga kmalu odpustili, ker so lastniki začutili, da nekdo organizira delavstvo. Sodeloval je v mnogih stavkah, mnoge je tudi sam organiziral in večkrat so ga kapitalisti izročili orožnikom. Kot vztrajen organizator delavcev in borec za osnovne ljudske pravice je že leta 1926 postal član Komunistične partije. Le-

ta 1934 so ga kovinarji izvolili za tajnika Zveze kovinarjev Slovenije. Zapustil je stroje in tovarno, da se je lahko posvetil samo političnemu delu. Leto dni kasneje je bil izbran za predsednika Strokovne komisije za Slovenijo. To je bila doba velikih stavk v Trbovljah, Celju, Kočevju in drugih slovenskih industrijskih središčih. Vodil jih je tovariš Leskošek osebno s svojimi sodelavci in tovariši. Dne 18. aprila 1937 je bil na ustanovnem kongresu Komunistične partije Slovenije izbran za sekretarja Centralnega komiteja. Leta 1940 je moral v ilegalo, ker so ga bivše jugoslovanske oblasti vztrajno preganjale. Kljub temu je ob fašističnem napadu na Jugoslavijo na poziv KPJ odšel prostovoljno v bivšo jugoslovansko vojsko. Po razpadu Jugoslavije je prevzel vojaški sektor ter začel organizirati oborožen odpor. Pod imenom Peter Strugar je po ustanovitvi Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet postal prvi komandant vseh slovenskih partizanov. Uspešno jih je vodil v najtežjih časih, ko so bili sovražniki na višku moči. Oktobra 1942 se je vrnil k političnemu delu. Kot član CK KPS in Izvršnega odbora OF je s svojimi bogatimi izkušnjami mnogo napravil za razvoj in utrditvev OF po vsej Sloveniji. Obšel je vse kraje naše domovine in povsod so ostali za njim sledovi zmaga. V sestavu slovenske delegacije je sodeloval tudi na II. zasedanju AVNOJ v Jajcu in postal njegov član.

Po vojni je bil na ministrskih položajih v vladi FLRJ in LRS. Odgovarjal je za graditev ključnih objektov našega gospodarstva. Sedaj je član Izvršnega sveta FLRJ, član Izvršnega komiteja Centralnega komiteja ZK Jugoslavije, član Centralnega komiteja ZK Slovenije, zvezni ljudski poslanec, član Glavnega odbora SZDL in Glavnega odbora ZB NOV Slovenije ter rezervni generalni podpolkovnik. Za svoje delo je dobil več visokih odlikovanj, med njimi Red narodnega heroja.

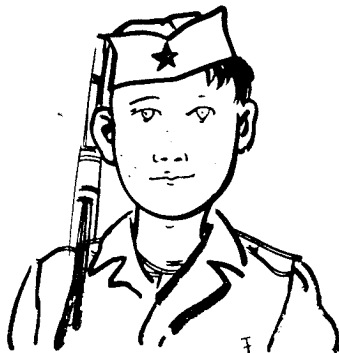
Poleg vseh zasluženih priznanj pa uživa tovariš Luka še nekaj, kar ni nikjer zapisano: ljubezen in spoštovanje vseh soborcev, komunistov in partizanov ter delovnih ljudi, ki jih je srečal v več kot štiri-desetih letih revolucionarnega dela, v enaintridesetih letih članstva v Komunistični partiji oziroma Zvezi komunistov. Posebno bivši partizani se bomo vedno spominjali tovariša Luke z značilnimi črnimi, košatimi brki. S svojo preudar-nostjo nam je vlival zaupanje v samega sebe, čeprav je bilo marsikdaj težko. Kot da je mladenič, je premagoval vse zapreke in napore nočne partizanske pohode; tudi v tem je bil zgled mnogim mlajšim.

Devetega decembra lani je tovariš Luka praznoval šestdesetletnico svojega plodnega življenja. Ob tej priliki mu mi, njegovi soborci, želimo še dolgo in uspehov polno življenje. Za izredne zasluge za socialistično izgradnjo FLRJ ga je predsednik Tito odlikoval z Redom junaka socialističnega dela.

»ŠE POMNITE, TOVARIŠI?«

ena najbolj priljubljenih
radijskih oddaj

● »Želimo, da po možnosti v nedeljo, 21. julija, ponovite oddajo 'Taborska stena' ki ste jo že predvajali in jo je napisal Tone Ožbolt. Oddaja je silno odjeknila med našim prebivalstvom in mnogi so izrazili željo, da bi jo ponovili. To bi nam bilo zelo dobrodošlo za petnajstletnico vojnih dogodkov v naših krajih. Zlasti pa se ta dan, 21. julij, ujema z dogodki v krajih, na katere se nanaša vsebina tragedije 'Taborska stena'... V kolikor se boste odločili ustreči naši želji, Vam sporočamo, da želimo odkupiti zadevni posnetek magnetofonskega traku, ki bi nam bil zlasti dobrodošel za šolsko mladino... Občinski odbor Zveze borcev Kočevje.«

legacijam in posameznim gostom, ki obiščejo Postojnsko jamo, razkazujejo njene lepote in tudi tisti del jame, ki je počrnel od eksplozije, ne smejo nikdar pozabiti omeniti tovariša Rudija in njegovega junaštva... M. F., Ljubljana, Poljanska 20/c...

● »Sem stalni poslušalec oddaj 'Še pomnite, tovariši?' in mi je zelo všeč, saj v njej tovariši vedno znova najdejo sami sebe v najtežavnejših in najpomembnejših dneh svojega življenja in našega ljudstva... Imam nekaj predlogov, s katerimi bi oddajo 'Še pomnite, tovariši?' v našem Radiu obogatili še z nekaterimi dogodki iz časa NOB na Primorskem...« P. J. — Miklavž, Nova Gorica...

to trdimo, potem velja, da so oddaje »Še pomnite, tovariši?« skrbno pripravljene in da je uredništvo z urednikom zadelo tisto, kar mladina potrebuje in po čemer hlasta v svojem nenehnem iskanju. Vendar bi bilo zgrešeno obstati na sedanji stopnji in se zadovoljiti z vsebino in ravni omejenih oddaj. K sodelovanju je treba pritegniti čim širši krog ljudi, od borcev, aktivistov, internirancev, partizanskih mamic pa tja do kurirjev, partizanskih tiskarjev in tehnikov in pionirjev. Težnja uredništva je, pritegniti in pridobiti za sodelavce čim več svojih poslušalcev, udeležencev naše revolucije in posredovati njihova doživetja tistim, ki teh velikih časov niso mogli doživljati, ker so bili premladi, ter s tem spodbuditi k pisanju tudi tiste, ki neradi primejo za pero, ali pa še nikdar niso pomislili, da bi tudi sami lahko prispevali iz svoje bogate zakladnice spominov. Saj je bil vendar medvojni čas — čas našega narodnega preporoda, naše socialne presnove — velik čas, v katerem je vsak posameznik prispeval svoje in doživljal morda najbolj dramatične trenutke svojega življenja. In bolj ko se oddmika čas od tistih velikih dni, večja je potreba in večja nujna, da jih ovekovečimo zase in za mladi rod ter za zanamce. Večji ko je ta časovni odmik, večja je nevarnost, da gredo in bodo šli dogodki iz spomina. Zategadelj je nadvse dragoceno sodelovanje slehernega borca in slehernega človeka, ki je sodeloval v narodnoosvobodilni borbi.

RADIO LJUBLJANA V ŠTEVILKAH

● Radijskih naročnikov: 173.000, poslušalcev (če računamo povprečno štiri na en radijski sprejemnik): 692.000.

● Najbolj poslušane oddaje: »Pokaži, kaj znaš!« (zadnje čase), narodna glasba s četrtkovimi večeri, informacije z reportažami, prosvetno-poučne oddaje, med katere je uvrščena tudi oddaja »Še pomnite, tovariši?«, radijske igre, itd.

● Zimski program obsega 66 % glasbene in 34 % govornih oddaj, letni pa 72 % glasbene in le 28 % govornih oddaj.

● Radijska televizijska skupina je lani decembra pripravila že samostojen televizijski program.

● »V nedeljo, 29. septembra sem v oddaji 'Še pomnite, tovariši?' poslušala sestavek o Rudiju, ki je napravil drzno akcijo v Postojnski jami, z naslovom 'Živ pokopan'. Sem sama bivša borka in sem marsikaj težkega in pretresljivega doživela, toda po mojem je tovariš Rudi heroj in bi rada vedela, če Vam je znano, kako tovariš Rudi danes živi in ali je dobil za svojo akcijo kakšno priznanje? Ko raznim de-

Takšni in podobni so dopisi, ki jih dan za dnem prejema urednik priljubljene radijske oddaje »Še pomnite, tovariši?« Pohvalni so in kritični ter polni predlogov in nasvetov, kar vse kaže, da jo posluša prenekateri med 175 tisoč radijskimi naročniki in več nadaljnjih tisoč poslušalcev Radia Ljubljana. Zlasti pa je med poslušalci te oddaje veliko mladine, ki v njej črpa vzore za svojo rast in napredek. In če lahko

Vsako leto steče v eter in gre skozi radijske sprejemnike približno 300 do 400 tipkanih strani govorjenih tekstov z narodnoosvobodilno tematiko. Oddaja »Še pomnite, tovariši?« je dobila svjo domovinsko pravico. Udomila se je v mestih in na deželi, več tisoč strani so napovedovalci in bralci v teh letih spremenili v govorjeno besedo, vendar se je pokazalo, da je redakcija te oddaje komaj na začetku. Resda je »Še pomnite, tovariši?« zelo poslušana oddaja in je nedvomno izpolnila svoj namen, spominjati ljudi na čase in dogodke, ki so zahtevali od nas obilo odpovedi, smelosti, premagovanja, strahu in samega sebe, ter opozarjati na bogate izvore za črpanje moralnih moči zlasti v prid mladini. Vendar je pomanjkljivost predvsem v preozkem krogu sodelavcev in v preveč omejeni tematiki, saj smo doslej na primer res premalo slišali o tihih in pozabljenih junakih partizanskega zaledja, o dobrih in požrtvovalnih partizanskih mamicah, ki so sprejemale pod streho posamezne borce in cele čete ter jih toplo sprejemale in na-

Pogled v radijsko disko- in fonoteko (to je arhiv vsakovrstnih plošč in magnetofonskih trakov)

hranile. Mar je bilo njihovo delo manj pomembno od kateregakoli drugega v tistih časih?

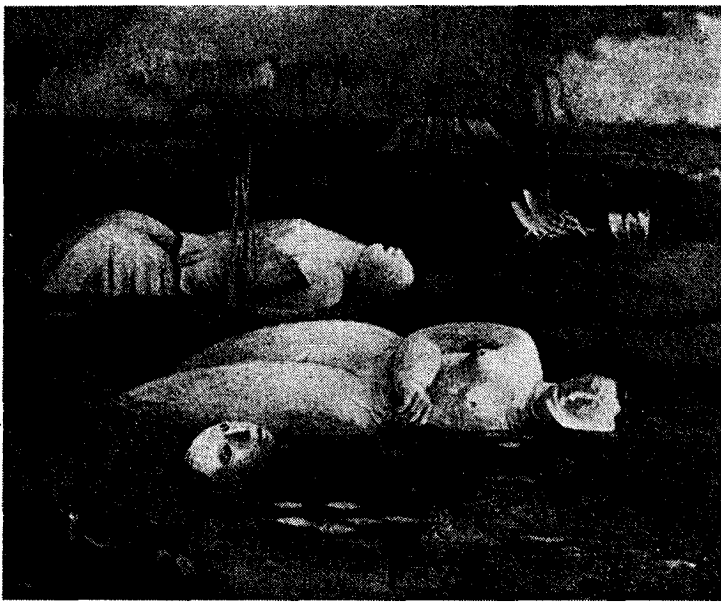
Iz dosedanjih izkušenj s prispevki ve uredništvo povedati, da je poslano gradivo pogosto presplošno, čeprav mu ni moč odrehati resničnosti. Najrajši

se uredništvo ogreje za takšne prispevke, ki opisujejo posamezne dogodke, ki so šli v pozabo, ali pa javnosti še niso znani. Na primer: ves svet že ve, da smo se junaško borili in da je naš boj vodila Komunistična partija, toda kako se je ta boj odražal v najbolj oddaljeni vasi, v četi, brigadi, odredu, v zaporu, taborišču, na samotnih kurirskih poteh, kjer si živel in hodil tudi ti, tovariš, tovarišica, o vsem tem veš morda le ti in s teboj kvečjemu še skupinica tvojih soborcev. Zato je treba čim več pisati o tem! Iz pisem in drugih pripomb ter ocen lahko razberemo, da ljudje najrajši poslušajo prepričljive in preproste opise medvojnih doživetij. Sicer pa je to zahteva za vsak dober tekst: napisati doživetja čim bolj preprosto in učinkovito.

Kdor posluša radijski program, je gotovo zasledil, da uredništvo oddaje »Še pomnite, tovariši?« teži, da bi porazdelilo sestavke tako, da bi čimbolj ustrezali resnici, podobni časa ter krajevnim posebnostim, kar dela izbiro bolj pestro. Tisti, ki pripravljajo omenjene oddaje, se trudijo upoštevati vse naše pokrajine, čim več vojaških enot ter vsa

Vsak radijski bralec oziroma napovedovalec dobi tekst, ki naj bi ga bral pred mikrofonom, že nekaj dni prej, nato so vaje in končno snemanje. Pred mikrofonom so trije znanci iz Radia (od leve proti desni: Drago Makuc, Tugomir Tory, Stane Sever), ki so že večkrat sodelovali pri oddaji »Še pomnite, tovariši?«
Tory pa je že več let tudi režiser teh oddaj

Krsta Hegedušič: Jasenovac

področja narodnoosvobodilne borbe, zapore, internacije, delovanje mladine in pionirjev, bolnišnice, delo žena in podobno.

Pripomniti je tudi treba, da oddaja »Še pomnite, tovariši?« nikakor ne namerava biti monopol za poklicne pisce in take, ki so vajeni pisanja, temveč tribuna in istočasno mobilizator vseh, ki so v boju sodelovali in znajo svoja doživetja ter občutke s tem v zvezi vsaj za silo prelistati na papir. K tej želji je treba pridružiti še drugo: opisi naj, kot rečeno, ne bodo splošni, ponavljajo se znanih dejstev, temveč izraz lastnega doživetja ali pa doživetij soborcev, sodelavcev in sodelavk. Resda je to za marsikoga težavna naloga, toda v slogi je moč: iskati je treba pomoči pri drugih ljudeh, ki so kolikor toliko vajeni peresa in o katerih človek domneva, da bi lahko svetovali ali drugače pomagali.

Izbor oddaj »Še pomnite, tovariši?« je bil doslej še kar pester, vendar je opaziti, da prevladujejo večidel teksti s tragično vsebino. To je pravzaprav običajno, ker vemo, da smo med NOB doživljali več hudega kot veselega, vendar

nikakor ni moč trditi, da nismo doživeli tudi kaj vedrega. Posledica tega je, da je bilo v oddaji »Še pomnite, tovariši?« zadnji dve leti uvrščenih le pet ali šest tekstov z vedrejšo vsebino. Zato je uredništvo silno veselo vsakega prispevka, ki obravnava kako veselo doživetje, pa bodisi da je opisano satirično-duhovito, ali vedro-šaljivo.

Naslednja želja naj velja tistim ljudem, ki bi lahko prispevali zgodbe s Primorskega, kjer je bilo med vojno obilo enot, odborov in je bila množičnost vstaje na višku! Literarna suša v teh krajih je res nepotrebna. Prav isto velja za Belo krajino, za nekatera območja Štajerske, za Notranjsko ter za posamezne vojaške enote, kurirske podvige in obveščevalno delo.

*

Na koncu nas je redakcija oddaje »Še pomnite, tovariši?« še naprosila, naj z naslednjo anketo poizvemo, česa si poslušalci Radia Ljubljana še žele. Anketna vprašanja so med drugim:

● Ali vas moti, če oddaja »Še pomnite, tovariši?« katerikrat poseže tudi v predvojne čase (n. pr. španski spomini)?

● Ali Vam je všeč, se so teksti podloženi s partizanskimi in narodnimi pesmimi in ali naj bo teh več?

● Ali je za oddajo primerno nedeljsko dopoldne?

● Kaj menite o ponavljanju nekaterih uspešnih oddaj?

● Kakšni so vaši predlogi in želje?

*

Sporočimo naj še novico, ki bo razveselila vse, ki so jim pri srcu teksti z narodnoosvobodilno tematiko. Dana je namreč pobuda, da bi iz doslej predvajanih prispevkov v ljubljanskem Radiu, ob primernem izboru seveda, sestavili knjigo in jo tiskali. Vsi prispevki ne bi prišli v poštev, ker bi jih bilo preveč, saj v enem samem letu uredništvo zbere, kot rečeno, nad 300 strani živo opisanih dogodkov. Zato bo verjetno prikladnejše, da bi vsako leto izdali zajetnejši zvezek ali bogato ilustrirano knjigo z zgodbami iz oddaje »Še pomnite, tovariši?« Prav gotovo bo marsikdo rad segel po takih knjigah.

VALENTIN CUNDRIČ:

Prvikrat na straži

*Na razpenjenih rekah
in razčesanih smrekah
kakor bakla, ki se vname,
sončna luč gori.*

*Večer stoji
pred durmi...*

*V dežju je umrla
krvava sled.
Večerna luč zastrla
je s sanjami planinski svet.*

*Na straži. Prvikrat.
Burno mi srce utripa
v ljubezni do tovarišev
in do lepote, ki razsipa
se prek zaslužjenih livad.*

*Preko stokrat
prehojenih livad...*

Že petnajst let mineva od enega izmed najbolj tragičnih dogodkov partizanstva na Štajerskem. Pred petnajstimi leti (8. januarja 1943. leta) je namreč »Pri treh žeblih« na Pohorju v junaški borbi proti dvajsetkrat močnejšemu sovražniku padel do zadnjega moža ves Pohorski bataljon... Mnogo in marsikaj je bilo o tragediji Pohorskega bataljona že napisanega. Pred leti je o Pohorskem bataljonu izšla tudi posebna knjiga Franceta Filipiča: »Pohorski bataljon«. Resnično: v tej veličastni partizanski epopeji so že številni naši književniki našli hvaležno snov. — Pred leti pa se je te snovi lotil tudi srbski pesnik Đorđe Radišić. Snov ga je kot pesnika toliko pretresla, da je večkrat odšel na Pohorje, zbiral in rekonstruiral podatke in dogodke. Več let je dopolnjeval podatke in končno je iz vseh vtisov in dokumentov nastala dokaj obsežna pesniška zbirka o Pohorskem bataljonu, kateri je dal naslov: »Pohorska legenda«, Poema. Pesnik Đorđe Radišić v jugoslovanski književnosti ni neznana oseba, saj je doslej izdal že dve pesniški zbirki: »Dani iz tame i svetla« in »Juriši za svitanja«. Tembolj nas lahko radosti, da je poemo »Pohorska legenda« odstopil v objavo reviji »Borec«, kjer bo tudi prvič objavljena. Z namenom torej, da počastimo petnajstletnico Pohorskega bataljona, začenjamo v tej številki objavljati »Pohorsko legendo«, ki jo je za »Borca« prevedel slovenski pesnik Ciril Zlobec.

BORBE RADIŠIĆ:

PREVAJA CIRIL ZLOBEC

Pohorska legenda

Poema

Prva pesem

Kdo sneg nocoj je vzdramil,
ko lunin srp srebri
se v noč, vršičke smrekove
prek Pohorja kosi?

V noč temno iskre bele
prši težak korak.
V dolino troje borcev
odšlo je iz barak.

Pod vej dlanjo zeleno
je bataljon ostal,
a komandant v dolino
njih troje je poslal.

S korakom čvrstim Don
pot lomi v sneg in led
in v brazdo to se toči
stopinj deklških sled.

S pogledom Kostja, zadnji,
poljublja vrh gore.
V dolino borcev troje
odpravlja se molče.

Sled-kača se vijuga,
srdito sika v sneg.
Srce jim v grlu bije,
ko vzpenjajo se v breg.

Potem navzdol! Drče
utirajo si gaz,
leden z zobmi ledenimi
v meso jih grize mraz.

Dekle kot droben val,
med dva velika ujet,
med Donovo in Kostjino
našlo je svojo sled.

Da vanje bi dahnilo,
dekle roké razpre,
tedaj na desni dlani
svoj bataljon uzre.

Pred spominsko ploščo na Pohorju, kjer je padel Pohorski bataljon, so večkrat komemoracije

Vsakdó v rokó ji segel
je snoči za slovó,
pospremil s toplim srcem
njo, Jasno, je vsakdó.

Zdaj kot da se sramuje
zaradi te roké,
pa v nedrje jo skrije
in hitro dalje gré.

Iz ene zdaj razvéjalo
se troje je sledi.
Na temnem robu gozda
so borci se razšli.

Na levo Don, a Kostja
po zvezdah se ravna.
Domov skoz sneg si Jasna
bo sama pot našla.

Pod kodrčki, v ušesu,
še čuje Kostjin glas:
»Velja! Na javki najdemo
se v sredo, v takle čas.«

Za vejo luno ujela
je noč in zdaj visi
na njej, doklér noč smreki
pričeske ne uredi,

da ne bi inje zore
pokvarilo ji las.
Skož sneg globoki vrača
se Jasna v rodno vas.

V zamrznjene nosnice
je pljusnil val krvi:
Živina! V njenem mukanju
se rodna vas budi.

Vzdrhtela je kot srna,
ko počí strel, ta znak
vseh smrti. Strah omajal
dekletu je korak.

Kdo ve, kaj tu, za prvim
vogalom ždi. Kdo ve,
če z mlekom ali kroglo
jo sprejmejo ljudje.

Pa se ové. Za njo
borovje zašumi:
»Naprej, samo naprej!«
jo Pohorje hrabri.

(Nadaljevanje sledi)

JUSTI KOZINC:

Slovenska žena ni dekla!

V TABORIŠČNI dvorani so stale v vrsti. Same žene; nad dvanajst jih je bilo. Niso vedele, zakaj stoje. Vedele so le, da je tak ukaz in da morajo ubogati.

Končno povelje: »Mirno!« V dvorano je stopil komandant taborišča s skupino dobro rejenih mož. Vsi so bili obuti v škornje, v rokah pa so imeli biče. Prihajali so nekje iz okolice. Posedli so v polkrogu okrog mize.

»Številka deset tisoč! Konhajzler Antonija!« je pozval taboriščni pisar in iz vrste je stopila žena, vsa siva, izmučena, a brez strahu v očeh. »Delat pojdete!« je prevajal tolmač, »trdni ste še in ne bomo vas redili zastonj!« je odločal komandant.

»Ne grem! Vrnite mi zemljo in dom pa bom delala! Kaj ni dovolj, da vam gara pet mojih otrok?«

Možje ob mizi so se spogledali... Na vrsto je prišla druga. »Dvanajst otrok sem rodila, rada sem delala doma, tu pa ne bom! Petdeset let sem garala, dovolj je!« Tako se je zoperstavila tudi Levstekova mama. In možje so se zopet spogledali. »Vrnite mi mojo Anico, ki ste jo umorili! Pa še hočete, da vam delam?!« Vsi smo poznali bolečino Andriharjeve mame iz Apnenika, ki ji je kmalu po prihodu v lager umrla mlajša hčerka...

In še in še so stopale žene pred nemške priganjače. Z njimi so se vrstile različne izpovedi, toda enake zahteve: »Vrnite nam dom in zemljo, vrnite otroke, vrnite domovino.«

Možje ob mizi pa so se le spogledovali in molčali. Bili so okoliški nemški kmetje in vedeli so, da med temi ženami zaman iščejo dekle, služkinje za svoje kmetije...

Borci so ležali za debelimi bukvami, napejnali oči in ušesa. Čisto blizu so svetile luči ljubljanskega bloka. Z Barja se je počasi dvigala prosojna meglica in mesečina je posrebrila rosno travo. Iz hoste je vel topel zrak, dišeč po vlagi in trohnobi. Na dnu plitve doline se je belila cesta... Komandir Jure je nadzoroval svojo četo. Plazil se je med debli, šepetaje ukazoval in svetoval... V vasi za hribom je zapel prvi petelin.

Spustil se je v strmo vrtačo, obraščeno z robidjem. Namenil se je obiskati predstražo na nasprotnem kraju podkvastega četnega razporeda. V gošči je bilo temno. Tipal je po ostrem kamenju, po drevesih... Nenadoma je začutil pod nogami nekaj mehkega.

Pridušen krik... Močne roke so se ga oklenile, pred njim je zrasla velika postava, črna in grozeča. Jure je začutil na čelu nekaj hladnega. Vonj po tujem človeku in tuji vojski. Ob njegovem ušesu je nekaj škrtnilo. Psovka... Skozi vejevje je posijal mesec. V neznančevih rokah se je nekaj zasvetilo. Podolgovat, črn predmet. Pištola!

Ruvala sta se in počasi drsela vedno globlje, proti dnu vrtače. Puško je izgubil že tam zgoraj. Jure je zaklical na pomoč. Neznanec se ga je otepal, ga dušil in suval s koleni. Sedaj je bil Jure tisti, ki ni hotel popustiti. Nenadoma ga je neznanec udaril s pištolo po glavi. Zavrtelo se mu je pred očmi, toda samo za trenutek. Zgrabil je napadalca z zobmi za dlan, za tisto roko, ki je hotela potegniti zaklep pištole nazaj. V ustih je začutil kisel okus po tuji krvi...

Spet je zakričal. Njegovo uho je ujelo razburjene glasove. Prihajali so od zgoraj, z roba vrtače. Zdaj se je začel neznanec obupno braniti. S podvojeno silo!

Nenadoma so Juretu moči odpovedale. Nasprotnik je naglo skočil na noge in ga brcnil v hrbet. Potem je od veselja zarenčal in se pognal v breg... Jure je videl samo klobčič teles, ki so se premetavala in mikastila. Puškina kopita, ki so se dvigala in padala...

V svetlobi baterijske svetilke je Jure kasneje zagledal kosmat obraz, spačen od jeze, strahu. Pravi orjak, obleden v oficirsko uniformo bivše vojske, begunec iz Grčaric.

Pištolo so našli na tleh. Naboj v cevi, kapica udarjena. Le smodnika ni bilo v naboju. Vsi drugi naboji iz okvira pa so bili brezhibni.

Po celodnevem obstreljevanju je boj na večer utihnil. Borci so se v prvem mraku umaknili iz strelskih jarkov v zaledje. Po polju, ravnem kot miza, je bila razpredena mreža jarkov in poti.

Kuharja in konjevodca je že zjutraj zalotil močan topniški ogenj. Ravnokar sta nesla kosilo na položaje. Stisnila sta se v granatni lijak in čakala. Tako jima je minil ves dan.

Šele zvečer sta prilezla iz zaklonišča in natovorila dva kotla golaža na mršavega bosenskega konjička. Odpravila sta se iskat svojo enoto.

Vsi trije — kuhar, konjiček in konjevodca, so dolgo blodili po neskončnem sremskem polju, se jezili vsak na svoj način in vodili drug drugega. Nikjer žive duše.

Šele pozno ponoči so naleteli v nekakšnih luknjah na kosmate in raztrgane ljudi, seveda tudi lačne. Brez besede so le-ti izvlekli skodele iz nahrbtnikov in planili h kotlom. Takrat je izza oblakov posvetil mesec in kuharju je zajemalka skoraj padla iz rok. Opazil je, da imajo ti ljudje, katerim je pravkar delil hrano, na kapah in bluzah znake »U«. Zašel je med ustaše! V mislih se je že poslovil od življenja. Tačas mu je šinila v glavo rešilna misel. Morda sploh ne bodo opazili, da jim je prinesel večerjo partizan? Zato je premagal v sebi strah in delil naprej, čeprav so se mu roke tresle in je marsikomu nalil golaža čez rob skodele. Ustaši so preklinjali, toda delil je kar naprej in se ni dosti zmenil za grožnje. Končno je bil gotov. Vrgel je kotla na konjička, ga ošvrknil s šibo in kar se je dalo hitro izginil. Za njim so doneli veseli glasovi sitih ustašev, ki so zbijali šale na račun kuharske strahopetnosti.

Precej časa je minilo, preden je dohitel konjevodca. Nista utegnila govoriti, samo tekla sta čez drn in strn. Za njima je drvel poslušni konjiček in kotla sta mu zvonila na grbi.

Noč je postajala že svetlejša, ko so nanju iz koruze planile temne postave in ju podrla po po tleh. Preden sta se zavedla, sta dobila umazano krpo čez oči. Kako sta se oba oddahnila, ko je nekdo rekel: »Dva ustaška kuharja smo zalotili.« Pripeljali so ju v štab brigade. Nihče jima ni hotel verjeti, da nista ustaša. Šele ko je prišel komandant, so ju prepoznali.

Mnogokrat se v življenju zgodijo čudna naključja. Se večkrat v vojni, posebno v takšni, kakršna je bila naša. Mnogi naši borci, aktivisti, interniranci ali zaporniki hranijo v svojem spominu nenavadne zgodbe. Partizani so v neštetih bojih, praskah in spopadih doživeli marsikaj nenavadnega. Pa tudi drzni pobezi iz ječ, taborišč in morišč so nedvomno veliki podvigi, ki zaslužijo, da zanje izve čimveč ljudi. — Uredništvo »Borca« je sklenilo objavljati take nenavadne zgodbe. Zato naprošamo vse bralce, ki so sami kaj podobnega doživeli, ali pa jim je znan doživljaj tovariša, naj ga opišejo.

Bilanco mednarodnega dogajanja v minulemu letu je moč ponazoriti s paradoksom, da se je zgodilo mnogo in malo. Mnogo: človeštvo je napravilo prvi korak k zvezdam v dobesednem smislu te besede, in malo: splošno stanje mednarodnih odnosov se je le malo oddaljilo od kritične točke pred letom dni, ko so dogodki ob Suezu in na Madžarskem skoraj pahnili svet čez rob hladne vojne. Nemara je bistvena razlika v tem, da je temeljilo lani medsebojno ravnotežje sil v svetu na jedrsko-vodikovi ravni, danes pa se z dokaj hudimi spremljevalnimi pretresi vzpenja na višjo »raketno raven«. Popotovanje dveh sovjetskih luninih spremljevalcev okoli našega starega planeta je sprožilo novo, še obsežnejšo oboroževalno tekmo, ki jo spremljajo na obeh straneh razni »preventivni ukrepi«, kakor so na primer pretnje z raketo-jedrskimi represalijami, ali pa načrti, da bodo zahodnoevropske članice NATO »atomizirali« in na njihovih ozemljih zgradili atomska oporišča, da ameriške letalske patrulje nad Veliko Britanijo nosijo s seboj vodikove bombe, ob čemer je pariški »Le Monde« zapisal, da bi bili dovolj za zanetenje svetovnega požara šibki živci nekega pilota, kar vse ilustrira splošno vzdušje v sodobnih mednarodnih odnosih.

Nedavno sem imel v rokah revijo, ki jo je mednarodni urad za reparacije izdal pred enajstimi leti, in ki s statistikami, grafikoni in fotografijami riše podoben minule vojne. Trideset milijonov človeških žrtev, da se omejim le na glavni podatek, je terjala nacistično-fašistična megalomanija. Najtežje bombe, s katerimi je zavezniško letalstvo rušilo nemška vojaška in industrijska središča, so vsebovale do največ štiri tone eksploziva. Danes pa ima ducat vodikovih bomb večjo razdiralno moč kot ves eksploziv, ki so ga zmetali na Hitlerjev Reich med drugo svetovno vojno. Dovolj za ponazoritev, kakšna bi bila tretja svetovna vojna. Verjetno bi na našem planetu težko našli kotiček, kjer bi se lahko človek varno skrtil. Ni pač naključje, da so prav atomski znan-

... vse države na svetu naj si z vsemi silami prizadevajo krepiti mednarodni mir in razvijati prijateljske stike in sodelovanje ter reševati spore z miroljubnimi sredstvi in v skladu z ustanovno listino OZN in s to resolucijo. Mednarodni mir in miroljubne odnose med državami je treba razvijati ne glede na naravo njihovega političnega, gospodarskega in socialnega razvoja ... Razvoj miroljubnih odnosov med državami je treba pospeševati v skladu z ustanovno listino, ki temelji na medsebojnem spoštovanju, suverenosti, enakopravnosti in teritorialni nedotakljivosti ter nevmešavanju v notranje zadeve drugih držav ...
(Iz resolucije OZN »O miroljubnih in dobrososedskih odnosih med državami«)

stveniki med prvimi, ki se zavzemajo za prepoved atomskega orožja, za njegovo izločitev iz sodobne oborožitve in za preusmeritev atomske energije v ustvarjalne, miroljubne namene. Vsi narodi sveta imajo pravico do življenja, opozarja indijski premier Nehru v posebni poslanici velesilam, do napredka in kovanja svoje usode. Vsi narodi imajo pravico do miru in varnosti. Teh pravic pa danes ne morejo ohraniti, če ne privolijo v skupno miroljubno sožitje in na urejanje svojih nasprotij na miren način. Kopicenje orožja in sovraštva namreč po svoji notranji logiki ne more pripeljati drugam ko slej ko prej do spopada. Nekdanji ameriški ambasador v Moskvi Kennan je nedavno ugotovil, da so vsi činitelji, ki določajo tok mednarodnega dogajanja, dozorili do

stopnje, ko je treba le sesti za zeleno mizo. Nedvomno ne bo moč takoj najti idealnih rešitev, svet pa bi se globoko oddahnil, če bi se za začetek sporazumeli o kolikor toliko znosnem modusu vivendi brez vodikovih, raketnih in drugih pošastnih Damoklejevih mečev. Edino na ta način je moč ustvariti tisto minimalno mero medsebojnega zaupanja, ko bi se bilo moč postopoma lotiti korenin sedanjih permanentno se ponavljajočih zaostritvev. Sestanki, srečanja in vsakovrstni stiki na najvišji in seveda tudi na drugih ravneh bi bili pač prvi korak k dosegu teh ciljev. Mnenja, da je treba najprej v polni meri vzpostaviti ravnotežje, ki so ga baje omajali sovjetski vsemirski dosežki, je ovrgel doslejšnji razvoj, ki je potrdil, da so pri sodobnem napredku znanosti prednosti zelo kratkotrajne. Poučen primer za to je ameriško-sovjetsko tekmovanje v jedrski oborožitvi.

*

Ozrmo se na kratko še po zadnjih dohodkih. Ameriško-britanska teorija o medsebojni sovsnosti zahodnih držav, ki je našla konkreten odraz v novem načrtu »delitve dela«, po katerem naj bi med članicami atlantske zveze le Amerika in Anglija proizvajali atomsko orožje, medtem ko se naj bi ostale ukvarjale le s proizvodnjo tako imenovane klasične oborožitve, je povzročila hudo reakcijo v Parizu, Bonnu in Rimu. Francozi, ki jim baje še malo manjka do poizkusa s svojo prvo atomsko bombo, so že dali jasno na znanje, da ne morejo privoliti v tak podrejen položaj. Bonnski kancler je formalno zaradi influence, v resnici pa bolj zaradi nesoglasja z britanskimi koncepcijami odložil svoj obisk v Londonu. Britanska težnja, zagotoviti si položaj glavnega ameriškega zaveznika med članicami atlantskega pakta, je razvnela mnoge stare spore. Iz Pariza baje izvira pobuda, da bi nasproti tem britanskim ambicijam po privilegijah okrepili francosko-zahodnonemško-italijansko sodelovanje na vseh področjih, všteti seveda tudi atomsko. Vse to kaže, da bo pač težko organizirati evropsko koordinacijo, kakor so si jo zamislili v Washingtonu in Londonu. Nič boljše ni vzdušje med tako imenovanimi malimi članicami atlantske zveze: Dansko, Norveško, Grčijo, ki odklanjajo ustanovitev atomskih oporišč na svojih ozemljih, ker menijo, da bo to samo povečalo napetost in ne zmanjšalo nevarnosti. Čeprav je zdaj v polnem razmahu kampanja za fortifikacijo vojaških zvez, vendar je slišati tudi vedno več treznih glasov, ki dvomijo, da je moč najti rešitev v blokovski ekskluzivnosti, novih strateških načrtih, tesnejši koordinaciji in standardizaciji oboroženih sil itd., da bi bila nemara bolj učinkovite politične kot pa vojaške metode, s čemer namigujejo na umestnost pogajanj, oziroma prizadevanj, da bi stvari iz sedanjega vojaškega preusmerili na diplomatski tir. Seveda ni pričakovati kakih naglih sprememb, vendar pa utegnejo take koncepcije vsaj prispevati k onemogočanju pre-nagljenih korakov, k večji razsodnosti, ki je v sedanjih razmerah tako zelo dragocena.

Bivšega francoskega ministrskega predsednika Mendès-Francea so med njegovim nedavnim govorom v poslanski zbornici prekinjali s huroskim vpitjem in očitki, da je »kapitulant, bojazljivec«, celo »izda-

jalec», ker je brez olepšavanja povedal, da bo francoska alžirska politika, kolikor bo nadaljevala po dosedanji poti, slej ko prej končala s katastrofo, ki bo večja kakor tista pred leti pri Dien Bien Fuju. Z orožjem ni moč pomiriti Alžirije, je razvijal svojo misel, uporabiti je treba politične metode, predvsem pa se sprijazniti s stvarnim stanjem. Prav tega pa Gaillardova vlada noče. Zavrača pogajanja s predstavniki alžirske fronte za neodvinost in posredovanje, ki sta ga ponudili Maroko in Tunizija. Na temelju vsega tega je moč upravičeno sklepati, da se še vedno zanaša na rešitev z vojaškopolijskimi metodami, kar za povprečnega Francoza pomeni zviševanje davkov, permanentni skok cen vsakdanjih potrebščin in novi kirurški posegi po vzorcu zadnjih Gaillardovih, ki so usmerjeni k zmanjšanju kupne moči prebivalstva, da bi tako osvobojeni kontingenti industrijskih in kmetijskih proizvodov za izvoz pomagali zmanjšati nenehno rastoči primanjkljaj. Finančni minister Pflimlin je sicer razglasil, da bo tej uri »resnice« sledilo obdobje stabilnosti, vendar temu nihče ne verjame iz preprostega razloga, ker so se take napovedi doslej vedno končale z zahtevami po novih izdatkih, ki jih je terjala vojna v Alžiriji, francoske ambicije po emancipaciji na atomskem področju in

drugo. Učinkovito bi lahko bilo le zdravilo, ki ga je predlagal Mendès-France, vendar pa za sedaj nič ne kaže, da bi ga bile francoske politične stranke, začeni od Molletovih socialistov pa naprej proti desnici, voljne sprejeti. Mnogi prijatelji Francije v svetu pa bodo ob tem še naprej zaman čakali na odgovor, kdaj bo Francija, ki je bila zibelka gesel o svobodi in enakopravnosti, prebolela imperijsko vročico in osvobodena tega političnega in mentalnega bremena zavzela mesto, ki ji gre v Evropi in v svetu.

Kljub razdraženi mednarodni psihozi je moč nedavno zaključeno dvanajsto redno zasedanje Generalnega zbora OZN oceniti kot pozitivno, saj je sprejel glede nekaterih vprašanj, ki so dobila že nekakšno domovinsko pravico na dnevnem redu OZN, pozitivna priporočila, ki bi, kolikor jih bodo vse prizadete strani iskreno izvajale, utegnile pripeljati do miroljubnih rešitev. Grki so poželi moralno zmago z odobritvijo resolucije, ki priznava ciprskemu prebivalstvu pravico do samoodločbe. Alžirski sklep pa je sicer kompromisen, vendar vabilo k pogajanjem ob posredovanju arabskih držav Maroka in Tunizije odpira nove perspektive za miroljubno poravnavo. Razveseljav je tudi soglasen sprejem resolucije, ki so jo predlagale Jugoslavija, Indija in Švedska, ki poziva vse države, da na miroljuben način v duhu medsebojnega ustvarjalnega sožitja urejajo medsebojne spore. Za resolucijo so glasovale tudi vse velesile.

Janko Jeri

Naj nikoli ne ovene cvetje na grobovih hrabrih sinov...

Konec oktobra lani je poslal jugoslovanskemu veleposlaniku v Moskvi pismo državljani SZ, Boris Volčenko, bivši borec 5. bataljona 13. udarne brigade »Mirka Bračiča«. V pismu piše, da želi preko tiska pozdraviti svoje bivše soborce iz brigade »Mirka Bračiča«, posebno pa političnega komisarja 3. bataljona. Poleg spremnega pisma je Volčenko poslal tudi naslednji dopis:

MINULO je dvanajst let, odkar smo jaz in moji tovariši zapustili vašo državo, kamor so nas pripeljala težka leta II. svetovne vojne. Leta 1943 sem bil med umikom hitlerjevskih tolp kot toliko tisočih ruskih ljudi prisilno odveden v Avstrijo. V taborišču sem se seznanil z jugoslovanskimi patrioti, ki so jih ujeli hitlerjevci in jih odgnali na suženjsko delo v Nemčijo. Nekoč pozneje sem potoval s transportom, namenjenim v obmejne predele Jugoslavije ali Italije. Z nami je bila močna nemška straža. V Gradcu smo doživeli hudo bombardiranje. Straža se je razbežala. Jaz in nekaj tovarišev smo uspeli pobegniti. S tovarnim vlakom smo se pripeljali do Celja. S pomočjo tovarišev, povezanih s partizani, smo takoj pobegnili in se priključili partizanski enoti, ki je delovala na tem področju.

Potem ko smo pristopili k tej enoti, smo skupaj s kurirji uničili nemško postojanko blizu nekega rudnika v okolici Celja. Tu smo uničili dvajset hitlerjevcev. To so bili prvi sovražniki, uničeni ob naši udeležbi.

Februarja 1945 sem bil skupaj s tovariši premješčen v 5. jurišni

bataljon 13. udarne brigade »Mirka Bračiča« XIV. slovenske divizije.

Naša brigada je pod poveljstvom slavnega sinu jugoslovanskih narodov, tovariša Milenka, ki je tragično preminul pri uničevanju zadnjih hitlerjevcev na jugoslovanskem ozemlju, prešla slavno borbeno pot. Nosila je smrt zavojevalcem in svobodo narodom Jugoslavije. Naša skupina je bila prva skupina Rusov med borci te slavne brigade. Kasneje se je v njene vrste vključilo mnogo Rusov, osvobojenih iz ujetniških taborišč. Tudi Čehi, Francozi in pripadniki drugih narodnosti iz držav, ki jih je zaseda njava svojat, so postali borci naše brigade.

Predzadnje leto in zima sta bila zelo huda. Hitlerjevci so trmasto hoteli uničiti osvobodilno gibanje na Balkanu. Dvakrat sem bil ranjen. Komandant brigade, tovariš Milenko, mi je podaril pištolo za vestno opravljanje službe in sodelovanje pri zajetju nekega nemškega generala. Vse to mi daje pravico, da vse udeležence te velike epopeje imenujem svoje brate. Nazadnje sem skupno s 5. jurišnim bataljonom, sestavljenim iz Rusov, prispel v Beograd in se vrnil v domovino.

Sedaj živim v mestu Anapa v Krasnodarskem okraju. Postal sem agronom in torej pripadam kar najbolj miroljubnemu poklicu. Več kot 10 let je minulo od moje vrnitve domov. Letošnjega novembra sta dva velika praznika, pomembna za naše narode: štiridesetletnica oktobrske revolucije in dvanajsta obletnica proglasitve Federativne ljudske republike Jugoslavije. Ta dva datuma sta zares znamenita.

Končujem svoje pismo in v ime nu vseh, ki smo se borili za svobodo in neodvisnost Jugoslavije, čestitam vaši večnacionalni državi k prazniku velikega oktobra in Dnevu republike. Naj bo večno prijateljstvo med našimi narodi in med narodi vseh dežel, med narodi, ki se bore za osvoboditev izpod kapitalističnega jarma. Naj se nad svetom večno vije nepremagljiva zastava Marksa in Lenina. Slava komunističnim partijam, ki so omogočile zmago nad fašizmom v II. svetovni vojni.

Pozdrav bratom, jugoslovanskim partizanom in Zvezi komunistov Jugoslavije, ki so v brezprimerni borbi pripeljali jugoslovanske narode na pot v socializem. Pozdrav maršalu Josipu Brozu-Titu, vrhovnemu komandantu Jugoslovanske ljudske armade in enemu izmed organizatorjev zmage nad fašizmom. Naj nikoli ne uvene cvetje na grobovih hrabrih sinov slovenskih narodov, ki so dali svoja življenja za mir in srečo vseh ljudi!

ZBOWID — Zveza borcev za svobodo in demokracijo Poljske

OB NAPADU fašistične Nemčije na Poljsko je bila le-ta vojaško nepripravljena, politično pa neenotna. Vojaške sile, razen nekaterih skupin, niso bile sposobne nuditi okupatorju resnejši odpor. Z okupacijo dežele so poljske boržazne politične stranke razpadle, vlada je pobegnila v London, Komunistična partija pa je bila že leto pred napadom zaradi Stalinove politike razpuščena. Večina komunistov je bila v tujini, ali pa so bili doma zaprti. Tako je poljski narod ostal brez politične organizacije, ki bi lahko vodila patriotične in za boj proti okupatorju razpoložene množice.

Resnejši odpor so okupatorju v začetku nudile skupine razbite poljske armade. Med njimi zavzema najvidnejše mesto herojska borba majhne skupine patriotov, četa vojakov utrjene obmorske postojanke Wester Plate. Iz teh skupin se je kasneje osnovala »Armija krajowa«, ki jo je politično vodila emigrantska vlada v Londonu. Čeprav je vodstvo teh enot v začetku vodilo »politiko čakanja«, s parolo »puško k nogi«, se je ta armada z vstopom novih poljskih borcev, ki pa se vsi niso strinjali s politiko londonske vlade, okrepila in pričela vojaške akcije. V vojaškem pogledu je »Armija krajowa« odigrala pomembno vlogo v protifašističnem boju, ni pa dala in tudi ni mogla dati odgovora: za kakšno svobodno Poljsko se bori.

Neodvisno od »Armije krajowe« pa so se formirale še druge samostojne vojaške enote (»Kmečki bataljoni« itd.), ki so organizirano vodile boj proti okupatorju. Tudi te vojaške enote so vodile razne politične skupine. Kot samostojna formacija se je nekoliko kasneje pojavila tudi »Armija ludowa«, to so poljski partizani, katere je vodila Komunistična partija, ki je bila najbolj aktivna na področju današnje vzhodne Poljske.

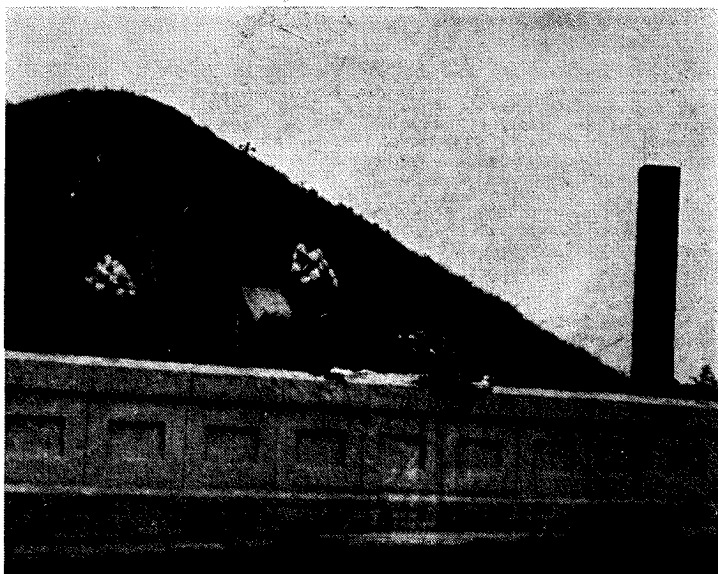
Na Poljskem je torej vodilo boj proti fašizmu več politično različno usmerjenih vojaških skupin. Politične diferenciacije na Poljskem, kot na primer pri nas, borba proti fašizmu ni povzročila. Oportunisti in politični špekulanti, skrivajoč se pod protifašističnimi gesli, razen voditeljev »Varšavske vstaje«, niso odkrito pokazali svojega sovražnega odnosa do naraščajočih socialističnih sil. Zato je bilo v Poljski tudi malo okupatorjevih sodelavcev.

Po osvoboditvi so nastale razne skupine udeležencev odpora, ki so združevale pripadnike posameznih vojaških formacij in se kasneje združile v enotno organizacijo — Zvezo borcev za svobodo in demokracijo Poljske (ZBOWID).

Notranja politika takratne Poljske, naslanjajoč se na stalinsko politiko, se je odrazila tudi v tej bojovniški organizaciji. Mnogo patriotov, borcev proti fašizmu, ki so imeli velike zasluge v boju za osvoboditev dežele, je bilo zaprtih.

Napačna je bila ocena dežele v borbi proti fašizmu, podcenjevali so vlogo pripadnikov »Armije krajowe«, »Kmečkih bataljonov« in ostalih enot ter organizacij, ki so se samostojno, a vendar aktivno borile proti okupatorju. Čudno pa so ocenili tudi ljudi, ki so se vrnili iz nemških koncentracijskih taborišč. Njihov povratak so povezovali s kopico sumničenj, češ da niso čisti in da so, ker so ostali živi, morali sodelovati z okupatorjem. S takimi napakami je tedanja bojovniška organizacija zapravila zaupanje ljudi, tragično pa so se odražale krivice, storjene nedolžnim ljudem. Tako in zato organizacija ZBOWID ni predstavljala pravih borcev za svobodo, temveč je postajala nekak privesek vladajoče skupine. S sektaštvom pa sta ugled in avtoriteta organizacije upadla, tako da je le-ta obstajala le formalno, ni pa živela z narodom.

Vse omenjene napake in slabosti niso, razumljivo, ostale brez odmeva pri članstvu oziroma pri tistem delu borcev, ki se v organizacijo zaradi omenjenih vzrokov sploh niso vključili. Že pred oktobrom

Ne kup — gora pepela pred krematorijem, v katerem so sežigali trupa umrlih internirancev

Ko je obiskala jugoslovanska delegacija bivših borcev mesto Gostin na Poljskem, je mlada Poljakinja Wladislawa recitirala pesem o svojem očetu, ki je padel kot partizan v Jugoslaviji

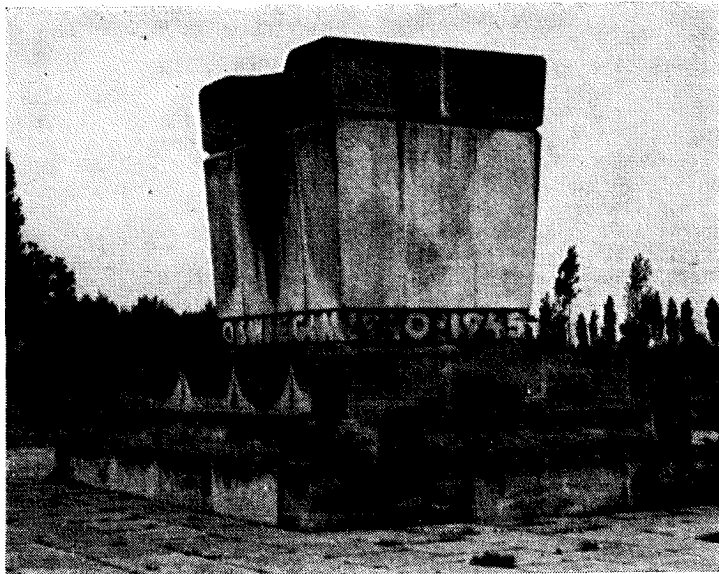
je del naprednih sil tudi v ZBOWID kritiziral tako politiko. Kasnejši politični razvoj na Poljskem pa je pokazal, da so bili le-ti napredni borci ožigosani kot sovražniki, izdajalci Poljske, trockisti, titolisti in gomulkovci. Ko je oktobra 1956. leta skupina, na čelu z Wladislawom Gomulko, pričela borbo proti dogmatiki in nepravilnostim, se je del članov takratnega Glavnega odbora ZBOWID priključil tej borbi. Na VIII. plenumu Združene delavske partije pa je skupina nekdanjih protifašističnih borcev s posebno resolucijo podprla Wladislawa Gomulko v njegovih naprednih stremljenjih. Tako je oktober vplival tudi na spremembe v ZBOWID, posebna konferenca pa je odstranila staro in izbrala novo vodstvo.

Organizacija ZBOWID ima program borbene, politične organizacije, program, ki prispeva k naporom poljskega ljudstva za izgradnjo socializma. Sodelujoč v mednarodnih organizacijah bivših protifašističnih borcev, pa se ZBOWID bori za ohranitev miru in za krepitev medsebojnega sodelo-

vanja. Med posebnimi nalogami organizacije je na prvem mestu težnja, da v preteklosti storjene napake in krivice popravlja, razvija tradicije gibanja odpora proti fašizmu, zbi-

ra dokumente in prispevke za zgodovino nedavne preteklosti, itd. Z vsem tem, posebno pa z rastočo aktivnostjo organizacije, se ZBOWID počasi, toda zanesljivo konsolidira in pridobiva zaupanje ter ugled.

Pravica do članstva v organizaciji je danes postavljena mnogo širše kot prej. Združuje protifašistične borce, ki so se v letih od 1939 do 1945 borili v domovini ali izven nje, bivše politične internirance in zapornike, španske borce, ter borce vstaj iz let 1918 in 1905. Glavni odbor organizacije ZBOWID predvideva, da ima na tako široki osnovi pravico do članstva nad milijon prebivalcev. Predoktobrska organizacija ZBOWID je štela le nekaj nad 300.000 članov, medtem ko so v enem letu z novim vpisovanjem vključili 150.000 članov, v verifikaciji pa je še približno 100.000 prosilcev. V ZBOWID namreč člane ne sprejemajo na sestankih organizacije, kot je to pri nas, temveč jih sprejemajo posebne verifikacijske komisije, ki o vsakem prijavitelcu posebej razpravljajo (najbolj pa o tistih, ki so z amnestijo na svobodi). Hkrati z verifikacijo članstva pa organizacija v pozitivnih primerih posreduje

Spomenik v taborišču Birkenau umrlim internirancem

tudi za revizijo procesov na sodiščih. Tako so doslej rehabilitirali že večje število borcev iz različnih vojaških enot, ki so se borile proti okupatorju, in političnih internirancev, ki so bili pred oktobrom še v zaporu.

Pri konsolidiranju organizacije predstavlja v ZBOWID dokajšnje težave pomanjkanje enotnosti. Gre predvsem za idejno enotnost, ki ni bila ustvarjena (tako kot na primer pri nas) v samem osvobodilnem boju. V organizaciji so namreč pripadniki različnih političnih strank, ki so še danes priznane na Poljskem. Opaziti je namreč užalenost posameznih članov, dalje različna stališča in tudi nasprotovanja v praktičnem delu organizacije, kar slabi enotnost akcije, zlasti pri izgradnji socializma na Poljskem. Razen idejne neenotnosti srečamo pri članstvu pojave politične nerazgledanosti. Vse to se odraža v pojmovanjih nekaterih, češ da je poljski oktober odmik od socializma, poljsko pot v socializem pa razlagajo kot ločitev in odvajanje od Sovjetske zveze. So pa tudi primeri, da nekateri razlagajo dogodke tako, da bo prišlo do »sprememb«. Razumljivo je, da taka sestava organizacije, ki jo predstavljajo člani z različnimi političnimi pogledi, nujno vodi le do razpravljanj okoli prispevka posameznikov v borbi proti fašizmu, manj pa do konkretnega dela za izpolnitev programa ter nalog organizacije. Res pa je tudi, da v takih pogojih s svobodno izmenjavo mnenj mnogo hitreje in prepričevalneje prodira v skupine z različnimi ideološkimi prepričanji nov, socialistični duh.

V svoji zgodovini ima poljski narod mnogo izkušenj, posebno pa je občutljiv, kadar gre za svobodo in neodvisnost države. Zato z novim programom organizaciji ZBOWID ne bo težavno pridobiti zaupanja delovnih ljudi in jih vključiti tudi s pomočjo te, bojevniške organizacije v vrste aktivnih graditeljev socialistične družbe.

Jože Bertonec-Marjan

Maginotova linija

Iz zgodovine je znano, da so mnoge države gradile za svojo obrambo pred sovražnimi vpadi trdnjave, posebno v obmejnih predelih. Mnogo utrdb je zob časa uničil, mnoge so razrušili sovražniki, nekaj pa se nam jih je ohranilo do današnjih dni. Tudi pri nas v Sloveniji smo imeli gradove, mestna obzidja in utrjene tabore za obrambo pred turškimi napadi. Na Kitajskem je bil slovit kitajski zid, Rimljani so zgradili utrjen pas od Severnega do Črnega morja. Da bi seznanili bralce z značilnostmi nekaterih utrjenih črt, zgrajenih v zadnjem stoletju po Evropi, bo naša revija priobčila opise Maginotove, Siegfriedove, Manerheimove, Metaxasove in nekaterih drugih črt.

PO PORAZU v vojni 1871—1872 so Francozi za zaščito svoje meje z Nemčijo zgradili več trdnjaviških pasov. V prvi svetovni vojni so Nemci zaradi tako utrjene meje s Francijo prekršili nevtralnost Belgije. Vdrli so preko njenega ozemlja v Francijo; hoteli so napasti francoske utrdbe z boka in iz zaledja. To se jim ni posrečilo.

Po zmagi v I. svetovni vojni je Francija prestavila svoje meje dalje proti vzhodu. Pokrajini Elsale in Loraine sta ji bili vrnjeni. Spet je bilo treba misliti na zaščito nove meje, ker so stare utrdbe ostale v notranjosti države. Po dolgem razpravljanju je Višji vojni svet 27. decembra 1927 predložil, da se meja utrdi z »globoko vkopanimi stalnimi fortifikacijskimi objekti«, da se zgradi »zid Francije«. Toda gradbena dela so se začela šele, ko je postal minister vojske André Maginot. Po njegovem predlogu je francoska narodna skupščina leta 1928 končno odobrila projekt utrjevalnih del. Dela so bila končana leta 1936. André Maginot je umrl leta 1932. Ker se je najbolj zavzemal za izgradnjo obrambne črte, je ta dobila po njem ime »Maginotova linija«.

Maginotova linija je bila dolga okrog 360 kilometrov, med švicarsko in belgijsko mejo. Zaradi političnih obzirov je niso takoj zgradili vzdolž belgijske meje do morja. Šele leta 1937 so nadaljevali z gradnjo, toda to so bile samo tako imenovane »poljske fortifikacije«. Ta linija se je imenovala »Daladierova linija«. Objekti stalnega tipa so tvorili nepretrgano obrambno črto, ki je imela varnostni in glavni obrambni pas. Varnostni pas je obsegal mitraljeska gnezda, oddaljena kilometer drug od drugega, vsako s posadko 8 do 10 vojakov. Glavni obrambni pas je bil širok 8 do 10 kilometrov. To je bil sistem samostojnih utrdb iz železobetona, skritih globoko pod zemljo. Po velikosti so bile take utrdbe različne, oddaljene pa so bile od 8 do 30 kilometrov. Vsaka utrdba se je delila na bloke, zgrajene iz železobetona. V jeklenih vrtljivih kupolah je bilo pehotno orožje in topništvo. Bloki so bili med seboj povezani z betonskimi podzemskimi galerijami, po katerih je bila speljana ozkotirna železnica. Vsi podzemski objekti so imeli naprave za ventilacijo, ogrevanje in degazacijo. Pod zemljo so bile izvidnice in centri za zvezo, stanovanjski prostori, kuhinje, pekarije, kinematografi, skladišča in ambulate. Posadka takih utrdb je štela od 80 do 1400 vojakov, oboroženih s težkimi mitraljezi, protitankovskimi topovi, minometi, topovi kalibra 75 mm, in havbicami 155 mm. Vmesni prostori so bili utrjeni s podzemskimi kazemati, z mitraljezi in protitankovskimi topovi.

Znoj in zapravljen milijarde niso opravičile svojega namera. Maginotova linija je padla... Nemci so vdrli v Belgijo, obšli Maginotovo linijo na levem krilu. Po porazu Francozov na reki Somme so Nemci napadli Maginotovo linijo še iz zaledja. Zadnje utrdbe so se vdale po ukazu Vrhovne komande, potem ko so porabile vse strelivo. Francoski vojak s svojo hrabrostjo in požrtvovalnostjo ni mogel spremeniti toka dogodkov. Fort Ferte na skrajnem levem krilu linije (gledano iz Francije), je s posadko 107 vojakov štiri dni zadrževal nemško pehotno divizijo in trinajst topniških divizionov. Šele potem, ko je bil zadnji branitelj ubit s plameni metalcev ognja ali zadušen z dimom, so Nemci lahko nadaljevali prodiranje.

V muzeju NO — vedno več obiskovalcev

LETA 1955 je Muzej NO LRS obiskalo 24.000 obiskovalcev, od teh 764 tujcev; leta 1956 29.000 obiskovalcev, od teh 1343 tujcev; leta 1957 pa že do 1. novembra 34.573 obiskovalcev, od teh 1583 tujcev. Od odprtja muzeja 27. apr. 1955 pa do 1. novembra lani si je muzej ogledalo okrog 87.000 domačih in tujih obiskovalcev. Mesečno si ga ogleda torej povprečno 3500 ljudi.

Te številke povedo, da zanimanje zanj raste tako pri nas kot v svetu, saj so ga obiskali že ljudje z vseh strani sveta in tja ponesli glas o njem. Od tujcev je obiskalo muzej največ Francozov; sledijo Rusi, Poljaki, Nemci, Čehi, Italijani, Angleži, Avstrijci, Belgijci, Španci, Švedi, Romuni, Danci, Sirijci, Svicarji, Kitajci, Mongoli, Grki, Amerikanci, Izraelci, Gruzijci, Indonezijci, Egipčani, Japonci, Arabci, Afričani, Kanadčani, Portugalci, Pakistanci, Braziljanci.

Zanimivo, poučno in često ganljivo je listati po vpisni knjigi, kamor obiskovalci vpisujejo svoje vtise in pripombe. Naj navedemo nekatere teh zapisov:

Francoski rudarji iz Pas-de-Calaisa so v tem muzeju našli skupne spomine na neizmerno trpljenje. »Zdi se nam umestno,« so zapisali, »da se poklonimo hrabrosti jugoslovanskih narodov, katere občudujemo in jim želimo, da ne bi več doživeli tako strašne vojne in da bi živeli srečni v miru in svobodi.«

Hans Obermann iz Leipziga si je ogledal Vojni muzej JLA v Beogradu in našega ter je takole zapisal: »Potem, ko sem si z veliko pazljivostjo ogledal muzej v Beogradu, sem našel

Wladislaw Gomulka in maršal Tito v Muzeju NO

tu v Ljubljani ponovno zatrdilo, da so jugoslovanski narodi v skupnem narodnoosvobodilnem boju in skupni ljubezni do svojih junakov združeni. Jugoslaviji in njenim dobrim ljudem želim vse dobro!«

Dr. František Kahuda, minister za šolstvo in kulturo ČSR pravi, da je to vzorno urejen muzej o partizanskem boju, veliko pričevanje tega hrabrega boja jugoslovanskih narodov proti fašizmu za narodno osvoboditev in da mu je zato ogled tega muzeja zapustil nepozabni vtis.

Predstavniki poljskega mladinskega tiska so ob pogledu na letake o streljanju talcev s podpisom nemškega krvnika Kutschere izjavili in zapisali: »Z velikim zadovoljstvom in ponosni Vam lahko povemo, da je ta zločinec dobil plačilo za svoje zločine od rok poljskih partizanov v Varšavi.«

Delegacija francoske generalne konfederacije dela se klanja junaštvu jugoslovanskih partizanov, ki je toliko pripomoglo za zmago vseh narodov proti mednarodnemu fašizmu in z bratsko simpatijo v srcu pozdravlja razvoj jugoslovanske republike.

Delegati italijanske generalne federacije dela »so z zadovoljstvom obiskali muzej, ki prča o partizanski borbi, o njenih junaštvih, žrtvah in zmagi nad italijanskimi fašisti in nemškimi nacisti«. In dalje: »Kadar ima borba za svoj cilj svobodo in neodvisnost, ne more drugače, kot potegniti za seboj vse ljudstvo, se ne more končati drugače kot z zmago. Borba jugoslovanskih narodov predstavlja temelj socialistične družbe FLRJ.«

Arabski socialisti v Muzeju NO

Ruski književniki, ki so bili na prijateljskem obisku v Jugoslaviji, so obiskali tudi muzej in globok vtis so nanje naredili »dokazi herojske borbe slavnega slovenskega naroda zoper fašiste«. Zato kličejo: »Večna slava tistim, ki so padli za svobodo in neodvisnost svoje domovine.«

Poljski gledališki igralci iz Lodza, pretreseni in navdušeni v dno duše nad borbo bratskega slovenskega naroda, želijo, da bi na to borbo naši in poljski narod nikdar ne pozabili in da bi bilo naše bratstvo večno.

Podobno so se izrazili češkoslovaški novinarji: »Občudujemo slovenske ljudi, kateri so v letih vojne proti okupatorju, kakor vsi narodi Jugoslavije, vodili boj. V boju proti skupnemu sovražniku je zrastle tudi prijateljstvo in bratstvo naših ljudi, katerega krepimo s skupno borbo za zgraditev socializma.«

Mladi nemški rudarji so si pazljivo ogledali muzej in tudi vse tisto, kar se v njihovi zgodovini ne sme nikdar več ponoviti. S hvaležnostjo v srcu se klanjajo borcem za svobodo in pravico.

Delegati španske republikanske vlade so si dolgo časa in z zanimanjem ogledovali muzej. Zapisali so: »Ta muzej nudi novo in daljnosežno pričevanje veličine duha vseh narodov Jugoslavije, ki vedno raje častno umro, kot brez časti žive.«

Zelo značilen in omembe vreden je zapis egipčanskih pilotov, ki so bili gostje naše letalske zveze. »Muzej prikazuje, kako so bili jugoslovanski narodi hrabri in kako so si priborili goreče želeno svobodo — zelo dober primer za tiste, ki želijo živeti svobodno!«

Sirijski študentje so našli v tem muzeju realno sliko trdega boja jugoslovanskih narodov proti imperializmu za svojo neodvisnost in svobodo. »Jugoslovanski narodi so lahko vzor vsem narodom na svetu.«

Delegacija nemških arhitektov je z velikim spoštovanjem sledila prikazu junaškega eposa slovenskega boja proti fašizmu za osvoboditev. »Skupni boj vseh narodov Jugoslavije in nem-

Tage Erlander v Muzeju NO

ške demokratične republike bo v bodočnosti jamstvo za mir in socialističen razvoj.«

Michel Aflak, predstavnik združenih socialistov arabskih držav, je ganjen napisal: »Ob obisku v tem muzeju občutim najgloblje občudovanje in simpatijo za herojski upor jugoslovanskih narodov pod vodstvom Komunistične partije. V imenu socialistične partije arabskega preporoda pozdravljam patriotizem velikega naroda in želim Jugoslaviji napredek in uspeh.«

Ker je v sami muzejski zgradbi zmanjkalo prostora za prikaz partizanskih tiskarn oziroma tehnik, ki pa so prav gotovo odigrale v času NOB kar najvažnejšo vlogo, so te prikazane v gozdu za muzejem. Rekonstrukcije so bile izvršene in odprte za javnost 22. jul. 1956.

Zapis polkovnika Idrisa Čejerana je zgovoren dokaz, da so rekonstrukcije dosegle svoj namen: »Muzej Narodne osvoboditve LRS je po postavitvi, brižljivom izboru materiala i po skladnom odnosu arhivske građe, fotografija, predmeta i pomoćnih sretstava vanredno uspio. Posebnu atrakciju pretstavljaju objekti u parku — srećna okolnost pogodne kombinacije zemljišta oko Muzeja (kao rastinje) daje vanredne mogućnosti dočaravanja onih legendarnih napora i stvarališta slovenačkog naroda u našoj revoluciji.«

Takih in podobnih zapisov bi lahko navedli še mnogo. Čeprav so to na videz le drobne stvari, neznatne in brezpomembne besede, so vendar dokaz nečesa, kar lahko vse nas navdaja s ponosom. V muzeju NO se klanjajo naši narodnoosvobodilni borbi ljudje vseh pripadnosti in vseh narodnosti in zaradi muzeja dobivamo v svetu vedno nove prijatelje — pošteno ljudi, ki si želijo napredka in mirnega sožitja.

Mongolska parlamentarna delegacija v Muzeju NO

»Liščki« in »Mule« namesto kavbojk in svetopisemskih zgodb

Najrazličnejša so vzgojna sredstva in področja, na katerih in s katerimi lahko posredujemo šolski mladini etične in moralne vrednote, ki so jih ustvarili naši borci med NOB. Eno izmed takih sredstev je tudi film. Zato smo tokrat posegli v dejavnost šolskega in poučnega filma glede na njegovo vlogo pri posredovanju osvobodilne tematike v šolah. V zvezi s tem namreč ne smemo prezreti dejstva, da kljub podcenjevanju vloge sedme umetnosti s strani nekaterih prosvetnih delavcev, film zmagovito prodira v naše šole kot najbolj priljubljeno in učinkovito vzgojno sredstvo. Vendar nas nikakor ne more zadovoljiti, da 1600 naših šol premore 534 diaprosjektorjev, ki so prav gotovo najcenejše filmske aparature. Prav tako se ne moremo zadovoljiti s številom diafilmov s tematiko iz NOB, ki jih kinoteka Zavoda za poučni in šolski film premore komaj 10, in še ti so v črno-beli tehniki. O vzrokih in posledicah pomanjkanja filmov s tematiko iz NOB za šole — pa razpravlja naslednji sestavek.

KAKO naj bi rekli temu: Kmalomarnost, politična napaka, ali slučajno preziranje potreb? Pomanjkanje organizacijskih sposobnosti? Pomanjkanje kreditov?

V farovžu je duhovnik pripravil vse potrebno za pouk verouka. Zatemnil je tudi svojo boljšo sobo in vtaknil pred objektiv-projektorja prvo podobo, ki kaže »prva dva človeka« v raju. Druga podoba — »grešno drevo« s kačo in zapeljivimi jabolki...» Otroci so že pri-

čeli prihajati, tiho, zaverovano. Njihove oči so uprte v platno, ki ga je bil duhovnik pritrdil kar na omaro. Posedejo po klopih in čakajo... Luči ugasnejo — in tu je »raj, v katerega nima vstopa, kdor greši«. Diapozitiv je pričaral otrokom popačene predstave o nastanku človeka in življenja, katerim skušamo mi zopetstaviti prenovljeni, realistični, s humanizmom prežeti svet. Toda film je film in še zlasti, če je v barvah, ga rado gleda staro in mlado. Pripomniti je namreč treba, da so nabožni filmi prvovrstni in barvni...

Poznate Seliškarjeve »Liščke« in »Mule«? Rekli boste: mar sodi sèm ta »medklie«? Seliškarjeve »Mule« in »Liščki« ter podobe iz svetega pisma... O, pa še kako sodi! »Liščki« in »Mule« v diafilmu, mar more biti kaj bolj sončnega, lepšega in vedrega za otroško dušo? In še resničnega povrhu! Seliškarja v diafilmu bomo v kratkem dobili, vendar... posredi je fototank, ki ga Zavod za poučni in šolski film potrebuje kot človek vsakdanji kruh in brez katerega ni mogoče kopirati filmov, kolikor jih potrebujejo naše šole. Pomislite samo: Zavod je izdelal unikat v barvah, 20 do 30 kopij pa sodelavci Zavoda zaradi zahtevne tehnike mehanično izdelujejo tudi po dva meseca. Potrebujemo pa jih vsaj 300 do 400.

Gre torej samo za fototank...

Samo?

Ko torej že imamo uvod, začnimo s sestavkom samim!

Osnovno gradivo za pripravo diafilmov na temo »Prihod okupatorja«: Hitler v Mariboru 1941

Navdušenost in zamaknjenost mladih gledalcev pričata, da je film zelo učinkovito vzgojno sredstvo v šolah

Gre za Zavod za poučni in šolski film, bolje rečeno, za njegovo vlogo in poslanstvo ter za njegov delež pri sodobnem prikazovanju narodno-osvobodilne borbe v šolah in družbenih organizacijah. Kadar trdimo, da je film sodobno vzgojno sredstvo (njegovo poslanstvo je dodobra presodil že Lenin), menda ne najdemo tehtnega razloga, s katerim bi lahko to trditev ovrgli. Zlasti je filmov žejna vas, saj so celo v Sloveniji, ki velja za najbolj kinoficirano republiko v državi, naselja, kjer filma še niso videli. Šolski film, ki ga predvaja po vaseh Zavodova ekipa, si prihajajo ogledat tudi starši, ki so pogosto bolj navdušeni gledalci kot otroci. Stare mamice, ki so film prvikrat videle, po končani predstavi solznih oči stisnejo organizatorju v roke stotak namesto nizke predpi-

sane vstopnine, rekoč: »Pa ne pozabite na nas, oglasite se spet kmalu!«

Že v uvodu smo omenili, da je partizanska kinoteka Zavoda za poučni in šolski film precej borna, saj premore le 10 črnobelih diafilmov in nekaj celovečernih filmov kot »Krvava pot«, »Trenutki odločitve«, dokumentarni film »Partizanske bolnišnice« in naš prvi partizanski film »Na svoji zemlji«. Zavod se dodobra zaveda svojega poslanstva, zlasti glede partizanskega filma in diafilma, ki naj bi odtehtala vzgojno neprimerne filme kot so westernke in kavbojke. Toda kako ugoditi mladini, kako jo pritegniti, da bo rajši gledala partizanske risanke in druge filme? To je vprašanje, na katero je moč odgovoriti le s kvaliteto. Filmske risanke ter tako imenovani filmski stripi so priljubljene povsod po svetu, ker so sodobni — zakaj jih ne bi uporabljali tudi mi? Seliškarjevi »Liščiki« in »Mule« v diafilmu bodo nedvomno uspešen protitež slabim in vzgojno neprimernim kavbojkam, hkrati pa dovolj dramatični in plastični, v kolikor jih bo spremljal dober tekst. Zavod pripravlja 110 diafilmov, izdelal pa jih je lani 36. Med drugim pripravljajo sodelavci tudi diafilmano dražgoško borbo v barvah, kar je nedvomno zelo pohvalna in potrebna stvar. Vendar pa na

Zavodu menijo, da je za produkcijo diafilmov s partizansko tematiko potrebno rednejše in tesnejše sodelovanje pisateljev in družbenih organizacij, zlasti Zveze borcev, ki naj bi Zavodu predlagali teme. Pomanjkanje scenaristov in dobrih scenarijev je pri filmu malone kritično, isto velja tudi za Zavod.

In kakšna je splošna dejavnost Zavoda? Posredovanje filmov in diafilmov šolam, tovarnam, zadrugam, in družbenim organizacijam, ki povprašujejo po filmih zlasti pred državnimi prazniki, kot je na primer Dan republike, 29. november. Vendar Zavod nima primernih filmov za takšne prilike.

Ce upoštevamo, da imajo šole in družbene organizacije v Sloveniji okrog 1000 diaprosjektorjev, potem si lahko predočimo, s kakšnim prometom ima opravka Zavod za poučne in šolske filme. V svojem dvoletnem obstoju je Zavod zbral okrog 1900 filmov najrazličnejše vsebine. Prevladujejo strokovni diafilmi in filmi, ki

Kaj je diafilm?

DA BI SI lahko predočili, kaj je film in kaj diafilm ter kakšna je razlika med njima, prinašamo kratko razlago. Diafilm je izbor najboljših statičnih slik v črnobeli ali kolor (barvni) tehniki, ki so v medsebojnem smiselnem zaporedju in tvorijo vsak diafilm neko zaključeno enoto ali temo, le-to pa predavatelj ob spremljanju slik na platnu razlaga z besedami. Diafilm se od filma razlikuje v tem, da film prikazuje neko temo s premikajočimi se slikami, medtem ko diafilm prikazuje zgoščeno, mirujočo sliko, ki jo je treba komentirati (razložiti). Slika sama v sebi koncentrira kar največ vsebine, medtem ko se pri filmu vsebina raztegne. Če pa ni predavatelja, je tekst diafilma prikazan na platnu s pomočjo podnaslavljanja. Vsak diafilm je pripravljen tako, da traja s predavanjem vred približno trideset ur

KINOTEKA PARTIZANSKIH DIAFILMOV ZAVODA ZA ŠOLSKI IN POUČNI FILM

Razpad stare Jugoslavije
Okupatorjev teror
Pohod XIV. divizije
Primorska v borbi
Koroška v borbi
Zaključne operacije
Partizanske tehnike
Partizanske bolnišnice
Osvoboditev
Razvoj slovenske partizanske vojske

Interniranci v taborišču na Rabu — dragoceno gradivo za filmski prikaz okupatorjevega nasilja

jih Zavod posoja industriji, medtem ko so, kot rečeno, filmi s partizansko tematiko maloštevilni, ali pa jih še izdelujejo. Zavod je navezal učinkovite stike z istovrstnim Zavodom v Bosni, s katerim je izmenjal najbolj značilne nacionalne filme. Značilno je, da v BiH posvečajo šolskemu in poučnemu filmu mnogo več pozornosti kot pri nas, kar najbolj nazorno dokazuje, da imajo Bosanci kar 10 terenskih filmskih ekip z ustreznimi vozili, medtem ko naša republika oziroma naš Zavod premore le eno takšno ekipo s »Fiatom 600«, ki za hribovite predele ni primeren. Tudi prostori, v katerih posluje Zavod, niso ugodni, saj na primer kinoteka domuje v majhnem,

zelo mrzlem prostoru, kjer pozimi temperatura pade na 15° pod ničlo. Seveda zaradi tega propade dokaj filmskih kopij, ki v mrazu popokajo.

Če k naštetim problemom dodamo še finančne težave, s katerimi se bori Zavod, smo našli malone vse, kar ovira razvoj te pomembne ustanove, ki bi v ugodnejših okoliščinah lahko mnogo več prispevala tudi za smotnejši in sodobnejši pouk narodnoosvobodilne borbe v naših šolah. To pa je stremljenje, ki bi mu morali posvečati mnogo več pozornosti, sodelovanja in načrtnosti, saj je sodobna vzgoja eno najbolj občutljivih področij, ki se nam pogosto izmikajo in neradko na njih ne dosežemo uspehov, kakršnih bi si želeli.

Borci in aktivisti pišejo spomine

ŽE MNOGO je bilo izrečenih besed o naši najnovejši zgodovini, o revoluciji slovenskega naroda. Mnogi so že očitali zgodovinarjem, da je že zdavnaj čas, da napišejo Zgodovino NOB, da jasno in točno opišejo to epoko, ki je pomenila prelomnico v zgodovini tudi mnogih narodov v Evropi. Popolne zgodovine NOB pa še sedaj ni in je vsaj v kratkem

času tudi ne bo. Kakšnih in koliko vsakovrstnih podatkov je potrebnih za nastanek takega dela ve le tisti, ki piše oz. sestavlja tako delo. V prvi vrsti je treba zbrati čim več točnih podatkov, ki osvetljujejo vse okoliščine, ki so bile vzrok takim in drugačnim dogodkom.

Eden izmed načinov takega zbiranja podatkov pa so spomini borcev in aktivistov —

neposrednih udeležencev osvobodilnega boja.

Največ in tudi najbolj točne podatke o NOB hrani v sebi arhivsko gradivo. Na žalost pa nimamo ohranjenih kompletnih arhivov, niti naših niti sovražnih. Za leti 1941, 1942 in vsaj za prvo polovico leta 1943 imamo ohranjenega zelo malo arhiva. Mnogo je vrzeli, za katere sploh ni ohranjenih dokumentov. Zakaj so nastale vrzeli je več ali manj vsakomur jasno. Partizanski arhiv je »živel« prav v takih okoliščinah kot partizanska vojska in se »boril« za svoj obstanek. Mnogo arhiva je bilo zakopane; zemlja in voda sta izvršili svoje razdiralno delo. Mnogokrat je ta ali oni arhiv padel v sovražnikove roke in bil tako za vedno izgubljen. Mnogo pa je ostalo še živih prič, ki se še spominjajo tistih dogodkov, vendar se vrste teh vedno bolj redčijo. Prav gotovo je tudi mnogo že pozabljenega.

Morda bo kdo pripomnil: češ ali ni to že prepozno, saj bi to moralo biti že zbrano itd. Res je, toda... Neposredno po zmagi nad sovražnikom smo bili vsi skupaj še v tako zmagoslavnem razpoloženju, da ni nihče imel časa misliti na take stvari. Pred nami je bila obnova porušenih domov in ustvarjanje bodočnosti. Le polagoma so se, nekateri prej, drugi kasneje začeli zavedati, da je treba tradicije narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda gojiti naprej in našim znancem prikazati čim bolj verno sliko te veličastne in zgodovinsko najpomembnejše dobe. In če jim hočemo objektivno prikazati ta, mnogokrat nadčloveški boj s tujim sovražnikom in domačim izdajalcem, potem moramo zgodovino NOB tudi poznati.

Mnogi pravijo: saj NOB dobro poznamo, saj smo jo sami doživljali, se sami borili itd. Res je, mnogi jo precej dobro poznajo, večina pa je takih, ki pozna le tisti del celote, kjer je sam neposredno sodeloval in se boril. Skoraj bi potem lahko rekli, da vsi skupaj poznajo vso zgodovino NOB. Vendar pa vsi ljudje ne pišejo zgodovine.

Vsem tistim zgodovinarjem, ki se ukvarjajo z zbiranjem

F. SLANA

France Slana: Partizanska kolona...

gradiva in pisanjem najnovejše zgodovine, je treba zato pripraviti čimveč zanesljivih in točnih podatkov. Se enkrat naj poudarim, da je ohranjeno arhivsko gradivo za prvo polovico narodnega boja pomanjkljivo in nepopolno. Pomanjkljivo zato, ker v tem prvem obdobju celo mnogi odgovorni vojaški in politični funkcionarji zaradi konspirativnosti niso izdajali vedno svojih načrtov in povelj pismeno, ampak le ustmeno; in če niso bili napisani, tudi ohranjeni ne morejo biti.

V zvezi s porastom partizanske vojske, vojaškega in civilnega aparata in spričo vedno večjih potreb po rednem poslovanju v NOV je tudi nastanek bogatejšega arhiva 1944. in 1945. leta. Poleg mnogih dopisov, okrožnic, poročil, so dnevna, tedenska, štirinajstdnevna in mesečna poročila dokaz za tako poslovanje. Vendar tudi iz tega časa nimamo kompletno ohranjenega arhiva, ker ga je, kot sem že omenil, mnogo uničila zemlja, bunkerji in sovražnik.

Če hočemo imeti čimveč podatkov o NOB in zamašiti vrzeli v nepopolnem arhivu, potem jih moramo iskati pri tistih, ki so sami ustvarjali zgodovino — predvsem pri borcih in aktivistih. Zavedati se namreč moramo, da tudi arhiv

vedno ne pove vsega in da so mnogi čisto po svoje doživljali nekatere dogodke. Šele upoštevanje enega in drugega vira bo lahko dalo zadovoljive rezultate. Za tisti čas pa, ko ni ohranjenega nobenega arhiva, pa bodo taki spomini veljali kot edini viri iz prve roke in kot taki tudi polno upoštevanji.

V lanskem letu je Muzej narodne osvoboditve začel zbirati in odkupovati napisane spomine posameznih borcev in aktivistov, predvsem spomine za prvo obdobje ljudske vstaje, za katero je najmanj ohranjenih dokumentov. Moram priznati, da smo malce razočarani, ker smo pričakovali večji odziv. Doslej smo prejeli okrog 30 napisanih spominov. Jasno je, da vsi niso najboljši, vendar pa lahko trdimo, da je večina spominov na vojna leta, ki smo jih sprejeli v odkup, dobro napisana in da bodo le-ti precej pomagali osvetliti to obdobje. Nekateri, ki so pisali svoje spomine na podlagi svojega dnevnika, ali so se posvetovali še z drugim udeležencem, so te spomine napisali naravnost odlično.

Muzej narodne osvoboditve sklepa s posamezniki pogodbe za določeno delo. Ob tej priliki dobi pisec tudi razne podatke in navodila, ki mu pomagajo za boljšo orientacijo

pri delu. Stvar je namreč v tem, da spomine piše več ljudi in zato je treba delo koordinirati, da ne bo neki problem ali dogodek opisan morda večkrat, drug pa morda nobenkrat. Poleg tega dobi vsak tudi navodila, kaj naj bolj poudari in kakšni podatki so prvenstvene važnosti. Pri vsakem dogodku, ki ga nekdo opisuje, mora upoštevati vse momente, ki so na kakršenkoli način bolj ali manj odločilno vplivali na potek dogajanja. Prav nič ne škoduje, če je napisanega kaj več. Glavno je, da ni premalo! Napisano delo potem oceni in ga predlaga v odkup posebna strokovna komisija, sestavljena iz uslužbencev MNO.

Pri zbiranju spominskega gradiva iz NOB se poslužujemo tudi zasliševanj posameznikov in njihove izjave posnamemo na magnetofonski trak. Tudi zasliševanje oceni in odkupi komisija pri MNO.

Na koncu apeliramo na vse borce in aktiviste, da nam čimprej izroče bogate zaklade svojih spominov. Mi jih bomo s hvaležnostjo odkupili in spravili v arhivske depoje. Še bolj hvaležni jim bodo naši znanjci, ki bodo NOB poznali res samo še iz pisanih poročil in morda še po ustnem izročilu.

Matija Žgajnar

Nove knjige

Zbirka knjig Prešernove družbe je tudi za leto 1958 izšla že meseca novembra. Zbirka obsega pet knjig, in sicer: **Koledar za 1958. leto, Miško Kranjec: »Macesni nad dolino«, Ivan Bratko: »Pomlad v februarju«, Branko Čopić: »Doživljaji Nikolettine Bursaća« in Franc Dominko: »Pogled v vesolje«.** Nas zanimajo predvsem knjige, ki obravnavajo tematiko iz NOB, oziroma so z njo povezane.

*

Pisatelj Ivan Bratko opisuje v svojem delu boj ilegalne Ljubljane. Osebe in dogodki so resnični, le imena so izmišljena. Kljub temu postane bralcu, ki pozna stvari, takoj jasno, da je pisatelj upodobil v Lovšinu Praprotnika, v povesti okoliščine okrog njegove likvidacije. Priповedovanje je napeto, človek se vživi v našo nedavno zgodovino, se spomni dogodkov, ki so pred šestnajstimi leti vzbujali toliko pozornosti in upanja. Osebe so prikazane plastično, junaki — ljubljanski likvidatorji pa kot ljudje z vsemi napakami in dobrimi lastnostmi. Prisrčnost veje iz njih. Po drugi strani

pa se posebno v začetku povest nekoliko počasi razplete, preveč je opisovanja razvoja posameznih revolucionarjev. Bralca tudi nekoliko motijo izrazi in pojmi, ki so v veljavi šele sedaj, v povojnem času, takrat pa so bili čisto neznani.

*

Vsebina knjige Miška Kranjca bi bila na kratko tale: V hribovski vasi Urban se v desetih letih po vojni ni ničesar spremenilo. Gruntarji so ostali gruntarji, župnikova oblast se je začela sicer krhati, toda še vedno je močna. Ostali so predsodki, ostala revščina. Le ljudje so zaradi vojne veliko trpeli, veliko je bilo žrtev, toda vse zastoj. Izgubili so upanje na boljše življenje, ki ga je med vojno obljubljal »nepoboljšljivi sanjač«, sedaj »okrajni aktivist« Aleš Lukanc. Tri osebe hodijo po kmetih in ugotavljajo, kako je na svetu. Župnik Peter Zavrh, propadli umetnik Jaka Erbežnik in aktivist, bivši partizan Aleš Lukanc. Na svoji poti srečujejo samo negativne pojave in propadle ljudi: Minko, njeni dve sestri, staro Jakovco, ki se utaplja v pijači, mater petih

padlih partizanov, uslužbenca notranje uprave Mirka, pijanega »samozavestnega fanta s črnimi brčicami pod nosom, z valovitimi lasmi, ima rad ameriške šlagerje in govori o socializmu kot o svoji privatni stvari.« Dve ženski umorita svoje nezakonske otroke. Ves napredek je v nylonških nogavicah in nezakonskih otrocih, ki jih prinašajo dekleta iz doline, iz tovarn. Dejanje se godi menda na Gorenjskem, saj pisatelj obilo uporablja besede, kot so »rajtam« in »fant«. Ganljiv je opis »spovedi« med staro Jakovco in župnikom, toda zgodba je delno preveč izumetničena in oddaljena od partizanske stvarnosti.

*

Kdorkoli bo začel brati knjigo Branka Čopića »Doživljaji Nikolettine Bursaća«, je gotovo ne bo prej odložil, dokler je ne bo prebral do konca. Zakaj knjiga, v kateri je govora o mitraljezcu Nikoletini, je napisana s plemenitim humorjem in vsaka stran odkriva čudovite človeške vrline. Pisatelj pa je v tej knjigi prikazal partizanstvo in svojo ožjo domovino spet s posebne strani. Z drugo besedo tudi: knjiga sodi med najboljše, kar je bilo po tej strani napisano iz nedavnih velikih dni.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*Da rod oteli bi pogina,
ste šli in vendar ne odšli,
iz tal vas dviga moč spomina
ko prosta spet je domovina
ste z njo in z nami tudi vi!*

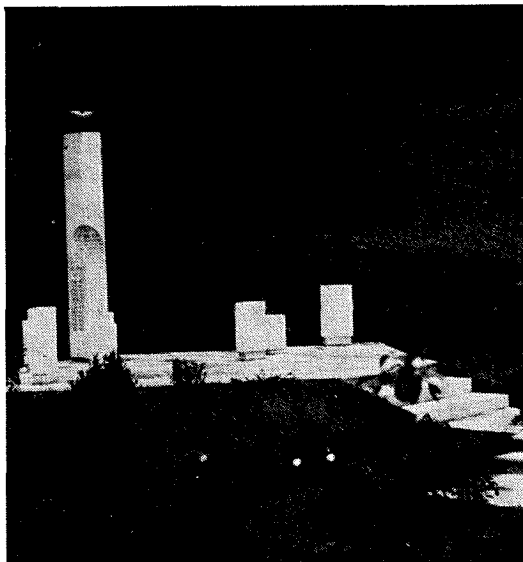
(POLJČANE)

*Živite smelo, kakor mi smo znali,
končajte, česar nismo dokončali.*

(GRADAC V BELI KRAJINI)

*Iz vaše srčne je krvi
zacvela zarja domovini!
O, hvala vam za lepše dni!
Za vami v nemi bolečini
srce žaluje, misel govori:
Ne, niste mrtvi. Vi le spite,
med nami tisočkrat živite.*

(ZALI LOG)

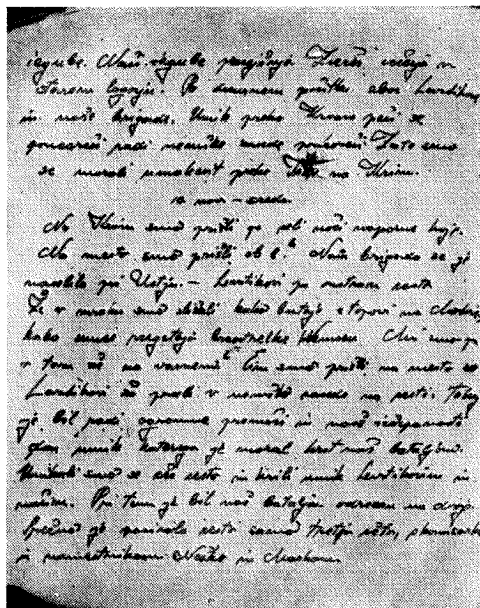
Spomenik 74 padlim v Zalem logu pri Železnikih

31. december 1942. —

Ostali smo v Benetih z namenom omogočiti I. in II. bataljonu čiščenje bele garde v okolici Blok in Nove vasi. Zapirali smo Italijanom prehod po cesti iz Blok proti Ribnici, zato je moral bataljon imeti nad cesto stalno po eno četo v zasedi. Naša četa je bila danes prosta; samo dve stražarski mesti je morala zasesti. Eno proti Kročalem, drugo na hribu vzhodno od vasi. Ostali smo počivali in si nabirali moči, zgubljene, ko smo gazili sneg od Boštetov do Benetov.

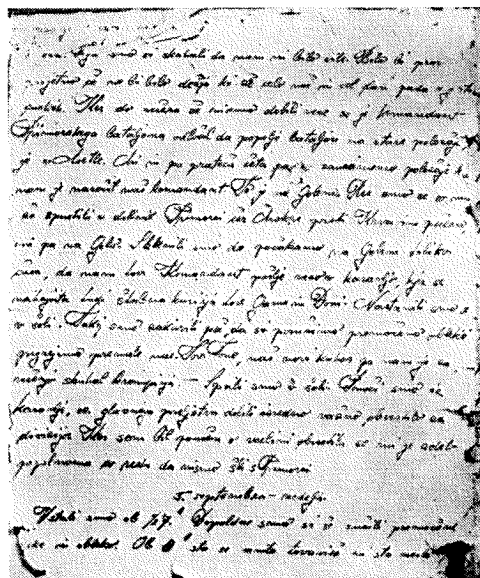
Bil je zadnji dan letošnjega leta in politkomisar Dušan je razmišljal, s čem bi razveselil fante. O tem sem premišljeval tudi jaz. Že od prej smo imeli svoj program, znali smo peti in se učili recitirati, toda to je bilo premalo. Dušan je hotel več! Naenkrat se je spomnil in me vprašal: »Ali imaš še tiste cigarete, ki si mi o njih pripovedoval?« Pritrdil sem mu. Kar poskočil je in se zasmejal. »Nikomur ne smeš povedati, s čim jih mislimo presenetiti. Boš videl, kako bodo veseli. Kje si jih dobil in kako to, da jih še nisi razdal?«

Začel sem mu pripovedovati... Ko smo bili še na Krimu, je iz ljubljanske Tobačne tovarne prispela pošiljka cigaret. Mate mi je dal cigaret tako kot ostalim, čeprav je vedel, da ne kadim. Sprva jih nisem hotel vzeti. Šele potem, ko mi je ukazal, naj jih vzamem in spravim za slabše čase, sem jih sprejel. Kasneje je v četi popolnoma zmanjkalo tobaka, vendar mi je Mate naročil, naj nikomur ne povem, da imam cigarete, ker jih bo razdelil šele za Novo leto. Mate in jaz sva kasneje na cigarete pozabila. Ko sem bil premeščen v brigado, so bile z menoj vred

Novoletno presenečenje

OBJAVLJAMO KRATEK ODLOMEK IZ OKIJEVEGA DNEVNIKA, O KATEREM SMO NAPISALI VEČ ZE V LANSKI 11. STEVILKI »BORCA«, NA STRANI 462. NAJ SE OMEMO, DA AVTOR TEGA DNEVNIKA, HINKO BRATOŽ-OKI, PRIPRAVLJA DNEVNIK ZA TISK.

premeščene tudi cigarete, 60 po številu... »Točno na vsakega dvel« se je zdaj veselil Dušan. Razveselil sem se tudi jaz. Rešil se bom skrbi, hkrati pa izvršil Matejev ukaz.

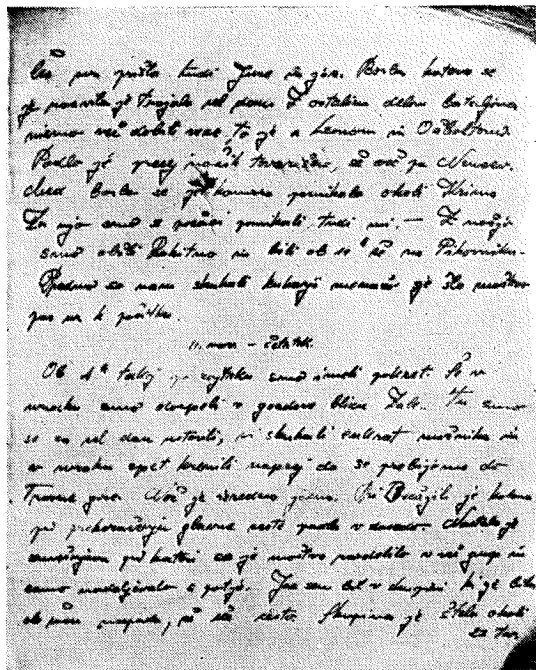
Ob tej priliki se mi je ponudila prilika, da sem malo več govoril z Dušanom. Med drugim sem mu omenil tudi o tem, da pišem dnevnik. Rad bi ga videl. Ko je opazil, na kakšen papir sem pisal, mi je takoj obljubil pomoč. Dal mi je čisto nov kariran zvezek in nalično pero. Zelja, ki sem jo gojil že tako dolgo, se mi je torej izpolnila. Dobil sem zvezek in pero. In prav za Novo leto! Škoda, da tega nisem imel že prej! Marsikaj mi je ušlo iz spomina, marsikateremu dogodku ne morem dati zaporednega mesta v vrsti tolikih drugih. Bom pa Novo leto začel z novim dnevnikom! Vanj bom zapisoval življenje vsakega dneva posebej. Kakšna bo njegova usoda, ne vem. Verjetno enaka kot moja! Pisal ga bom ne glede na težave, ki jih bom srečaval. To je moja novoletna obljuba. V novem letu, letu novih zmag nad italijanskim fašizmom in odpadniki slovenskega ljudstva.

Novo leto smo dočakali v Benetih, v snegu, ki sega čez kolena. Eni so na stražarskih mestih, drugi patrolirajo. To je danes naša služba in verjetno tudi jutri. Patrolje se vračajo in raportirajo dežurnemu. Po vrnitvi ene patrolje odhaja druga, tretja, četrta... Do večera smo bili na vrsti že skoraj vsi. Eni odhajajo proti Runarskem, kjer je Luka s svojim bataljonom pred tednom dni naklestil belogardiste ter jih pognal iz bunkerjev. Odkar so belčki zapustili postojanko, ni bilo v vasi nikogar razen

nas. Kljub temu, da je Runarsko le nekaj kilometrov od Nove vasi in Blok, kjer imajo Italijani ne samo dovolj vojakov, pač pa tudi motorizacijo, niti en tank ali oklopni avto ni poskušal priti do Runarskega, da bi vsaj videl, kakšni so njihovi požgani bunkerji.

Vas je popolnoma prazna, prebivalcev ni videti. Vsi so jo pobrisali. Hiše so prazne in nezaklenjene. Le kaj je mislilo ljudstvo, ko je bežalo? Morda to, kar sta oni dve ženski iz Benet povedali? Patrulje so dobile stroga navodila, naj se nihče ne dotika stvari v praznih hišah. Pozno popoldne sem bil odrejen z dvema tovarišema v patroljo. Pregledati bi morali ves teren do Runarskega. Po že shojeni sledi v snegu smo se spustili na cesto. Ni bilo težko hoditi in smo kmalu dosegli rob gozda nad vasjo. Daleč naokrog se je širila ravnina, pokrita z belo odejo. Pregledali smo okolico in ko smo videli, da je vse mirno, smo se v velikih razmakih spustili v vas. Ustavili smo se na koncu vasi, gledali proti Novi vasi in Studencu. Spet nismo ničesar opazili. Po eni uri, skoraj v mraku, smo zapustili Runarsko in se vrnili v Benete.

Komaj smo prišli v hišo, kjer je stanovala naša četa, nas je že zajelo veselo razpoloženje. Pravkar so delili večerjo, žgance, zabeljene z mastjo. Vsakdo je dobil dvojni obrok masti. Takoj po večerji smo začeli peti. Pela je vsa četa do zadnjega borca. Vedno bolj smo bili razpoloženi. V peči se je kupal lipov čaj, ki smo ga dobili v hiši nekega belogardista. Ni se še zgodilo, da bi v četi kuhali kaj takega. Poleg čaja, ki je bil celo oslajen s praviim sladkorjem, je Dušan kot rezervo hranil še zadnje presenečenje — cigarete. Okoli 21. ure, ko je bilo veselje na višku, je Dušan spregovoril nekaj besed, ki so navdušenje še povečale. Klici: »Živel Tito!« so odmevali po sobi. Sledile so recitacije, pesmi in končno — cigarete. Teh

ni nihče pričakoval. Nov val veselja... Cigarete, te male dišeče stvarčice; koliko veselja so skrivale v sebi, koliko moči! Niti hrana niti pijača niso mogle ljudi spraviti v takšno dobro voljo kot cigarete. Danes sem prvič videl, kaj pomeni cigareta kadilcu!

Po enajsti uri smo prenehali s petjem in legli spat, da bi sveži in čili pričakali naslednji dan. Budna sta ostala samo dva dežurna in tovariši na straži.

VINKO HAFNER:

ILUSTRAL: IVE ŠUBIC

Za uvod nekaj besed o Francetu Kristanu, čigar konec opisuje ta čudno zapletena zgodba...

FRANCE je bil kmečki fant, doma iz Sela pri Vodica. Ko je prišla nemška okupacija 1941. leta, je bil star šestindvajset let in je z materjo in štirimi mlajšimi brati bival na domači kmetiji v Selu. Kristanovo posestvo, po domače Tomažinovo, je bilo eno največjih v vasi, pa je že postajalo pretesno za petero krepkih, zdravih fantov. Pokojni Tomažin je zapustil kmetijo drugemu sinu Viktorju, ostali štir-

je pa so se že morali pomalem ozirati drugam za zaslužkom.

France je bil znan kot razumen in napredno misleč fant, le trdo kmečko delo mu ni nič kaj dišalo. Rad se je vdinjal pri strojni zadrugi in se loteval raznih drugih priložnostnih del, da mu le ni bilo treba stalno garati na domačiji. Zato ga pokojni oče ni nič kaj upošteval in je kmetijo zapustil mlajšemu sinu Viktorju, drugim pa je zagotovil le skromno doto. France je to očetu hudo zameril in ko je bil še živ, je prišlo med njima do pogostih prerekanj. Nasprotno pa se je

France zelo dobro razumel s svojo materjo, ki ga je kljub njegovim napakam imela od vseh sinov najrajši.

Viktor pa ni bil le najbolj gospodaren in priden za delo, ampak tudi zelo razgledan in napreden. Že nekaj let pred vojno se je skupaj s France- to udeleževal v naprednem kmečkem gibanju in imela sta dobre zveze z mnogimi komunisti. Kakor pri vseh drugih stvareh, tako je tudi pri političnem delu France precej govoril, pa mnogo manj naredil, skromni in molčeči Viktor pa malo govoril, a več naredil.

Pa tudi drugi Tomažinovi fantje in mati so bili zelo naprednega mišljenja in zato ni čudno, da je njihova domačija že v začetku osvobodilne borbe v letu 1941 postala najboljša opora in zatočišče prvim ilegalnim političnim aktivistom in partizanom v teh krajih. Nekega poletnega dne se je tudi France nenadoma odločil, da gre v partizane. Bajé je takrat Viktor v krogu domačih takole dejal: »Je že prav, da gre, saj bomo morali tudi drugi kmalu za njim. Samo tega se bojim, da si ne bi France prav kmalu kaj premislil. Voja bo še dolga in v partizanih ni nikomur z rožicami postlano.«

Viktor je moral že vedeti, zakaj je tako govoril, saj je

poznal Franceta bolje od drugih, celo bolje od matere. Nikdar mu ni docela zaupal, pa tudi tokrat ne. Žal se je že v kratkem času pokazalo, da je imel prav.

France je odšel in Rašiško četo, ki se je največ zadrževala po gozdovih okoli Šmarne gore. V neki večji borbi konec septembra je bila četa razbita. Tedaj se je France skupaj s petimi drugimi partizani zatekel v domačo vas in to prav na Tomažinov kozolec-dvojnik. Ponoči je France zapustil tovariše in odšel v vas, da bi jim preskrbel nekaj hrane. Vrnil se je precej pozno in jim res prinesel nekaj mesa in kruha. Ko so si za silo utešili lakoto, so drugi zaspali, le France je ostal buden in pazil pri lini...

Komaj se je začelo svitati, je pretresel tišino rezek klic: »Vdajte se! Odvrzite orožje in dol s kozolca!«

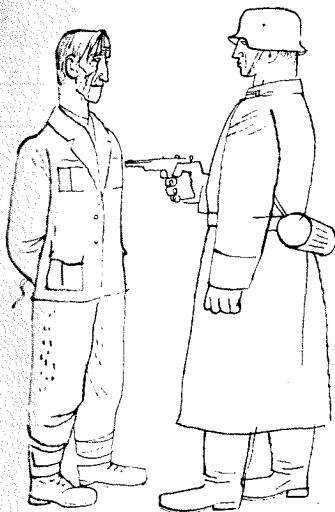
France je tisti trenutek skočil s kozolca in se dvignjenih rok predal Nemcem, ki so že prej tesno obkolili ves prostor.

Drugi partizani pa niso sledili Francetovemu zgledu. Zagrmel je strel in nemški zandár, ki je prvi silil po lestvi na kozolec, se je zrušil smrtno zadet. Začelo je gosto streljanje z obeh strani. Za partizane je bil položaj brezupen, kajti nemogoče se je bilo dalj časa braniti na docela nezavarovanem kozolcu. Po kratki borbi so bili trije partizani ubiti in skupaj s Francetom trije zajeti. Nato so Nemci oplenili še Kristanovo domačijo, domače pa so skupno z ujetimi partizani odgnali v Begunje.

Franceta so že takoj od začetka ločili od drugih dveh zajetih partizanov, ki so ju po hudem mučenju kmalu nato ustrelili. O Francetu pa se je brž razširila govorica, da je izpuščen in da je stopil v službo Gestapa. Na osnovi tega so ljudje takoj zasumili, da je bil že prej povezan z Gestapom in da je sam izdal tudi svoje tovariše na domačem kozolcu.

Kristanovi so se v kratkem času vrnili domov. Nemci so jim vrnili živino in še nekaj zaplenjenih stvari. Spet so kakor prej gospodarili na svoji kmetiji, le Francetovo izdajstvo je kakor težka mora obležalo nad njimi. France se je doma le redko oglašal in še tedaj je komaj kdo spregovoril z njim kako besedo. Nekoč pa mu je Viktor naravnost povedal, da po vsem tem doma nima več kaj iskati. Takrat je France preklinjajoč odšel od doma in se ni več vrnil.

V svojem novem položaju se je Kristan naglo uveljavil. Nastanil se je nekje na Bledu, njegovo »delovno« področje pa je bila vsa Gorenjska in celo Koroška. Gestapo je znal s pridom izkoristiti njegovo zvitost in poznanje partizanskih razmer in ga je zato največ uporabljal za razne vohunske naloge. Kristan je preoblečen v partizana hodil po hribovskih krajih in stikal za partizani in njihovimi podporniki. Sodeloval je pri mnogih selitvah in

izvrševal razne aretacije. Pripornike je pogosto tudi sam zasliševal in jih zverinsko pretepал. Sodeloval je pri več napadih na partizanske enote in je ob neki priliki sam ustrelil zajetega partizana.

Ker je Kristan osebno poznal nekatere vodilne ilegalne aktiviste na Gorenjskem, kot Toma Brejca, Lojza Kebeta in druge, je z avtom ali kolesom križaril po Gorenjskem in jih skušal izslediti. Tako je postal sila nevaren osvobodilnemu gibanju in marsikaj je bilo storjeno za njegovo odstranitev. Toda Kristan se je spretno izogibal vsem nevarnostim in še naprej zelo uspešno služil svojim krvavim gospodarjem. Da bi jih bil docela vreden, si je nadel tudi nemško ime König.

Nekako poleti 1942 pa je izginila za Kristanom vsaka sled. Razširila se je celo domneva, da se ga je Gestapo sam iznebil, kot je to storil z nekaterimi izdajalci, ko jih je do kraja izkoristil. Taka možnost pa se nam je v Kristanovem primeru zdela skoraj nemogoča glede na izredno uspešno delo, ki ga je doslej opravljal za Gestapo. Kmalu potem pa smo bili zanesljivo obveščeni, da je bil Kristan dodeljen za stalno v službo Gestapa v Celovcu kot poseben izvedenec za odkrivanje organizacij odpora, ki je v tem času tudi že na Koroškem pognal močne korenine. Od takrat naprej pa ni smo slišali na Gorenjskem ničesar več o njem in moram

reči, da smo nanj v poplavi novih dogodkov in ljudi že skoro pozabili.

*

Za 7. junij 1943 je bilo sklicano posvetovanje aktivistov jeseniškega okrožja na Mežakliji. S Stanetom Jelovčanom sva ravno pravočasno prispela na dogovorjeno mesto, kjer so bili zbrani že vsi poklicani aktivisti. S posvetovanjem smo kar takoj začeli in ga zaključili še isti dan okrog poldneva. Ob slovesu še nekaj zadnjih naročil in trdnih obetov glede izvršitve, še nekaj prijateljskih želja in nasvetov na pot, pa so se razšli na vse strani jeseniškega okrožja. Kmalu smo na poležani gozdni jasi ostali samo trije: jaz, Stane in Gabrin, sekretar jeseniškega okrožja. Po kratkem pomenku o poteku posvetovanja smo tudi mi pobrali svoje stvari in krenili proti taborišču okrožnega komiteja, da bi tam obedovali in se pomenili še o nekaterih stvareh. Zvečer pa sva s Stanetom nameravala oditi dalje preko Save do partizanskih enot pod Golico in Stolom.

Ko smo se po dobre pol ure lagodne hoje znašli na robu Mežaklje in smo zagledali Jesenice tik pod nami kakor na dlani, si res nisem mogel zamisliti, kje naj v tem strmem pečevju prebiva večja skupina ljudi in še posebno, kako naj se preskrbuje z vodo. Na najina začudena vprašanja se je Gabrin samo muzal in kratko odgovarjal: »Bosta že videla!«

No, pa sva res videla. Po četrtturnem, skrajno opreznem spuščanju po strmeh, za silo obraščenem pobočju smo se znašli prav pod tistim prepadnim pečevjem, ki mogočno kraljuje nad Jesenicami, tako da se mi je zdelo, da bi lahko kamen vrغل v enega izmed dimnikov spodaj ležeče železarne. Na tem mestu se je vgnezdil Gabrin s svojimi tovariši. Tesen, za silo izravnani prostorček, k skalni steni prislonjen šotor z nekaj ležišči, malo proč pa iz kamenja zloženo ognjišče, kjer je kuhar Jože prav tedaj nekaj vneto mešal v veliki očrneli ponvi. Zraven ognjišča je posedal kurir Jure in z velikim lovskim nožem majil bukovo suhljad. Kaj čuden opravke, toda neob-

hoden za tak kraj, kjer se niti najmanjši dim ni smel pokazati iz taborišča.

Pozdravila sva se z dobrima zancema in se glasno čudila nenavadnemu taborišču. Sele zdaj sva lahko razumela, kako da že več kot dva meseca če-pijo v tem gnezdu, ne da bi jih kdo vznemirjal. Tudi vprašanje, od kod dobivajo vodo, ki jo v tem pečevju ne bi nihče pričakoval, se nam je sedaj pojasnilo. Malo proč od taborišča so s previsne črne stene polzele posamezne kapljice in se lovile v najrazličnejše spodaj nastavljene posode. Na ta način se je le naložilo nekaj litrov vode za najskromnejše potrebe nekaj ljudi. Da so bili pri porabi dragocene tekočine res skromni, se je poznalo že po njihovih hudo zagorelih obrazih in rokah.

Komaj smo se dobro odložili in posedli, je bilo tudi kosilo pripravljeno; toda na Stanetovo najhujšo nejevoljo — koštrunji golaž. Samo poduhal ga je in ga brez besed odinil. Koštrunjega mesa namreč ni maral in je zato že nekajkrat ostal raje lačen. Da bi se za silo oddolžil, mu je kuhar z zaseko zabelil »pocaste« žgan-ce iz tiste slabe nemške moke. Se s temi se je z odporom silil in zraven glasno preklinjal take nesposobne terence, ki si niti poštene hrane ne znajo organizirati. Gabrin mu je skušal obzirno pojasniti njihove zgolj trenutne težave s prehrano, kar pa je Staneta še bolj razkurilo, da ga je kratko prekinil: »Le kakšne težave. Preleni ste, da bi si iz doline prinesli kako pošteno hrano. Potem pa jarce natepavate dan za dnem, ker jih na planini ni težko dobiti. Naj vrag vzame take aktiviste!«

Že sem nameraval posredovati v tem neprijetnem dvogovoru, ko se je zdajci nekeje v pečevju utrgala skala in s silnim truščem čisto blizu taborišča zgrmela v dolino. Temu ne bi nihče posvetil posebne pozornosti, da ni takoj za njo prihrumela že druga in nato še množica drobnega kamenja. Gabrin je počasi odložil posodo in se iztegnil za svojim pasom s pištolo in bombo, ki ga je pred kosilom odložil.

»Vrag ve, kaj je. Zdaj ni zunaj nikogar, ki bi vedel za nas,« je Gabrin šepetaje pojasnil svoje ravnanje.

Spet se je zatrkljalo po strmini nekaj drobnih kamnov. Zdaj sva tudi midva s Stanetom naglo iztegnila roke za svojima brzostrelkama in jih previdno napela. Tudi kuhar je potegnil izpod šotora veliko zarjavelo pištolo, se stisnil k skalnati steni in se zraven plašno oziral za najboljšo smerjo umika. Toda umik po teh prepadnih strminah bi bil prav toliko tvegan, kakor borba z morebitnim sovražnikom. Vendar zaenkrat položaja še ni kazalo jemati tako resno. Po nekaj minutah napetega pričakovanja se je že dalo ugotoviti, da se spušča po strmini le eden ali največ dva človeka. Po tako neprevidni hoji pa je bilo tudi jasno, da se nikakor ne mislita neopazno približati taborišču. Docela pa nam je odleglo, ko smo že čisto razločno čuli, kako se po slovensko nekaj pridušata. Še nekaj minut, pa se nam je vse razjasnilo, ko sta izza skale radovedno zazijala dva zagorela in spotena obraza. V hipu smo spoznali Zvonko in Tilna.

»Samo streljajte nikar!« je zabasiral Tilen in se smeje spustil v taborišče, za njim pa še Zvonko.

»Hudiča, kaj pa vidva tu počenjata?« je hripavo spregovoril Gabrin in šele zdaj povesil naperjeno pištolo.

»Vse boste izvedeli,« je za oboja odvrnil Tilen, »samo če nama daste kaj jesti. Lačna sva kot psa.«

Smejoč sta nam stisnila roke in se radovedno razgledala po taborišču. Nato pa je Tilen brez vabila pograbil ponev s preostalim golažem in stresel zraven še nekaj žgancev; izvlekel je iz malhe žlico in ga začel natepavati z izbornim tekom. Zvonku pa smo ponudili Stanetov nedotaknjeni delež. Ko smo spet vsi posedli in nadaljevali s prekinjenim obedom, sta nam Zvonko in Tilen pojasnila svoj nenaden prihod. Zvonko je bil politkomisar, Tilen pa intendant Koroškega bataljona, ki se je tisti čas zadrževal nekje pod Rožco. Pred nekaj dnevi je dobil Zvonko poziv od politkomisarja go-

renjskega odreda, da naj pride čimprej na posvetovanje na Jelovico. Nameraval je odpotovati takoj naslednji dan in vzeti s seboj samo intendanta Tilna, ki je bil doma iz Gorij in je zelo dobro poznal pred-

videno pot. Tilen pa je vedel tudi za tole taborišče, ker je bil tu pred dobrim mesecem, vendar nanj malo prej nihče ni niti pomislil.

Iz bataljona bi torej morala odpotovati že predvčerajšnjim, da ni prišlo vmes nekaj izrednega, nad čemer smo zdaj tudi mi zijali. Navsezgodaj zjutraj je patrolja njihovega bataljona nekje v pobočju Rožce našla skupino trinajstih Rusov, ki so pod vodstvom nekega Slovenca dan prej zbežali iz delavskega taborišča v Beljaku. Med njimi sta bili tudi dve dekleti z imeni Tamara in Anuška. Patrolja jih je hudo izmučene in sestradane privedla v taborišče bataljona, kjer so bili navdušeno sprejeti in kar se je dalo dobro postreženi. Bili so zelo mladi, nekako sedemnajstih do dvajsetih let, razen enega z imenom Sergej, ki jih ima morda trideset, in pa tistega Slovenca, ki jih ima kakih petindvajset. Ta je Zvonkotu in drugim podrobno opisal njihov pobeg.

(Se nadaljuje)

Kresovi na Pohorju

PLANINSKE KOČE na Pohorju je okupator že od samega začetka vojne uporabljal za svoja oporišča v boju proti partizanom. Zato je dne 17. septembra 1941 I. Pohorska četa napadla kočo na Klopnem vrhu, izgnala posadko ter kočo zažgala. I. Pohorski bataljon je v noči med 28. in 29. oktobrom 1942 požgal osem pohorskih domov in koč, kot n. pr. Senjorjev dom, Huterjevo vilo, kočo na Pesku, Vitanjske koče itd. Leta 1943 je II. Pohorski bataljon požgal koče pri Treh kraljih, Ruško kočo, Planinko in Candrovo kočo. V začetku leta 1944 pa je bila požgana še koča na Kremžarjevem vrhu. Tako so Nemcem poleti 1944, v obdobju velikih ofenzivnih akcij IV. operativne cone, ostale le še koče v vzhodnem predelu Pohorja. Tu sta bila utrjena Sokolski dom in Mariborska koča. Dne 22. avgusta je Tomšičeva brigada uničila sovražno postojanko Ribnico, Šercerjeva pa

je osvobodila Lovrenc. Tako je bil ves severni del Pohorja do Dravske doline osvobojen. Štab XIV. divizije se je odločil, da bo uničil tudi postojanki v Sokolskem domu in Mariborski koči ter tako zaokrožil osvobodeno ozemlje na Pohorju. Šercerjeva brigada je dobila nalogo napasti postojanko v Sokolskem domu in postaviti zavarovanje iz smeri Ruš. Tomšičevi je bilo ukazano, naj napade Mariborsko kočo in postavi zasedo v smeri proti Mariboru.

Današnji Poštarski dom na Pohorju (910 metrov)

Današnja Ribniška koča na Pohorju (1530 metrov)

Štab Tomšičeve je bil mnenja, da za to akcijo ni potrebna vsa brigada, ki je tedaj štele okoli 800 mož. Zato je za sam napad določil dve četi iz I. bataljona. Cesto proti Hočam nad vasjo Reko sta zasedli dve četi iz II. bataljona. Pri Razglednem stolpu je pričakoval Nemce iz Maribora vod III. bataljona. Preostali deli brigade naj bi na Jagrovem vrhu čakali vrnitve napadajočih enot. Le-te so odšle v napad iz St. Glažute mimo Klančnikove vile k Ruški koči, kamor so prispele okoli 20. ure. Tam so jih čakali vodniki, ki so jih preskrbeli obveščevalci. Po ukazu štaba divizije naj bi se sam napad začel ob 22. uri dne 2. septembra 1944.

Nemška posadka v Mariborski koči je pričakala borce Tomšičeve brigade že na položajih. Šercerjeva brigada je namreč pri obkoljevanju Sokolskega doma naletela na nemško patroljo.

Po podatkih, ki jih je imel štab Tomšičeve brigade, je štele posadka Mariborske koče le približno 20 mož. Nemška vojska je to postojanko zasedla avgusta 1943 in odtlej so se v njej menjale različne nemške enote (Luftschutzi, Wehrmannschaft, Gebirgsjägeri in drugi), ki so vse štele od 50 do 80 mož. Prav na predvečer napada pa so Nemci poslali v kočo okrepitev, kar seveda štab Tomšičeve ni mogel vedeti. Tako je posadka štele najmanj 50 mož. Postojanka je bila utrjena z žičnimi ovi-

rami. Okoli koče so bili izkopani strelski jarki in mitraljezka gnezda, na smrekah pa so bile opazovalnice.

Posadka je nudila napadalcem ogorčen odpor, ki je trajal približno tri ure. Morda bi bil odpor zlomljen že prej, če ne bi vodnik čete, ki bi moral kočo obkoliti z južne strani, zgrešil poti. Četa je tako zakasnila. Nemci so začutili, da obroč okoli njih ni tako trden, kar jih je moralno spodbujalo. Brž ko je začela z napadom tudi četa z južne strani, je Nemcem upadel pogum. Izkoristili so redke razpored napadalcev in temno noč ter pobegnili. Po skritih gozdnih stezah jim je uspelo neopaženo priti do Maribora.

Tomšičevci so v koči zasegli razmeroma bogat plen. Ob treh zjutraj je poslopje zagorelo. Skoraj istočasno je Šercerjeva zažgala Sokolski dom. Ob petih so zajeli plameni še Poštarsko kočo in Pohorski dom, kamor bi se Nemci lahko naselili. Te baklje so naznanjale prebivalcem severne Štajerske, da so sovražniki preganjeni iz zadnjih pohorskih postojank. Opazovali so jih tudi nemški oblastniki v Mariboru, ki niso poslali nobene pomoči. Imeli so pač grenke izkušnje iz prejšnjih akcij, saj je n. pr. zaseda Tomšičeve brigade uni-

čila vso pomoč, poslano obkoljeni posadki v Ribnici.

Po akciji je Tomšičeva našla 1 mrtvega vojaka, ranjenec pa so uspeli odnesti s seboj. En vojak pa se je vdal in je bil kasneje kot protinacist vključen v enote NOV. Brigada je imela 6 ranjenih, od katerih pa sta le dva morala v bolnišnico.

Ob 8. uri zjutraj so enote, ki so ponoči napadle kočo, odšle proti Jagrovem vrhu, kjer so se združile z brigado. Ta je nato krenila na dolg pohod čez Pohorje na Konjiško goro, mimo Arclina v Zg. Poniško in nazaj v Savinjsko dolino.

Vlado Mišica-Miha

Partizanski dom na Mali Kopi (1494 metrov)

Še vedno so partizanski ljudje ...

SNEG je naletaval, po praznih njivah so krakale vrane. S prijateljem sva se vzpenjala po blatni poti proti vasi, priplepljeni pod ogoljeno pobočje Gorjancev. Petnajsto leto teče, odkar sem bil zadnjič tukaj.

*

Takrat, ko sem prvič prišel v vas, je bilo hladno avgustovsko jutro; sonce še ni vzhlo. Vso noč sem hodil in koraki so se mi od utrujenosti zapletali. Kurir Koželj, ki me je vodil iz štaba odreda v štab bataljona, je hitel. Nekaj korakov pred menoj je stopal z dolgimi in hitrimi koraki, nagnjen naprej. Dve uri ni spregovoril z menoj besedice, meni pa je pohajljal sapa. O Žumberku in njegovih prebivalcih, potomcih uskokov, sem slišal nekaj malega v šoli. Slišal sem tudi o slavni XIII. proletarski brigadi. Zato sem bil kljub utrujenosti močno radoveden, kakšni so ljudje, ki bom kdo ve kako dolgo živel med njimi. Naš bataljon se je zadrževal v vasi skoraj mesec dni in imel sem priliko spoznati srčno dobre in zavedne, toda revne ljudi. Bili so pripravljeni sleči edine hlače in jih dati partizanu. Pravo čudo je bilo, kako so z revnih zaplat kamnite zemlje preživljali naš bataljon in toliko druge vojske. Nikoli nisem slišal, da nimajo! Polovica hiš v vasi je imela črnolase, polovica svetlolase prebivalce. Polovica jih je pred vojno hodila v cerkev, kjer je maševal pop, druga polovica k župniku. Med vojno ni hodil v cerkev nihče! Kljub temu, da sta živela v vasi dva naroda, dve veri, se ni nihče z nikomer prepiral in niti najstarejši ljudje niso pomnili tega.

Nisem se mogel vzdržati. Moral sem prijatelju pripovedovati spomine.

»Glej tisti kozolec! Pod njim je spal naš vod. — Tisti skedenj! V njem so bili zaprti italijanski ujetniki, ki so čakali zamenjave. Nekoč je naš strazar pozabil zvečer zapreti vrata. Ponoči je prišel vodja ujetnikov na to opozoriti dežurnega ... — Ono hišo ... Imeli so me kot sina. Gospodinja mi je shranila menažko s hrano

v pečici, kadar sem bil v patrolji ali na akciji. Pri tistile hruški sem stal na straži ... Tamle za tistim zidom ... Naša četa se je urila v napadu. Jurišali smo čez tistile travnik, po bregu navzgor. Druga četa se je urila v obrambi. Odbijali so naše napade z ročnimi bombami. Kajpada, to niso bile prave ročne bombe, ampak jabolka. Nekdo mi je zalučal gnilo jabolko z vso močjo v čelo ... Pri oni hiši so imeli lepo dekle ...«

Na koncu vasi sva nazadnje le srečala starejšo žensko. Pozdravila naju je naprej in me začela pozorno ogledovati.

»Ti si pa bil že med vojno pri nas?« me je vprašala.

»Bil sem. Se me spominjate?«

»Kako se te ne bi? Iz Ljubljane ...?«

»Dober spomin imate.«

»Kako ga ne bi imela! Tista leta so mi za vedno ostala v spominu. Vsakega partizana, ki je bil v naši hiši, se spominjam. Toda malokateri se je po vojni oglasil pri nas. Bi stopila malo v hišo? Na kozarec vina?«

Prikimal sem. Težko bi bilo odkloniti prijazno vabilo. Ženska bi bila morda užaljena? Pomislila bi, da sem se pogospodil, da me je sram obcevat s preprostimi ljudmi?

Izginila je v zidanico in se kmalu vrnila z vrčem črnine. Začeli smo se pogovarjati. O ljudeh, o bivših partizanih, kje je kdo, kako se ima.

»Pri vas ste imeli dve hčerki in sina, ki je bil takrat še kratkohlačnik,« sem vprašal.

»Sin je lansko leto prišel od vojakov. Za gospodarja bo doma. Dekleti? Ena je poročena v Novem mestu, mož je direktor in star partizan. Druga, mlajša? Končala je osem gimnazij, nato univerzo. Sedaj je asistent na univerzi.«

»Oho! Menda je prva ženska iz vasi, ki je končala univerzo?«

»Ne iz vasi. Iz občine ...«

Še dolgo smo se menili.

»Kako živite?« sem vprašal.

»Hvala, še kar. Še bolje bi, če bi imel kdo delati. Dekleti sta odšli, sin je bil pri vojakih, gospodar je bolehen še od I. vojne.«

Končno sva se poslovila. Ni se nama dalo iz hiše v mraz in blato. Iz hiše, kjer na steni visi samo Titova slika.

Na dvorišču sosedne hiše sva se ustavila. Gospodar je kidal gnoj. Spoznal sem ga. Skoraj leto in pol sva bila skupaj v brigadi. Lasje na sencih so mu že osiveli, hrbet nekoliko upognil. Tudi on me je spoznal. Vile je zalučal v kot in nama prihitel naproti.

»Stopi no v hišo! Hočeš kozarec vina?«

»Kako živiš?«

»Kar dobro. Delati je treba, delo je trdo in umazano. Pogledaj!« Pokazal mi je trde in žuljave dlani.

»Sedaj pa po pravici povej: ali živiš sedaj bolje ali pa si pred vojno?«

Nekaj časa je premišljeval, nato pa odgovoril: »Po pravici rečeno, sedaj najmanj za devetdeset odstotkov bolje. Imamo radio in elektriko v hiši. Davka je precej, toda zaslužimo več kot pred vojno. Vsako leto prodam vola, včasih dva. Če te zanima, jih pokažem. Zadnji, ki sem ga prodal nedavno, je imel skoraj poldrugo tono. Pred vojno je šla živina težko v denar, hodili smo strgani, kruha ni bilo na pretek. Brat je moral v Ameriko ... Poročil sem se z dekletom iz sosedne vasi, imam že tri otroke. Fant bo šel v šole, najbrž kar na Grm. Ne bo mu škodovalo, če bo kaj več znal o kmetijstvu kot jaz. Morda ga bo potegnili kam drugam, saj veš, kako je ... Avtomobili ga preveč zanimajo.«

»Ali te kdaj kdo obišče? Stari borci?«

»Samo nekdanji komandant bataljona. V Mokrem polju, blizu Novega mesta živi.«

Poslovili smo se.

»Še kdaj se oglasi,« mi je dejal in mi močno stisnil roko.

*

S prijateljem sva odšla nazaj na cesto, v mesto. Še dolgo sem premišljeval o ljudeh v zakotni, odročni vasi. Med vojno so bili zavedni, partizanski. Takšni so še sedaj, čeprav živijo včasih težko, čeprav morajo trdo delati, čeprav okušajo šele prve sadove socializma.

Nehote sem se spomnil godrnjačev, ki jih večkrat srečujem.

26. člen Zakona o osebnih imenih, ki je stopil v veljavo 1. decembra 1947, med drugim določa: ljuje tudi rabo partizanskih imen: ...udeleženci v narodnoosvobodilni borbi lahko poleg svojega osebnega imena uporabljajo tudi druga osebna imena kot psevdonime, konspirativna imena in domača imena, če to ni v nasprotju z drugimi predpisi...«

Vsako revolucionarno gibanje je stremelo v pogojih hudega pritiska sovražnega državnega aparata za čimvečjo tajnost. Eden izmed načinov je bila tudi sprememba imen revolucionarjev. — Tudi KP Jugoslavije se je v boju proti režimu v predvojni Jugoslaviji posluževala ilegalnih imen. V prvem obdobju narodnoosvobodilnega gibanja, ko je bilo nasilje še hujše, so ta imena marsikateremu borcu rešila življenje, posebnost takim, ki so padli sovražniku v roke. Pri nas v Sloveniji so bili najtežji pogoji za partizanstvo na Gorenjskem in Stajerskem, zato se je ondotno poveljstvo posluževalo bolj kot druge stroge konspiracije. Sovražnikov policijski aparat je v svojem sistemu policijske dejavnosti posvetil partizanskim imenom dokajšnje zanimanje. Za vsako ceno jih je poskušal ugotoviti z zasliševanjem ujetnikov in dezerterjev. Nemci so imeli posebne albume s slikami partizanov, z njihovimi

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

TONE VIDMAR **Luka**

»Svoje partizansko ime sem dobil nekaj dni po svojem prihodu k partizanom. Na Ljubljanskem vrhu smo imeli sestanek, kjer so nas seznanili z direktivo, naj si vsakdo izbere novo ime. To pa zato, da ne bi sovražnik izvajal represalij nad svojci. Izbral sem si ime Luka, drugi pa so bili Janezi in Tončki. To ime sem si izbral, ker sem se trenutno spomnil Medlenčevega Luka, starčka, ki sem ga poznal kot otrok. Ta človek je poleti tesal tramove, pozimi popravljaval dežnike in vezal lonce po vaseh. Zdel se mi je zanimiva oseba, otroci smo ga imeli radi. Razen njega ni bilo na Verdu nobenega Luke in ga menda še sedaj ni. Kasneje mi je pokojni Mirko Bračič nadel še priimek Suhadolc. To pa po svojem, 'posilnem' v gardi, kjer je bil podoficir.«

STANKO SEMIČ

Daki

»Zakaj sem postal pri partizanih Daki? To je že stara zgodba. Leta 1937 sem bil v Španiji bolničar v bateriji »Vasil Kolarov«. Nihče ni hotel prevzeti torbe z obvezami... Angleži so me začeli tako imenovati. Menda to po njihovem pomeni nekaj podobnega kot bolničar ali zdravnik, ali nekaj vmesnega. Moral bi pogledati v slovar, koga vprašati. Ostal sem Daki. Leta 1941 sem stopil med partizane. Tovariši so me poznali pod tem imenom še iz Španije in spet sem postal Daki. To ime se me je držalo vso vojno, nisem se ga mogel znebiti. In še sedaj ga imam! No, ko je že tako, nimam nič proti temu, da sem — Daki.«

podatki, s praviimi in partizanskimi imeni. Podobno je partizansko ime rešilo svoje marsikatega partizana represalij okupatorskih oblasti. Po letu 1942 so naši partizani preraščali v redno armado. Vstaja je zajela široke plasti našega naroda. Partizanska imena so izgubila svoj pomen. Se več; delno je njihova uporaba postala celo škodljiva. Treba je bilo stopiti na plan, pokazati, da se nikogar več ne bojimo, da znamo na udarec odgovoriti z udarcem. Zato je jeseni 1943 izšel ukaz Glavnega štaba, naj se odslej voditelji vstaje in drugi, ki imajo partizanska imena, podpisujejo s praviimi imeni. Raba partizanskega imena se dovoljuje le ilegalnim političnim delavcem v sovražnem zaledju in — poleg pravega imena — osebam, ki jih ljudstvo pozna večidel le pod partizanskimi imeni.

ANDREANA DRUŽINA

Olga

»Maja 1942 sem živela v bunkerju pri Kosirniku na Celovški cesti. Ime Olga mi je izbral neki Ture. To je bilo njegovo ilegalno ime, pisal pa se je Lavrič. Navzoča sta bila tudi Zlato Božič, ki je padel kot partizan, ter neki Tine, ki je bil ustreljen v Ljubljani kot talec avgusta istega leta. Policija me je že iskala in pripravljala sem se na odhod iz Ljubljane. Tovariši so mi prekrbeli ponarejeno legitimacijo na ime Olge Sedlar. Zakaj, ne vem. Najbrž so pač dobili tako legitimacijo v roke ali pa je bila oseba najbolj podobna meni. Tudi pri partizanih sem ostala Olga. Kasneje sem postala »Šercerjeva Olga«, ker sem bila v Šercerjevi brigadi, Olg pa je bilo več. Sedaj me vsi poznajo kot Olgo, še lastna mati mi ne reče drugače.«

PRED NJIJU je nenadno priropotal tank in se sunkovito ustavil. Prvi hip niti nista vedela, čigav je. Drobeč upanja, da je partizanski, se jima je spremenil v grozo, ko sta opazila za kupolo nekaj mož v čeladah in kako se cevi topa in mitraljeza, skupaj s kupolo, hitro obračajo proti njima. Spoznanje, da je tank nemški, jima je za trenutek ohromilo misli in telo. Tedaj je kratko morečo tišino pretrgal rafal iz mitraljeza. Jože se je zadet v prsa zamajal in padel. Milana je rafal v hipu sunil iz ohromelosti. Pognal se je proti vratom hiše, pred katero je stal in v nekaj skokih izginil v veži. Za njim je spet zapel mitraljez, a zrna so mimo njega udarila v vežni zid.

in proti skupini Nemcev, ki mu je sledila, izstrelil naboj. Strel ni zadržal Nemcev. Za novo polnjenje puške tudi ni bilo več časa, kajti Nemci so bili že skoraj pri njem. Pognal se je dalje poleg hiše in preko ozkega vrta, čigar drevje je bilo že skoraj golo. S hišo in hlevom, ki sta stala na nasprotni strani vrta, se je končala vas. Dalje desno ni mogel, ker bi prišel spet na cesto, Nemcem v naročje. Levo se je razprostiral dolg, širok travnik, ki se je polagoma dvigal proti gozdu. Do gozda je bilo dokaj daleč. Stekel je proti travniku. To je bilo edino, kar mu je preostalo.

Skupina, ki mu je sledila, tudi sedaj ni odprla ognja nanj, čeprav ni imel pred seboj

Skozi ofenzivo

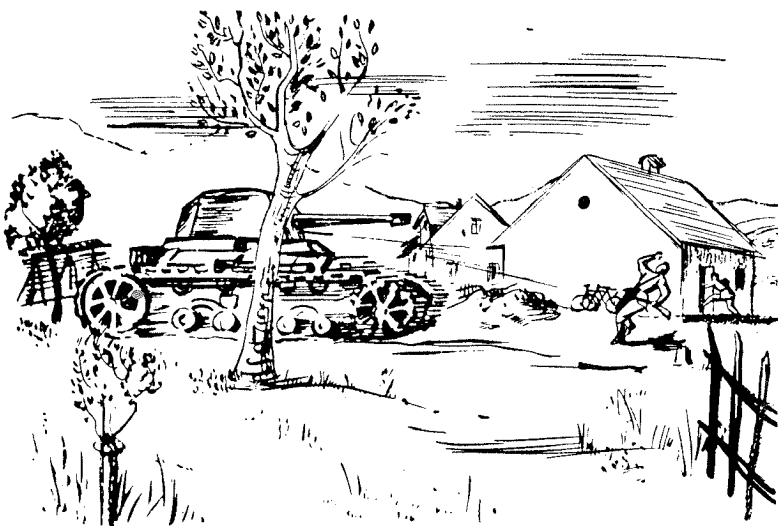
Hiša na nasprotni strani ni imela vrat, kot je mislil. Pognal se je proti desni, kjer so vrata vodila najbrž v sobo, in jih s treskom odprl. Pred seboj na nasprotni strani sobe je zagledal odprto okno, desno v kotu za mizo pa ženo, z obrazom spačenim od strahu. Ni imel časa, da bi ji karkoli pojasnjeval. Vso njegovo pozornost je pritegnilo okno. Bilo je večje, kot so običajno okna pri kmečkih hišah v Suhi krajini in v teku se je odločil: zavihtel je puško predse in se krepko pognal. Za seboj je slišal le še prestrašeni krik žene v kotu.

Na dvorišču ni imel časa, da bi se razgledal, kajti s ceste je že slišal topotanje okovanih škornjev. Vasi tudi ni poznal, zato mu odločitev ni bila težka. Stekel je proti najbližji hiši, ki mu je nudila kritje. Na vogalu se je obrnil

nobenega kritja več. Povsod je bil le travnik. Da, ujeti ga hočejo, povsem gotovo; ujeti. Te ugotovitve je bil skoraj vesel. Ne, to se jim najbrž ne bo posrečilo. Kot dijak se je že od nižjih razredov dalje pridno baval s lahko atletiko. V teku je dosegel nadpovprečne rezultate. Kaj malo verjetno je, da bi bil kdo izmed teh, ki mu slede, hitrejši od njega. Ko pa bodo ugotovili, da ga ne morejo ujeti, jim bodo zaradi utrujenosti tudi streli netočni.

Skupina Nemcev je polagoma zaostala, le eden mu je vztrajno sledil. Ko se je Milan v teku mimogrede obrnil, da bi ocenil razdaljo med njima, je opazil, da je oborožen z brzostrelko. Milanov pogled je izkoristil tudi Nemec in zavpil: »Halt! Halt!« Po glasu sodeč je bil upehan tudi že on. Saj je bila za njima več

kot polovica travnika. Ob ugotovitvi, da tudi temu zadnjemu preganjalcu pohajajo moči, je Milan za trenutek pozabil na lastno utrujenost. Še močneje se je pognal proti gozdu. Tedaj je zaslišal za seboj rafal brzostrelke. Da, Nemec je izgubil upanje, da bi ga ujel. Mu bo uspelo, da bo ušel njegovim kroglam? Spet je začutil utrujenost. V grlu ga je dušilo od upehanosti in noge so se mu zazdele težke kot svinec. Z očmi je obupano iskal kakršnokoli zavetje. Tu in tam se je iz zemlje belil kak kamen, toda vsi so bili čisto nizki in ga ne bi mogli zavarovati. Za

njim se je oglasil drugi in takoj za tem tretji rafal. Mimo ušes so mu zasikale krogle. V vratu ga je nekaj zapeklo. Hip zatem je opazil, da mu je iz ust brizgnil močan curek krvi in se v loku pred njim razdrobil v neštevilne kapljice. Za prvim je iz ust brizgnil drugi, še močnejši in za njim novi in novi. Ranjen je torej v vrat in poškodovana je odvodnica, saj vsak utrip srca pomeni nov curek krvi. Tekel je dalje, kolikor je mogel. Po nekaj deset metrih se mu je bežno zazdelo, da se mu je za hip stemnilo pred očmi. »Kaj je to? Mar to pomeni konec?« se je obupano vprašal. »Ne, ne! Le utrujen sem, zelo utrujen in proti gozdu moram, čim hitreje proti gozdu!« S skoki, vse težjimi, se je poganjal dalje. Iz rane mu je neprenehoma vrela kri. Napravil je še nekaj korakov. Potem je drevje pred njim izgubilo jasne obrise, gozd, nebo in travnik so se zlili v temno gmoto, svet pred njim je izginil. Spotaknil se je z nogami ob zemljo in padel na obraz. Telo je obležalo negibno. V desnici je še vedno krčevito stiskal puško.

Nemec je pritekel za njim in se ustavil ob njegovih nogah. Brzostrelko, katero je še vedno držal v rokah pripravljeno za strel, je obrnil proti njemu. Tedaj je opazil rano na vratu. Strel se mu je zdel odveč. Zapel je orožje, ga vrgel preko ramena, se obrnil in počasnih korakov, še vedno zasopel, vrnil proti vasi.

*

S težavo je Milan odprl oči. Trepalnice so se mu zdele težke, kot bi bile obtežene s svinčcem. Pred seboj je zagledal travnik in za njim jesensko pisan gozd. Nad njim se je širilo jasno, modro nebo, na njem pa, že prav blizu nad vrhovi dreves, je viselo sonce. Od gozda sem so se širile dolge temne sence. Zazdelo se mu je čudno in nerazumljivo, kaj pravzaprav dela tu. Odgovora ni našel. Začutil je le neznansko žejo. Ko se je hotel dvigniti, ga je v vratu močno zabolelo, glava pa je bila težka, da je skoraj ni mogel dvigniti. Z roko se je potipal po vratu. Pod prsti je otipal nekaj mehkega. Vrnil je roko pred oči — držali so se je kosi strnjene krvi. Začuden si jo je ogledoval, potem pa si je otipal še obraz. Tudi ta je bil krvav. Pogledal je na zemljo, kjer je ležal, in opazil kri tudi na njej. Od kod kri? Je ranjen? Spočetka se ni mogel ničesar spomniti, potem pa se mu je pričel spomin vračati. Kos za kosom tega, česar se je spomnil, je počasi povezoval med seboj. Zdelo se mu je, da je vse to doživel nekoč. Vendar so se razdalje

počasi zmanjševale. Pred oči so mu vse jasneje stopali zadnji dogodki.

Pričela se je nemška ofenziva. Z Jožetom sta kot organa VOS prišla v vas. Pravkar sta odlagala kolesi, ko je izza ovinka pripeljal tank. Jože je padel v vasi, sam je bil ranjen na begu. To je bilo zjutraj, sedaj pa je sonce že daleč na zahodu.

Z one strani Krke je bilo slišati rafale in eksplozije. Umakniti se mora od tod. V vas ne sme. Tam so morda Nemci in v njej ne pozna nikogar. V gozdu bo morda našel kakega partizana ali terenca. Stisnil je puško v roko in se pričel plaziti proti gozdu. Rana v vratu ga je močno bolela in čutil se je slabega. Po vsakem metru se je moral ustaviti in počivati. Iz rane mu je znova pričela teči kri. Počasi se je privlekel do gozda. V njem ni bilo nikogar in moral je dolgo počivati, preden je našel dovolj moči, da se je lahko pričel vleči dalje. S skrajnimi naporji se je skozi ozek pas gozdiča privlekel do majhne jase, na kateri je opazil dve dekleti z motikama v rokah, zatopljeni v delo. Bil je že na jasi, ko sta ga opazili. Ena izmed njiju je vrgla motiko proč in pohitela k njemu. Nekaj metrov pred njim se je nenadoma ustavila in prestrašeno kriknila. Hotel jo je zaprositi za vodo, a se je naglo obrnila in odhitela v nasprotno smer. »Kam gre? Mar k Nemcem?« se je spraševal brez najmanjše moči, da napravi karkoli. S trudnimi očmi je gledal za njo, dokler se ni spojila s temo, ki je nastala pred njim. Glava mu je omahnila v listje.

*

Ko se je spet zavedel, je sedel na konju. Ob njem sta šla dva partizana in ga podpirala, da ni padel s sedla. Vrat je imel močno zaviti, da ga niti premakniti ni mogel. Bil je

lep jesenski dan. Pod nogami partizanov je narahlo šumelo listje. S pogledom jih je preletel vse zapovrstjo, tudi tovariša ob strani. Nikogar ni poznal. Tudi oni niso poznali njega. A kljub temu so si bili tovariši: v njihovih pogledih je bral ljubezen in skrb. Zdelo se mu je potrebno, da onima ob strani nekaj reče, karkoli, s čimer bi jima pokazal svojo hvaležnost. Odprl je usta, a namesto glasu je iz grla spravil le nekaj grgranju podobnega. Tovariši, ki je šel ob desni, mu je z roko naglo pokazal, naj bo tiho in dodal: »Pst!« Potem je ustavil

konja, odpel s pasu čutarico, jo odmašil in mu jo ponudil ter mu pri tem pomagal, da se je nagnil. Ko je čutarico spet zamašil in pripel za pas, je poltiho dejal: »Če kaj želiš, pokaži z rokami. Govoriti ne smeš, da si ne pokvariš glasilk.« Potem je spet pognal konja.

Tako je Milan, večinoma na konju in oprt na tovariše, prebil nemško ofenzivo. Šele po štirinajstih dneh, ko je bilo ofenzive konec, je enota dobila zvezo z bolnišnico.

*Polde Štukelj,
ilustriral Dušan Petrič*

Letalec je strmoglavil — ostala je njegova bluza

TUDI lani je Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani ukrenil vse potrebno, da bi zbral čim več zgodovinskega gradiva, čeprav po načrtu to ni bila glavna naloga. Bistvena naloga je bila: topografsko obdelati čimveč terena. Na terenu pa so uslužbenci, razumljivo, opravljali eno kot drugo delo.

*

V začetku septembra se je ekipa dveh članov zadrževala nekaj dni na sektorju Smarjete, ker je zvedela, da ima Ciril Beretič iz Smarjete nekaj zgodovinskih predmetov, ki bi prišli v poštev za naš muzej. Ker nisva vedela pravega naslova, sva začela povpraševati po vasi. Že pri prvi hiši so nama pokazali majhno hišico, ki je Beretičeva last. Stara ženica je nama takoj začela pripovedovati: »Da, to je hiša, ki je bila vseskozi partizanska, saj je bilo pet bratov v partizanih, oče pa je delal za OF. Dal je na razpolago svojo zidnico, v kateri je imel Krški odred bolnišnico, on pa je bil v stalni nevarnosti, ker so ga domobranci venomer iskali, mu izropali trgovino, hlev in svinjak. Takih hiš je bilo v našem kraju malo,« je zaključila ženica.

Tovariša Cirila sva dobila doma. Začel nama je pripovedovati svoje spomine iz NOB. Kot borec, obveščevalec in oficir je prehodil vso Dolenjsko, Notranjsko, Primorsko in se udeležil borb za Trst kot obveščevalni oficir jurišnega bataljona XXX. divizije. »Tudi material imam, ki mi je zelo drag spomin,« je dejal, »toda

dam vam ga, ker vem, da bo pri vas koristil širši javnosti.« Pokazal nam je berglo, na kateri je še zasušena kri. Uporabljali so jo ranjenci Krškega odreda, ki so se zdravili v njihovi zidnici julija in avgusta 1942. »Imam in dam,« je dejal, »še dve sedli, tudi iz te bolnišnice, in še oficirsko torbico ter srebrno uro, ki sem ju zaplenil v Trstu nekemu

nostjo, ki bi ju marsikdo prodal ali uporabljal sam, ne pa da bi ju odstopil ustanovi, ki je poklicana, da zbira in razstavlja take predmete. Zato smo še toliko bolj hvaležni tovarišu Beretiču za podarjene predmete, ki osvetljujejo življenje, težave in borbo naše NOV.

*

Opisal bom še en predmet, ne zaradi pomembne zgodovine, temveč zaradi posebnih okoliščin, v katerih je predmet bil od leta 1944 dalje. Kljub temu, da ne vem ne imena tovariša, ki ga je nosil, ne njegove narodnosti, bom opisal, v kolikor mi je znano, njegovo usodo. Vem namreč to, in to je veliko, da je bil aktivni borec proti fašizmu in da je končal, kakor pripovedujejo nekateri ljudje, svojo življenjsko pot v znani mučilnici pri Sv. Urhu. Ta predmet je zelo dobro ohranjena angleška vojaška bluza z znakom angleškega letalstva (RAF), z našitkom podoficirskega čina (narednik) ter s peterokrako zvezdo z vštitim srpom in kladivom, ki je bila prišita na desni strani. Bluza je bila v zemlji od poletja 1944 do meseca septembra lani.

Ko nam je Franc Podlipec z Ižanske ceste 147 telefoniral, da je pri njem omenjena bluza, sem se takoj napotil tja. Njegova mati Lojzka mi je pripovedovala tole: »Konec julija ali v začetku avgusta 1944. leta sta precej nizko preleteli Ljubljano od Golovca proti Krimu dve letali. Nemška protiletalska baterija je začela z Gradu nanju streljati. Malu se pokaže izpod enega letala

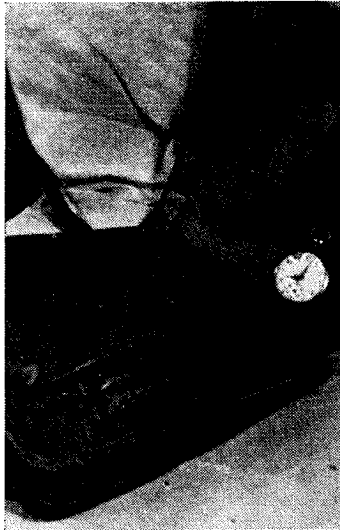
*Angleška vojaška bluza
iz sestreljenega letala*

nemškemu višjemu oficirju, ko je bil na obhodu artilerijskih enot. Za nagrado mi ju je moj komendant izročil. Vse to vama dam, prosim pa vaju, da mi pošljeta fotografije izročnih predmetov.«

To so predmeti z ugotovljeno zgodovino, sedli pa sta predmeta s še uporabno vred-

padalo, letalo samo pa se je spustilo skoraj navpično na zemljo in se zarilo v močvirnati travnik, last Milana Zanatlaznika, ki leži ob Ižanski cesti blizu hišne številke 204. Padalec je doskočil pred našo hišo, ravno pred mestnim blokom, ki so ga stražili domobranci in Nemci. Še preden je padalec doskočil, se je videla njegova rdeča ruta, ki jo je imel zavezano okoli vratu. Domobranci, ki so se že vnaprej veselili plena, so na cesti poskakovali od veselja, seveda s pripravljenimi puškami za strel. Takoj, ko je doskočil, so planili nanj in začeli nečloveško trgati z njega padalo. Dva nemška vojaka sta ga nato odpeljala v našo lopo. Nemca sta mi naročila, naj prinesem stol. Stala sem zraven in gledala nesrečnega človeka, ki je prišel v roke sovražniku, toda nisem mogla dognati, kakšne narodnosti naj bi bil. Govoril je nemško in z veliko nervozo kadil cigarete, dokler ni prišel iz Ljubljane avtomobil in ga odpeljal.«

Čez nekaj dni je Franc Zgonc z Ižanske ceste vprašal nekega znanega domobrancia, kam so odpeljali ponesrečenega padal-

Oficirska torba in srebrna ura

ca. Le-ta pa mu je odgovoril, da je za take mesto na Sv. Urhu.

Domobranci so takoj pohiteli na kraj, kjer je padlo ponesrečeno letalo, toda le-to se je zarilo v močvirnata tla in ostalo v zemlji do 1956. leta, ko ga je začel odkopavati last-

Bergla in sedli

nik zemljišča. Uspelo mu je izvleči iz zemlje zadnji del letala, lani pa je prikopal do kabine, v kateri je našel že omenjeno letalsko bluzo.

Drugo letalo, ki je srečno preletelo sovražni topniški ogenj, je krožilo nad ponesrečencem.

Lojze Vršnik

DA JE OPTIČNI TELEGRAF skonstruiral francoski inženir Chapot konec 18. stoletja? Ta naprava je obsegala vrsto postaj, zidanih hiš, ki so bile med seboj oddaljene po 25 km. Hiše so stale na vzpetinah ali pa na ravnini. Skoz streho takšne postaje je molel nekakšen steber, visok 6 do 8 m, na vrhu katerega je bil pritrdjen 4 m dolg prečni drog z gibljivimi ročicami na konceh, ki so bile dolge 2 m. S tem, da so menjali položaj gibljivih delov, so oddajali dogovorjene znake oziroma besedilo telegramov. Takšen telegraf je deloval dan in noč, ponoči s svetilkami. Uporabljali pa ga niso na bojišču, temveč za zvezo med glavnim komandantom in vlado. Znano je, da je takšen telegraf med svojimi vojnami učinkovito uporabljal Napoleon za zvezo s Parizom. Leta 1837 oziroma 1844 pa je Morse preskusil in izročil prometu električni telegraf. Kot sredstvo za zveze je bil Morsejev telegraf prvikrat uporabljen v Krimski vojni leta 1854, zatem leta 1859 v Italiji, medtem ko so se v severnoameriški vojni leta 1861 pojavile tudi že prve telegrafske enote. Morse je hkrati uvedel tudi sistem »pika-pomisljaj« (Morsejevo abecedo) za prenos novic. Ta sistem pa je omogočil tudi uporabo optičnih telegrafov s pomočjo za-

ŠE NE VESTE?

stavic oziroma svetilk. Ko pa so začeli namesto svetilke uporabljati sončno svetilko, se je uveljavil tudi heliograf, katerega doseg je bil do 40 km.

DA SO TELEFON NA ŽICO iznašli leta 1876 in da so ga še isto leto začeli uporabljati tudi v vojski? S prvimi telefoni so se lahko pogovarjali na daljavo 1,5 km. Šele ko se je uveljavila Pupinova tuljava, okrog leta 1900, pa so bili razgovori močni tudi na daljavo nad 100 km. Telefonskih central ni bilo, žice pa so bile slabše kakovosti. Zaradi tega telefona niso pogosteje uporabljali v premikih in v borbah. Zanimivi so tudi podatki o uporabi golobov-pismo-
noš. Golobe so prvikrat uporabili za vzdrževanje zvez v prusko-francoski vojni 1870–1871. Tedaj je oblegani Pariz vzdrževal zveze z vlado in ostalimi francoskimi mesti s pomočjo golobov, ki so jih prevažali z baloni in so leteli s hitrostjo 60 km na uro. To službo so kasneje spopolnili, tako da so vse vojske začele uporabljati stalne in prenosne golobnjake. Iz starih

golobnjakov so prenašali sporočila tudi do 1000 km daleč, iz prenosnih pa 25 km daleč, seveda s pridržkom, da so golobe prej vsaj štiri dni privajali na novo okolje. Pse za zvezo pa je začel prvi uporabljati Friderik Veliki v sedemletni vojni od 1740. do 1748. leta. Pse so vezbali 16 tednov, nato pa so jih uporabljali za prenašanje sporočil na daljavo do 5 km.

DA SO PRVE VOJAŠKE TELEGRAFSKE ENOTE ustanovili 1. 1861 v severnoameriški vojski? Francozi so imeli 1. 1870 v okviru pionirskih bataljonov tudi en telegrafski oddelek. Prusi pa so jih imeli že v vojnah 1. 1864 in 1866, trideset let pozneje pa so ustanovili tudi že tri samostojne telegrafske bataljone. Vse te enote so bile podrejene višjim komandantom. Ko pa so porasle proizvajalne sile konec 19. stoletja, je nastala primerna materialna osnova za uvedbo telegrafa in telefona v vojaških enotah za vzdrževanje zvez med seboj in višjimi štabi. V začetku našega stoletja pa so z izkušnjami iz rusko-japonske vojne (1904–1905) v evropskih vojskah ustanovili inšpektorate za zvezo, katerim so bili neposredno podrejeni samostojni telegrafski bataljoni, telegrafske čete in telegrafsko-telefonske šole.

Požar in volitve

PRED NEKAJ meseci je prebivalce Harinje vasi na Dolenjskem vznemiril rdeči petelin, ki je uničil posestvo bivšega partizana J. A. Kako je požar nastal, še danes ni pojasnjeno. Ker je bilo posestvo zavarovano, je DOZ pogorelcu izplačal zavarovalnino 600.000 din, z dovoljenjem oblasti pa je lahko pobiral tudi prispevke med ljudmi, kakršni gredo pogorelcem. Hkrati ga je podprl še okraj, ki mu je brezplačno nakazal 35 m³ lesa. K temu je treba prišteti še proste prispevke, namreč pomoč vaščanov z voznjami lesa in podobno, kar mu je prav gotovo olajšalo nabavo gradbenega materiala. Z zavarovalnino in denarjem od naštetih prispevkov si je J. A. tako opomogel, da je začel graditi novo gospodarsko poslopje.

S tem kratkim opisom smo hoteli poudariti, da pogorelec iz Harinje vasi ni ostal sam v nesreči, kakor bi pravzaprav rad dokazal, ampak da ga je podprla ne samo srenja, temveč tudi oblast, kateri J. A. prav tako dolguje zahvalo. Ob lanskih volitvah v občinske ljudske odbore pa je bivši partizan J. A. izpričal ne samo, da mu primanjkuje zavesti ter da je pozabil na pomoč, ki mu jo je kot pogorelcu izkazal okraj, marveč je celo namerno

razbil enotnost vaščanov, za kar so najboljši dokaz volilni rezultati v Harinji vasi, ki so globoko pod okrajnim povprečjem. Na dan volitev je namreč — čeprav je bil povsod na ta dan praznik — od ranega jutra, ko so drugi hodili na volišče, da bi izpolnili svojo državljansko dolžnost, vozil pesek, čeprav bi bil pred vsi dolžan dati zgled, kako pojmuje volitve v najnižje organe oblasti, katero je kot bivši borec sam pomagal ustvarjati.

Ni naš namen, prigovarjati komur koli, koga naj voli — to je stvar vsakega posameznega državljana, toda volitve nasploh so naša skupna stvar, še zlasti če lahko potrkamo na zavest ljudi, od katerih s polno pravico pričakujemo, da bodo šli na volitve s prepričanjem, da gredo oddat svoj glas za nadaljevanje naše začetane poti, za svobodno ustvarjanje v socializmu. Tako bi tudi pričakovali, da bo J. A. med prvimi volilci Harinje vasi, da, morebiti tudi med kandidati, ki jih je predlagala Socialistična zveza. Vendar ni bilo ne eno ne drugo. Res je bil J. A. na zboru volilcev predlagan za kandidata, vendar je kandidaturo odklonil. Ko pa ga je na dan volitev član okrajne volilne komisije

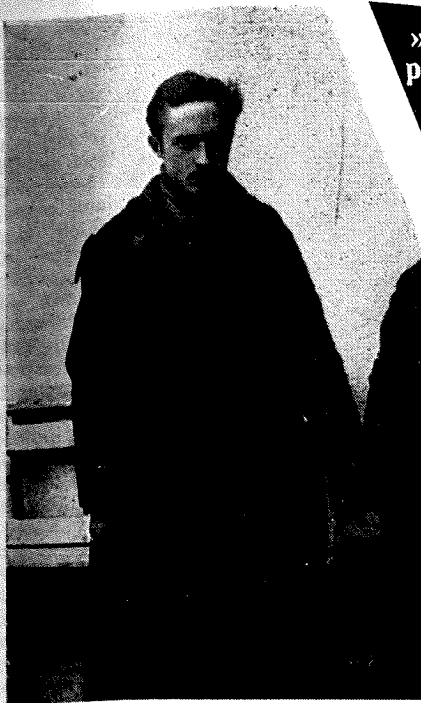
vprašal, zakaj ne gre volit, ga je zavrnil: »Belogardistov jaz ne bom volil!« Po vsem tem se vsiljuje vtis — še zlasti, če pomislimo na odklonjeno kandidaturo — da si je J. A. želel takšnega stanja predvsem zato, da bi lahko svojim somišljenikom, peščici nezadovoljnejšev v vasi dokazal, češ naša oblast zanemarja tiste, ki so jo ustvarjali in podpira tiste, ki so ji med vojno nasprotovali. Poglavitni vzrok, da je kandidaturo odklonil, pa je oseben — J. A. namreč meni, da ga je oblast kot bivšega partizana, ki ga je prizadel požar, premalo podprla, čeprav je bil, kot smo povedali v uvodu, kot pogorelec deležen vsestranske pomoči.

Kakšne so bile posledice opisane ravnanja bivšega borca J. A.? Kakor mu je član okrajne volilne komisije upravičeno poočital, je soodgovoren najmanj za tistih 20 ali 30 vaščanov, ki so sledili njegovega zgledu in povzročili med sovaščani nezaupanje v sile Socialistične zveze. S tem da je razbil enotnost naprednih sil v vasi, je takorekoč podprl tistega kandidata, ki ga sam smatra za bivšega belogardista. Da naša trditev ni neosnovana, so dokazali volilni rezultati. Tretji kandidat, tudi bivši partizan, namreč po razbiti politični enotnosti v Harinji vasi ni bil izvoljen, resnični politični nasprotniki pa so si lahko upravičeno meli roke, ker so si bivši partizani sami pokvarili vse izglede na izvolitev.

Primer Harinje vasi je znova dokazal, kako kvarne so lahko posledice, če se bivši partizani spuščajo v osebna nasprotja in materialne osebne koristi, namesto da bi upoštevali splošne politične koristi skupnosti. V prvi vrsti se njihova medsebojna obračunavanja in izmikanja dolžnostim maščujejo njim samim, posredno pa tudi vsej skupnosti. Zlasti pa s takim ravnanjem škodujejo svojemu ugledu in si sami izpodkopujejo ključne položaje na vasi, nakar je zaman pritoževanje, češ pestijo nas bivši belogardisti. Treba je torej pomesti najprej pred svojim pragom, potem šele iskati krivca drugod! N. Z.

★
»Borec«
poizveduje

Po vojni so naši organi našli v zapuščini nekega znanega gestapovca številne fotografije. Pet od teh jih danes objavljamo. Kdo so ljudje na teh slikah, kaj se je zgodilo z njimi, kje so bili slikani, kdaj, so še živi? Sporočite nam!

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Lani — petič kolonije otrok padlih borcev

SPET se je obrnilo leto — Sokoli in vnovič lahko ugotavljamo sadove našega dela. V mislih imamo namreč tiste sadove, ki smo jih dosegli z vzgojo otrok padlih borcev, z dokaj kratkotrajnim trudom v kolonijah, ki smo jih lani priredili za otroke padlih borcev petič po vrsti. Ko smo rekli, da je vzgojni trud v kolonijah kratkotrajen, smo hkrati dobili uvodno misel. Ugotoviti namreč moramo — to pa nam mora biti nenehno pred očmi — da bi bil vsakoletni vzgojni učinek, ki ga dosežemo s kolonijami, brez haska, če si ne bi prizadevali s trajno vzgojno skrbjo smotno izkoristiti na primer indikacije, ki jih je ugotovil zdravnik, preden je otrok odpotoval v kolonije, ugotovitve, ki so jih zabeležili psihologi in pedagogi, ko so ugotavljali socialno stanje, »čustveno sredino« otrok in njihove želje po poklicu.

Lani je v kolonijah otrok padlih borcev letovalo 4.176 otrok, malone 2.000 manj kot predlani. Manjšega števila letovalcev pa nikakor ne moremo pripisati, denimo, malomarnosti okrajnim odborom

ZB, ker so le-ti tudi lani skrbeli, da je čimveč otrok padlih borcev odšlo na letovanje. To število je padlo zato, ker je mnogo otrok že odraslo, se vključilo v poklice in začelo samostojno življenje. Tako kot za prejšnja leta pa tudi za lansko velja ugotovitev, da je bilo med otroki, ki so preživeli del poletja v kolonijah Zveze borcev, vse premalo kmetske mladine, zlasti šolo-obveznih otrok. Največ otrok je za kolonije ZB prijavil in jih vanje napotil ljubljanski okraj (770), mariborski (660), kranjski (617), celjski (476), novogoriški (350) itd. Skupni stroški za vse kolonije so znašali 24.410.402 din, kar je sicer velika vsota, vendar nikakor ne previsoka, če upoštevamo veliki zdravstveni in vzgojni učinek, ki ga vsako leto dosežemo s prirejanjem taborjenj oziroma kolonij Zveze borcev. Za lansko leto posebej velja, da se je kvaliteta vzgojnega kadra zelo izboljšala, prav tako pa je bila mnogo boljša in smotrnejša tudi higijenska, sanitarna in zdravstvena služba, kar je treba v veliki meri pripisati vsestranski skrbi in

pomoči dr. Lunačkove. Zaradi tega je bilo stanje v lanskih kolonijah ugodno, otroci so bili pred odhodom na letovanje zdravstveno pregledani, pedagoško delo je bilo poglobljeno, programi letovanja pestri in zanimivi ter izdelani za vsak dan posebej. Tudi lani so otroci marno obiskovali znamenite partizanske kraje, si ogledali spomenike NOB, uspostavljali stike z JLA (zlasti s mornarico) in vabili medse bivše borce, ki so jim pripovedovali svoje spomine iz vojne ter jim z raznimi uslugami napravili življenje v taboru prijetnejše in udobnejše.

Vodniki so za vsakega otroka vedeli, kakšen je bil njegov uspeh v šoli, zlasti za tiste, ki so se morali pripravljati na popravne izpite. Ponekod so poskrbeli celo za instruktorje, v kolikor je bilo treba pomagati dijakom, ki so jeseni morali opraviti popravljalni izpit. V zvezi s tem je umesten tudi predlog, naj bi v prihodnje takšne dijake pošiljali v kolonije s prvimi izmenami, da bi se tako laže in bolje pripravili na popravne izpite.

Kulturno-prosvetno življenje v lanskih kolonijah je bilo pestro. Taborni ognji, recitacije, športne igre, so bili na vrsti skoraj vsak dan. Za športne rekvizite, žoge, mreže za odbojko, perjanico itd., je bilo dobro preskrbljeno. Otroci so zlasti za Dan borca priredili proslave z dokaj bogatim programom zase, pa tudi za prebivalstvo, kot n. pr. Mariborčani, ki so 4. julija priredili v prostorih tovarne »Jugovinil« pri Splitu proslavo, ki se je je udeležilo med drugimi tudi 400 domačinov. Otroci padlih borcev v kolonijah ob morju se je spomnil tudi Zavod za šolski in poučni film, ki jim je predvajal nekaj poučnih, vzgojnih in partizanskih filmov. Malone vsako taborišče je bilo opremljeno z radijskim sprejemnikom, marsikatera kolonija pa je premogla celo knjižnico.

Naj navedemo še, kaj poročajo o letovanju vodstva posameznih kolonij! Celje: »naša

Pevski zbor meščanske šole »Otona Župančiča« v Črnomlju ob koncu šolskega leta 1943/1944

kolonija je veljala za organizacijsko in higijensko najbolj urejeno v vsej puljski občini, zlasti zato, ker je naš program zajemal redna predavanja o vzgojnih, kulturnih in političnih vprašanjih, kakor tudi pri-povedovanja spominov iz NOB. Vse izmene so si ogledale puljske zanimivosti in razstave, obiskale so vojaško letališče, ladjedelnico Uljanik, šolske ladjole Galeb itd. Ves čas taborjenja so nas obiskovali predstavniki ObLO Pulja s predsednikom, tako da je bilo vodstvo kolonije ves čas deležno izdatne pomoči družbenih in političnih organov puljske občine. Delegacija naših otrok je bila med drugim tudi obdarovana na sprejemu otrok padlih borcev tega kraja na Dan borca, prav tako pa se je naš tabor udeleževal proslav in komemoracij v počastitev Dneva vstaje Hrvatske. Zanimivo so tudi predlogi vodstva celjske kolonije, kaj naj bi v prihodnje še vključili v program letovanj: »Zeleti bi bilo več pripovedovanja o trpljenju naših ljudi v taboriščih smrti, več o delu terencev in aktivistov, o partizanskih ljudeh in podobno. Organizirati bi bilo treba dobra predavanja o socialistični morali v primerjavi s tujimi moralami ter nadaljevati predavanja o religiji. Prav tako predlagamo, naj šole posvečajo več pozornosti partizanski pesmi, ki naj jo otroci obvladajo ne le melodično, temveč tudi vsebinsko, saj večina mladine zna kvečjemu besede prve kitice, medtem ko natanko zna besede osladnih popevk, ki jih slišimo v celovški radijski postaji in še drugod. Predlagamo tudi, da bi kolonije v bodoče prirejale za otroke ločeno po starosti... Morebiti bi bilo primerno v prihodnje v kolonije vključiti tudi otroke živečih borcev, zlasti takih, ki nimajo sredstev, da bi si lahko privoščili letovanje v drugih kolonijah. Doseči je tudi treba, da bi šibkejši in slabo hranjeni mladinci ostali v kolonijah po več izmen.«

Zelo pester je bil tudi program mariborske kolonije v Kaštelu-Gomilica pri Splitu. Vanj so bili vključeni tudi tako imenovani partizanski

Pionirji iz Podplanine (tedanji ribniški okraj) pozdravljajo svojega komandirja (18. januarja 1945)

krožki za mlajše letovalce, na katerih so z anekdotami posredovali snov mladini. Tudi mariborski tabor so redno obiskovali člani ZB in predsednik ter tajnik občinskega odbora Kaštel-Gomilica. Tudi Ljubljancani so se izkazali zlasti z zelo pestrim programom tabornih ognjev, ob katerih so nastopali dobri recitatorji, pevci in šaljevci. Njihove kolonije so obiskali tudi spomeničarji, ki so pripovedovali svoje spomine iz NOB ter oficirji JLA in mornariški častniki. Nekaj otrok se je z neko ladjo vojne

mornarice odpeljalo na krajši izlet, vsi pa so videli ladjo Galeb, puljski muzej in amfiteater. Tretja izmena si je med drugim ogledala tudi muzej NOB v Opatiji, muzej na Reki itd.

Med najboljšo kolonijo otrok padlih borcev nedvomno lahko štejemo ljubljansko, mariborsko, kranjsko in celjsko kolonijo. Najnižji oskrbovalni stroški na otroka so bili v kranjskih kolonijah, najvišji pa v kočevskih, koprskih in ptujskih kolonijah.

N. Z.

Najboljši zdravnik je trdna volja ...

Priložnost dela tatu ... Tako je, pravijo tudi na Dolenjskem. Kamor koli stopiš, povsod zidanica, nameniš se na obisk — postrežejo te s tistim, kar zemlja rodi, z vinom. Toda vino je treba piti po pameti in ne pustiti majolki, »da bi fanta napojila«. Ze sam sem bil v gosteh na Trški gori, in piti sem moral bolj, kot sem navajen ... Toda, bome, zaradi gostoljubnosti Dolenjcev in zaradi stoterih priložnosti, ki se ti ponujajo, bi sleherni Dolenjec in sleherni njihov gost lahko postal pijanec, tiste vrste človek, ki ne pozna odgovornosti, niti čuta do družine, do prijateljev in družbe ...

Spominjam se tegale prizora v neki vaški gostilni: sin, rekel bi komaj desetletni deček, je prišel po očeta. Prosil ga je, naj gre domov. Oče, gluha za otrokove prošnje, je brez besed vrtel kozarec med prsti in srkal iz njega. Pivski tovariši so se mu posmehovali, češ glej ga čuvaja, ki je prišel pote. Trkali so na njegovo moškost in ga zadeli na šibko mesto. Morali bi videti pijanca,

kako se je razkačil, in slišati, kakšno ploho grobih kletvic je vsul na svojega sina ... In bivšega partizana Jožeta! Ko se je ta, nekdanji odlični borec tako zapil, da je bil brez obleke in brez službe, njegova družina pa je poznala bolj stradež kot izobilje, so ga pozvali na Zvezo borcev in mu prešteli obisti. Če ne boš s tem prenehal, so rekli, se ti odpovemo še mi. Glej, sam

propadaš in se daješ v zobe ljudem, ki uživajo nad tvojim padcem, izkoriščati se daš od pijanske bratovščine, družina ti strada in se boji tvojih izgredov, ti pa ne vidiš, kam vse to vodi... Spametuj se, pa ti preskrbimo službo. In je res obljubil, da bo prenehal piti. Preskrbeli so mu službo pri bratu, ki je upravnik nekega manjšega podjetja. Le-ta naj bi pazil nanj, da spet ne zdrkne navzdol. Bratu so naročili, naj mu vsakega prvega da le toliko denarja, kolikor ga potrebuje za tobak in morebiti še za kakšen deci vina, ostalo pa naj izroči ženi. Brat upravnik se je sprva branil, potem pa je privolil. Vse je kazalo, da se bo Jože poboljšal. Pil ni in tudi družine ni strahoval, delal je vztrajno in marljivo. Ko pa je prišel prvi v mesecu in mu je upravnik hotel dati le del zaslužka, je tako vzrožil, da se ga je brat ustrašil in mu je izročil ves zaslužek. Sevé se je potem spet začelo znova: večdnevna popivanja, izgredi, ženini begi z doma, nato pa moralni »maček«, kes, obžalovanje. Toda denarja ni bilo več in zaman je bilo obžalovanje. Jože se je bil naučil uživati alkohol in brez njega ne more, čeprav si je svest posledic...

*

Miro je absolvent trgovske akademije, izvrsten knjigovodja, toda povsod se ga branijo sprejeti v službo, ker ga poznajo kot pijanca. Bil je že mnogokje zaposlen, vendar le po teden dni, potem pa je spet zapadel pijači. Končno se je tudi zanj zavzela Zveza borcev. Član odbora, aktivni oficir, ga je sklenil sprejeti v službo na garnizijo. Disciplina v vojski naj bi nanj ugodno vplivala, primerni zgledi v njegovi okolici naj bi ga poboljšali. Res je prve dni delal, ne, garal kot črna živina, tako da je oficir, ki ga je kot šef sprejel v službo, že obžaloval, da je dvomil v njegovo spreobrnjenje. Toda čez teden ali dva je garnizijo obiskal neki višji oficir, ki je hotel videti poslovne knjige. Mirota — nikjer. Iskali so ga povsod, v ekonomatu, pri šefu, v skladišču. Kot da se je vdrl v zemi-

ljo. Vprašali so njegove tovariše — nihče ga ni videl že dva dni. Tedaj se je v šefu znova zbudil sum: poslal je v mesto patroljo in ta je Mira s silo privedla opitega v garnizijo. Seveda je zaradi tega trpel posledice predvsem Mirov šef, ki se je nesebično zavzel zanj. Opisani dogodek pa tudi ni bil brez posledic za Mira, ki je ponovno izgubil službo...

*

Rudi je naravno darovit človek, tako da je bil nekaj let po vojni finančni knjigovodja, uslužbenec v planskih od-

delkih in podobno. Toda vse službe je moral zapustiti zaradi pijančevanja. Po srcu je dober človek in velja za družabnega. Morda je prav ta njegova lastnost kriva, da ga kot dobrilno izkoriščajo pokvarjeni ljudje in ga zmolzejo do zadnjega beliča. Pogosto se po krokarijah, ki trajajo več dni, znajde v samih hlačah in srajci, spi po kozolcih in hira. Je zelo slabih živcev (jasno, v kolikor mu jih ni načela vojna, mu jih je razrahljal alkohol) in ga je Zveza borcev poslala na zdravljenje v Šmarješke Toplice. Vendar je bilo tudi to zdravljenje brez haska, kajti ko se je vrnil iz Toplice, se je znova udomil v gostilnah. Ljudje trdijo, da gre v Rudijevem primeru zgolj za lahkomišelnost, da ni drugih vzrokov za pijančevanje, na katere naletimo sem pa tja pri drugih bivših borcih, ki so se zanemarili.

*

Zadnja v tej temačni zgodbi sta dva brata, bivša borca, ki si drugujeta tudi pri pijači. Povsod se ju branijo sprejeti v službe, ker imajo z njima slabe izkušnje. Privolila sta v nasvet Zveze borcev, da gresta na zdravljenje kot alkoholika. Zdravila sta se, nato prosila za zaposlitev. Vendar ju nihče ni maral, ker ljudje ne verjamejo v njuno spreobrnitev. Službe sta le s težavo dobila... dokler spet nista začela piti. In vse se je spet začelo znova, pijančevanje, obžalovanje, iskanje zaščite in podpore na Zvezi borcev, želja za zdravljenjem itd. Zdaj sta prišla že tako daleč, da sta se njuni ženi zaposlili in ju vzdržujeta, dokler ju, sevé, ne bo pošla volja, živeti moralno propadla zakonska druga.

*

Kakšen je izhod, kakšna rešitev za ljudi, ki so zaradi alkoholizma zablodili in zaradi njih trpe otroci, žena in njihov ugled? Ena izmed rešitev je zdravljenje alkoholikov. Toda zdravljenje je brez haska, če se bolnik ne odloči zanj sam. Odločiti se mora in vztrajati med zdravljenjem in po njem. Mnogi so takšno zdravljenje uspešno prestali in so po njem začeli novo, bolj vtirjeno in koristnejše življenje, toda držali so le, ker so imeli močno voljo. Predvsem pa je za odstranitev tega zla potrebna vsestranska skrb nas vseh, Zveze borcev, ki naj temeljito obravnava vsak posamezni primer posebej, vzroke in posledice, pri obravnavanju takšnih primerov pa uporabi pomoč strokovnih ljudi, pedagogov in zdravnikov, zlasti psihiatrov. Seveda pa je, kot rečeno, pri vsem tem potrebna zlasti pomoč prizadetih, ki se morajo odločiti za zdravljenje in se mu podrediti ter poslušati dobronamerne nasvete, s katerimi jim hoče pomagati skupnost, da bodo postali koristni in zadovoljni člani naše družbe.

N. Ž.

Najdalj žive v svobodi

Današnja občina Metlika ima okoli 8000 prebivalcev. Od teh je članov ZB moških 1020 in 685 žensk. Za področje, kjer je prebivalstvo tako množično sodelovalo v narodnoosvobodilnem gibanju, je število članov ZB vsekakor prenizko. Vzrokov za to pa je več. Precej ljudi se je po vojni preselilo v mesta, v kraje, kjer so možnosti za zaslužek večje. Dosti bivših partizanov je oficirjev ali uslužbencev v državni upravi. Doma so ostali starci in mladina. Pri ženskah je še vedno močno zakoreninjena patriarhalna miselnost. Kljub temu pa uživa ZB med ljudstvom velik ugled. Deloma sami, deloma s pomočjo od drugih so člani postavili že več spomenikov in vzdali nekaj spominskih plošč. Tu je res težko določiti, kje je treba postaviti spomenik ali vzdati ploščo. Vsaka hiša, vsak skedenj je bil priča kakkega zgodovinskega dogodka. Pisanje kronike lepo napreduje, manjka le še nekaj podatkov iz bivše občine Gradac. Člani ZB se povsod udeležujejo v druženem in političnem življenju. Ob zadnjih volitvah v občinske ljudske odbore so vasi Jugorje, Suhor in Drašiči volile skoraj stoodstotno, ostale nekaj manj, toda vseeno je bila udeležba nad okrajnim povprečjem.

Organizaciji ZB pa povzroča precej težav dejstvo, da večina članov, ki so kmetje, ni socialno zavarovana. Udeležba v vojni je prinesla dosti revmatičnih in živčnih obolenj ter tuberkuloze. Zato je po liniji ZB in ZVVI precej prošenj za zdravljenje, toda vsem ni mogoče ustreči. Morda je pretežno kmečki socialni sestav prebivalstva tudi kriv dejstvu, da je od 1705 članov in članic ZB samo eden dijak. Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce.

Zemlja je slaba, treba jo je marljivo obdelovati in dobro gnojiti. Zaradi izgub v vojni in izseljevanja se je število prebivalstva skoraj povsod znižalo. Tako je na primer Metlika imela pred vojno 1700

prebivalcev, sedaj jih ima samo še 1300. Pomanjkanje delovne sile je posebno v kmetijstvu občutno. Pred vojno je bil kraj znan po pitani klavni goveji živini. Vojna je uničila skoraj vso živino. V marsikaterem hlevu je ostala le še mršava kravica, ki je dajala otrokom mleko. Saj so te revne vasi skoraj tri leta preživljale na tisoče borcev! Šele zadnja leta je število živine v občini doseglo predvojno raven. Marsikaj bo še treba storiti za razvoj živinoreje, za smotrnejše poljedelstvo, ki je večinoma še zaostalo. Letos bodo poskusili z nasadom hmelja na petih hektarih. Nova zadružna klet v Metliki bo pomagala v razvoju vinogradništva. Tovarna trikotaže, zgrajena pred kratkim, je za silo rešila vprašanje zaposlitve ženske delovne sile in s tem odprla ženskam pot h gospodarski samostojnosti.

Prebivalstvo je posebno v vzhodnem delu občine, narodnostno mešano. Že stoletja žive Zumberčani in Slovenci v slogi in miru. Tudi v zadnji vojni ni bilo šovinističnih izbruhov. Fantje in dekleta obeh narodnosti se med seboj ženijo in možijo. Potomci uskokov celo želijo priključitev k Sloveniji,

ker jim je na občino v Ozaljš predalec. Po tri ure pešajo v Metliko na vlak, potem pa še 35 km daleč...

Med vojno je bilo področje sedanje občine svobodno od kapitulacije Italije dalje. Le v nemški ofenzivi oktobra 1943 so Nemci in domobranci za nekaj dni zasedli Metliko. Osovraženi od vsega prebivalstva so se morali po zaporednih porazih naglo umakniti iz vse Bele krajine. V vasi Drage je bil en sam nemški vojak nekaj minut. Z brzostrelko je postrelil nekaj kokoši pri prvih hišah. Potem je opazil patroljo 15. brigade in pobegnil. Poleti 1944 je nemško-vlasovska divizija iz Zagreba prodrla do središča Metlike in požgala pol mesteca. V hudih uličnih bojih pa so sovražnika poglani v beg deli VII. in IV. korpusa. So pa vasi, ki jih je zadnjič teptal okupatorjev škorenj decembra 1942! Na Suhorju je bela garda doživela 26. novembra leta 1942 prvi večji udarec. Posadka, sestavljena iz od drugih pripeljanih zapeljancev in izvržkov, je tudi pri prebivalstvu doživela sprejem, kakršnemu se ni nadejala.

Redki so kraji, kjer je bila enotnost prebivalstva in privrženost narodnoosvobodilnemu boju tolikšna kot v hribovskih vaseh na meji Zumberka in Bele krajine.

M. P.

Pogled na Metliko

Izvirna počastitev Dneva republike

V SREDO pred Dnevom republike so v avli Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani odprli razstavo »Naši otroci v narodnoosvobodilni vojni«, ki sta jo vzajemno pripravila Zveza prijateljev mladine Slovenije in Muzej narodne osvoboditve LRS. Razstava je zanimiva tembolj, ker obravnava doslej sorazmerno zanemarjeno področje dejavnosti otrok med NOB. Za moto te razstave bi vsekakor ne mogli najti boljšega posvetila, kakor so zgodovinske Titove besede na I. kongresu mladine Srbije: »Kadar gredo v boj odrasli moški, terja to njihova dolžnost do domovine... kadar pa gredo prostovoljno v boj otroci dvanajstih, trinajstih, štirinajstih ali petnajstih let, vedoč, da bodo v njem padli, tedaj to ni več dolžnost do domovine, tedaj je to nadčloveški heroizem mladih ljudi, ki žrtvujejo sebe, čeprav v življenje niti stopili niso — da bi bili bodoči rodovi srečni.« S temi besedami hkrati lahko označimo vsebino razstave »Naši otroci v narodnoosvobodilni vojni«, ki se dotika marljivih in junaških pionirskih odredov v Ratitovcu, v Travi in drugod in nas z njihovimi dejanji povede nazaj v tista leta, ko je nastajala

naša domovina in so se kalili otroci, da bi kasneje, v svobodi lahko stopili z odraslimi vred na mesto tistih, ki so padli v osvobodilnem boju.

Razstava »Naši otroci v narodnoosvobodilni vojni« ni razsežna, je pa prepričljiva. Po svoje tematiki je nedvomno edinstvena, otvoritev sama pa je topla in intimno podčrtala tisto, česar dandanašnji pogosto pogrešamo — podčrtala je vez med otroci, ki jim je razstava posvečena, in med novim rodom, ki se je razstave udeležil, med pionirji, ki so pod večšo roko pevovodje Janeza Kuharja na otvoritvi navzočim z borbeno pesmijo spet pričarali vzdušje vzajemnosti in zanosa, tistega enkratnega občutja, ki se z vojno rodi in z mirom poteši.

Razstava je nastajala dolgo in je torej plod marnega zbiranja in truda. Njen zametek je bilo gradivo o ratitovškem pionirskem odredu, ki ga je na terenu dobil tovariš Daki, ostalo gradivo, eksponate, ki so bili razstavljeni v 24 vitrinah in panojih, pa so oskrbeli ozirno posodili tovariši Trčak iz Muzeja NO v Celju in učiteljica Nada Vrečko iz šole na Travi, ki je že med vojno vodila tamkajšnji pionirski od-

red, imenovan po generalu Ivanu Janu-Lokovšku. Gradivo, ki ga je razstavi odstopil celjski muzej NO, življenje otrok v pregnanstvu v Lebensbornu, je prav gotovo najhujša obsodba nacizma in vojne sploh, hkrati pa prepričljiv dokaz, da sodobna vojna ne prizanaša nikomur, niti najmlajšim.

»Naši otroci v narodnoosvobodilni vojni« je naposled razstava, s katero sta Društvo prijateljev mladine in Muzej narodne osvoboditve LRS izvirno počastila praznik rojstva naše republike, 29. november.

Popravljajo zamujeno

Dopolnilna šola za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja v Šmihelu pri Novem mestu praznuje letos četrto leto svojega obstoja. Letošnja novost je še višja dopolnilna šola, ki bo v nekoliko skršeni obliki posredovala gojencem snov prvih treh razredov nižje srednje šole. S tem jim bo omogočen prehod v vajeenske šole.

Letos obiskuje šolo 9 fantov in 17 deklet. Najmlajši gojenec je star 14, najstarejši 19 let. Večina je letos otrok žrtev fašističnega nasilja, otrok padlih borcev je manj. Deklet je več zaradi tega, ker so se mnogi skrbniki v prejšnjih letih zaradi zaostale miselnosti upirali pošiljanju deklet v uk, češ ženska naj bo doma, kaj bi se učila, ko se bo tako poročila.

Šola in internat sta v bivšem samostanu. Poslopje je prenapolnjeno. Nasprotno pa je »Internat Borisa Kidriča« v Črnomlju, ki ima svoje prostore v najlepši tovrstni stavbi Slovenije, premalo zaseden. Zato ne bi bilo napak Dopolnilno šolo iz Šmihela premestiti v Črnomelj. Pohvalno je, da učiteljstvo uporablja pri pouku »Borca« kot čtivo. Posebno »Partizanska dobra volja« je učencem všeč. Rdeči križ zelo skrbi za internat, ga zalaga s paketi in priborjaki. Samo sadja letos primanjkuje zaradi lanske spomladanske pobeze.

M. P.

Sprejem dela zavezniške vojaške misije v Metliki, 22. marca 1944

Konec novembra je bilo v Ljubljani posvetovanje okrajnih predsednikov Zveze borcev in predsednikov okrajnih komisij za prošnje in pritožbe. Udeleženci so razpravljali o več vprašanih, ki jih bo morala Zveza borcev začeti reševati v bližnji bodočnosti. Pokazalo se je tudi, da so odbori ZB, ki so jih ustanovili v nekaterih tovarnah, koristni za upravo. Pomagajo ji reševati socialna vprašanja bivših borcev, vplivajo na delovno disciplino, na pridobivanje strokovnosti itd. Drugod pa so se taki odbori izrodili v organe, ki nasprotujejo vsem, celo političnim organizacijam. Tako so v neki tržiški tovarni sklicali sestanek članov ZB. Nanj niso povabili niti direktorja niti drugih vodilnih uslužbencev, češ da potem ne bi mogli svobodno razpravljati. Pereče je tudi vprašanje zdravstvenega stanja članstva. V novomeškem okraju je nad 50 % bolnih, od tega jih približno 35 % boleha za živčnimi boleznimi, ostali za revmatizmom in tuberkulozo. Na Gorenjskem je po nepopolnih podatkih bolnih samo 5 do 10 %, v koprskem okraju je bolnih nad 30 % itd. Ugotovljeno je, da je glede zdravljenja laže tam, kjer je večina prebivalstva zaposlena v industriji in torej socialno zavarovana. Drugače je v kmečkih predelih, posebno še tam, kjer je večina kmetij revnih in pasivnih. Posebno še v hribi, kjer so bila žarišča partizanstva. Kmetje-udeleženci NOB so često zaradi posledic vojne bolehní, niso pa socialno zavarovani. Zdravijo se na stroške ZB, toda ta nima dovolj sredstev. V bodoče bi morale za take primere skrbeti občine same.

Največjo skrb za zdravstveno stanje članstva je pokazal okrajni odbor ZB v Ljubljani. Ustanovljena je bila posebna zdravstvena komisija pri okrajnem odboru ZB, v katero sta bila vključena dva nekdanja partizanska zdravnika. Ta naj bi reševala vprašanja, kakršno je n. pr. vprašanje zdravljenja tistih tovarišev in tovarišic, ki sicer še niso bolni,

pa jim je zdravljenje potrebno iz preventivnih razlogov. Nadalje dodelitev stanovanj, prekvalifikacija, socialna pomoč itd. Komisija bo anketirala 10 % članstva glede njihovega zdravstvenega stanja in materialnih prilik. Dosedanji zdravniški pregledi so pokazali, da je tudi v Ljubljani nad 30 % članov ZB bolnih.

Kaj je — kaj bo

V evidenci spomeniške komisije pri GO ZB NOV je v Sloveniji 1261 partizanskih grobišč. Od tega števila je 420 že urejenih. 11 so jih organizacije ZB uredile lani. Med njimi je vsekakor največje v Predmeji na Primorskem, kjer je pokopanih 365 padlih iz enot IX. korpusa. Poleg tega so bila lani urejena grobišča v Dramljah, Spodnji Idriji, Dolenji Tribuši, Cerknem, Knežaku in Zalem logu.

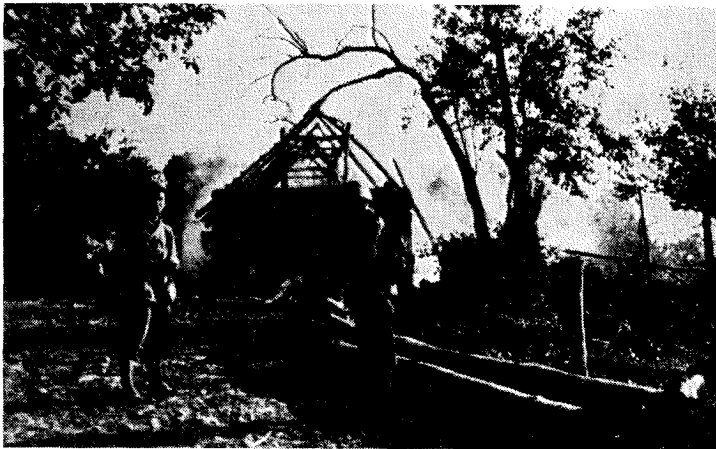
Spomenikov je v Sloveniji 471, spominskih plošč 791. Lani so postavili 23 novih spomenikov in vzdali 39 spominskih plošč. Nekaj plošč in spomenikov, večinoma takih iz prvih let po osvoboditvi, GO ZB nima registriranih.

Za leto 1958 so si organizacije ZB zadale obsežno nalogo. GO ZB ima v načrtu ureditev grobišč v Fari pri No-

Spomenik v Metliki (delo ak. kiparja Julija Papiča)

vi vasi, kjer je pokopanih 33 padlih borcev NOV. Nadalje v Rakitni in Pikovniku, kjer je v treh večjih skupnih grobovih večje število ostankov padlih. V Otavah je pokopano 40 padlih, v Cerknici 80 in v Črnem vrhu 228. Vsekakor bosta rešeni vprašanji spomenika padlim in ureditev grobišč v Žužemberku, kjer je pokopano okoli 800, in v Trnovi na Primorskem, kjer je pokopano nad 200 padlih. Postavili jim bodo impozanten spomenik, ki ga bodo videli daleč naokoli. P.

Fašisti požigajo na Dolenjskem (fotografija ni dokumentirana)

● **SAO PAOLO** — Pripadniki jugoslovanske kolonije v Sao Paulu so preko našega veleposlanstva v tem mestu poslali 6000 cruiserov za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Toda to darilo ni edino, ki ga je ta kolonija poklonila! Zakaj ne samo med vojno, temveč tudi po osvoboditvi so pripadniki te kolonije s številnimi materialnimi prispevki pomagali svoji stari domovini.

● **LJUBLJANA** — Terenska organizacija Zveze borcev NOV v Rožni dolini je sklicala lani decembra sestanek vseh borcev, aktivistov in preživelih žrtev fašističnega nasilja, ki so med vojno stanovali v tem delu mesta. Zgodovinska sekcija terenskega odbora namerava namreč izdati kroniko o sodelovanju prebivalstva v NOV. Udeleženci sestanka so se pomenili o doslej zbranem gradivu in nakazali vprašanja, ki bi jih bilo še treba obdelati. Tak način zbiranja in kontrole podatkov, kakršnega si je omislila terenska organizacija ZB v Rožni dolini, je vsekakor posnemanja vredna.

● **BIRČNA VAS** — Člani Zveze borcev so prekopali posmrtno ostanke treh padlih borcev, ki so padli na hribu Ljuben, in enega, ki je padel na Rogu. Zalne slovesnosti so se poleg gostov in domačinov udeležili tudi šolski otroci.

● **BRJE** — Med vojno je v partizanski vasi Brje pri Vipavi okupator požgal 53 kmečkih domov in šolo. Po vojni so vaščani večino hiš obnovili. Za Dan republike 1957 pa so slovesno odprli tudi novo šolsko poslopje, ki je eno najlepših v vsej Goriški. Ob tej priliki je ZB odkrila tudi spominsko ploščo padlim borcem in talcem.

● **LJUBLJANA** — Zgodovinski arhiv pri Centralnem komiteju ZKS je lani v razstavi dvorani ljubljanskega Magistrata priredil razstavo »Oktoberka revolucija in delavsko gibanje na Slovenskem 1917 do 1920«. Iz vitrin zro na nas s fotografij bradat možje v tujih uniformah. Revolucionarni val iz tujine jih je potegnil za seboj. Nekaj tisoč se jih je bojevalo v vrstah Rdeče armade, nekaj na Madžarskem in v Nemčiji, Avstriji. Mnogo več jih je bilo kot partizanov leta 1941, toda partizani so prešli v redno vojsko, njihovo število se je povečalo in zmagali so. Oni pa so se porazgubili po sve-

tu, utonili v blatu frakcijskega ali pomrli v ječah in taboriščih. Le malo jih je dočakalo ponovitve revolucije l. 1941. Ko človek gleda porumenele fotografije, izrezke iz časopisov, legitimacije, brošure in drugo, nehoti začuti hvaležnost do tistih, ki so to gradivo prenesli mimo vseh obmejnih kontrol, ga skrili pred vsemi preiskavami, skozi dvajsetletno monarhistično nasilje, fašistično okupacijo in vojno.

● **VELIKE ZABLJE** — Vaška organizacija ZB ima že dalj časa v banki 30.000 dinarjev, namenjenih za postavitev spomenika padlim borcem. Člani SZDL, večinoma kmetje, so dodali še 60.000 din. Spomenik bo stal v začetku vasi, na križišču. Vsa nestrokovna dela bodo vaščani opravili prostovoljno.

● **LJUBLJANA** — Konec novembra je bilo v Klubu ljudskih poslancev posvetovanje bivših aktivistk iz narodnoosvobodilne vojne, ki se ga je udeležilo okrog 50 žensk, vključenih v republiko uredništvo, pokrajinske odbore in okrajne delovne skupine za izdajo zbornika »Slovenska žena v NOB«. Zbiranje gradiva je namreč organizirano teritorialno, po medvojni upravni razdelitvi. Več govornic je v diskusiji razložilo navzočim nekatere težave in pomanjkljivosti, ki se pojavljajo pri delu. Ena takih težav je časovna odmaknjenost, druga pa dejstvo, da so mnogi kadri, ki so med vojno delali na določenem terenu, sedaj razpršeni in jih je težko najti. Težak problem je tudi zagrenjenost nekaterih žena, ki so v času borbe mnogo žrtvovala, sedaj pa so pozabljene. V zvezi s tem se je marsikaj uredilo in so tovarišice, ki na terenu zbirajo podatke, opravile pomembno politično delo.

● **BUDIMPEŠTA** — Nedavno je bila v madžarski prestolnici državna konferenca Zveze madžarskih partizanov. Ob tej priložnosti je madžarski obrambni minister Geza Revesz izročil članom tujih delegacij madžarsko spomenico borcev — odlikovanje madžarske vlade tujim gostom. Med odlikovanimi sta tudi dva Jugoslovana, Dragi Milenković in Obren Stišović.

● **OGULIN** — Leta 1944 je blizu Brinja padel kmet Giovanni Bostone, doma

iz Južne Italije. Bil je borec 43. istrske divizije. Njegova vdova je dolgo poizvedovala, kje je pokopan njen mož. Ko je nazadnje zvedela, je vložila prošnjo za potno dovoljenje. Toda oblasti so ji dovoljenje odklonile. Nato je prosila za dovoljenje drugi. Navedla je, da potuje v Jugoslavijo kot turist. Tedaj je dovoljenje dobila. Vdova je izjavila pred odhodom iz naše države: »To je moje najlepše srečanje z vami in vašim ljudstvom. Ko bom prišla v Italijo, bom vsem povedala, da je pri vas vsak grob označen in urejen. Dobro je vaše ljudstvo!« S seboj je odnesla mnogo daril, med njimi album s posvetilom — poklon invalidske organizacije.

● **SISAK** — Prebivalci vasi Donji Hrastovac v okraju Sisak že dalj časa zbirajo sredstva za postavitev spomenika padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. S pobiranjem prostovoljnih prispevkov so zbrali nad 350.000 dinarjev, občinski ljudski odbor v Sunji pa jim je dal 150.000 dinarjev. S tem so vsa potrebna sredstva priskrbljena. Poleg tega bodo vaščani vzdali tudi spominsko ploščo v vasi Staze.

● **LJUBLJANA** — Telesno vzgojno društvo »Partizan« na Taboru je za Dan republike odkrilo spomenik 47 svojim članom, ki so v narodnoosvobodilni vojni padli kot borci ali žrtve fašističnega nasilja. Spomenik je odkril tovariš Mitja Ribičič-Ciril, ki je ob tej priliki orisal tudi razvoj napredne miselnosti med člani bivšega

telovadnega društva Tabor. Ta misel se je razvijala kljub odporu konservativnih voditeljev. Nazadnje je zmagała mladina, ki je s svojo množično udeležbo v narodnoosvobodilni vojni dokazala svojo privrženost ljudstvu. Po govoru je bila slavnostna seja društva. Na njej so izvolili častne člane in nagradili nekatere člane za marljivo in nesebično delo. Kot najboljšemu društvu v ocenjevanju za prehodni pokal »Ljudske pravice« je čestital predsedniku »Partizana« Taboru Emilu Novaku in mu izročil pokal glavni in odgovorni urednik »Ljudske pravice« tovariš Ivan Šinkovec.

● **URINJ** — Občinski odbor društva »Naši otroci« iz Petrinje je poklonil 200.000 dinarjev za ureditev otroškega letovišča v Urinju pri Reki. Ze v letošnjem letu bodo mimo drugih otrok v tem letovišču letovali tudi otroci padlih borcev s področja okraja Sisak.

● **SISAK** — Ljudski odbor v Sisku je vnesel v proračun večjo vsoto za ureditev in razširitev otroškega letovišča v Zastrogu v Hrvatskem Primorju, kamor bodo poleti poslali letovat otroke padlih borcev.

● **LJUBLJANA** — Za Dan republike je organizacija ZB NOV v Vevčah odkrila spominsko ploščo 38 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **MARIBOR** — Terenski odbor ZB NOV »Ivan Cankar« je za Dan republike odkril spominsko ploščo na Kidričevem trgu v poslopju, kjer je gestapo mučil med vojno več tisoč naših ljudi. Na svečanosti je govoril narodni heroj Janez Hribar.

»BORČEVA« PRAVNA POSVETOVALNICA

Že dalj časa delujejo pri vseh odborih Zveze borcev NOV komisije za prošnje in pritožbe. Pogosto se namreč člani obračajo na razne ustanove in organizacije s prošnjami in pritožbami, ki se nanašajo na razna neresena vprašanja v zvezi z udeležbo v NOV. Zato se je pokazala potreba po nekem organu, ki bi vsa taka in podobna vprašanja reševal v okviru Zveze borcev. Tudi revija »Borec« bo letos uvedla rubriko »Pravna posvetovalnica«, ki jo bo urejal priznan pravni strokovnjak, član ZB. Zato naprošamo člane, naj nam pošiljajo vprašanja: ki se tičejo skrbi za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, premoženjskih koristi bivših borcev, delovne dobe itd.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Čuden pogreb

NEKEGA zimskega dne štiri-inštiridesetega leta so Švabi napadli neki bataljon. Med spopadom so se razhajkali četni kuhar Tine, Jaka in Nace, nato pa so dolgo motovili po hostah in iskali svoje tovariše. Jaka je bil oborožen z mavzerico, Nace je svojo karabino zahajkal, Tine pa tudi ni imel pri sebi nobenega obrambnega sredstva razen dolge prekle, na kateri je nosil velik pločevinast lonec.

Nekje se je Nace naenkrat do vratu pogreznil v zasneženo kotanjo. Ko sta ga Tine in Jaka z združenimi močmi potegnili ven in so krenili dalje, je Tine začel pripovedovati, kako je tudi on nekoč padel v velik zamet in se nikakor ni mogel skobacati iz njega.

»In kako si se nazadnje rešil?« mu je Nace segel v besedo.

»Na zelo preprost način,« je odvrnil Tine. »Šel sem domov po lopato, odkidal sneg in nadaljeval svojo pot.«

Nace se je zasmejal, Jaka pa, ki ni imel smisla za humor, je resno dejal v žlahtni gorenjščini:

»Važeš! Koj sram te bod!«

»Mi ne verjameš?« se je skoraj užaljeno zavzel Tine.

»Verjamem? Preh bo Trgvou na gunkrej Save skoču...«

»Pst! Slišita?« ju je nenadoma prekinil Nace in napel sluh.

Tudi Jaka in Tine sta prisluhnili in slišala bližajoče se tuljenje volkov. Vsi trije so se spogledali. Kaj sedaj?

»Bežimo, sicer bo po nas,« je rekel Nace in jo korajžno ucvrl proti bližnjemu skalovju.

Tine je spustil lonec na tla, vzel preklo za vsak primer s seboj in jo pocedil za Nacetom. Vtem je Jaka še vedno stal na mestu in čakal, kdaj bo zagledal volkove in ugotovil, ali res prihajajo v to smer. Malo nato je zagledal krdelo volkov, ki so drveli proti njemu. Tedaj se je pognal proti najbližji smreki...

Ko so se volkovi čez čas oddaljili, sta se Tine in Nace počasi izmotala iz skalovja in se vsa zaskrbljena vrnila na kraj, kjer sta pustila Jaka. Ozirala sta se naokoli, ga klicala, toda o Jaki ni bilo ne duha ne sluha. Nakrat sta zagledala pod bližnjo smreko sledove volčjih stopinj, krvave madeže, nekaj ostankov oglodanih kosti in Jakovo puško.

»Poglej!« je zgroženo vzkliknil Nace. »Raztrgali so ga in požrli!«

»Strašno!« je šepnil Tine, prav tako prevzet od groze.

»Ubog Jaka, kakšen nesrečen konec je naredil!« je Nace sočutno zmajal z glavo.

»Škoda fanta! Takih je malo,« je priznal Tine.

»Ti,« je čez čas rekel Nace, »mislim, da bi ne bilo lepo od naju, če bi pustila te njegove žalostne ostanke kar tako, a? Kaj če bi jih zagrebla?«

»Dajva jih,« je soglašal Tine. Potem je pogledal svoj lonec, ki je bil zdaj na več mestih preluknjan od svinčenk in neuporaben, ter dejal: »Kar sem noter jih bova spravila. — Eh,

Ko sta jo onadva popihala v skalovje, je on splezal na smreko. Da bi pregnal volkove, ki so se nagnetli okrog smreke, je začel streljati nanje in ubil enega. Streljal je še dalje, a zadel ni nobenega več, ker ga je tako zeblo v roke, da ni mogel več držati puške in mu je zdrknila na tla. Medtem so se stradani volkovi pohrustali svojega brata, pustili tistih nekaj kočic in jo odkurili dalje.

»O tri sto hudičev!« je zdaj skoraj zatulil Nace in ježno pljunil na gomilo.

Alojz Ravbar

Mussolinijev »junak«

Trinajstletni kurir Franček se je vračal domov. Začelo se je mračiti. Vedel je, da mater skrbi, če se mu ni kaj pripetilo. Zato je hitro stopal.

Nenadoma je čisto blizu zaslišal italijanske besede. Smuknil je v robidje, napenjal oči in ušesa. Vojak je nekoga prosil: »Partidžano, pusti me, lepo te prosim, pusti me!«

Franček je še bolj napenjal oči, toda nikjer nobenega partizana. Samo vojak se mota po robidovju. Naenkrat se je Mussolinijev junak izvil iz objema bodičastih vej in rekel: »Porco... če bi bili sedaj tukaj partidžani, ne bi bil več živ!«

Tri kratke

Jure je bil novinec pa je že moral na stražo. Pozno ponoči se je vračal drugi bataljon z akcije. Jure, ko je začul hojo, jih je ustavil: »Kdo je?« Odgovor je bil: »Drugi bataljon!« In spet Jure-novinec: »Drugi bataljon naprej, ostali stoj!«

*

Mijo so vprašali, kdaj je bil v partizanih najbolj na trnih. Pa pravi: »Takrat, ko smo imeli po tridnevni hajki prvič spet toplo hrano: mulo v go-lazu. Jaz pa sem v hajki izgubil menažko in žlico...«

*

Sinko sprašuje svojega očeta, nekdanjega partizana, če je bil hraber. Pa mu očka odgovori tudi tole: »Seveda, seveda, tudi hraber. Nekoč sem čisto sam podil kar trideset Nemcev za sabo...!«

kolikokrat je revež jedel iz tega piskra ostanke menaže, ne da bi se mu takrat niti sanjalo, da bodo nekega dne njegovi pozemeljski ostanke počivali prav v tem piskru!«

Ko sta izgrebla v snegu jamo, sta vanjo zagrebla lonec s kostmi. Po tem žalostnem oprasku sta obstala ob visoki snežni gomili, se spoštljivo odkrila in nekaj časa z vidnim žalovanjem strmela v gomilo. Nazadnje je Tine vzkliknil:

»Slava mu!«

»Slava mu!« je kakor odmev ponovil Nace z ubitim glasom.

»Slava mu!« je nekdo vzkliknil na smreki, pod katero sta stala.

Kakor en sam sta se ozrla kvišku. Osupnila sta. Ne, ni mogoče! Z izbuljenimi očmi sta se spogledala, nato pa spet zastrmela vanj, ki se je počasi spuščal na tla. Ko je stal pred njima, je sila resno pogledal zdaj enega, zdaj drugega in jedko dejal:

»Ha, sta me pokopava, a?«

Tine in Nace sta nepremično boljščala vanj, ne da bi bila kaj razumela, dokler jima ni povedal, kako in kaj.

F. SLAMA

ŠT. 2

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

Ugodnosti novega pokojninskega zakona za borce in aktiviste NOV ter družinske člane padlih borcev (Tomo Brejc)	49
Pionirček (Mirta)	50
Po bitki (Miha Klinar)	50
Zanimanje, ki je popolnoma na mestu — »Usposabljanje učnih kadrov na VPS za pouk zgodovine v obvezni šoli« (Jože Hainz)	52
Vprašanje »živčnih« motenj pri bivših borcih (dr. Lev Milčinski)	54
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	56
Intermezzo (dr. Bogomir Magajna)	56
Ker je bil še premlad (Mile Pavlin)	58
Nikoli več tako!	59
Pohorska legenda (Đorđe Radišić)	60
Jurij Vega — utemeljitelj sodobnega topništva (Milorad Janković)	61
Siegfriedova linija	62
Taborišče (Miha Klinar)	63
Obračun (Vinko Hafner)	64
Pionirsko kolo (Marija Drnovšek)	66
Z bombami nad ljudstvo (Anton Knafelc)	67
»Odložena maska« (France Srimpf)	67
Nenavadne zgodbe	68
Skozi sneg in vihar na Stajersko (Tone Vidmar-Luka)	70
Pobeg (Tone Svetina)	74
Prva obsodba kvistlingov v Evropi (dr. Anton Kržišnik)	76
Dopetnilo	79
Borba nad Staro Oslico (P. A. Ogarev)	80
Kako sem dobil partizansko ime?	80
Ubili so mi očeta (Vanda Avsec)	82
Še ne veste?	82
Napad na vlak — mostove v zrak (Danilo Delkin)	83
Zavezniške invazijske sile	86

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

Ne pozabimo partizanskih krajev (Martin Zizent)	87
Predlagam (Franc Dobovšek)	87

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Lahko rečem, da sem zadovoljen (Mile Pavlin)	88
Pisma uredništvu	89
»Po stezah partizanske Jelovice«	90
Ne vse naenkrat!	91
Stezice so se zarastle	91
Trije odgovori (P.)	92
Zahvala	93
Kratke novice	94
Napisi na spomenikih NOB	95

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA 96

Slika na ovitku — France Slana: Pogled na Črnomelj

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec, Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-756. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-2-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 5189-000-74, Klišejci, tisk in vezava: tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

ZANIMALO VAS BO . . .

da so hranilne vloge pri

Mestni

hranilnici ljubljanski

od novembra 1952 porastle za 21-krat, t. j. na 2.100.000.000 dinarjev;

da je hranilnica v tem času priznala vlagateljem 194 milijonov dinarjev obresti;

da je hranilnica v 5 letih odobrila 4.600.000.000 dinarjev raznih kreditov;

da pri hranilnici varčuje že 52.000 vlagateljev;

da pri hranilnici varčuje 23.000 otrok, ki imajo prihranjenih 105 milijonov dinarjev;

da je bil v dosedanjem poslovanju hranilnice najuspešnejši mesec december 1957, ko je 8573 strank vložilo na hranilne knjižice 219 milijonov dinarjev, od teh je bilo 1211 novih vlagateljev;

da je 4. januarja 1958 762 strank vložilo na hranilne knjižice Mestne hranilnice ljubljanske 12.000.000 dinarjev;

Lepi uspehi so povezani s koristnim delom hranilnice.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik X — Februar 1958

Borba se je pričela ... (fotografija ni dokumentirana)

Ugodnosti novega pokojninskega zakona za borce in aktiviste NOV ter družinske člane padlih borcev

V zvezi z izidom novega zakona o pokojninskem zavarovanju smo naprosili zveznega poslanca, tovariša Toma Brejca, ki je sodeloval v obravnavi tega zakona, za pojasnilo o pokojninah bivših partizanov in aktivistov NOV. Tovariš Brejc nam je po posvetovanju s svojimi sodelavci poslal naslednji prispevek:

ZAKONA o pokojninskem zavarovanju iz leta 1946 in iz leta 1950 sta udeležencem narodnoosvobodilne borbe priznavala ta čas v delovno dobo samo v enojnem štejtju. Šele z uredbo o določanju in prevedbi pokojnin iz leta 1952 se je borcem in aktivistom NOV štel ta čas v delovno dobo za pokojnino dvojno.

Razen dvojnega štejtja pa ti aktivisti in borci NOV ter družinski člani v narodno-

osvobodilni borbi umrlih zavarovancev niso imeli po zakonskih predpisih nikake druge ugodnosti pri določanju pokojnin.

Novi pokojninski zakon pa poleg dvojnega štejtja v delovno dobo daje tem upravičencem tudi druge ugodnosti, tako pri odmeri novih pokojnin, kakor tudi pri prevedbi starostnih in družinskih pokojnin. Poudariti je treba, da ta zakon pri odmeri pokojnin popolnoma izenačuje aktiviste NOV, ki se jim čas aktivističnega dela šteje dvojno v delovno dobo, z aktivnimi borci-partizani.

Španski borci, borci in aktivisti NOV, ki so vstopili v narodnoosvobodilno borbo pred kapitulacijo Italije, t. j. pred 9. septembrom

Pionirček

*Tonček je prišel,
torbico nosi,
za partizane
živeža prosi.*

*Soseđa je dala
jajčeca tri,
mala Marjanca
za ščepec soli.*

*Mamica moja
pa žlico zabele,
da se za ponev
ne bodo prijele.*

1943, pridobijo pravico do pokojnine ob sledečih pogojih:

1. Zavarovanec, če je star 55 let, ali zavarovanka, če je stara 50 let in ima vsaj 15 let delovne dobe.

2. Zavarovancem, ki imajo 15 let delovne dobe, pa niso stari 55 let, oziroma 50 let, lahko posebna Zvezna komisija prizna pokojnino tudi v primerih, ko še ne izpolnjujejo predpisane starosti.

3. Ne glede na starost imajo pravico do pokojnine, če dopolnijo polno delovno dobo, 35 oziroma 30 let.

Španski borci in borci ter aktivisti NOV, ki so stopili v narodnoosvobodilno borbo pred 9. sept. 1943, imajo pravico do pokojnine najmanj po X. pokojninskem razredu, s pokojninsko osnovo 11.900 din.

Udeleženci španske državljanske vojne ter borci in aktivisti NOV iz leta 1941, ki imajo pravico do pokojnine, dobijo v vsakem primeru 100 % pokojnino.

Drugim udeležencem narodnoosvobodilnega boja pa se pokojnina zvišuje po %, glede na leto, v katerem so stopili v to borbo:

1. udeležencem iz leta 1942 — za 90 %
2. udeležencem iz leta 1943 — za 60 %
3. udeležencem iz leta 1944 — za 30 %
4. udeležencem iz leta 1945 — za 10 %

Pri presoji upravičenosti za tako priznanje ali zvišanje je odločilno tisto leto, od katerega dalje je zavarovanec bil aktivni borec ali aktivist NOV, ki se mu čas aktivističnega dela za NOV šteje *dvojno, pod pogojem*, da je bilo tako delovanje neprekinjeno do konca vojne ali neprekinjeno do smrti zavarovanca. Če pa je zavarovanec aktivno borbo ali aktivistično delo za NOV prekinil pred koncem

vojne ali pred smrtjo, nima pravice do tega priznanja ali zvišanja pokojnine. Če pa je zavarovanec aktivno borbo za nekaj časa prekinil in se po taki prekinitvi pozneje zopet aktivno vključil v narodnoosvobodilno gibanje in delal to do konca vojne ali do smrti, se smatra, da je borec ali aktivist šele od ponovne vključitve dalje.

Pri takem zvišanju pokojnine po % pa pokojnina ne more presegati pokojninske osnove (polne pokojnine).

Pripomniti je treba, da tisti, ki so bili od 6. aprila 1941 do 15. maja 1945 v zavezniških armadah in se jim ta čas šteje dvojno, razen dvojnega štetja nimajo nikakih drugih ugodnosti pri določanju ali prevedbi pokojnin.

Po vseh teh ugodnejših predpisih se priznavajo in prevajajo tudi družinske pokojnine po padlih borcih, kar je za te družinske člane še posebnega pomena, ker so dosedaj imeli večinoma nizke pokojnine, z ozirom na kratko delovno dobo.

Vzemimo primer nekvalificiranega delavca, ki ima 15 let delovne dobe. Po prevedbi bi dobil v primeru, da ima pravico tudi do varstvenega dodatka, 5800 din pokojnine. Vdova pa v takem primeru, z varstvenim dodatkom 4950 din. Če pa je bil tak delavec oziroma upokojenec borec ali aktivist NOV iz leta 1941, bo dobil 100 % pokojnino po X. pokojninskem razredu, t. j. 11.900 din. Vdova pa v takem primeru 7150 din.

Družinskim članom po zavarovancih, ki so padli v NOV ali španski državljanski vojni ali umrli kot žrtve fašističnega terorja in bili neposredno pred vstopom v to borbo v delovnem razmerju, se prizna na njihovo zahtevo družinska pokojnina ne glede na to, kakšno delovno dobo je imel tak zavarovanec, seveda, če člani njegove družine izpolnjujejo tudi druge pogoje tega zakona.

Miha Klinar: *Po bitki*

*Bitke potihnil je hrup,
zadnji zamrl rafal
v odmevih skal
kakor žalosten vzdih,
kakor da mu je hudo,
kakor da mu je žal,
kakor da se kesa
smrti, ki jo je sejal.*

(November 1944, Kepa)

Na isti način se priznavajo tudi družinske pokojnine po tistih zavarovancih, ki neposredno pred vstopom v NOV, v kateri so izgubili življenje, niso bili v delovnem razmerju, če so bile temu vzrok okupacijske razmere (odpuščeni z dela, sami zapustili delo, ker niso hoteli služiti okupatorju, razpust civilnih in vojaških uradov itd., ali od okupatorskih oblasti upokojeni).

Družinski člani umrlih zavarovancev iz prejšnjih dveh odstavkov pridobe pravico do

se šteje v primerih, ko aktivno delo ni bilo takega značaja, da bi se štelo dvojno, vendar pa je tak aktivist stalno opravljal posamezne naloge v odborih, zavodih ali organizacijah narodnoosvobodilnega gibanja ali opravljal taka dela po njihovih nalogih. Pogoji za enojno štetje je tudi, da se je tak zavarovanec zaposlil vsaj do konca leta 1946 ali da ima vsaj 15 let delovne dobe.

Napačna so mnenja nekaterih zavarovancev, da je aktivno in organizirano delovanje

F. S.

družinske pokojnine, če so vsaj na dan 15. maja 1945 izpolnjevali pogoje tega zakona, vdove pa tudi, če so na ta dan bile stare vsaj 40 let ali postale popolnoma nezmožne za delo vsaj do 15. maja 1946, t. j. v roku enega leta po koncu vojne. Za pokojninsko osnovo se vzame v teh primerih najvišji pokojninski razred za priznano strokovno izobrazbo po uredbi o določanju in prevedbi pokojnin iz leta 1952.

Aktivno sodelovanje za NOV se šteje dvojno v delovno dobo in za zvišanje, oziroma ugodnejše priznanje pokojnine samo tistim aktivistom NOV, ki so resnično delovali za NOV aktivno in organizirano, t. j., da so stalno izvrševali taka dela po nalogu narodnoosvobodilnih odborov ali funkcionarjev narodnoosvobodilnega gibanja in temu delu posvetili vso dejavnost in vse svoje sile.

Po tem zakonu je možno, da se aktivno delovanje za NOV šteje tudi enojno, kar po dosedanjih predpisih ni bilo mogoče. Tako

za NOV, če so morda dajali za NOV občasne prispevke v denarju, hrani, obleki, zdravilih itd. ali čitali ter širili literaturo narodnoosvobodilnega gibanja. Tako delo je bila državljanska dolžnost slehernega zavednega in poštenega državljana, vendar se ne more šteti v delovno dobo za pokojnino.

Mnenja smo, naj potrdila za aktivno in organizirano delovanje za NOV še nadalje izdajajo okrajni odbori ZB. Občinske, terenske in rajonske organizacije ZB, kjer so upravičenci bivali med okupacijo in preko katerih naj se vlagajo te prošnje, večinoma poznajo delovanje takega aktivista med okupacijo. Če bi to ugotavljali okrajni zavodi za socialno zavarovanje v upravnem postopku preko zaslišanih prič, ki bi jih ponudili prosilci, bi lahko prišlo do večjih nepravilnosti in napačnega priznanja. Na občinske, terenske, rajonske, zlasti pa na okrajne odbore ZB pa je apelirati, da so pri presoji aktivnega delovanja zares kritični.

Zanimanje, ki je popolnoma na mestu

Narodnoosvobodilna borba zavzema v naši narodni zgodovini pomembno mesto, tako, kakršno ji po veličini, njeni revolucionarni vsebini in njenih ciljih v zgodovini slovenskega naroda tudi pritiče. V okviru vse naše narodne zgodovine se današnja šolska mladina uči tudi zgodovino naše najbolj junaške dobe — NOB. Se pravi: uče se je tisti ljudje, ki te borbe niso neposredno doživeli in v njej sodelovali. Kako danes prikazujejo v šolah mladim ljudem NOB, kako jo uče, kakšno zanimanje je tudi med mladino za NOB, kakšne pripomočke, gradivo in literaturo uporabljajo predavatelji za poučevanje NOB, kako se uče zgodovine NOB tudi tisti, ki bodo le-to kasneje sami poučevali — to so vprašanja, ki jih biviš borci upravičeno lahko postavimo pred našo javnost, zlasti pred prosvetne delavce. S tem namenom začenjamo v letošnjem letu tudi širšo razpravo o teh vprašanjih. Za začetek smo naprosili tovariša Jožeta Hainza, direktorja Višje pedagoške šole v Ljubljani, naj nam odgovori na dvojje vprašanje, temu razgovoru pa smo dali naslov:

»Usposabljanje učnih kadrov na VPŠ za pouk zgodovine v obvezni šoli«

Višja pedagoška šola daje učne kadre nižjim gimnazijam oziroma višjim razredom osemletk. Na tej stopnji obveznega šolanja dobiva naša mladina prvi sistematični vpogled v občo in domačo zgodovino, v zadnjem razredu pa v novejšo zgodovino in z njo zgodovino NOB. Ker gre v tem primeru za obvezno, torej množično šolanje in ker je naše šolstvo v veliki meri odvisno od ljudi, ki poučujejo, je usposabljanje učnih kadrov za to stopnjo zelo važno. Najnovejša zgodovina in z njo zgodovina NOB ima največ možnosti oblikovati našo mladino, zato je razumljivo, da je zanimanje bivših borcev posvečeno kvalifikaciji učnih kadrov za poučevanje prav tega obdobja naše zgodovine. Kako gledate na usposabljanje učnih kadrov za zgodovino NOB v obvezni šoli?

— Formalno dobivajo slušatelji, ki bodo pozneje poučevali zgodovino v nižjih gimnazijah oziroma v osemletkah, dovolj znanja iz zgodovine NOB. Višja pedagoška šola v Ljubljani je menda edina pedagoška šola v državi, kjer poslušajo slušatelji poseben kurz predavanj iz zgodovine NOB ali točneje in bolje: iz zgodovine po letu 1918. Temu ciklusu predavanj bi bilo treba dodati le še obdobje po letu 1945. Kvalitetna predavanja in zadovoljivo znanje kandidatov pa še nista zadostno jamstvo za to, da bodo slušatelji to zgodovino tudi uspešno poučevali. Zgodovino NOB bodo dobro poučevali le tisti učitelji, ki imajo tudi sami v sebi pristno doživet odnos do na-

rodnoosvobodilne borbe. Če hočejo zbuditi zanimanje in navdušenje, morajo biti tudi sami zavzeti za ideje, dejanja in osebnosti naše narodnoosvobodilne borbe. Pri takem učitelju potem ne gre za dajanje moralnih lekcij mladini. Pedagoška šola mora svojim slušateljem zgodovine podžigati in ohranjati vero v našo borbo za napredek, zato pa je potrebno vsa predavanja naše, evropske in svetovne zgodovine presojati z našega vidika, z vidika naše narodnoosvobodilne borbe in socialistične revolucije. Vsi predavatelji morajo imeti pred seboj perspektive, ki kažejo slušatelju naše lastno mesto v svetu. Imeti pa morajo tudi vse druge osebne kvalitete, ki so potrebne vzgojitelju, da vodi mladino in jo oblikuje. Razumljivo je, da oblikovanje bodočih učiteljev zgodovine ni odvisno le od vzgojnih vplivov šole.

Naša prosvetna in tudi politična oblast je že večkrat ugotovila, da pouk NOB v naših šolah ne ustreza. Med napakami je bilo zlasti poudarjeno golo predavateljsko posredovanje dejstev in večkrat celo manj važnih postranskih dejstev. Kako gledate na te ugotovitve?

— Ne težimo se z odgovorom, da je VPŠ mlada ustanova in da znaša na srednjih šolah odstotek učnih kadrov, ki so prišli z VPŠ, kakih 25 odstotkov, da torej odgovornosti za pomanjkljivosti ne moremo prevzeti.

Že prvi odgovor vprašanje delno pojasnjuje. Dodal pa bi še tole: Bodoči zgodovinarji morajo dobiti pri študiju jasno sliko o tem, kaj in kako poučevati zgodovino NOB. O metodi poučevanja zgodovine NOB pa je bilo doslej malo napisanega. Naloga pedagoške šole je posredovati slušateljem izkušnje praktikov in teoretske ugotovitve, ki slone na praktičnih izkušnjah. Na tem področju bi morala tudi šola sama opravljati raziskovalno delo. A to so komaj načeti problemi.

Postaviti bo treba jasno razliko med načinom poučevanja zgodovine NOB na posameznih šolskih stopnjah. Mnogokrat je zgodovina v nižji gimnaziji le skržena izdaja zgodovine v višji gimnaziji. Na ta način šoloobvezna mladina zgodovine NOB ne more čustveno doživeti. Na drugi strani pa ne moremo dela zadovoljivo opraviti s samimi slikovitimi zgodbami in živimi opisi. Mladina je na višji stopnji obvezne šole tudi že kritična, ona tudi že zavzema stališča in dogodke kritično ocenjuje ter vrednoti.

Drugo težavo predstavlja vprašanje, kako usposobiti slušatelje za pravičen izbor učne snovi. Najnovejša zgodovina kar kipi od bogastva dogodkov, zgodovina NOB pa je z dogodki še bogatejša. Mladina vseh dejstev ne more obvladati, sicer se ji lahko zgodi, da ob »goščavi dreves ne bi videla gozda«. Učni program učne snovi ne more predpisati do podrobnosti; tudi metodska navodila vsega ne morejo

opraviti. Napreden učitelj, ki so mu jasni smotri pouka zgodovine NOB in ki hkrati zgodovino te dobe dobro pozna, bo znal najbolje izbrati konkretno učno snov, s katero je treba osvetliti velike zgodovinske pojave. Jasni smotri zgodovinskega pouka so po tem takem najboljše učna metoda, ki jo mora na pedagoški šoli osvojiti bodoči učitelj. Tako se zopet vračamo k dejstvu, da je osebnost učitelja, njegovo znanje in vera v splošen napredek najvažnejša kvaliteta pri posredovanju zgodovine naši mladini.

Slušatelji pedagoške šole morajo osvojiti dalje tudi metodo dela z nazornimi sredstvi in se seznaniti z različnimi aktivnimi oblikami dela. Osvojiti tehniko dela z nazornimi sredstvi, kot je na primer uporaba diafilmov, slik in zemljevidov, uporaba popularne literature, obiski muzejev NOB in občasnih razstav, radijske šolske ure, ekskurzije, izvenšolsko delo v kroških itd. — vse to ne predstavlja težkega problema. Mnogi so celo mnenja, da tehnika uporabljanja nazornih sredstev sploh ne spada v višjo šolo, češ da se mora poučiti o tem vsak učitelj zgodovine iz metodskih knjig. Vendar se moramo na pedagoški šoli s tem vprašanjem mnogo ukvarjati, ker je izključno predavateljska metoda v naših obvez-

France Slana: Rafal...

nih šolah zelo razširjena; golo posredovanje učne snovi v obliki predavanj je silno zakoreninjeno. V tem je naše šolstvo zelo togo in naravnost konservativno. Seveda so po sredi tudi materialna vprašanja. Za zgodovino in posebej za zgodovino NOB imamo malo nazornih sredstev. Za zgodovino NOB je, na primer, pripravljenih več diafilmov, vendar pa se je delo ustavilo zaradi pomanjkanja denarnih sredstev. Tudi to, kar imamo, je premalo izkoriščeno. Dokumentarni filmi o NOB zajemajo le del naše mladine. Ali ne bi bilo koristno pri muzejih NOB formirati posebno kinoteko z dvorano, da bi mladina lahko gledala dokumentarne filme ob vsakem času, to je

vzporedno z učnim programom v šoli? Še posebej bi bilo treba zbrati v priročnikih oziroma zgodovinskih čitankah primerne tekste, ki bi poleg učiteljeve razlage pomagali mladini osvetliti posamezna dejstva NOB. Z bogatimi in pestrimi nazornimi sredstvi bi absolventi pedagoške šole odhajali v poklice bolj oboroženi.

Slušatelje moramo usposobiti tudi za razna organizacijsko-tehnična vprašanja. Učitelj zgodovine mora v svojem poklicu pogosto nastopati tudi kot organizator, vedeti mora, da mu za uspešno delo na šoli ni potrebno le delo v razredu. Svoje zamisli, potrebe in zahteve mora znati tudi uveljaviti ter doseči sodelovanje šolskih odborov in raznih izvenšolskih ustanov. Potrebno je, na primer, najti denarna sredstva za ogled muzejev NOB in drugih zgodovinskih spomenikov ter opremiti zgodovinski kabinet z diafilmi, diaprojektorji, priročniki, z zemljevidi in slikami. Tu morajo družbene organizacije učitelju pomagati, sicer bo izgubil pogum. Vsa še tako velika pedagoška usposobljenost učitelja lahko ob nepremagljivih organizacijskih težavah odpove.

Mislim, da lahko rečem, da se šola zaveda nalog, ki jih ima pri usposabljanju učnega kadra in posebej pri usposabljanju slušateljev zgodovine, ki se pripravljajo na poučevanje zgodovine NOB v nižji gimnaziji oziroma v osemletni šoli. Kako ji to delo ob vseh naštetih težavah uspeva, pa sama ne more soditi. —

Z ekskurzije slušateljev-zgodovinarjev VPŠ in filo-ofsk. fakultete v Ljubljani: pred zgradbo v Tajcu, v kateri je sedel AVNOJ in v kateri je zdaj muzej NO

Vprašanje »živčnih« motenj pri bivših borcih

SILA PESTER je spreved ljudi, ki se pomikajo skozi ordinacijsko sobo psihiatra — zdravnika specialista za duševne bolezni. Vseh starosti so, vseh stanov in vseh poklicev. Srečal boš tu ljudi, ki jim je do njihove bolezni potekalo življenje vseskozi idilično in brez posebnih pripetljajev, pa spet takšne, ki jih usoda bije z vso krutostjo že od rane mladosti. Videl boš bolnike, ki jih vojna vihra niti oplazila ni in takšne, ki jim ni prizanesla s skoraj nobeno svojih grozovitosti.

Prav tako raznoliki so problemi in težave, ki jih ti pacienti stresejo pred zdravnika. Zašli bi predaleč preko okvira tega članka, če bi skušali — čeprav še tako na kratko — orisati motnje in probleme, zaradi katerih pridejo ljudje k psihiatru na posvet. Ne moremo pa mimo *nevroz* in *alkoholizma*, če hočemo govoriti o »živčnih« motnjah pri bivših borcih in aktivistih.

*

Kaj so *nevroze*? Bolezenski pojavi, ki jih v vsakdanjem življenju označujemo kot »živčnost«, »nervoznost«, »živčna izčrpanost« ali s podobnimi na-

zivi. Nevroza je bolezen današnje dobe in narašča njen val z napredkom civilizacije. Nevroze se kažejo včasih v navidez telesnih motnjah, glavobolih, vsakovrstnih neprijetnih občutkih, slabostih, napadih itd.; raztresenosti, razburljivosti, nespečnosti, tesnobi, stanjih itd. Te motnje se po svoji resnosti ne morejo primerjati s pravimi duševnimi boleznimi, niti ne z marsikaterim telesnim obolenjem. Vržejo pa le marsikoga za krajšo ali daljšo dobo iz delovnega procesa. Nevrotik na vodilnem mestu ustvarja s svojo nestanovitnostjo, raztresenostjo in razburljivostjo v podjetju ali ustanovi čisto prav nemogoče vzdušje. Nevrotičen oče in nevrotična mati sta navadno tudi slaba vzgojitelja svojih otrok. Naj dodamo še to, da je po oceni nekaterih, polovica pacientov, ki iščejo pomoči pri zdravniku splošne prakse, nevrotičnih. Tako lahko rečemo, da nevroza v manjši meri tare posameznika kot pa družbo in jo zato lahko označimo kot socialno bolezen.

Tak naziv pa nevroza zasluzi tudi zaradi njenega izvora. Kajti izkušnje nas uče,

da razna doživljanja (največkrat v medosebnih odnosih), ki človeka čustveno hudo razburkajo, še pogostejše pa razna stanja, ki ga drže v trajni duševni napetosti — morejo te nevrotične motnje vzbuditi.

Izkušnje nas pa uče še nečesa več! Namreč, da za laično oko in uho najbolj burna doživljanja niso nujno tista, ki največkrat vodijo do nevroze in da nevrotične reakcije, ki jih izzovejo. Nenaadni pa kratkotrajni duševni pretresi tudi navadno v kratkem minejo, če ni tu še drugih zunanjih razlogov, ki nevrozo vzdržujejo, ali pa če oboleli že poprej ni bil čustveno neustaljen, oziroma sploh slabo prilagojen pa zavoljo tega nagnjen k nevrotičnim motnjam.

Tega se moramo zavedati, da ne bi preveč enostransko gledali na vprašanje zveze »živčnih« (v smislu — nevrotičnih) obolenj z vojnimi napori. — V prvi svetovni vojni so dolgo delale sive lase nevrologom in psihiatrom kar množično nastopajoče nevroze vojakov, ki so se po prestrašenju ob bombardiranju ali drugačnih neprijetnih doživetjih na fronti pričeli močno tresti po

vsem telesu. Pri nekaterih je ta reakcija v kratkem minila, drugi se pa nikakor niso mogli umiriti. Po daljših diskusijah in proučevanju velikega števila takšnih primerov so prišli na to, da so tisti »tresavci«, ki se še po mesecih ali celo letih niso prenehali tresti, pač že iz mladosti neuravnovešene osebe, ali pa taki, ki jim bolezen vzdržujejo razni drugotni vzroki, med drugim tudi prikrita želja po renti. Zaradi tega v takšnih primerih tudi niso priznavali vzročne zveze med vojnimi napori in trdovratnim tresenjem. Nauk iz te izkušnje je tudi, da o pojavih, ki po nekem dogodku nastopijo, ne smemo kar meni nič, tebi nič trditi, da jih je tisti dogodek tudi povzročil.

Zdelo se mi je potrebno zadržati se pri tem vprašanju, ker vem, da se mnogi naši tovariši borci in aktivisti, ki imajo po vojni oprava s takšnimi ali drugačnimi »živčnimi« motnjami, vračajo razočarani z invalidsko-komisijjskih pregledov. V številnih primerih nevrotičnih borcev in aktivistov, ki šele danes skušajo uveljaviti pravico do invalidnine, namreč vemo, da so dosti bolj razne težave v prilagoditvi na nove razmere po osvoboditvi, kot pa vojni napori tisti moment, ki povzroča njihove nevrotične motnje. Moramo pa dodati, da bo v posameznih primerih, upoštevajoč vse navedene pomisleke, zdravniška komisija le potrdila zvezo med nevrozo in vojnimi napori in se izrazila za priznanje invalidnine.

Zdravnika zadržujejo še neki drugi razlogi, da bi nevrotika proglasil za invalida — predvsem izkušnja, da se v brezdelju nevrotične motnje pogostoma le še bohotneje razrastejo, tako, da imamo končno pred seboj zagrenjenega človeka, odtrganega od družbenega življenja, zazrtega v svoja občutja in težavice, nevoljnega nase in na vse, kar ga obdaja.

Zato storimo nevrotiku slabo uslugo, če mu obesimo tablico »invalid«. Neredki od letih tovarišev, ki so bili na ta način odpravljeni, tako rekoč na podstrešje odloženi in životarijo poslej brez prave perspektive, se znajdejo prej ali

slej med alkoholiki, katerih število med bivšimi borci je res vznemirjujoče. — Danes smo že daleč od tega, da bi v alkoholizmu videli zgolj neko obsodbe vredno razuzdanost. Če gledaš moža, ki tava že tretji dan po krčmah in barjih, ves blede in povaljan, ne da bi jedel in ne da bi spal, nalivajoč se z vinom in žganjem zdaj v tej, zdaj v drugi družbi in puščajoč v nemar svojo družino in službo — je to njegovo početje bolj podobno mrtvaškemu plesu, kot pa razbrzdanemu veseljačenju. To je vendar človek, ki je hudo bolan, potreben pomoči in zdravljenja, čeprav nas mogoče s svojim odurnim vedenjem odbija.

Tudi pri borcu ali aktivistu, ki ga je alkohol dobil v svoje klešče, bi končno v kakem primeru lahko rekli, da je njegovega stanja kriva vojna,

vendar spet z omejitvami, ki veljajo za nevroze. Da pa alkoholiku z dodelitvijo invalidnine prečesto usodo zapečatimo, nam ni težko zaključiti.

Vrniti človeku življenjsko vedrino, voljo do dela in zavest, da je družbi danes potreben, kot ji je bil svojčas v borbi — to nam mora biti končni smoter pri skrbi za tovariša ali tovarišico, ki drsi v nevrozo ali alkoholizem. Menim pa, da tisti ček prvega v mesecu te naloge ne bo opravil. Potrebno se bo poglobiti — v neposrednem kontaktu s človekom — v svet njegovih osebnih in najosebnjših problemov; potem mu pomagati pri urejevanju njegovih osnovnih življenjskih pogojev, če je tovariš tu bistveno prizadet; nuditi mu nato priliko izobrazbe in kvalifikacije in ga končno usmeriti v primerno zaposlitev (ne sinekuro) ter mu s tem ustvariti mesto v družbenem organizmu. Ta postopek pa ne sme teči tako, kot bi imeli opraviti z neobglednim otrokom, temveč ob stalnem vzpodbujanju k aktivnemu sodelovanju.

Roko v roki s tem rehabilitacijskim postopkom pa mora teči ustrezno zdravljenje, če ga je človek potreben. To pa, kot znano, zahteva često tudi sprejem v zavod. Pri nas vendar ni niti ustreznega sanatorija za »živčna« — nevrotična obolenja, niti ne takega zavoda, kjer bi se lahko zdravili tisti, ki so alkoholizmu že v toliki meri podlegli, da jim z ambulantnimi prijemi ni moč pomagati. Profesor dr. Janez Kanoni si že leta dolgo prizadeva, da bi pri nas dobili tudi takšni dve zdravstveni ustanovi. Glavna zapreka je — kot navadno — v pomanjkanju materialnih sredstev. Ko bi v ta namen obrnili sredstva, ki bi sicer brez pravega haska kot voda v pesku izginjala v obliki raznih podpor in invalidnin tovarišem in tovarišicam, ki se čutijo zaradi »živčnosti« prizadeti v zmožnosti za delo, bi mogel biti storjen velik korak po poti resnične pomoči bolnemu borcu, kot tudi izboljšanja naše zdravstvene službe nasploh.

dr. Lev Milčinski

KULMINACIJA raketne histerije je začela že vidno pojematl. Ob Novem letu je bilo iz ust najodgovornejših svetovnih državnikov slišati mnogo lepih želja, besed o miru, pa tudi vzpodbudnih predlogov, katerih uresničitev bi lahko premaknila sedanje mednarodno dogajanje, če uporabimo ta izraz, iz mrtvega tira. Treba pa jih bo preliti v dejanja, natančneje — v konkretne sporazume, kar bi omogočilo, da bi si človeštvo po tolikih letih medsebojnega hladnega obračunavanja zares oddahnilo, da bi se rešilo stalne grožnje jedrsko-raketne apokalipse. Po mnogih negativnih dogodkih minulih mesecev je nedvomno bodrilno, da med odgovornimi državniki, sodeč po njihovih izjavah, vedno bolj zori mnenje, da je treba odprta mednarodna vprašanja rešiti na miroljuben način, se pravi z razgovori. V zvezi s tem je prišlo tudi do konkretnih predlogov. Posledica zadnjega zasedanja Atlantske zveze v Parizu je bil predlog, da bi sklicali sestanek zunanjih ministrov, na katerem bi razpravljali o razorožitvi, kar pa so v Moskvi zavrnil in ponudili namesto tega sestanek na najvišji ravni, oziroma sklicanje izrednega zasedanja Generalnega zbora OZN. Vrata za pogajanja so torej ostala priprta, ali natančneje: smo v nekakšnem pripravljalnem obdobju, ko so se začela resna pogajanja o tem, kakšni razgovori po kvaliteti in kvantiteti (krog udeležencev) bi bili v sedanjem položaju najbolj umestni.

Ta prva znamenja preusmeritve iz vojaškega na diplomatsko področje so nedvomno pozitivna. »Potrebno je pogajati se,« piše naš sekretar za zunanje zadeve Popović, »in ne pričakovati vse od ene konference. Pripravljen je treba biti na to, da nemara prva konferenca ne bi uspela in zato bi bilo treba takoj pripraviti drugo.« Z nekaj besedami: predvsem je v sedanjem mednarodnem položaju najpomembnejše sprejeti metodo razgovorov kot edini način za reševanje spornih vprašanj. V primerjavi s pogubnostjo krize, do katere bi neizbežno prišlo, kolikor ne bi slednjič prevladala metoda razgovorov, je pač manj pomembno vprašanje, ali se bodo pogajali šefi vlad,

NAŠ RAZGLED

ali zunanji ministri, oziroma kdo drugi. Nedvomno pa bi sestanek na najvišji ravni nudil največ možnosti za korenito spremembo v dosedanjih praksi obravnavanja odprtih mednarodnih vprašanj. V tem okviru je še posebno pomembna pobuda predsednika Tita, da bi sklicali sestanek na najvišji ravni, na katerem bi bile zastopane male in velike države. Tak širši krog bi nedvomno laže spričo konstruktivnih posredovalnih pobud malih in srednjih držav omogočil plodno razpravo, brez blokovskega licitiranja. Svetovna javnost, ki ni pozabila trpkih izkušenj iz zadnje vojne, si pač ne zamišlja rešitve sodobnih visečih mednarodnih vprašanj kot kako novo razdeljevanje vplivnostnih področij, oziroma podobne kompromise, marveč kot resnično enakopraven sporazum med vsemi državami, ne glede na njihovo velikost, gospodarsko in vojaško moč. Seveda ni pričakovati, da bi našli rešitev takoj za vsa vprašanja. Pot sporazumevanja bo neizbežno postopna, to bo napredek v etapah.

V zadnjem času je bilo nekaj realističnih predlogov za tako postopno pozitivno evolucijo mednarodnih odnosov. Britanski predsednik vlade MacMillan je v radijskem govoru predložil, da bi za začetek sklenili slovesno pogodbo o nenapadanju s SZ. Razen tega je bil tudi ton govora britanskega premiera v primerjavi z lanskimi izjavami v marsičem treznejši, k čemur je zlasti prispevala ugotovitev, da v atomski vojni nobena stran ne bi mogla zmagati. Nenapadalni pakt bi nedvomno prispeval k ublaženju sedanje vročične napetosti in k ustvaritvi znosnejšega vzdušja v mednarodnih odnosih, kar bi omogočilo konstruktivno razpravo o konkretnih vprašanjih. V evropskih in azijskih prestolnicah je napravila MacMillanova sugestija ugoden vtis, medtem ko so jo v ZDA sprejeli s presenečenjem, saj je Washington zavrnil že nekaj podobnih sovjetskih predlogov. Toda tudi v Ameriki si, sodeč po pisanju tiska in izjavah vplivnih političnih

Intermezzo

PRVI HIP mi kar ni hotelo v glavo, da je zbolela Marija, bolničarka 14. zaščitne brigade in Glavnega štaba NOV in POS. Večkrat sem v »Intermezzih« omenjal njeno ime, je pa menda vsaj še pet tisoč partizanov, ki jim je to ime ostalo v spominu. Ne v borbah, ne izven njih — ni se bala ne mraza, ne moče, ne hajk. Zdelo se je, da je postala še bolj vedra in živahna, ko je pretela nevarnost zares. Poleg Jumbota je imela glavno zaslugo za pravočasno rešitev naših hudo ranjenih višjih oficirjev takrat, ko so Nemci in domobranci vdrl v Belo krajino, tistih oficirjev, ki so bili hudo ranjeni takrat, ko je mina ubila Staneta in nekaj

drugih tovarišev. Jumbo in Marija sta hudo ranjene oficirje odnesla iz bolnišnice tik izpred nemških nosov. Jumbo pomeni v zamorščini — slon in Jumbotu je to ime vzdela prav takrat ranjeni Rok. Jumbo je še danes ponosen na to ime in po pravici, saj tehta sto trideset kil, le malo več kot v časih partizanov. Drugače se seveda piše Čatar.

Marijo sem samo enkrat videl jokati, takrat ko je bila imenovana za zastavnika, namesto za poročnika, kot je pričakovala in kot sem tudi jaz kot njen »šef« predlagal. Njen šef? Ni poznala Marija nobenega šefa, kadar si je vplela v glavo, da ima ona prav. Če bi se ji uprl, bi tri dni ne spregovorila več besede.

Vedno zdrava kot dren, vedno, tudi v težkih časih vsa

elegantna, tudi v hajki s škornji čistimi kot sonce, z umetnimi kodrkami pod koketno kapo, vedno vesela, zaničevalka vseh gagovcev in občudovalka pravih borcev. Bom raje zamolčal, kdo so hodili trkat na okno ambulance in jo prosili: »Marija, saj imaš za en šluk! Marija, ali ga imaš vsaj za ščepec, Marija, vraga, že tri dni se mi ni pokadilo iz ust.« Ni bilo nobenega, ki bi ne dobil požirka žganja, cigarete... Veliki Anglež jo je snubil za ženo; še ko je odšel, ji je pisaril, Marija pa je rekla: »Jok! Ne boš kar tako!«

Srce pa kot iz zlata. Nič je ni motilo, če je ponoči sredi snežne vihre morala kdo ve kam daleč, ko je majhen otrok potreboval njene večje roke. Večkrat po nekaj dni ni govorila, ko sem rekel, da je taka

osebnosti, vedno bolj utira pot mnenje, da je treba najti izhod iz sedanjega stanja z razgovori. »Ustvarjeno je široko ravnotežje vojaške sile med ZDA in SZ,« razglablja v zvezi s tem vplivni Washington Post, »zato ni razlogov za dvom o iskrenosti sovjetskih voditeljev, da se želijo izogniti jedrski vojni, ki bi lahko uničila ves svet. Nazori bivšega ameriškega ambasadorja v Moskvi, Kennana, da je treba bistveno spremeniti politiko v odnosih do SZ, kar terjaja revizijo mnogih dosedanjih ameriških stališč, so naleteli tudi v Ameriki na širok odmev. Bivši šef Marshallovega načrta, Hofman, se zavzema za pozitivno evolucijo ameriške zunanje politike. Konkretno predlaga, da bi ZDA začele temeljite politične in diplomatske razgovore s SZ in vzhodnimi državami, zavzema se za široko kulturno, znanstveno in tehnično izmenjavo, razen tega, kar je še posebej značilno, za večje angažiranje Američanov v skladu za pomoč manj razvitim državam. Mnenje tega znanega ameriškega gospodarskega strokovnjaka nedvomno ni zgolj odraz njegovih osebnih stališč, marveč širšega kroga ameriških politikov in gospodarstvenikov. Njegove koncepcije so nedvomno precejšen korak v pozitivni smeri v primerjavi s togimi, nepopustljivimi stališči zunanjega ministra Dullesa, ki si je še v svojih zadnjih člankih prizadeval na razne načine opravičiti politiko, katere edini adut je vojaška sila in ki praktično zavrača sleherne stike z Vzhodom. Ti novi tokovi, prožnejše koncepcije, ki so sicer šele v razvoju, vlivajo določeni optimizem, da bodo dosedanje vojaške metode slednjic le nadomestile diplomatske metode pogajanj, ko si bosta obe strani prizadevali doseči miroljubne poravnave odprtih vprašanj. Seveda bo za take rešitve nujno obojestransko popuščanje, predvsem pa realistično vrednotenje sedanjega mednarodnega položaja, ko je jasno, da bi vztrajanje pri maksimalističnih zahtevah pomenilo pogajanja že v naprej obsoditi na neuspeh.

Predlog poljskega zunanjega ministra Rapackega o ustanovitvi brezatomskega področja, ki bi zajemalo Srednjo Evropo, nudi stvarno osnovo za začetek reševanja odprtih evropskih vprašanj. Pomisleki, da tako področje ob sodobnem razvoju raketne tehnike ne bi imelo praktične vrednosti, so neutemeljeni že spričo tega, ker bi ustanovitev take cone nedvomno zmanjšala sedanjo napetost ob demarkacijski črti, ki se manifestira na razne načine, kakor je bil to primer s patroliranjem z vodikovimi bombami oboroženih letal nad Veliko Britanijo. Razen tega pa bi pomenila prvi, izhodiščni korak za rešitev glavnega evropskega vprašanja – nemške združitve. Jasno je namreč, da SZ ne bo nikoli privolila v nemško združitve brez zanesljivih jamstev, oziroma v tako rešitev, ki bi dopuščala vključitev združene Nemčije v Atlantsko zvezo. Uresničitev zamisli poljskega zunanjega ministra bi lahko pomenila tudi zametek rešitve obsežnejšega vprašanja – evropske kolektivne varnosti, kar je nujen predpogoj za odpravo sedanje razcepljenosti Evrope. Tudi v Bonnu, kakor je bilo moč sklepati po izjavah Adenauerja in po nekaterih ukrepih zahodnonemške vlade, si utira pot spoznanje, da je moč rešiti nemško vprašanje le vzporedno s procesom popuščanja mednarodne napetosti, kar pa terjaja revizijo njihove dosedanje »vzhodne politike«.

Šele po drugem Bulganinovem pismu so zahodne velesile odgovorile na njegove prve predloge z dne 18. decembra lani. Trenutno je prevladala Dullesova koncepcija, da je treba pred razgovori s SZ izpolniti vojaške sklepe decembrskega zasedanja Atlantske zveze v Parizu, se pravi namestiti v državah – evropskih članicah NATO oporišča za izstreljevanje usmerjevalnih projektilov. Nasproti temu pa smo priče evoluciji zmernejšega stališča, katerega pobudnik je trenutno britanska diplomacija (Mac Millanov predlog o sklenitvi nenapadalnega pakta), kar po ugodnih odmevih na te pobude iz Moskve ustvarja trezno izhodišče za začetek razgovorov med Vzhodom in Zahodom.

Janko Jeri

pot moja stvar in da pojdem jaz.

No, in zdaj sta mi Jumbo in stari Brko povedala, da je Marija obležala.

»Če je ona obležala, potem mora to biti nekaj hudega,« sem vzkliknil in hitel k njej. Ležala je na bolniški postelji v dolgi spalni srajci, ki si jo je sešila iz bele svile padala. In ker je bilo padalo pretanko, je sešila srajco iz dveh plasti. Preiskave se ni branila, kar je dokazovalo, da gre zares.

»Marija,« sem rekel, »tako je se boš napravila, takoj bom poklical voz in takoj pojdeš na letališče, da se odpelješ v Bari.«

»Kako si vendar to predstavljaš? Nikamor ne pojdem, četudi takoj umrem!«

»Tako j sicer ne boš umrla, čisto zagotovo pa v teku dese-

tih dni, če ne bo pomoči. Če pa greš v Bari, boš rešena!«

»Ti si predstavljaš, naj bi šla v Bari sedaj, ko se bliža čas, ko g pojdemo proti Ljubljani? Kako ti more nekaj tako neumnega šiniti v glavo?«

Vedel sem, da je nespametno prepirati se z njo. Poslal sem kurirja v Glavni štab, da bi

poiskal avto za prevoz. Kot zakleto, avtomobili so bili vsi na terenu. Za tisto, ki je tolikim že preskrbela prevoz z avtom, sem moral mobilizirati kmečki voz in ga opremiti s slamo kot v času ofenzive. Obema pomožnima bolničarkama sem ukazal, naj pomagata Mariji za prevoz in naj zbereta njene stvari. Ko je voz obstal pred ambulanto, je spoznala, da se ne bo mogoče upirati.

Gledala me je nepremično s svojimi sanjavimi očmi, kot da sem storil nekaj krutega, nekaj, česar ne bi od mene nikoli pričakovala. »Ukažem ti kot po činu predpostavljeno, da takoj vstaneš in se napraviš. Tovarišici sta stali negibno in po licih so jima polzele solze. »Kaj se cmerita!

Ker je bil še premlad

SEJA komistije za prošnje in pritožbe...

»Gre za to, tovariši, ali naj fantu priznamo službena leta ali ne. Po vsem, kar nam je o njem znano, bi zaslužil, da mu vsa leta priznamo dvojno. Toda takrat je bil še mlad, komaj petnajst let je imel...« je dejal predsednik in potegnil iz kupa prošenj sveženj spetih listov.

»Jaz sem za to, da mu tistih nekaj mesecev sploh ne priznamo. Saj je tako kasneje šel v partizane. Kako je tak otrok mogel vedeti, zakaj sploh vse skupaj gre? Jaz sem bil star že trideset let ko sem šel v hosto, pa mi še dolgo ni bilo jasno. Namreč: kaj hočemo in za kaj se tepemo,« je pripomnil neki član komisije.

»Starost gor ali dol! Vsakomur po njegovem delu! Za enako delo enako plačilo! Takratne mladine ne smemo soditi po današnjih merilih. Danes je vendar čisto drugače. Takrat pa je nasilje sililo človeka k premišljevanju in naglim odločitvam. Nimam nič proti današnji mladini... Naj uživa v mladosti, ko že mi nismo mogli. Toda vendar...«

»Poslušajte, ljudje! Kako je mogel biti mladinski funkcionar, če ni vedel, za kaj gre? Če ga ne bi zaradi mladine zadrževali v mestu, bi že prej šel v hosto. Mar ni bilo tudi tako mladih partizanov, ki so se izkazali?«

»To je bila reakcija pubertetnika na omalovaževanje s strani vzgojiteljev in staršev. Vse, ker je fant počenjal, je delal iz avanturizma, ne pa iz zavesti. Pri takem otroku pa zavest? Sploh mu ni treba priznati dela v organizaciji v leta službe. Saj ima teh že tako preveč. Imel bo leta službe, star pa ne bo dovolj in vseeno ne bo mogel v pokoj,« je modroval učitelj Trska.

»Po pravici rečeno, fant je delal in če bi take reči počenjal kak polnoleten ali vsaj dve leti starejši fant, bi mu vse brez ugovora priznali. Tako pa... Ali je res nekdo ravno za sedemnajsti ali osmenajsti rojstni dan postal borec iz zavesti?«

»Kdo je za to, da se prosilcu štejejo leta službe? Naj dvigne roko!«

Samo dve roki sta se dvignili. Predsednik se je obrnil k zapisnikarju, rekoč: »Piši: Tvoja prošnja se odbije, ker si bil premlad, da bi mogel zavestno sodelovati v narodnoosvobodilni vojni.«

Mile Pavlin

Oblecita jo in spravita skupaj njene stvari!«

»Ali si si dobro zapomnil, kje je jama za bunker za material, če bo hajka?« je vprašala Marija tedaj.

»Zapomnil sem si!«

»Ali veš, da je treba na Rožancu še nekaj tovarišev drugič cepiti proti tifusu in še nekaj kurirjev v štabu?«

»Vem.«

»Ali veš, da dolgujemo Neži v Semiču tri kose mila in dvajset zavojev, ki nam jih je posodila, ko smo prevažovali Avstralce?«

»Vem.«

»Zapomni si, da je fonendoskop (zdravniška slušalka) last zdravnice Mariče in da ji ga boš vrnil, če se kdaj srečata!«

»Bom vrnil.«

»Ne boš pozabil pozdraviti...«

Sledila je dolga vrsta imen partizanov in partizank.

»Ne boš pozabil pozdraviti...«

Sledila je druga dolga vrsta imen partizanov in partizank. Potem je poklicala hčerko hišnega gospodarja in ji izročila nekaj kosov svojega perila, nekaj drugih kosov je izročila tovarišicam, veliki nož pa Jumbotu. Brzostrelke nikakor ni

hotela pustiti. Če bo morala, jo bo pustila na triaži.

»Da nam boš takoj pisala, Marija, ko prideš v Bari.«

»Ne bom jaz dolgo v Bariju, zapomnite si!«

Jumbo jo je zagrabil v svoje ogromno naročje in jo nesel na slamo na vozu. Pred hišo je stal stari gospodar in si brisal oči z rokavom, poleg njega je jokala njegova hčerka Zinka, iz vseh hiš so letele gospodinje in zajokale glasno: »Marijo peljejo v Bari!« — Prihitali so partizani, obstali ob vozu in ji molče stiskali roko.

»Na svidenje, Marija! Hvala ti v imenu vseh partizanov za tisočkratno pomoč, ki si jim jo nudila. Medalja za hrabrost, ki si jo dobila, ne more odtehtati vse zahvale. Upam, da se kmalu vrneš in da pojedemo skupaj do cilja,« sem rekel.

»Magajna, pozdravi Tomaža, Jana, Pečka, Martina, Bora, Luko, Gedžo...«

»Bom, Marija!«

»In Kilibardo!«

»Bom.«

»Magajna, na svidenje!«

Doslej me ni nikoli imenovala s priimkom, ampak vedno le: tovariš zdravnik. Še enkrat sem ji stisnil roko in nisem vedel, kaj bi še rekel. Konji so potegnili po kamnitem klanecu.

Drugi dan smo stali orjaški Jumbo, stari nesrečni Brko, ki so mu Nemci nedolgo poprej ubili ženo in jaz na bregu nad vasjo in gledali, kdaj se bo nad obzorjem dvignilo letalo. Nekaj ur smo čakali in le pričakali, kako se je v predpomladnem soncu počasi dvigalo nad obzorje in jadralo potem navidez počasi, počasi tja proti Kleku, ki je ves sinji strmel visoko v nebo. Ko je utonilo v daljavah, sta si Brko in Jumbo z rokavom obrisala oči; potem sta se zagledala v moje.

»Pojdi, pojdi, kaj bi!« je rekel Jumbo, »pojdi ta z menoj, imam polno čutaro žganja! Kadar je tako, se napiješ!«

Ni dolgo strpela Marija v Bariju. Kmalu po operaciji je odšla nazaj čez morje in potem z našimi četami nad Trst in v Trst.

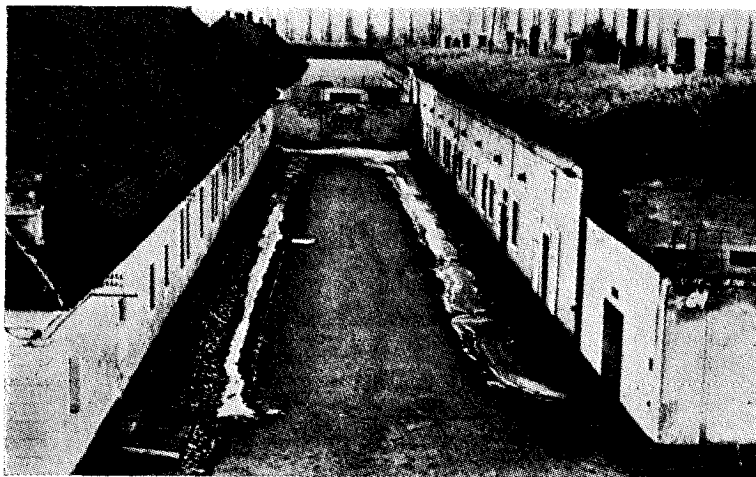
dr. Bogomir Magajna

Nikoli več tako!

ČESKOSLOVAŠKA je bila med prvimi žrtvami fašistične ekspanzije v Evropi. Zato je polnih šest let živela v nacističnem suženjstvu... Ves ta čas je v ljudstvu telo sovraštvo do zatiralcev, ki je včasih tudi izbruhnilo v odkrit upor ter se nazadnje končalo z majsko vstajo v Pragi. Na tisoče Čehov je bilo pobitih in mučenih, zapori in taborišča so bili vso okupacijo polni. Eno takih taborišč je bilo tudi v mestu Terezino. Sedaj je v Terezinu, v nekdanjih esesovskih kasarnah muzej, ki so ga svečano odprli leta 1949. Letno si ta muzej ogleda nad 200.000 ljudi.

Pravzaprav je muzej vsa stara trdnjava v Terezinu. V njej so umirali jetniki, pripadniki 19 narodov. Na pokopališču počivajo posmrtni ostanki 25.000 žrtev. Pepel drugih 25.000 žrtev so hitlerjevci sproti vsipali v reko Ohře. V ograjenem in zastraženem delu mesta, kamor so Nemci stlačili vse Žide iz bližnjih mest, je pomrlo 36.000 ljudi.

Prva muzejska dvorana je posvečena spominu umrlih in pobitih v taborišču. Nato sta dve dvorani s slikami, ki kažejo razvoj in nastanek fašizma. Požig Rajhstaga, Dimitrov, Thälmann, Španija. Nasilje najprej doma, nato drugje. Četrta dvorana je posvečena delovanju nacistične pete kolone v predvojni Češko-slovaški. Ogromen zemljevid, kopija originalnega iz hitlerjevskega arhiva, kaže načrt za germanizacijo Češke in Moravske. In spet slike — preganjanje, aretacije, pobijanje v »Protektoratu«. Odporniško gibanje, tajne radijske postaje, majhni tiskarski stroji in fotografije. Morišča, ječe, mučilnice na Pankracu in v Pečekovi palači, sedežu gestapa, Terezinu in Kounicovem študentskem domu, Kobi-

lisu in Kartouzu. Smrtne obsodbe, objave, požgane vasi — Lidice, Ležaki, Malino, Javoržičko, množične ustrelitve pri Klatovu, kazenske ekspedicije, pobijanje jetnikov v Ostravi, Hebu in Tahovu. Pritličje se neha z dvorano herojev. Tu vise portreti Juliusa Fučika, pisca znane »Reportaže pod vislicami«, književnika Vladislava Vančure in Joške Jaburkove.

V prvem nadstropju v muzeju so kopije fotografij, ki so jih večinoma posneli sami esesovci, da bi ovekovečili svoja »junaštva«. Seveda samo »za spomin«. Med temi pretresljivimi dokazi fašističnega nasilja so tablice s številkami: Oswiecim — 4 milijone mrtvih, Majdanek — 2 milijona, Treblinka — 300.000, Solibor — 300.000, Mauthausen — 193.000, Rawensbrück — 92.000, Dachau — 70.000, Buchenwald — 56.000, Stutthof — 55.000 in Terezin — 87.000. Med drugo svetovno vojno so fašisti uničili skupno okrog 20 milijonov ljudi, borcev za svobodo. V posebni vitrini je tudi ustrojena človeška koža. Neki jetnik je bil zelo lepo tetoviran. Opazili so ga stražarji in žena »standartenführerja« SS Kocha si je zaželela nov senčnik za luč. Jetnika so umorili in odrli, kožo pa ustrojili. Nadalje je tudi peč iz krematorija, plinska celica in maketa morišča... Ves muzej je huda obtožba fašizma in svarilo vsemu človeštvu!

BORBE RADIŠIČ:

PREVAJA CIRIL ZLOBEC

Pohorska legenda

Poema

Druga pesem

(Nadaljevanje)

Tri dni je že prešlo, a Kostje ni še.
V trd vozal strah je misli zavozlal.
Na javko ni nikogar. Jastreb slutnje
poslednji up je v Jasni izkljuval.

Pod rdečim nebom strehe rodne hiše
tema vonjiva deklico ovija.
In ozka špranja v strehi je edino
obzorje, ki oko ga vase vpija.

Osirji mrtvi se lepé ob grede,
a njo napada misli — os cel roj:
Zakaj ni Kostje? Kakšen dež korakov
je to, ki cesto šibajo nocoj?

Jutranji svit je plav, bledikav žarek,
ki v drobnem curku skozi špranjo pada,
da vonj usnulega sena predrami
in da oči odlučí iz temé prepada.

Vasica bela vzdrami se zelena.
O, pomlad smrti, zledeneli cvet!
(Po gorski stézi se plezalka vzpenja.)
Na Pohorje se vije živa sled.

Zakaj, zakaj oči zdaj niso usta!
Kako v laž svojih bi zenic verjela
z vsem srcem, da privid je, ne resnica,
ta slika, ki se zdaj je vanje ujela.

Oči ne lažejo: kolone nemške
s korakom tihim vzpenjajo se v hrib.
Na časa nit v ogrlico brez konca
s trenutki niza se srca utrip.

Srce deklinško — ptica v kletki prsi,
preplašeno trepetajoča s krili.
Še vedno tiho vse. Le v strehi hiše
v turobnem joku zimski veter cvili.

Tedaj tišino to razpara krogla,
rafal zagriže vanjo se z zobmi.
In vse v odmeva ogledalu ponoví se.
Prek lic streljánja težka kri polzi.

In oglasi se bomba — kot hropenje
človeka, ki se smrti noče vdati.
Objestno poldne, gluho za tišino,
začne v prostoru zvoka omahovati.

Vsak strel je na dekletovem telesu
pekoča rana, ki cvrčeč gori.
Pod nebom krova rodnega poslušaj,
kako na Pohorju zdaj boj besni.

Na zemljevidu sluha bitko spremlja.
Po glasu mitraljeze prepoznava.
Tegà, ki zdaj se je tako zaréžal,
gotovo Jure v Nemce naravnava.

O, vse jih vidi: tu je Katarina,
ki z bombo v roki meri utrip srca,
leže ob Šarhu vsi trije sinovi,
za smreko Sonja je zaklon našla.

Zazre v oči se komandanta Groge.
Ta strog njegov pogled mar njo zdaj
graja?

Dekle, ječe v vezeh daljin, poslušaj,
kak boj na Pohorju vse bolj razsaja.

Zdaj komandanta svojega pozdravi
in raportira stisnjenih pesti:
»Pri vas sem, z vami vsa!«
Turobno pesem
v svireli smrti Pohorje ječi.

(Se nadaljuje)

Jurij Vega

UTEMELJITELJ SODOBNEGA TOPNIŠTVA

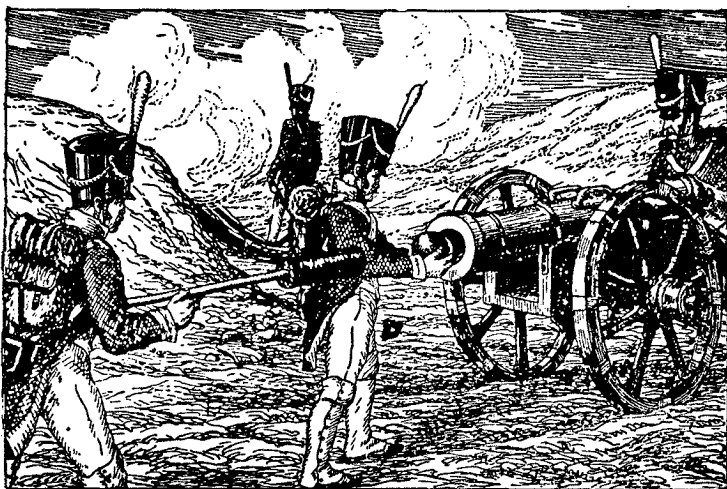
Malo naših ljudi je, ki bi v preteklosti zaradi objektivnih pogojev, v katerih so živeli naši narodi, na znanstvenem področju dosegli svetovno slavo. Toda tudi to slavo so navadno poželi narodi, ki so v njihovi sredi živeli naši rojaki-znanstveniki. Eden izmed teh je bil Slovenec Jurij Vega, poklicni vojak, ki se je proslavil na področju matematičnih ved. Jurij Vega je postavil enemu najmočnejših orožij sodobne armade, topništvu, znanstvene temelje tako z ozirom na njegovo tehnično uporabo in razvoj, kakor tudi ozirom na njegovo vlogo v vojaški vedi sploh, s čimer je ogromno prispeval k razvoju sodobne vojaške ideje.

LETA 1754 se je v majhni Lvasi Zagorica na robu Ljubljanskega polja, nedaleč od Zaloga, v hiši revnega kmeta Jerneja in Helene Vega kot četrti otrok rodil sin Jurij. Prej so se Vegi zapovrstjo rodile tri hčere. Jurij je bil neznanen, toda bister deček, ki je od mladih nog sèm vzbujal pozornost svojih vaščanov. Ti so očetu svetovali, naj ga pošlje v Ljubljano v osnovno šolo. Tako se je mali Jurij znašel v družbi neznanih otrok, v okolju, kjer so poučevali v nemškem in latinskem jeziku. Nesreča je hotela, da so uka-željnemu dečku kmalu zatem umrli starši, vendar so se kma-lu našli posamezni dobrotni meščani, ki so upoštevali nje-gove sposobnosti in ga vzdrže-vali. Ti mecenji so mu omogo-čili tudi vpis na licej, nekdanjo gimnazijo, kjer je sloviti češki znanstvenik, profesor matema-tike Jožef Maffei brž zapazil Jurijevo nadarjenost za mate-matiko. Z očetovsko skrbjo je začel stari mož Jurija pouče-vati in mu tudi gmotno poma-gati, tako da je Jurij leta 1775 kot najboljši dijak končal štu-dije na liceju. Sloves odličnega matematika je mlademu Vegi omogočil imenovanje za navi-gacijskega inženirja v Srednji Avstriji. To službo je opravljal več let, aprila 1780 pa so ga pozvali na odslužitev vojaškega roka v II. topniški polk, ko je svoj priimek kdove iz kakšnih vzrokov iz »Veche« spremenil v Vega. Po enolet-nem roku je bil zaradi svoje izobrazbe in izrednega pozna-

vanja matematike imenovan za podporočnika in nastavljen za predavatelja matematike v polkovni topniški šoli. Leta 1782 je tiskal svoje prvo delo »Predavanja iz matematike«, ki je bilo izredno ugodno spre-jeto med znanstveniki in je razgibalo kroge topniških ofi-cirjev, ker jim je pisec v uvodu predočil potrebo po temeljiti in vsestranski fizično-matema-tični izobrazbi, kar naj bi bil pogoj, da se artiljerijski teh-niki in vedi omogoči raciona-len in progresiven razvoj. Uspeh prvega tiskanega dela je Jurija Vego ohrabil tako, da je naslednje leto izdal svoje znane logaritemske in trigono-metrične tablice v dveh delih, leto kasneje pa še tretje delo:

»Drugi del matematičnih pre-davanj«.

Pod vtisom Vegovih del so v avstrijski vojski nagloma spoznali, da je za razvoj in uporabo artiljerije, zlasti pa v trdnjavski in posadni arti-ljeriji potrebna solidna znan-stvena izobrazba. To potrebo je narekoval tudi novi sistem fortifikacije trdnjav, uteme-ljen z načeli slovitega franco-skega maršala Vaubana (1633 do 1707). Zaradi tega je avstrij-ska vojaška uprava trdnjav-sko topništvo ločila od polj-skega ter osnovala posebni »bombarderski korpus« za vzgojo oficirjev. Vega je bil sprejet v komisijo za sestav-ljanje učnega načrta, napredo-val je do kapetana in je bil

Francosko topništvo iz XVIII. stoletja

SIEGFRIEDOVA LINIJA

NEMČIJA je začela utrjevati svoje meje z Belgijo, Luksemburgom, Holandijo in Francijo leta 1937. Obrambna črta je bila dolga nad 650, široka pa kakih 110 kilometrov. Po nemškem pravljičnem junaku Siegfriedu so jo imenovali Siegfriedova linija.

V nasprotju z Maginotovo linijo je bila Siegfriedova linija sestavljena iz malih in srednjih bunkerjev ter kazemat iz železobetona, večše prilagojenih okolici. Po širini se je linija delila v dve coni. Prva je bila široka okoli 50 kilometrov, posadka pa je bila sestavljena iz pehote in topništva. Cona se je delila v več zaporednih pasov. Pred vsakim pasom so bile protipehotne in protitankovske ovire: betonski in železni, navpik postavljeni stebri, jarki z vodo in brez nje, minska polja ter zemljišča, ki so jih lahko po potrebi poplavlili. Betonski bunkerji in kazemate so imeli jeklene kupole z več mitraljezi, topovi in metalci ognja. V drugem in tretjem pasu so bili večji objekti z zaklonišči globoko pod zemljo, opremljeni za daljša bivanja posadke.

Druga cona je imela kot posadko enote protiletalske obrambe. V zakloniščih iz železobetona so se skrivali protiletalski topovi, mitraljezi in reflektorji. Globoko v zaledju so bazirale na križiščih cest motorizirane rezervne protiletalske baterije. Zaporni baloni so ščitili smeri verjetnih napadov nasprotnikovih letal.

Po začetku druge svetovne vojne leta 1939 so Nemci vrgli glavnino vojske proti Poljski in jo v manj kot mesec dni zasedli. Medtem je branilo Siegfriedovo linijo osem aktivnih in petindvajset rezervnih divizij. Na nasprotni strani so imeli zavezniški tačas devetdeset francoskih in angleških divizij, Holandija in Belgija pa sta bili še nevtralni. 7. septembra 1939 so Francozi z manjšimi silami napadli nemško fronto med Renom in Moselo pri Saarbrücknu. Prodrli so do Siegfriedove linije, ki pa ji niso mogli do živega zaradi pomanjkanja težkega topništva in enot jurišnih pionirjev. Več tisoč svinj in ovac so nagnali na minska polja, toda uspeh je bil malenkosten.

Junija 1944 so se zavezniški izkrcali v Normandiji, konec septembra pa so zadeli na Siegfriedovo linijo, ki pa je niso mogli prebiti. Zato so poskušali izvršiti proboj s padalci. Le-ti so se spustili v nemškem zaledju, na področju med desnim krilom Siegfriedove linije in Severnim morjem. Odtod so nameravali začeti ofenzivo proti Ruhru in Berlinu. To je bila znana bitka pri Arnheimu. Z zavezniške strani so se te bitke udeležile tri padalske divizije in ena pehotna armada. Toda operacija ni prinesla zaveznikom večjih koristi, pač pa so imeli hude izgube. Šele v zimskem času 1944/1945 je zaveznikom uspel proboj Siegfriedove linije na fronti med Renom in Moselo, kasneje pa še ob Renu. Zavezniške čete so vdrle v Nemčijo in se na Labi srečale z Rdečo armado.

S. K.

imenovan za prvega profesorja matematike. Istega leta je izdal tudi »Praktično navodilo za metanje bomb«, ki so ga takoj sprejeli za učbenik v vojski, ki je bil vrsto let v veljavi kot edino gradivo. Naslednje leto pa je izšlo nadaljevanje »Tretji del matematičnih predavanj«.

Toda Vega je pričakoval, da bo svoje izsledke lahko prak-

tično uporabil na bojišču. Priložnost za to se mu je ponudila leta 1789, ko se je Avstrija zapletla v vojno s Turki. Pri obleganju Beograda istega leta je Vega pod poveljstvom maršala Laudona vodil skupino merzerskih baterij kalibra 60 in 100 funtov (takrat je 30-oziroga 50-kilogramska granata odredjala kaliber topa). Merzerjem je bila namenjena

pomembna vloga kontrabatiranja proti tej trdnjavi, ki so jo Avstrijci zgradili po najmodernejših Vaubanovih načelih za časa svoje vladavine v Srbiji v letih 1718—1739. Pri streljanju je Vega zapazil, da so orožja dosegala iste rezultate ne glede na kaliber z istega mesta in je računsko ugotovil, da polnjenje in elevacija (kot, pod katerim dvignemo topovsko cev pred streljanjem) nista ustrezala teži granate. Zato je povečal polnjenje in elevacijo, popravil montažo merzerjev in pri bombardiranju 7. in 8. oktobra učinkovito porazil turške baterije, kar je povzročilo predačo trdnjave istega dne zvečer. Toda skromni Vega je pustil, da so se z zaslugami ovenčali njegovi oficirji. Pred Beogradom se je izkazal tudi s hrabrostjo: ob neki priložnosti so ga našli poglobljenega v računanje, čeprav se je v neposredni bližini razpočila granata.

Iz Srbije je Vega odšel v Šlezijo, kjer so tekle priprave za obrambo pred navalom Prusov. Ko pa se je leta 1792 začela dolgotrajna vojna Avstrije proti revolucionarni Franciji, se je Vega udeležil od začetka pa tja do premirja v Campo Formiju. Vega se je vnovič proslavil pri obleganju utrjenih weissenburških jarkov med Lauterburhom in Weissenburgom, iz nekega poročila generala Fanka pa je videti, da je Vegova zasluga, ker se je trdnjava Lauterburg predala brez borbe, četudi so Francozi 13. oktobra 1793 Avstrijce odločno odbili na reki Lauter. Vega je tedaj razvrstil dve diviziji pred trdnjavskimi vrati, potem pa s pogajanjmi pregovoril komandanta, da se je predal, s čimer je dokazal pomen moralnega činitelja v vojni. Pri obleganju Sant Luisa naslednji mesec se je komandant oblegovalnega korpusa pred vsem oficirskim zborom obrnil na Vego in mu obljubljal najvišje odlikovanje, Viteški križ Marije Terezije, če prisili k predaji trdnjavo, ki so jo Francozi smatrali za neosvojljivo in ki je s svojimi močnimi zidovi onemogočala prodor čet generala Wurmserja

proti Strassbourgu. Vega je sprejel to ponudbo, vendar s pogojem, da spremeni razpored in vrsto orožja ter streliva. Z neverjetno naglico, pri čemer so mu pomagale inženirske enote, je pomaknil svoje baterije bliže k trdnjavi, do skrajnih meja povečal elevacijo in polnjenje, nato pa s štiridnevnim strahovitim ognjem pripravil oblegano posadko do obupa. Trdnjava se je nato brezpogojno predala. Vendar Vega obljubljenega odlikovanja ni prejel. Njegovih zaslug so se polastili višji komandanti za napredovanja in dosego plemiških naslovov.

Ko so se decembra leta 1794 avstrijske čete umaknile, je Vega pri Mannheimu rešil vse topove tako, da jih je prepeljal na drugi breg reke Ren, zaradi česar je bil pohvaljen z ukazom Vrhovnega komandanta vojvode Albrehta Saksonske-Tešenskega in feldmaršala Wartenslebna.

Na osnovi dotedanjih izkušenj je Vega prišel do spoznanja, da je treba dobiti nova orožja, ki naj bi bila po kalibru in konstrukciji izdelana na temelju matematičnih zakonov. Zato so po njegovih načrtih leta 1795 v Mannheimu izdelali dva merzerja s koničnimi ležaji za bombe zaradi boljšega izgorevanja smodnika, in s konveksnimi površinami bomb zaradi zmanjšanja od-

Rojstni dom Jurija VEGA

pora v zraku. Razen tega je proučeval tudi polnitve s smodnikom in elevacije z zgornjimi koti. Te Vegove načrte so v avstrijskih arzenalih proučevali še najmanj petdeset let po njegovi smrti.

Nadaljnja leta vojne je bil Vega na najodgovornejših topniških položajih, potem ko je za uspešno obleganje Mannheima končno le dobil obljubljeni red Marije Terezije. Leta 1796 se je odlikoval pri osvajanju trdnjave Kehl, ko so uporabili po njegovih konstrukcijah izdelane merzerje, katerih domet je bil dvakrat daljši, trzaji pa zmanjšani na polovico. Zatem se je proslavil še leta 1797 pri obrambi Moncuccije in Mainza.

Ceprav je služil v tuji vojski in je pisal svoja dela v nemškem in latinskem jeziku, ker je bila tedaj to edina možnost, da jih objavi, je Jurij Vega zmerom gojil neizmerno ljubezen do svoje rodne grude. Zlasti hvaležen in ganjen pa je bil, ko ga je leta 1800 kranjski deželni zbor izbral za svo-

jega člana. Vega je bil tedaj že član mnogih znanstvenih ustanov v Evropi, tako Britanskega društva znanosti v Göttingu, Matematično-fizikalnega društva v Erfurtu, akademije »Uporabne znanosti« v Moncucciji, Češkega društva znanosti v Pragi in Akademije znanosti v Berlinu. V znak zahvale je Kranjskemu deželnemu zboru posvetil četrti del svojih predavanj, »Učbenik iz hidromehanike«.

Vega je tragično končal svoje življenje, ko ga je 17. septembra leta 1802 pri Dunaju potisnil v Donavo neki mlinar, da bi ga okradel. Vse do leta 1811 so ljudje mislili, da je napravil samomor. Tedaj pa je mlinar po naključju prodal nekemu topničarju zelo lepo izdelano šestilo, na katerem je bilo vrezano Vegovo ime. Tako je bil ubijalec odkrit in kaznovan. Njegova smrt je globoko razžalostila znanstvene kroge, zlasti njegove rojake, revne slovenske kmete, ki so bili zmerom ponosni na svojega »učenega Jurija«.

MIHA KLINAR:

Taborišče

*Oj gozdovi, oj gozdovi,
naša domovina...*

*Tam med smrekami ob ognju
ena smo družina...*

*Sotórske plahte so razpete,
to so naše hiše;*

*kadar dež nam jih premoči,
veter jih obriše.*

Naše postelje so veje:

*ko na njih zaspimo,
v sanjah se svoboda smeje,
v daljnih dnevih zaživimo.*

Sele 26. septembra 1865, leta je skupina Vegovih častilcev ob podpori in udeležbi velikega števila rojakov vzdala temu slovitemu slovenskemu znanstveniku na njegovi rojstni hiši ploščo z napisom: »Jurij Vega, baron, rojen leta 1754, umrl leta 1802«, na cerkvi Sv. Križa pa so vrezali zlat napis: »Jurij Vega, baron, rojen tukaj v Zagorici, v soseski Sv. Križa dne 24. (pisati bi moralo 23.) marca 1754, umrl na Dunaju dne 26. septembra 1802. Naj v miru počiva! – Sorodniki in prijatelji postavili dne 26. septembra 1865«.

Milorad Janković

(Nadaljevanje)

POBEGLI Rusi so bili večinoma doma iz Krima in so ob nemški zasedbi živeli na svojih domovih. Nemci so jih kmalu polovili in jih poslali na prisilno delo v razne kraje Nemčije. Najprej so delali nekje zraven Münchna, nato pa so jih dodelili neki tovarni v Beljaku. Nastanili so jih v, napol razpadlih barakah večjega delavskega taborišča blizu Beljaka. Po prihodu v Beljak so kmalu izvedeli za delovanje partizanov na bližnjem Gorenjskem in v zadnjem času tudi že na Koroškem. To je brž vzbudilo misel na pobeg in začeli so skrivaj iskati stike z osvobodilnim gibanjem. V tovarni so se spoznali s tem Kraljem, ki jim je zagotovil, da bo našel zvezo s partizani in jim preskrbel celo nekaj orožja. Rusi so mu popolnoma zaupali in z njim izdelali podoben načrt za skorajšen pobeg.

Stvar pa je kmalu izvohal tudi beljaški gestapo. Neke noči je skrivnostno izginil iz taborišča eden starejših in najbolj borbenih Rusov in šele čez nekaj dni se je izvedelo, da ga je gestapo aretirал, ga strahovito mučil in ga še isto noč ustrelil. To je Ruse opozorilo na večjo previdnost in hkrati utrdilo njihovo odločitev za beg. Toda dan pred nameravanim pobegom je vdrlo v tovarno večje število gestapovcev; odbrali so prav vseh tistih enaintrideset Rusov, ki so bili odločeni za pobeg, odgnali so jih zvezane za tovarno in jih kratkoma postrelili. Samo teh trinajst, ki tedaj niso bili na delu, je bilo od Kralja pravočasno obveščenih, da so lahko pobegnili iz nezastraženega taborišča. Usmerili so se proti Gorenjski, a ker niso poznali poti, so dva dneva taval po gozdovih onstran Karavank, dokler jih ni našla patrolja koroškega bataljona. Ker so bili vsi neoboroženi, jih je bilo treba čimprej spravi-

viti naprej na Gorenjsko. Zato je Zvonko za en dan odložil svoj odhod, da so se za silo odpočili; nocojnjo noč pa jih je v spremstvu zanesljive mitraljezke zaščitnice pripeljal preko Karavank in Save na Mežakljo. Pustil jih je dobre pol ure od tod na robu Mežaklje, da se odpočijejo in pojedjo ostanek kruha in masti, ki so ju dobili v bataljonu za na pot. Zvonko in Tilen pa sta jo mahnila sem do Gabrina, da ga obvestita o prihodu Rusov in da tukaj iztakneta tudi kak priboljšek.

Zvonkovo pripovedovanje in Tilnove vmesne dopolnitve smo prisotni poslušali z največjo pozornostjo, ne da bi ju

»Potrpate no, saj ne bodo ušli,« nas je krotil Tilen in še vedno stikal pod šotorom, če bi našel še kaj za pod zob. Ker ni nič našel, se je vsedel nazaj k ognjišču in nadaljeval strgati ponve.

Tudi Zvonku se ni nikamor mudilo in predlagal je, naj bi kuhar na hitro popekel še nekaj koskov koštrunjega bedra, ki je, ovito v mokro cunjo, viselo na bukovih veji zraven šotora. Gabrinu ni bilo to nič kaj po volji, toda odreči mu ni mogel. Tilen je začel brž razpihovati že skoraj pogaslo žerjavico, Zvonko pa se je spravil na koštrunje stegno in začel rezati tanke koščke mesa.

»Dober nožiček, tole,« je

kakorkoli prekinjali. Šele ko je končal, je vsakdo od nas povprašal še za to in ono pojasnilo. Med tem smo do kraja pojužinali in začeli smo siliti Zvonka in Tilna, da se čimprej podvizamo od tod in si ogledamo dobrodošle goste. Misel, da se bomo sešli z Rusi, nas je vse silno navduševala, saj bo to prvič, da jim bomo lahko stisnili roko.

med rezanjem pohvalil svoj nož. »Tisti Kralj mi ga je podaril že prvi dan, ko so prišli k nam.« In ko je košček odrezal, je obrisal nož ob zraven visečo cunjo in nam ga pokazal. Bil je res lep nožiček z belim košenim ročajem.

»Kdo je pravzaprav ta človek?« je povprašal Stane, otipajoč s prstom ostrino noževa rezila.

»Misliš Kralja?« je povzel Zvonko in se znova spravil na koštrunje bedro. »Povedal sem že, da je nekje od Kamnika. Saj je točno povedal, pa sem pozabil. Sicer ima pa osebno izkaznico, iz katere je to razvidno.«

»Saj ima celo dve,« je dostavil Tilen, kateremu se je med tem s kuharjevo pomočjo posrečilo obnoviti ogenj. »Eno na pravo ime Kralj, drugo pa na ime König.«

»König, kakšen König?« sem hlastnil in se spogledal s Stanetom, na katerem sem videl isto vznemirjenost. König, König... To, čisto navadno nemško ime nam je nekoč nekaj posebnega pomenilo. Seveda, to je prevod slovenskega imena Kralj. Kralj, König... Nič posebnega, pa sem le vrtal dalje: »Kako pa, da ima dve osebni izkaznici?«

Zvonko, ki je medtem narazal dovolj mesa in ga zmetal v ponev, nam je zadevo pojasnil takole:

»Prejšnjo noč je Kralj preupal v šotoru komandirja Damjana. Zjutraj je našel Damjan na ležišču denarnico, ki je najbrž padla Kralju iz žepa, pa je ni takoj pogrešil. Damjan je malo pobrskal po njej, pa je našel v notranjem pregibu še drugo osebno izkaznico na ime König. Damjan mi jo je pokazal in ker se nama je zdela stvar malo čudna, sva Kralja poklicala in on nama je zadevo pojasnil približno takole: — Že leta 1941 ga je gestapo aretiral zaradi sodelovanja s partizani. Nekaj časa je bil zaprt v Begunjah, nato so ga internirali v Kraut na Koroškem. Kraut, to je lažji lager, bolj nekaka prevzgojevalnica, od koder je bil že po štirih mesecih izpuščen in dodeljen na delo k nekemu gradbenemu podjetju v Celovcu. S svojo osebno izkaznico se je smel gibati le v območju Celovca in se je moral izpočetka vsak teden javljati gestapu. Takrat je že začel misliti na beg v partizane na Gorenjsko. Dobil je stike z neko Nemko, ki se je menda vanj hudo zatreskala, kar pa ni nič čudnega, saj je zelo čeden fant. Ta deklina je bila zaposlena pri policijskem uradu, kjer so izdajali osebne izkaznice.

Na Kraljevo prošnjo je eno izmaknila in jo ponaredila na ime König. To je navadna nemška osebna izkaznica, s katero se lahko vsak nemški državljani giblje prosto po vsej Nemčiji. S to izkaznico jo je nameraval že letos pozimi pobrisati na Gorenjsko in od tod v partizane. Med tem ga je pa delovni urad z več drugimi premestil v neko tovarno v

»Prav čeden fant, kot sem že rekel. Še mlad, kakih petindvajset jih mora imeti. Srednje postave, lep obraz; lase ima čisto svetle in malo skodrane.«

»Pa oči?«

»Oči? Kakšne oči pa ima, Tilen?«

»Modre, lepo modre, kot kaka punčka,« je odvrnil Tilen

Beljaku, od koder je sedaj z Rusi pobegnili. — No, to je vsa zgodba o dveh izkaznicah. Je zdaj jasno?«

Seveda je bilo jasno in docela verjetno. Toda Zvonko najbrž ni vedel, ali se vsaj ni spomnil, da je pod imenom König strašil pred dobrim letom na Gorenjskem zloglasni gestapovski agent Kristan iz Vodice. Kralj, König, Kristan... Kakšno čudno sozvočje! Najbrž čisto slučajno, toda mene je hudo vznemirjalo in najbrž tudi Staneta, ki je Kristanovo delovanje prav tako dobro poznal. Nobeden od naju pa Kristana ni poznal osebno, ampak le po opisu.

»Kakšen pa je ta človek, mislim po zunanosti?« je zdaj Stane vrtal dalje.

in položil na ogenj nekaj suhljadi. Kuhar pa je medtem dodal v ponev še žlico masti in vse skupaj postavil na ognjišče, da je prijetno zacvrčalo.

Meni pa Kralj ni dal miru. Približno petindvajset let star, lep obraz, svetli lasje, modre oči... Natančno tak, kot mi je Kristana nekajkrat opisal pokojni Lojze Kebe, ki ga je dobro poznal. In zdaj še ta čudna imena: Kralj, König... Pa še dve izkaznici! Če to ni v nekakšni zvezi s Kristanom? Prijelo me je, da bi kar takoj odšel na vrh, da si sam ogledam tega človeka in ga pošteno izprašam. Že sem se namenil predlagati, da gremo nekateri kar takoj, drugi pa naj bi prišli za nami, ko bodo pospravili meso, ki se je šele

Pionirsko kolo

*Tine, Tone, Jurij, Meta,
pionirska to bo četa,
in tovariši ostali
kolo bomo zaigrali.*

*Tovariš Tine, ti boš Tone
in upravljal boš kanone.
Tovariš Tone, ti boš Tine,
na cesti boš polagal mine.*

*In Petrček junak bo cel,
sam nosil bo topovsko cev.
Kurir bo Janez, jaz bombaš,
a Jurij bo poveljnik naš.*

*In Jelka nam bo komisarka,
perica naša naj bo Darka.
In kuhar bo sosedov sin,
zdravnik tovariš bo Martin.*

*To, mislim, je že cela četa.
Še bolničarka naj bo Meta.
In kot dobri partizani
orožje naredimo sami.*

*Zdaj pa v lozo brž hitimo
da skrivače polovimo;
in postavimo zasede,
da sovražnik naš se zmede.*

*Zdaj, tovariši, vsi v stroj,
da odpravimo se v boj!
Položaje zavzemimo,
pred premočjo ne zbežimo!*

*Postojanke razpodime
in domove si rešimo!
Juriš, juriš nad sovraga,
jutri bo že naša zmaga.*

začelo praziti. Tedaj pa je Stane iznenadil z vprašanjem:

»Se morda spomnita, če ima na sebi kakšno posebno znamenje?«

Strela jasna, le kako, da nisem na to že prej pomislil! Saj bo odgovor na to v trenutku razpršil vsak dvom.

»Posebno znamenje?« je zagtegnil Zvonko. »Mislim, da ne. Slekli ga pa nismo.« Torej nič? »Čuj, Tilen, ali mu ne manjkata na levi ali desni roki dva prsta?«

»Kristan!« sva s Stanetom zavpila skoraj v en glas in

skočila pokonci, da so naju drugi kar debelo gledali. Planel sem k Zvonku, ga od veselja sunil v prsa in ga nekajkrat krepko udaril po rami, da je kar debelo zijal v moje čudno početje.

»Veste, fantje, kdo je ta Kralj?« sem jim hitel razlagati svoje veselje. »To je Kristan, tisti gestapovski agent, ki je leta enainštiridesetega napravil toliko zločinov na Gorenjskem.« V naglici in najbrž tudi precej raztreseno sem jim razložil, s kom imamo opravka. Zvonkov opis tega človeka in še posebno odtrgani prsti, zaradi katerih celo vojakov ni služil, je izključevalo vsak dvom.

Zdaj so se tudi drugi počasi začeli spominjati raznih dogodkov v zvezi s Kristanom in končno je tudi Zvonko, ki ga je odkritje hudo začudilo, začel verjeti. Oba s Tilnom sta v čisto drugačni luči kot prej začela presoјati nekatere dogodke v zvezi s prihodom Rusov in Kristanovo udeležbo pri tem. Toda zdaj ni bilo več časa za razna razmišljanja. S Stanetom sva odločno zahtevala, da gremo takoj tja in ga primemo. Komaj sva si dala dopovedati, da ni govora o pobegu, in da sva pristala na to, da počakamo, dokler ne bo meso vsaj za silo pečeno.

Kljub popolni gotovosti, da je to Kristan, si nikakor nisem mogel razlagati, kako si je ta zloglasni bandit drznil priti v partizane. Saj vendar ni mogel računati, da ga po tako kratkem času ne bo nihče spoznal in ga razkril. Le kakšno peklensko namero je imel pri tem, ali kaj ga je moglo prisiliti na tako tvegano pot? Tudi Zvonkovo namigovalje, da bi mogla biti vzrok ena od tistih dveh Rusin, ki je zelo čedna in sta se s Kristanom posebno dobro razumela, se mi je zdelo docela neverjetno. Saj si ni mogoče misliti, da bi tak zločinec, kot je bil Kristan, nesel glavo naravnost v levje žrelo zaradi neke ženske, pa naj bi bila še tako lepa in ljubezen še tako vroča. Samo neka vražja gestapovska ukana mora tičati za to Kristanovo odločitvijo in le on sam jo lahko razjasni.

Navsezadnje sta Zvonko in Tilen le v naglici pogoltnila na pol surove koščke mesa, nakar smo nemudoma odrinili. Kot bi šlo za stavo, smo se zagnali navzgor po strmeh pečevju in ni minilo niti pol ure, ko smo se popolnoma spoteni in zasopli znašli na vrhu strmega pobočja, od koder se nato gozdni svet samo še položno dviguje proti notranjosti Mežaklje. Še nekaj sto korakov in znašli smo se na kraju, kjer sta Zvonko in Tilen pred poldrugo uro zapustila svojo čudno tovarišijo.

Na položnem, z resasto gozdno travo poraščenem pobočju je v senci nizkih, skrivečenih bukev počivala skupina neznanih ljudi. Videti je bilo, da so med počitkom, utrujeni od dolge poti, večinoma zaspali. Ob našem prihodu so se drug za drugim prebujali, si meli zaspane oči in zmedeni boljčali v neznane prišlece. Bili so sami mladi ljudje, od katerih se je na večini očitno opazalo njihovo tatarsko poreklo: temna, rahlo rumenkasta polt, močno poudarjene ličnice in globoke, ozko skupaj ležeče temne oči z izrazitimi črnimi obrvmi. Oblečeni so bili v najrazličnejše povaljane in zamazane cape in obuti v ponošene in raztrgane čevlje. Po vsej njihovi opravi in izmučenih, shujšanih obrazih je bilo dovolj očitno njihovo trpljenje na suženjskem delu po Nemčiji.

(Nadaljevanje sledi)

Z bombami nad ljudstvo

Člani Zveze borcev iz Koritnice pod Snežnikom so izmed svojih članov izbrali zgodovinsko komisijo, ki zbira in zapisuje važnejše dogodke iz NOB v Koritnici in okolici. Zbrano gradivo bo komisija ciklostirala, da bo vsak član dobil po en izvod. Priobčujemo izvleček iz opisa letalskega napada na vas Koritnico, ki ga je izvršilo nemško letalstvo 23. februarja 1944. leta.

NENADOMA so od Postojne s sem zahrumeli letalski motorji. Že so bili nad Koritnico in bombe so se začele vsipati po hišah, hlevih, begajočih vaščanih... Vse dopoldne je padalo.

Slišati je bilo stokanje ranjencev, klice otrok, ki so zaman iskali že mrtvo mater. Pomoči od nikoder. Nekaj prisednejših je priskočilo k ranjencem, drugi so poskušali gasiti in reševati najpotrebnejše iz plamenov. Pod ognjem letalskih strojnic se je skozi zamete prebilo v Koritnico prostovoljno gasilsko društvo iz Knežaka. Po prihodu gasilcev se je začelo reševanje razvijati bolj smotrno. Z gasilskim avtomobilom so reševalci prepeljali v bolnišnico težje ranjence, lažje pa so obvezali na mestu. Vsi za delo sposobni prebivalci so morali pomagati pri gašenju. Prihitela je tudi četa VDV, ki je bila nastanjena v bližini vasi. Kljub temu je bil požar zadušeno šele

naslednji dan. Med mrtvimi je bila Amalija Tomšič, Marija Delost in Neža Ludvik, zadnji dve materi nedoraslih otrok. Alojzu Novaku in Antonu Tomšiču je odbilo levo roko v ramenu. Franc Adam je bil ranjen v oko, prebilo mu je tudi čeljust... Nad dvajset lažje ranjenih, do tal uničenih dvanajst stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij, tovarniško poslopje...

Industrijec Feltrinelli je imel pred vojno v Koritnici parno žago. Po kapitulaciji Italije, ko je bilo tu osvobojeno ozemlje, je žaga prenehala obratovati. Ostala pa je večja količina okroglega in žaganega lesa. Gospodarska komisija pri SNOS je les zaplenila. Po bombardiranju je ljudska oblast brezplačno dala vsakemu prizadetemu po nekaj kubičnih metrov desk in tramov za najnujnejša popravila. Začasno pa so se stisnile dve ali tri družine v eno stanovanje.

Anton Knafelc

Dušan Mevlja

jih najboljših pesmi iz dobe, ko je »poleg vojaške puške dvoril tudi Muzam«. Pet drobnih pesmi (»Smrt«, »Suhe, črne veje«, »Pohod«, »Odrezana noga« in »Zmaga«) izpovedujejo odnos takrat še mladega pesnika do raznih doživetij v partizanskem življenju.

Mevljeva zbirka »Odložena maska« je intimen umetniški svet, ki se v loku pne od vojne dobe, preko osebnih izpovedi, do ironičnih verzov, polnih resnic, ob zaključku knjige. Če bomo vzeli knjigo v roke s tistim čustvom in s tistim potrebnim razumevanjem, ki je nujno za naš odnos do knjige in do v njej objavljenih pesmi, bo tudi Mevljeva zbirka našla v naših srcih adekvaten odmev.

Franc Šrampf

Dušan Mevlja: »Odložena maska«

IME Dušana Mevlje se je pojavilo v glavnem po osvoboditvi v različnih slovenskih revijah (med drugim tudi v »Borcu«), v dnevnem časopisju in v samostojnih knjižnih zbirkah, med katerimi je osma po vrsti knjiga pesmi »Odložena maska«.

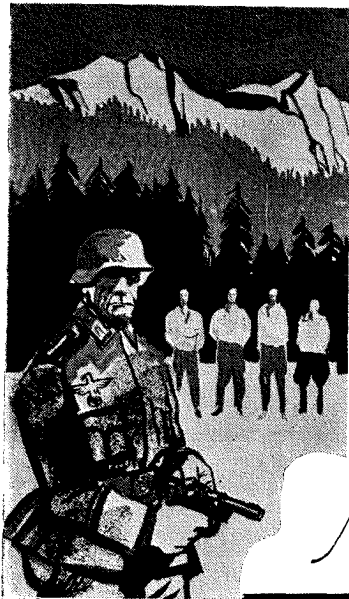
Zaradi svojskosti njegovega pisanja, ki sta mu humor in satira bistveno sestavni del, je ostal na slovenskem Parnasu manj opažena osebnost. In to po krivici, ki jo delajo tej zvrsti literature ne samo slovenski uradni umetniški krogi, temveč tudi naš bralec sam. Čudno pravzaprav, ko prav ironija in duhovitost dajeta nekemu slovstvenemu delu tišti sok, ki ga dela polnokrvnega, življenjskega. Toda sti-

kati za vzroki, ki so temu krivi, ni naš namen.

»Odložena maska« je druga pesniška zbirka Dušana Mevlje. Prva nosi naslov »Zbadljivke« in v stilu tega naslova so tudi objavljene pesmi. Temu svojemu stilu se Mevlja tudi v »Odloženi maski« ni izognil, čeprav se »Odložena maska« močno razlikuje od »Zbadljivk«. Če je Mevlja v »Zbadljivkah« pretežno brezoseben satirik in humorist, ki ga največ zanimajo napake posameznikov in družbe, se nam v »Odloženi maski« predstavi bolj kot subjektivna osebnost, lirik, ki nam ve povedati tudi kaj o sebi.

V posebnem ciklusu »Iz partizanske beležnice« objavlja Mevlja v tej zbirki izbor svo-

3

IVAN JAN

Tišina, le potok pod njimi je šumel...

Trideset jih je bilo. Bledih obrazov so stali vrh škarpe. Pred njimi cevi esesovcev, grozečih, surovih, oglatih obrazov. Nad njimi viseče traverze požganega mostu. Zaradi tega mostu bodo morali vsak hip umreti. Za njihovimi hrbti visoka škarpa, na dnu potok.

Vsi molče. Tišina, grozotna, obtožujoča.

Nemci pa tleskajo z orožjem. Ha, lahko je ubijati talce! Zakaj pa ne greste za partizani, za njimi, ki imajo tudi orožje!? Vsi molče, a vse spreletava: kaj ko bi? Ta škarpa, ta potok...

To je prvi julij 1942 pod požganim mostom pri Žirovnici. Še sonce se je skrilo, da ne bi gledalo, kako bo končalo trideset brezmočnih, a upornih ljudi.

Tišina, le potok enakomerno šumi...

Pred njimi cevi že poželjivo gledajo vanje.

Visoka škarpa za njimi pa vabi: »Poženi se, Jože, Tone, France... Poženi! Več kot življenje tako ne moreš zgubiti!«

Pogledi se križajo, obrazi še bolj bledijo. A vsa dolina je obkoljena, povsod se bliskajo cevi in zelene kape.

Nenavadne ZGODBE

»Skoči, skoči, človek! Čez sekundo, dve bo prepozno!« neodjenljivo vabi škarpa.

»Bi, a visoko je in tudi — same cevi. Kamor pogledaš!«

»Achtung!« preseka tišino glas poveljnika rabljev.

Cevi tipajo, iščejo cilj. Prsi ne bodo zgrešili...

»Šiška, poskusi vsaj ti! Mlad si, korajžen! Maščevalci ne smejo umreti!« vabi škarpa...

»Fertig!« zavpije oficirski rabelj drugič.

Cevi so že umirjene, točno vedo, kam bodo poslale zrna.

Šiška se ni mogel upreti skušnjavi. Cevi, most, tovariši. Še en pogled in že leti po zraku, se skotali v potok. Debeli kamni ga ovirajo, a on že hiti navzdol. Okoli ušes mu zažvižgajo krogle. Tenko in priskutno. A opeharil je svinčeno smrt. Izgine, Nemci pa vpijejo...

»Zakaj si telovadil? Zakaj si se učil delati salte? Zdaj je trenutek!« prigovarja tudi Rakarju njegov dobri, a uporni svetovalec, njegov notranji glas, njegov razum.

»Si videl, si slišal? Saj ni tako težavno! Šiška ti je pokazal. Skoči, prekopicni se! To znaš ti mnogo bolje kot on, ki je že ušel. Nazaj, z glavo nazaj! Ne daj se! Samo dobiš lahko v tej igri! Vidiš, kako so cevi lačne, požrešne!«

Odginal se je. Tako! Salto, dovršeni salto nazaj. Eh — škoda — doskok je bil slab...

Nemci besne. Že drugi jim je ušel izpred cevi. Kakšni ljudje so to?!

Rakarju v nogah nekaj počti. Poskusi vstati, a ne gre. Res ne gre. Od bolečine se spači.

Zakaj nanj so se vsuli Nemci kot roj sršenov. Zvlekli so ga na cesto, ga začeli tepsti, metati ob tla, suvati, mučiti.

Oh, da bi zdaj počilo iz gozda sem! je pomislil, si je zaželel. Pa ni!

Najprej so pokončali pred očmi tovarišev njega, drugega begunca. Potem, potem še ostalih osemindvajset...

Pod mostom je spet tišina, pretresujoča in obtožujoča.

Šiško, prvega begunca, pa je kmalu sprejela vase Jelovica. Partizanska Jelovica!

4

HINKO VILFAN

Saj veste, kje je Peščenik? Na klancu, po ovinkih proti Višnji gori... Na sedlu se odcepi pot v Kriško vas, na drugo stran pa proti Brezju, če se ne motim. No, tam nekje se je zgodilo, kar menim povedati.

Razen ambulantne in kuhinje je bil v vasi tudi bataljon 15. brigade. Ostala dva bataljona sta bila nekje v akciji. V mraku je odšla zaseda proti Peščeniku, izbrala primeren položaj in postavila »psa«. Določili so stražarja in se potegnili za obronek. Zvijali so se v odeje, ko pa le niso bili kos mrazu, so zakurili.

Stražar je stopical na izpostavljenem mestu. Zaradi čuječnosti in napetosti ga je popadla sla po kajenju. Tiho je stopil k zasedi, si ob ogorku našgal cigareto in se vrnil na stražarsko mesto. Kadir je naslonjen na deblo, skrival cigareto v dlani. Ni slišal rahlega šuma za seboj, le zdrznil se je, ko ga je nekdo nagovoril: »Daj ognja!«

Pritaknil je žarečo cigareto k cigareti — oni je začel strastno vleči, žar je obsijal njegovo obličje — in partizan se je zastrmel v njegovo kapo. Znak bele garde... Oni pa je prav tako debelo zijal v zvezdo na kapi človeka, ki mu je še vedno molel ogorek prav pod nos...

Nobene nista rekla — le završalo je in zalomastilo po hosti. Brez besede, brez strela sta jo obe zasedi ucvrli vsaka na svojo stran...

5

MILE PAVLIN

Mukoma sem razprl veke. Svetlobni žarek baterijske svetilke me je rezal v oči. Pri mojih nogah je stal visok človek. Z obleko je prinesel v sobo srež in hladen zrak. Dvignil sem se na komolce in spet omahnil na smrdečo, vlažno slamo. Ves sem otrpnil. V slabi svetlobi sem zagledal nad seboj glavo s čelado, našitke na ovratniku... Nemec... Takoj nato sem olajšano pomislil, da morda spet samo sanjam.

Če bi bil res Nemec, bi sedaj že pokalo. Tako pa... Kolikokrat se mi je sanjalo, da sem ranjen in ujet, ali da sem v partizanski uniformi, z orožjem, doma v Ljubljani. Kako rad bi spet k partizanom, pa ne morem skozi žico. Tovariši bodo pomislili, da sem dezertiral. Kako se jim bom opravičil...?

»Weissgardisten...« je rekel človek pri mojih nogah in ugasnil svetilko. Odšel je iz sobe, vrata so se zaloputnila za njim. Zunaj sem zaslišal šum mnogih korakov, tiho govorjenje, živket orožja in opreme... Obrnil sem se in poskušal zadremati. Saj to so bile le hude sanje in vesel sem lahko, da vse skupaj ni res...

Tri dni in tretjo noč se je bataljon pehal po gričih in dolinah okrog Grosupljega. V snegu do pasu, v mrazu, da je drevje pokalo. Jedli smo samo enkrat toplo hrano in kar je kdo na lastno pest našel. Tretjo noč smo prišli na varno, našli zapuščeno grajsko pristavo. Nekdo pred nami je zakuril vse peči, da so bili železni obroči razbeljeni in so pokale

pečnice, nanosil je slame. Postavili smo stražo, poslali krožno patroljo in legli. Za urico, morda dve. Na smrt utrujeni, tako, da so nekateri že začeli blesti...

Od nekod je pihalo. Dolgo sem se obotavljal in odlagal. Moral bom vstati, zapreti vrata, morda naložiti peč. Tovariši smrčijo, mitraljezi in puške so zloženi vzdolž ležišč... Ves sem že trd od mraza. Seve, vrata so odprta. Vstanem in jih zaprem. Spomnim se, da sem pravzaprav dežurni čete. Kako sem se upiral spancu, preden smo legli... Stal sem na eni nogi, si umival obraz s snegom, skakal... Vse zaman! Padel sem na tla in se nisem več dvignil. Tisti trenutek sem zaspal. Toda tiste sanje...

Za vrati sem našel stražarja. Sedel je in stiskal puško k sebi. Dolgo sem ga suval, preden se je oglasil: »Kaj se je zgodilo?« je vprašal in zakinkal.

»Je kdo prišel medtem, ko si bil na straži? Koliko je ura?«

Slučajno je imel stražar uro in zvedel sem, da smo v hišo prišli šele pred pol ure.

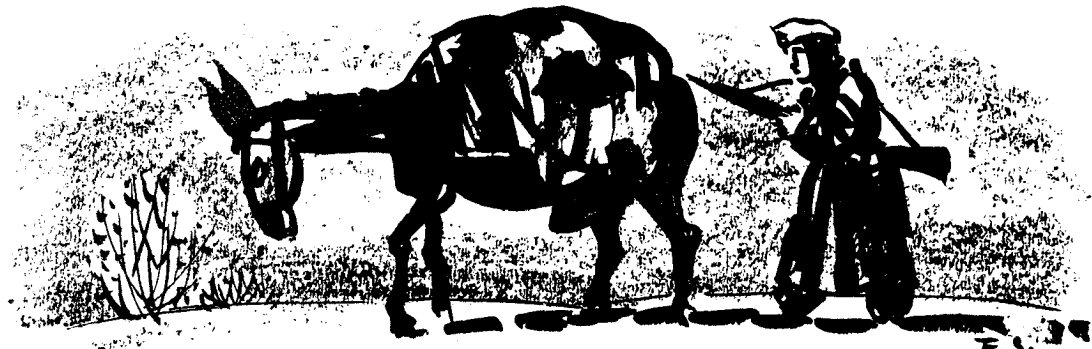
»Nikogar ni bilo. Menda...«

»Spal si. Lahko bi se zgodila nesreča. Veš, kakšna kazen te lahko doleti?«

Ni mi odgovoril. Pustil sem ga in stopil iz hiše.

Mesec je posvetil izza oblakov. Sneg se je bleščal, nekje je zalajal pes. Pri Grosupljem je zdrdral rafal. Razločno sem videl gaz, ki smo prišli po njej mi. Končala se je pri hišnih vratih.

Zraven te pa je vodila tik ob zidu široka zgažena sled in se gubila v gozdu...

SKOZI SNEG IN VIHAR NA ŠTAJERSKO

(Ob 14-letnici pohoda XIV. divizije na Štajersko)

Š
T
A
J
E
R
S
K
O

V BOJIH prekaljene brigade XIV. divizije, Tomšičeva, Šerčerjeva in Bračičeva, so po uspešnih napadih na sovražne postojanke Grahovo pri Cerknici, Velike Lašče in Kočevje, novembra in decembra 1943, dobile novo in veliko nalogo: da gredo na pomoč štajerskim partizanom.

Na tridesetdnevnem pohodu prek Žumberka, Pokuplja, Moslavine, Kalnika in Hrvatskega Zagorja je divizija 6. februarja 1944 prestopila Sotlo in nemško mejo pri Sedlarjevem. Medtem je pritisnila huda zima, polna snega.

O tem, da naša divizija prihaja na Štajersko, so bili Nemci že obveščeni po svojih tajnih kanalih. Pričakovali so nas že osem dni pred prihodom. Skupaj so navlekli velike sile vsakovrstne vojaščine in policije. Pripravljali so nam »veličasten« sprejem. Po številu so bili 23-krat močnejši od nas, da o tehničnih prednostih niti ne govorim. Vrh tega je še divjala prava pravcata zima! Divizijo so hoteli uničiti in zmleti že prvi dan, kakor hitro bi prestopila meje »tretjega rajha«. Na srečanje z njimi res ni bilo treba dolgo čakati. Naslednjega dne o prvem svitu je začelo pokati. Udarili smo se z elitnimi nemškimi silami. In potem ta utrjujoči boj na življenje in smrt ni ponehal. Tri tedne noč in dan in dan in noč. Bili smo se z zagrizenimi

Nemci, z zimo, lakoto, onemoglostjo, s smrtjo...

Naš cilj je bil spojitev s štajerskimi partizani, z enotami IV. operativne cone, ki bi skupaj z njimi pomagali zasužnje-nemu štajerskemu ljudstvu, da bi se dvignilo v oborožen upor. Divizija pa je prišla bliže cilju samo toliko, kolikor se je pri-grizla naprej s trdim bojem, kakršnega so zmogli le vseh naporov in preskušanj vajeni borci.

Sled naše poti ni bilo težavno najti. Zaznamovana je bila z mrtvimi partizani in Nemci. Kazali so jo kupi ostankov izstreljenega streliva, mrtvi konji in mule ter krvavordeči madeži, ki jih je nenehno naletavajoči sneg komaj sproti brisal.

V tem nedopovedljivo težkem snežnem in bojnem me-težu smo lezli in se kopali prek Bohorja, mimo Zidanega mo-sta, Rimskih Toplic, Laškega, Šentjurja pri Celju in Konjiške gore, odkoder smo se pri Frankolovem pretolkli na Lindek. Če smo hoteli naprej, smo se morali prebiti na Paški Kozjak, od tam pa smo udarili čez Pako na Graško goro, na goro jurišev. Vsako izmed teh imen pomeni silne napore, po-meni za nekaj borcev manjšo divizijo in za nekaj desetini več ranjencev. Prav tako pa pomenijo vsa ta imena veliko število mrtvih Nemcev, prek katerih smo se s trmasto vztraj-

Narodni heroj Tone Vidmar-Luka, namestnik komandanta XIV. divizije, kakršnega se spominjajo preživeli borci s pohoda XIV. divizije. Tačas je nosil kapo prvega na Štajerskem uničenega nemškega vo-jaka

nostjo prebijali proti cilju. Treba pa je pripomniti, da smo pred prihodom na Graško goro štirikrat prebili sovražni obroč, in sicer na Bohorju, pri Frankolovem, na prehodu čez Hudinjo pri Vitanju ter čez reko Pako pri železniški po-staji Paka.

Na Graški gori so nas obkolili tako, da je bil nadaljnji obstoj divizije v resni nevarnosti. 21. februarja, ko smo bili že močno utrujeni, lačni, ozebli, malone brez streliva in je bilo mnogo ranjencev, se je vnel boj s smrtjo. Kdor izmed borcev, ki so ta pohod doži-veli, še živi, gotovo ne bo ugovarjal naslednjemu opisu borbe na Graški gori: Tistega dne zjutraj se je divizija iz vasi Plešivice čez Graško goro napotila proti Črni, da bi se tako izognila neprestanim nemškim napadom. Toda bilo je prepozno. Obroč okoli nas je bil vnovič sklenjen. Ves dan, vse do mraka, smo se spei hudo tolkli. Policijski in ese-sovski oddelki, gorski lovci in žandarmerija s svojimi ver-mani so napadli z vso silo.

V tem boju smo položaje kar naprej menjali, v bojih so le-ti šestkrat prešli iz rok v roke. Ruma pijani esesovci niso popustili. Čez lastne mrtvece so se v globokem snegu dvigali v nove in nove napade. Natančno merjeni rafali naših mitraljezev pa so kot zobovi ostrih vil ustavljali napadalce. Kljub mrazu in oslabelosti smo merili natančno, ker nam je strelivo že pohajalo.

Po neuspešnih juriših so Nemci začeli streljati s topovi in minometi. Ker smo imeli zelo neugodne položaje, smo jim bili zelo primerna tarča. Železni globlji granat so nevarno sekali ter dvigali sneg in zemljo. Tedaj se je zgrudil tudi narodni heroj Vlado Mavser-Ronko, kapetan, z njim pa kitar Janez Weiss-Belač in dvanajst drugih borcev. Napad je vodil sam zloglasni Steindl, navzoč pa je bil tudi policijski general Roesener, prišedši iz Ljubljane.

Nemško operativno poročilo je o bojih na Graški gori med drugim omenjalo tole: »Dne 21. II. Noč je minila mirno. Popoldne je bilo ugotovljeno, da je sovražnikova glavnina s Plešivca krenila proti severozahodu. Med deseto in trinajsto uro jo je z bombami in mitraljezi napadalo naše izvidniško letalo. Okrog 15. ure se je ena sovražnih brigad z več sto ljudmi v trikrat ponovljenem napadu skušala pri Stegnarju prebiti zahodno od tam. S pomočjo uspešnega ognja topni-

Komandant XIV. divizije, Jože Klanjšek-Vasja (desno) je ob prihodu na Štajersko oddal prvi rafal na Nemce. Na levi njegov namestnik, Tone Vidmar-Luka

ške baterije, ki je bila na tem mestu, so bili vsi sovražni napadi odbiti in položaj prodora očuvan... Pozneje, v začetku negotovih bojov, ki so trajali skoraj tri ure, je zvezni vodja Steindl na čelu svoje skupine izvedel protitudar in sovražnikovo brigado potisnil dva kilometra nazaj. Partizani so utrpeli hude izgube in so na kraju borb pustili 21 mrtvih. Poskus sovražnega preboja, ki je bil z velikimi silami izveden naslednji dan, dokazuje, da se ostanki te divizije na vsak način skušajo prebiti na zahod. Zato predvidevamo, da bo sovražnik ta poskus ponovil v drugem mestu.«

Naši borci, ki so ta dan imeli opravka s precejšnjimi nemškimi silami, s štirimi regimenti gorskih lovcev, s četo smučarjev, policijo, žandarmem in vermani, so tudi ta dan v hudem mrazu in snegu ter resnim izgubam zadrževali premočnega sovražnika. Tega dne zvečer, ko smo bili nekajkrat odbiti, je komandant divizije, Jože Klanjšek-Vasja, sklenil podvzeti preboj v drugo smer. Nemci so namreč dobili ponovne okrepitve in so pospešeno pripravljali napad. Zato smo se obrnili nazaj proti Plešivici v smeri Šoštanja, da bi se nekje med Šoštanjem in Topolščico prebili proti Mozirskim planinam, kjer bi se mor-da izognili neprestanemu obkoljevanju. Na tem napornem in celonočnem pohodu v snegu in mrazu je zmrznilo spet nekaj borcev.

Dne 22. februarja okrog šeste ure zjutraj so se predhodnice naših izvidnikov spet srečale z Nemci, ki so se že prejšnji dan ustavili na črti Šoštanj—Ravne. Brž ko je zaropotalo, smo se skušali prebiti proti Topolščici. Vendar zaman! Zapodili smo se še drugič in tretjič, toda spet so nas zavrnili. Nemci so imeli položaje kar v treh črtah, kot bi bili na fronti. Z Graške gore so se zapodili za nami kar v štirih kolonah, pred njimi pa je bilo več oddelkov smučarjev, ki so

Tako so nosili ranjene borce XIV. divizije...

sprema naše reparacije in
 spusti z polno paro rudniško
 masino proti Rajhenburgu.
 Sed. ki je s rusko proti
 Rajhenburgu. Tretji volje
 nemški padec in juriš dveh
 14. tanka in kurnijon
 ognjen. in a. i. mrtvo z ranjen.
 13. in napadela na 10. rando
 prejeli dan odlika.
 10. 11. zgledni se brigada pobje
 in prejela mesto. I. Part
 Lohice, 13. na Festerhaus
 zgledni z dnevnimi 13. napadom
 od 200 nemcev, brigada se
 umakne proti Presidenci.
 Sed. I. u. B. vodi al domobila

Faksimile dnevnika Toneta Vidmarja-Luke

se zelo naglo premikali, med-
 tem ko je bilo naše napredo-
 vanje zaradi zmučenosti po-
 časno. Morali smo izbirati tež-
 ko prehodne prelaze, ki jih je
 bilo spričo zapadlega snega
 težko odkriti. Naše zaščitnice
 so se na vsej poti spopadale s
 sovražnikom in so se umikale
 korak za korakom. Najteže pa
 je bilo, da nam je pošlo skoraj
 vse strelivo. Nemci so nas s
 silno premočjo stisnili na zelo
 ozek prostor.

Poveljstvo divizije je moralo
 nekaj ukreniti. Borci so pa-
 dali v sneg kot muhe, zmrzo-
 vali so, pred nami pa so bili
 Nemci v treh utrjenih linijah,

ki so se nam približevale po-
 nekod na dobrih 300 m. Naše
 zaščitnice so morale pred nji-
 hovo silo popuščati in se držati
 blizu glavnine. Le tako so-
 vražniku ni uspelo, da ni di-
 vizijo razbil na več manjših
 enot, ki bi jih potem uničil.

Štab divizije se je na krat-
 kem posvetu odločil uporabiti
 zadnje sredstvo, preboj sovra-
 žnih položajev z oficirji. Zave-
 sten, predan človek proti teh-
 niki in železju! Kmalu so se
 zbrali na čelu naše kolone
 oficirji in po kratkem dogo-
 voru smo udarili. Tik pred
 prvo sovražno linijo smo uda-
 rili bolj na desno, po grebenu

in med stalnim pokanjem smo
 se zajedli med kmetijo Brdnik
 in cerkev Sv. Duha pri Rav-
 nah. Kot sveže nabrušen sve-
 der smo rinili med zelenci. Kaj
 takega Nemci gotovo niso pri-
 čakovali, ker so mislili, da je
 uničenje divizije le še vpra-
 šanje ene ali dveh ur. Toda
 razbili smo in pretrgali prvi
 obroč in v isti sapi še drugega.
 V juriš se je nato spustil še
 prvi bataljon Sercerjeve bri-
 gade in z njim smo skupaj pre-
 tolkli tretjo linijo. Hiteli smo,
 da bi omogočili preboj vsem
 enotam, zato smo odredili še
 dve četi Tomšičeve brigade,
 naj ščitita levo in desno krilo
 izborjenega prehoda.

Divizija je z vsemi svojimi
 deli in številnimi ranjenci ne-
 mudoma krenila proti Belim
 vodam. Nepopisno je bilo naše
 veselje, da smo se naposled le
 izmuznili Nemcem, čeprav so
 nas na poti ovirali ranjenci,
 ki so junaško trpeli prenaša-
 nje in so za nami ostali šte-
 vilni mrtveci. Toda vedeli smo,
 da je to cena, da bi ostala
 glavnina divizije.

Četa Tomšičeve brigade, ki
 je ščitila desno krilo, je štela
 le še šestnajst borcev — vsi
 drugi so padli ali pa so bili
 hudo ranjeni. Kdo bi mogel
 ugotoviti, kdo je bil večji ju-
 nak? Ne, za to ni meril! Od te
 čete je kasneje ostal en sam
 borec, ki pa je nato tudi padel.
 Vsi drugi so zdržali do zad-
 njega, vse dokler se ni zadnji
 borec štirinajste prebil skozi
 obroč.

Takoj nato so se Nemci spu-
 stili v protinapad in so to četo
 do zadnjega uničili. V tem,
 nedvomno najtežavnejšem pre-
 boju naše divizije smo utrpeli
 35 mrtvih in 52 ranjenih, zad-
 njo noč, ko je hud mraz po-
 tislil živo srebro na 28° pod
 ničlo, pa je zmrznilo še 8 bor-
 cev. Med ranjenci sta bila tudi
 namestnik politkomisarja Glav-
 nega štaba Viktor Avbelj-Rudi
 in komisar Bračičeve brigade
 Aki-Slajpah. Ta dva sta sku-
 paj s komandantom divizije
 Jožetom Klanjškom-Vasjo na
 čelu prebojne skupine jurišala
 na utrjene sovražne položaje.
 Proti večeru istega dne pa je
 pri Žlebinu padel pod sovra-
 žnimi krogli vodja divizij-
 ske kulturne ekipe, pesnik Kar-
 rel Destovnik-Kajuh. S tem

prebojem so elitne nemške enote pretrpele velik neuspeh, divizija pa je bila rešena pogube. To je bilo tem večje zadoščenje, ker so Nemci tiste čase v časopisju in po radiu že najavili, da je 14. divizija popolnoma uničena.

*

Poročilo komandanta specialnih nemških enot na Štajerskem in uničevanje partizanskih enot, von Trecka z dne 22. februarja 1944 najva: »Naše izvidništvo je še pred zoro ugotovilo, da se pri Ravnah zbirajo močni partizanski oddelki. Ker prek Raven vodi več pot v zahodno smer, ki veljajo kot partizanski prelazi, je komandni štab še pred svitanjem s kamioni prejel četno, ki je bila še na razpolago, ter jo, okrepljeno z vodom pehotnih topov, podredil komandi tamkajšnjega odreda. Ti oddelki so okrog pol desetih prispeli v Soštanj. Tisti oddelki partizanskih skupin, ki so prispeli v Ravne v tem času, so se z našimi vojaki večkrat spopadli, vendar so bili vsakokrat odbiti. Od pol treh do pol enajstih sta bila odbita dva poskusa partizanskega preboja, in to postopoma ter v ostri borbi. Ob pol dvanajstih je pri Kaplanu, severovzhodno od Soštanja, močnim sovražnim silam uspelo prebiti se na zahod. Utrpeli so hude izgube. Lovska četa, poslana v napad na predlog štaba, je iz Soštanja krenila naravnost proti severu in je udarila v prazno. Takoj je bila odrejena za pogon. Ostanke partizanov so se okrog tretje ure ustavili južno od Zavodenj in okrog četrte ure pri Belih vodah. Ti so imeli s seboj še nekaj tovrstnih živali in nekaj težkega orožja. Streliva jim je zmanjkalo. Četa, ki jih je preganjala, je okrog sedme ure prišla v Topolšico in se je tam odpočivala, ker je bil zaradi mraka pregon nemogoč. V tem času smo, prilagodivši se novemu položaju, naše enote preuredili. Vse policijske sile so bile dodeljene majorju Neuwaldu, ki mu je bilo naročeno, naj z vozovi in kamioni še isto noč prispe v Črni potok na Koroškem in se od tam povzpne na najvišje prehode, ki s Spodnjega Štajerskega vodijo na Koroško, ter tako partizanom prepreči prehod na severozahod in v mežiško dolino. Oddelki 18. SS tankovske grenadirske divizije, ki so bili do sedaj dodeljeni temu štabu, se bodo naslednjega dne napotili v svojo divizijo.

Boji tega dne so pokazali, da smo doživeli izrazit neuspeh. Naše sile niso prejele zadostnih okrepitev. Pokazalo se je, da taka vojska proti močnim, vojaško organiziranim, dobro oboroženim partizanskim skupinam, ki imajo sposobno vodstvo, ne more izvršiti uspešnih akcij. Vrh tega se je izkazalo, da so naše enote za bojevanje v planinah in ostri zimi neutrjene in nepraviljene. Vse to nam je onemogočilo, da bi naše namene dosegli z uspehom.«

Na koncu poročila Nemci po tridesetih dneh 14. divizijo priznavajo tudi svoje izgube. Utrpeli so 410 mrtvih, 551 ranjenih in 3 pogrošane. Med vsemi temi je bilo 22 oficirjev.

Zvezni vodja za Štajersko, Franz Steindl pa je v »Štajerskem gospodarju« 11. marca 1944 po neuspehi ofenzivi, ki jo je vodil skupaj s komandantom von Treckom, objavil naslednji članek: »Dne 6. februarja je tako imenovana komunistična divizija z največjimi upi in iluzijami stopila na področje rajha. 26. februarja so se nemške sile razšle po svojih garnizijah. 14. partizanska divizija je prenehala obstajati. Vmes so bili trije tedni bojev in utrjajočega lova. Četudi je marsikateri »Gebirgsjäger« in »Wehrmann« žrtvoval svoje življenje domovini, je naše delo kronala zmaga in ozarila njihovo junako smrt. Od Sotle prek Konjiške gore do sotesk in gozdov Mozirskih planin leži 612 mrtvih partizanov in ni je moči na svetu, ki bi jih mogla spet oživiti. V ledu in snegu živi še veliko drugih partizanskih mrličev in ranjencev, ki tava po odročnih gozdovih naše domovine... 182 partizanov, med njimi 7 oboroženih babur, je bilo ujetih ali pa so se prostovoljno predali. Pogled nanje je strašen. Na rokah in nogah ozeblina, polni so uši in nesnaga, sestradeni in shujšani so do kosti. Zaplenjenih je bilo nad 40 mul in konj. Ostanek komore je bil uničen. Razen dragocenega materiala in zapiskov sta bili zaplenjeni tudi dve težki in 30 lahkih strojnic, 4 minometi, 100 pušk, strelivo in razstrelivo. Dve brigadi 14. divizije sta bili razbiti in iztrebljeni do zadnjega moža. Samo ena, a hudo prizadeta brigada se je s komaj 150 možmi z begom rešila iz rajha. Le-ti so sedaj propagandisti in glasniki usode 14. divizije. Ob enem so znanilci branilstva in odločnosti nemške Spodnje Štajerske. Vojaki in »vermani«, policisti in pripadniki SS oddelkov so pod izvrstnim vodstvom skupno in tovariško udarili in tudi zadeli. Pri tem tudi spodnještajerskemu prebivalstvu ne gre odrekati njegovega deleža. Ujeti partizani soglasno potrjujejo, da je bil njihov sprejem pri spodnještajerskih kmetih vse prej kot prijazen. Prebivalstvo je o sleher-

nem premiku partizanskih enot takoj obveščalo najbližje nemške urade in ta poročila so pomenila glavni pogoj za uspešno operiranje. V mnogih primerih so se kmetje osebno udeležili aktivnega pobijanja tuje sodre ter tako doprinesli nov in lep dokaz spodnještajerske zvestobe do führerja, naroda in rajha.«

Tako Steindl, medtem ko mi v njihovem operativnem poročilu priznamo le to, kar so pisali o naši hrabrosti, oborožitvi in dobrem vodstvu. Kar pa je pisal »Štajerski gospodar«, je bilo zgolj klevetanje, kajti 14. divizija je kljub hudim izgubam vse do njihove kapitulacije, skupaj z ostalimi enotami IV. operativne cone povzročala Nemcem na Štajerskem hude preglavice. V teh bojih je padlo 467 naših borcev, 26 je bilo ujetih in 120 ranjenih, ki so jih sprejeli v oskrbo tamkajšnji kmetje. Ozdravljeni borci so se potem spet vrnili v divizijo in so se spet tolkli za svobodno in slovensko Štajersko.

Divizija se je nenehno krepila in je bila ob koncu vojne prva, ki je prodrla na Gosposvetsko polje in v Velikovec, ujela v okolici Soštanja von Lehra, komandanta nemških čet na Balkanu, mnogo belogardistov, ustašev, četnikov in drugih sovražnikov naše domovine.

Divizija obstaja še danes tadan in se imenuje »14. proletarska divizija Borisa Kidriča«. Tone Vidmar-Luka

Na poti v Predgrad pri St. Trgu ob Kolpi, poleti 1944

DOLGA KOLONA zasoplih mož, razgretih in potnih obrazov, obloženih z orožjem in strelivom, se je umikala. Za njimi so šli konji z bacači in minami — in spet kolone ljudi. Vse je hitelo, vsem se je nekam silovito mudilo, čeprav jih ni nihče preganjal. Nekje pod obronki gora, zavitih v vijoličasti čad, je zapel mitraljez in nekaj oddaljenih detonacij je hrumelo skozi golo vejeve. Komandant je zadržal hrzajočega belca in zaklical mlademu fantu, vodniku v zaščitnici:

— Vzemi dva borca in ugotovi, kaj je s tem streljanjem. Dobiš nas v grebenih nad Črnim vrhom! —

Fant je postal. — Dva prostovoljca! — je zaklical. Zakaj prišel je komaj v četo in ni še poznal vseh ljudi.

Kolona se je izgubila v gozdu, vodnik in dva prostovoljca pa so ostali sami. Spustili so se v gozd v smeri streljanja. Šli so molče, s puškami, pripravljenimi na strel. Ko so bili že daleč od svojih, so se oprezno ozirali od debela do debela.

Fant, ki je vodil, je spešil. Rad bi pred Nemci dosegel obronke nad cesto, od koder bi Nemce zaznal, ker se bodo morali privleči po globeli, kajti drugje bi jih zavrlo skalovje. Gozd se je zredčil in obronki so bili blizu. Onadva, ki sta kar naprej zaostajala, čeprav jih je fant ves nestrpen priganjal, sta zdaj še bolj zaostala. Ozrl se je po njima. Njuno zaostajanje se mu je zdelo sumljivo. Preden so odšli, ju je le površno pogledal, toda kljub

temu mu posebno starejši ni bil všeč. Nekaj potuhnjenega in mrzlega je imel v očeh.

— Razoroživa ga in pripeljiva ga k Nemcem ali belim, — je dejal starejši s strnišasto brado in brazgotino nad levim očesom mlajšemu, bledemu, na videz bojazljivemu človeku. — Laže bo šlo tam. Vse poznam v postojanki. Zelo smo si bili na roko, preden so me vzeli partizani s seboj. —

— Verjamem. Pustiva ga. In pojdiva po svojem. Sit sem tudi jaz in vem, da niso za kmeta. Toda rok si ne maram mazati s krvjo. Strah me je. Pojdiva zdaj, ko sva najbližje domu. —

— Kako boš odšel, saj vidiš, da neprestano opreza in menda že sluti; ta zna streljati. Zagrizenec je. Upihneva ga, če ne bo šlo drugače, — je zlobno dejal brazgotinec, naveličan in surov človek.

— Pustiva ga in pojdiva! — je skoraj prosil mlajši.

Zdaj so prišli na obronke in vodnik se je ustavil. Pritisnil se je ob drevo in pazno pregledal greben in onadva, ki sta spet stikala glavi. Nezaupanje mu je ustavilo korak. Zaslutil je in že določeno vedel, da ni nekaj v redu in se bo sedaj razvzljalo tisto neznano med njimi, kar je mučilo onadva kakor njega. Odločil se je, da bo z njima razčistil, ker ju ni mogel trpeti za hrbtom. »Odkočil« je puško in ju pozval, naj prideta bliže. Ta dva pa sta stopila vsak za svoje drevo, oba presenečena, ker ju je fant izprevidel. Tudi on je bil presenečen, toda ostal je miren in bil je pripravljen na vse.

Brazgotinec je dejal precej osorno, z namenom, da bi fanta prestrašil: — Odločila sva se, da greva po svoje. Ni nama všeč pod vašim poveljstvom. —

Po teh besedah je zavladala negotova tišina, da so slišali listje, ki je šuštel z dreves. Stali so drug proti drugemu, s puškami, pripravljenimi za strel. Fant je sedaj silovito premišljal, ker je vedel, da bo treba naglo in odločno ukrepati. Bil je še mlad, toda vojna ga je že izučila. Vedel je, da dveh ne bo lahko ugnati. Čutil pa je, da imata slabe namene. Zato je sklenil, da se bo poslužil zvišjače. Kajti ni ju hotel pustiti do sovražnih

vrst, da ne bi izdala namenov enote. Vseeno sta vedela nekaj, kar bi lahko tudi sovražnikom prišlo prav.

Zato je dejal neprizadeto: — Nihče vama ne bo branil tega, za kar sta se odločila. Toda povem vama, odločila sta slabo. Konec vojne je blizu in ne dajta si pečata, da sta bila izdajalca in bojazljivca. Molčal bom o tem, da sta hotela pobegniti, dam vama častno besedo. Pojdimo in opravimo svojo nalogo! —

— Tega ti ni verjeti. Odločila sva se, — je dejal brazgotinec. — Dobro! — je dejal fant prav tako ravnodušno. — Žal mi je, da sta se tako odločila. Sedaj sta sovražnika in moram vaju ubiti. —

— Stoj! Nima pomena, da bi se streljali! — je dejal brazgotinec, ki je videl, da se fant ne bo šalil in se je njegov prijatelj prestrašil. — Nisva sovražnika, ne bova izdala partizanov, toda ni nama vseč v brigadi. Šla bi raje v odred, kjer je več naših. —

— Tudi tega ne dovolim! — je fant dejal hladno.

Nekaj časa so spet v zadregi molčali, potem pa je dejal brazgotinec: — Šla bova s teboj, če boš res molčal. —

— Molčal bom, toda zapirače mi bosta dala iz pušk. Ne vidim vama v srce, kakšne namene imata. —

— Da bi naju prignal v brigado kakor ujetnika! Tega ne boš doživel! Pusti naju v odred. Sicer sta tu dve puški in ti imaš le

eno samo, — je dejal brazgotinec izza drevesa in fant je spoznal, da so opravili. Videl je dve puški, namerjeni vanj in malo je bilo izgledov, da bi obvladal oba.

— Dobro. Pojdita v vajin odred, — je dejal fant, kakor bi se sprijaznil s tem, da je tako, ker ne more biti drugače. Vseeno pa je ostro motril s svojimi svetlimi očmi, kaj bosta storila.

— Greva, — je dejal brazgotinec, — in hvaležna ti bova, da si se pokazal pametnega in širokogrudnega. Morda boš tudi ti kdaj v težavah. —

Zdaj je bil fant v zadregi; za hip je podvomil, če res nimata še kak drug namen, kakor samo pobrisati jo. V tem primeru bi ju rad še pregovoril, kajti namenil se je, da bo pritisnil brazgotinca v prvem priložnostnem koraku, z drugim pa ne bo imel posebnega posla.

Onadva sta se spogledala, potem pa sta se s puškama, namerjenima nanj, začela odmikati od drevesa do drevesa. Čudna kaša je to, je pomislil fant. Težko je pobijati svoje in zoprni občutek ga je prevzel. Toda prožno kot vzmet, je čakal primerne trenutka. Razdalja med njima, ki sta bila že precej daleč v gozdu, je bila vse večja, tako da je fant težko pasel oči ob obeh. Tako mu je brazgotinec le za hip ušel izpred oči. In že je za skalo odjeknil strel v mrtve hoste. Ob fantovi glavi pa je odletela od debla iver in krogla je piskajoč udarila v zemljo.

Potem sta skočila. Tekla sta skozi hosto in gosto praprot. Fant se je zdrznil in s puško sledil brazgotinca. Ko sta pritekla čez jaso, je mušica ujela hrbet in mož se je zrušil v ognju. — Dober si! — je dejal fant potolaženo in jeza, ki je vzkipeala s strelom, se mu je po-

legla. Drugi je panično bežal skozi hosto. Fant je ustrelil tudi za njim. Zgrešil ga je. Ko mu je izginil izpred oči, je malomarno zamahnil z roko in dejal: — Naj gre, ta bo povsod le v napoto! — Brž se je povzpел na greben in se vzpел k skali, kjer so včasih imeli izvidnico in je bil lep pogled na cesto in senožet. Ni se še dobro razgledal, ko je čez senožet pritekel človek s puško v rokah.

Že mu je hotel poslati kroglo za strah, da bi ga zadel, ko je iz gozda na križišču jeknil strojnični ogenj. Človek se je zvrnil in obležal sredi livade.

— Nazadnje vsak najde, kar išče, — je dejal fant in si obrisal potno čelo. Potem se je potuhnil v grmovje med skale in čakal. Kmalu so iz gozda proti mrtvecu začeli prihajati Nemci v kolonah. Bilo jih je mnogo.

Prva obsodba kvislingov v Evropi

Lani, na Dan republike z Redom dela I. stopnje odlikovani dr. Anton Kržišnik, minister v pokoju, je bil med NOB tudi predsednik Višjega vojaškega sodišča pri Glavnem štabu NOV in POS. To sodišče je vodilo razpravo proti 20 glavnim belogardističnim in plavogardističnim kolvodjem, ki so jih ujele partizanske enote po zavzetju Grčaric in Turjaka 10. oziroma 19. septembra 1943, nekaj dni po kapitulaciji Italije. — Na kočevskem procesu obsojeni belogardisti in plavogardisti so bili prvikrat v zasedeni Evropi javno označeni kot narodni izdajalci in je bil ta proces edinstven tudi zato, ker so druge evropske dežele s svojimi izdajalci, vojnimi zločinci, obračunale šele po končani vojni (Norvežani s Hitlerjevim prirepnikom Quislingom 24. oktobra 1945 in Češkoslovaška s profašističnim politikom, duhovnikom Tiso, komaj 18. aprila 1947). V zvezi s tem bo zanimivo tudi zvedeti, kdaj in v kakšnih okoliščinah je bilo ustanovljeno Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu NOV in POS. Glede na to, da je potek kočevskega procesa obširneje opisal Franček Saje v »Belogardizmu« ter hkrati poudaril pomen tega procesa in odmevanj po svetu, se bomo v pričujočem sestavku omejili le še na nekatere podrobnosti iz sodbe, ki jo je našemu uredništvu odstopil dr. Anton Kržišnik.

ŽE PRED VOJNO so si nekateri pravniki, med njimi dr. Kržišnik, sodnik Upravnega sodišča za Slovenijo v Celju, pridobili ugled s sodbami oziroma zagovori, ki niso bili po volji takratnih režimov. Ta okolnost je bržkone tudi vplivala, da je bil dr. Kržišnik med prvimi juristi, ki sta ga tova-

riš Marinko in pokojni Kidrič povabila v Osvobodilno fronto. Tako je prišlo poleti 1941. leta do sestanka v gostilni pri Janezu na Vodovodni cesti v Ljubljani, ki se ga je med drugim udeležil tudi odvetnik Jernej Stante. Na tem sestanku je bilo dr. Kržišniku naročeno, naj organizira begunce iz Sta-

jerske, kasneje pa je vodil dva matična odbora sodnikov in advokatov ter preko teh organizacijo sodniških odvetnikov in notarjev ter pripravnikov v Ljubljani. Takoj po kapitulaciji Italije pa je Izvršni odbor OF v omenjenih matičnih odborih povezane pravnike pozval, naj nemudoma odidejo na osvobojeno področje. Res sta potem odšli dve skupini pravnikov, ena z vlakom do Trebnjega, kjer je bila tedaj partizanska komanda, druga pa prek Krima in Golega na osvobojeno ozemlje. Skupina, ki se je odpeljala z vlakom, kot bi odšli na kmete po živila, je izstopila pri porušenem mostu in se prijavila partizanskemu poveljstvu, le-to pa je pravnike, bodoče partizane, napotilo v Novo mesto. Tam so jih namestili v hotelu Kloklič, kjer so tudi doživeli svoj ognjeni krst. Ko so bili namreč nekega dne ravno pri kosilu, so se nad Novim mestom prvikrat po zlomu Italije nenadoma poja-

vila nemška letala, in kot naše je obilica bomb padla prav na ta hotel. K sreči so se pravniki pravočasno zatekli pod obok pri kuhinji, ki je po naključju ostal nedotaknjen, medtem ko je bila vsa stavba porušena. Kmalu nato so pravniki krenili v Sotesko, kjer so jim odkazali bivši Auerspergov grad, v katerem sta bila tedaj nastanjena tudi Izvršni odbor OF in Glavni štab NOV in POS. Tam so tudi zvedeli, da je ustanovljeno Višje vojaško sodišče, in da so trije med njimi imenovani za člane tega sodišča. Nato so skupaj s pravnim oddelkom Glavnega štaba na čelu z Zoranom Poličem in njegovim pomočnikom dr. Teodorjem Tominškom, izdelali pravilnik o organizaciji in poslovanju vojaških sodišč. Razen Višjega vojaškega sodišča so bila tedaj osnovana tudi sodišča pri brigadah, odredih in področnih komandah ter tožilstva pri vseh teh sodiščih. Hkrati so bili imenovani tudi instruktorji, pravniki, ki so obiskovali brigadna in področna vojaška sodišča in jih uvajali v delo, med njimi Boris Kocjančič, Boris Puc, Jože Globevnik, Danilo Dougan, Žabkar, Fedor Košir, Jože Šegedin, pokojni Boris Kobe in Martin Briški.

Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu NOV in POS se je kmalu nato preselilo v Kote pri Dvoru, kjer je bil njegov sedež. Področna, brigadna in odredna sodišča so bila dolžna vse sodbe o izrečenih kaznih pošiljati v potrditev Višjemu vojaškemu sodišču in odložiti vse izvršitve do potrditve sodbe. Le v izjemnih primerih, kadar zaradi prometnih težav ali zaradi vojaških operacij predložitev sodb ni bila možna, so jih nižja sodišča lahko izvršila brez poprejšnje potrditve Višjega vojaškega sodišča. Prav tako je v Kotah poslovala sodna administracija, pri kateri so reševali pritožbe proti razsodbam brigadnih in področnih sodišč. Vsaka smrtna razsodba je morala biti predlagana v potrditev Višjemu vojaškemu sodišču pri Glavnem štabu NOV in POS.

Prvi člani Višjega vojaškega sodišča pri Glavnem štabu NOV in POS so bili: dr. Anton Kržišnik, kot predsednik, Jernej Stante in dr. Marijan Simčič-Marko.

KOČEVSKI PROCES

Po zavzetju Grčaric 10. septembra in Turjaka 19. septembra 1943, kamor so se po kapitulaciji Italije zatekli ostanki belo- in plavogardističnih tolp,

dr. Anton Kržišnik

je bilo zajetih 826 ujetnikov, med njimi glavni kolovodje in njihovi pomagači, ki so imeli na vesti več umorov. Proti tem se je začela v Kočevju preiskava, ki je trajala ves september in del oktobra. Dokazno gradivo je zbrala VOS, dala pa so ga tudi zaslišanja pri področnem vojaškem sodišču v Kočevju. Glavni štab NOV in POS je sklenil, naj se izvede proti belo- in plavogardističnim kolovodjem, ovaduhom in morilcem javna razprava, za kar je imenoval izredno vojaško sodišče s predsednikom dr. Antonom Kržišnikom ter člani, dr. Teodorjem Tominškom, Bojanom Polakom-Stjenko, Andrejem Cetinskim-Levom in Donom. Sodelovali pa so: Šimen kot zapisnikar, Stane Kraševc-Albin in Stana Brajnik kot stenografa, Jernej Stante kot tožilec in Branko Premrou, dr. Boris Kocjančič in dr. Martin Briški kot branilci.

Čeprav je tedaj že grozila nemška ofenziva, je sodišče z vso objektivnostjo in natančnostjo razčistilo posamezne točke obtožbe. Razprava je trajala dve noči, prvo noč brez premora 9 ur in drugo noč polnih 15 ur, vmes pa so morali člani sodišča preučevati vse obširno gradivo. Pripomniti je treba tudi, da proces ni kazal pomanjkljivosti, ki so v vojni skoraj nujne, ampak je bil temeljito in objektivno priprav-

Člani AVNOJ in NKOJ na Visu leta 1944, kjer je bil sedež Vrhovnega štaba NOV Jugoslavije in predsedstvo AVNOJ in NKOJ. Drugi z leve (stoji) dr. Anton Kržišnik

Člani AVNOJ in NKOJ pričakujejo letalo, s katerim je prispel na Vis minister Šubašić. Fotografija je bila posneta tik pred razgovori o odnosu Nacionalnega komiteja narodne osvoboditve Jugoslavije in AVNOJ do kraljevske vlade v Londonu, kar je privedlo do sporazuma Tito—Šubašić spomladi leta 1945. Med delegacijo, ki pričakuje prihod, je peti z leve dr. Kržišnik

ljen, tako da je bila nemogoča vsaka krivica ali pomota. Prav zaradi tega je prišla na dan vsa zločinska in izdajalska narava obtoženih voditeljev naše reakcije in njenih pomagačev.

Vsi navzoči, zlasti predstavniki zavezniških vojaških misij, so kljub naglici, s katero je sodišče moralo zbrati dokazno gradivo, ki ga niti vsega ni moglo uporabiti, priznali, da je razprava potekala po vseh splošno veljavnih načelih kazenskega postopka. Tuje misije so sledile procesu od začetka do konca, njihovi člani pa so poročali zavezniškimi radijskim postajam in agencijam, tako da je bila široka svetovna javnost prek časopisja in z radijskimi oddajami natanko poučena o poteku procesa. Ta poročila, objavljena v svetovnem tisku in radiu, so prepričala zaveznike, da pri nas obstaja organizirana ljudska oblast na osvobojenih področjih, z urejenim pravosodjem in z vsemi poročstvi za natančno ugotovitev kaznivih dejanj, kakor tudi za obrambo obtožencev.

Kočevski proces pa je bil vrh tega pomembnega tudi zato, ker je bila to prva obsodba kvistingov in vojnih zločincev

v zasedeni Evropi, še preden je bila podpisana znana Moskvska deklaracija, sprejeta 30. oktobra 1943, ki je zagrozila s strogimi kaznimi vsem, ki so zagrešili vojne zločine in je predvidela, da bodo o teh zločinih po vojni razsojala ne samo mednarodna, temveč tudi nacionalna sodišča zmagovalnih dežel. Ta proces je hkrati dal prvo opredelitev narodnega izdajstva, zlasti z utemeljitvijo, da »je pod narodnim izdajstvom razumeti kakršnokoli sodelovanje z okupatorjem, ki mu pomaga utrditi oblast in ga podpira v njegovi borbi proti narodnoosvobodilnemu gibanju bodisi na političnem, bodisi na vojaškem področju na škodo narodnoosvobodilne borbe in narodovih teženj po osvoboditvi, združitvi in samoodločbi...«

Največji pomen tega procesa pa je bil v tem, da je bila pred domačo in zavezniško javnostjo docela razkrinkana izdajalska dejavnost slovenske meščanske reakcije tako belega, kakor tudi plavega tabora ter izdajalska vloga emigrantske jugoslovanske vlade v Londonu, ki je slovenski reakciji dajala navodila za izda-

jalsko sodelovanje z okupatorji in borbo proti narodnoosvobodilnemu gibanju, Osvobodilni fronti in narodnoosvobodilni vojski.

PRIMERI MORALNE PROPALOSTI

Sodbo sestavljajo: **splošni del**, v katerem je tudi ves historiat razvoja bele in plave garde ter njunega delovanja. Z njim je Višje vojaško sodišče prikril dobro razčlenilo in razkrinkalo medsebojne vezi, ki so jih skušali voditelji bele in plave garde skrbno prikriti, kočevski proces pa jih je ugotovil in dokazal z zaslišanjem obtožencev, ki so izpovedali, da je major Novak, zastopnik tako imenovane »kraljeve vojske« v Sloveniji, skupni poveljnik obeh gard. Sodba nadalje obsega posebni del z obrazložitvijo obsodbe posameznih obtožencev in tretji del, ki utemeljuje izrek kazni.

V posebnem delu sodbe, ki navaja tudi zagovor obtožencev, so se dobobra razgalili tako belogardistični kot plavogardistični kolovodje, ki so se na splošno sklicevali na pokorščino, ki naj bi jo bili dolžni kralju oziroma cerkvi. Malone vsi obtoženci so skušali pred sodiščem utemeljiti svoje zločine z verskimi, nacionalnimi nagibi in idealnimi motivi, in se tako prikazati bodisi kot slepo orodje svojih nadrejenih, bodisi kot žrtve svojega prepričanja. Marijan Sterniša, eden izmed plavogardističnih kolovodij, zajet v Grčaricah, je na primer takole opravičeval svoje sodelovanje z okupatorjem in reakcijo: izpovedal je, da je delal po nalogu svojega nadrejenega, majorja Novaka, ki da ga je vojni minister Mihajlovič postavil za komandanta »redne jugoslovanske vojske za Slovenijo« in kateremu je moral z ozirom na prisego kralju in domovini kot bivši jugoslovanski oficir slediti. Seveda sodišče takšnega zagovora ni moglo upoštevati, ker tudi po zakonih in predpisih bivše jugoslovanske države podrejeni ni bil službeno dolžan izvršiti naloge svojega nadrejenega, če bi z izpolnitvijo tega naloga zagrešil kakršnokoli kaznivno dejanje. Ti predpisi so celo odredjali, da mora v takem primeru podrejeni odkloniti izvršitev naloga. Sodišče je nadalje takole spodbilo Sternišev zagovor: če velja omenjeni predpis za že navedena kazniva dejanja, potem mora veljati tembolj tedaj, ko gre za najtežji zločin, ki ga je sploh mogoče zamisliti, za izdajstvo lastnega naroda v korist njegovega najhujšega sovražnika. Pa četudi takih predpisov ne bi bilo, bi moralo biti vsakemu narodno in moralno čustvenemu človeku umevno in jasno — zlasti pa aktivnemu oficirju, ki si je izbral za svoj življenjski poklic, braniti z orožjem in po potrebi tudi s svojim življenjem obstoj in svobodo svojega naroda in domovine — da je obramba narodove svobode in narodovega obstoja prva dolžnost, ki se ji morajo vsi drugi oziri podrediti. Obtožencevo ravnanje je bilo toliko bolj obsojanja vredno, ker ni sledil vsem tistim tvarišem aktivnim offi-

čirjem, ki so se takoj po zlorabi bivše Jugoslavije uvrstili med borbe za narodno osvoboditev, temveč se je celo postavil na stran sovražnika, ki mu je pomagal v borbi proti vsem, ki so izpolnjevali svojo dolžnost do naroda in domovine.

Medtem ko so se belogardistični kolovodje, med njimi duhovniki, sklicevali na cerkveno disciplino, so se mnogi plavogardistični morilci zagovarjali, da so zločine zagrešili kot prepričani nacionalisti. Očiten primer protislovnosti in pokvarjenosti na razpravi je bil, denimo, obtoženi Rudolf Marinič. Le-ta se je skušal prikazati v najidealnejši podobi, kot pravi nacionalist, Sokol, kateremu je usoda naroda nad vse, in ki odločno obsoja vsako sodelovanje z okupatorjem. Kot tako idealno ustanovo je skušal prikazati tudi tako imenovano sokolsko legijo, v kateri je aktivno sodeloval. Povsem pa je moral kloniti, ko je pred sodišče stopil priča Diconi in ga je sodnik vprašal: »Poznate obtoženca?«

»Poznam.«

»Od kod?«

Tedaj je Diconi, bivši tolmač na političnem oddelku ljubljanske kvesture, izpovedal, da je kmalu po nastopu službe na kvesturi prišel v stik z Mariničem kot voditeljem skupine okupatorjevih zapornikov. Povedal je, da so člani te skupine hodili na sestanke v neko majhno sobico na Gosposvetski cesti z vzhodom s Figovčevega dvorišča. Na te sestanke je hodil sam podkvester Ferrante, Diconi pa je bil navzoč kot tolmač. Pri enem prvih sestankov je Marinič podkvesterju obljubil, da bo pomagal poloviti vse komunistične voditelje in vse, ki delajo proti italijanskemu okupatorju, ker da je to v njegovo korist. Na osnovi podatkov, ki jih je Marinič s svojo skupino dobavljal, so Italijani aretirali zavedne Slovence in delali pri njih hišne preiskave, mnogo pa jih je bilo poslanih v internacijo. Tako je na primer Marinič s svojo skupino izdal Italijanom Maro Lokovo, članico narodne zaščite na Viču in prek nje vso narodno zaščito na Viču, zaradi česar je bilo aretiranih okrog 30 oseb, med njimi neki Višnar, Košir in Markič. Priča Diconi je nadalje izpovedal, da je Marinič ovadil tudi Sonjo Flajsovo, uradnika Pleška, delavca Porento in Pirnata Cirila. Pleška so pozneje Italijani ustrelili. Diconi je vse to izpovedal tako prepričljivo in odločno, da je Mariniča povsem omajal in je le-ta končno popustil. Namesto narodnega sokolskega borca, kakršnega se je skušal v začetku prikazati, se je v vsej svoji ogabnosti razgalil kot tip narodnega izdajalca najnižje vrste.

Pred izrekom kazni je sodišče obtožencem dovolilo, da so povedali kaj v svojo obrambo. Večina obtožencev je to možnost izkoristila, med njimi Marijan Strniša, ki je v zaključni besedi izjavil, da se kesja storjenih zločinov in da ga prevzema stud nad družino, v katero je bil bajé (— podčrtano v sodbi) pahnjen. Njegov obrambni govor je bil huda obtožba jugoslovanske reakcije z njeno vlado na čelu.

Na vprašanje predsednika, če ni slišal pozivov prek londonske radijske postaje, da je treba prenehati sodelovati z okupatorjem, je izjavil, da je res tako pozivala londonska radijska postaja v oddajah za Jugoslavijo, vendar da je bilo to namenjeno za javnost in rečeno v oddaji, ki jo je nadzirala angleška vlada, medtem ko so tajne oddaje iz Londona in Kaira ukazovale nasprotno, se pravi, sodelovati z okupatorjem in boriti se proti komunizmu, ki da je edini sovražnik... Na koncu je Sterniša skušal vplivati na sodišče, da bi mu odmerilo milejšo kazen, ko je apeliral nanj: »Če visoko sodišče smatra, da sem zaslužil smrt, naj umrem, a niti strah pred smrtjo mi ne brani, da ne bi priznal slovenskemu osvobodilnemu gibanju pravega ljudskega značaja in slovenski narodni vojski pravilne poti...«

Govorili so tudi drugi obtoženci, med njimi Pavel Vošnar, ki niso več tajili, temveč priznavali storjene zločine in so na splošno trdili, da so bili zapeljani. Vso krivdo so zvrčali na svoje voditelje in na begunsko jugoslovansko vlado.

NAJBOLJ POGUBONOSNO IN ZAVRŽENO IZDAJSTVO

Vsa teža izdajalskih in zločinskih dejanj, ki so jih zagrešili na kočevskem procesu obtoženi belo- in plavogardistični kolovodje, je poudarjena v izreku kazni na koncu sodbe, kjer je sodišče vnovič v zgoščenih obliki obsodilo zločinsko dejavnost in posledice narodnih izdajalcev najhujše vrste. Izrek sodbe je takole utemeljen:

»Dokazano je, da so vsi obtoženci sodelovali v narodno-izdajalski organizaciji bele in plave garde pod različnimi imeni in naslovi, to je, da so zagrešili zločinstvo narodnega izdajstva. Vsa posamezna zločinska dejanja, ki so jih zakrivali obtoženci z ugotovitvami pod II. imajo sicer vse bistvene znake dejanskega stanu posebnih, deloma povsem kriminalnih zločinov, vendar jih sodišče ni ločeno inkriminiralo, ker so obtoženci izvršili ta dejanja kot pripadniki pod I. navedenih organizacij (formacij), torej v izvrševanju svoje narodno-izdajalske službe oziroma dejavnosti. Gre zato le za eno samo zločinstvo narodnega izdajstva, izvršeno v različnih oblikah in stopnjah.

V času, ko se ves slovenski narod bori za obstoj proti svojemu največjemu sovražniku, ki si je zastavil cilj, naš narod

povsem zaslužniti, polastiti se njegove zemlje, njegovega imetja in delovne sile, v tem najkritičnejšem trenutku slovenske zgodovine, so se obtoženci postavili na stran sovražnika, vstopili v njegovo službo in skupno z njim celo z orožjem nastopali proti tistim zavednim Slovincem, ki niso klonili, temveč se dvignili proti okupatorju v junaški borbi za rešitev svojega naroda in domovine. V tej svoji izdajalski vlogi se niso ustrašili nobenih še tako podlih sredstev, da bi čim bolj oblatili, zavrli in oslabili narodnoosvobodilno gibanje in čimveč zavednih Slovencev spravili v roke okupatorja. S svojo aktivno pomočjo okupatorju niso škodovali le življenjskim interesom vsega civiliziranega sveta, zlasti tudi interesom naših velikih zaveznikov Rusije, Anglije in Amerike, ki vodijo neizprosno borbo proti fašističnim in nacističnim zatiralcem in ki so vnovič zagrozili z najhujšimi kaznimi za vse tiste, ki na kakršenkoli način podpirajo okupatorja.

Zločinstvo take vrste se je smatralo v vseh časih in pri vseh narodih kot najbolj pogubonosno in najbolj zavrženo. Od nekdaj in povsod se je kaznovalo z najbolj drakoničnimi kaznimi. Vsako narodno občestvo je narodne izdajalce izločilo iz svoje srede kot kužen tvor s svojega telesa. Uničenje in iztrebljenje takih nestvorov je ne le splošna zahteva pravičnosti, marveč nujna zahteva obstoja vsakega naroda in ohranitve zdrave človeške družbe. To pravico terja tudi naš toliko preganjani in od obtožencev tako sramotno izdani slovenski narod. Zaradi tega sodišče smatra, da je smrt edino primerna kazen, ki more doleteti izdajalce slovenskega naroda.«

DOPOLNILO

V članku »Prva partizanska taborišča v Beli krajini«, objavljenem v 12. številki, mora biti na strani 501 v peti vrsti v prvi koloni: »izdajstvo. Dne 22. novembra, ko...« Namesto Zagozdeca na isti strani pa je pravilno Zagozdaca.

VOJKOVA brigada je po ustanovitvi v Cerknem v septembru 1943 križarila deloma po Cerkljanskem, deloma po Gorenjskem. Drugi bataljon je po ustanovitvi brigade odšel na Bukovo, od kjer je ponoči napadal okupatorjeve postojanke v Baški grapi. Brigada se je kmalu potem znova zbrala v Jaznah pri Otaležu, kjer so izpopolnili komandni kader. Drugi bataljon je imel večjo borbo pri kmetu Mrzlikarju nad Sovodnjami. Padlo je takrat več borcev, ki so bili pokopani v Otaležu.

Decembra 1943 je bila brigada na položajih nad Staro Oslico. Nekaj dni prej je zapadlo nad meter visoko snega. Ko se je zjasnilo, je nastopil strupen mraz. Iz nižin je prilezla gosta megla, ki je zakrivala vsak razgled. Odjuga, vendar ne tako močna, da bi sneg, ki je bil nakopičen po vejah, začel odpadati. Nasprot-

BORBA NAD

no! Mrzel veter je sproti strjeval meglene hlape. Že tako preobložene smreke so bile kmalu bolj podobne visokim kapnikom, ki rasejo iz tal. Ko se je megla za hip razkldala, smo zagledali pred nami pravo polarno pokrajino. Velik mir je vladal vsenaokoli. V nas je vrtalo vprašanje: koliko časa? Kmalu so obveščevalci prinesli sporočilo, da je v dolini polno sovražnikov, ki se pripravljajo na napad. Temu sporočilu je sledilo povelje: »Vsi na položaje! Pokazati moramo sovražniku, kdo smo!«

Samo partizani vedo, kaj pomeni ležati več ur v snegu, slabo oblečen in obut. Samo partizani so kaj takega zmogli. Niti mraz jih ni prestrašil, čeprav...

Naenkrat so na naše položaje zasikale krogle iz doline. Naša strojnica, skrita za hišo, je odgovorila: »Ta, ta, ta, ta.« S položaja, ki je bil kakih 300 metrov dolg, so se oglasile puške in odgovarjale na streljanje iz doline. Pokalo je vedno gosteje. Sovražnik v dolini je očitno računal z meglo,

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

MILAN ŠKERLAVAJ *Petrač*

»Jeseni 1941 so me začeli iskati Italijani. Moral sem si izbrati konspirativno ime kot vsi ilegalci. Izbral sem si ime »Petrač«. Izbrati samemu sebi novo, ilegalno ime, ni bila lahka zadeva. Ime mora biti tako, da je izključena možnost kakega zamenjave. To se pravi, takšnega imena, kot ga imaš ti, ne sme imeti nihče drug. Pri izbiri imena sem se spomnil neke družine z Gorenjske. Tam sem srečal nekega Petrača, doma iz Podbrezj, ki je delal v mlekarni Naklo. pisal pa se je Debeljak. Ime Petrač se mi je zdelo izvirno, korenito slovensko in gorenjsko, oziroma koroško povrh. Zato sem ga prevzel. Kasneje, julija 1942 je padla tiskarna v Jernejevi ulici v Šiški Italijanom v roke. Spet so me začeli iskati, vedel sem, da jim je moje ilegalno ime znano. Zato sem si nadel novo ime »Julij«. To pa zato, ker je bil pač julij in ker je padla tiskarna, jaz pa sem si moral izmisliti novo ime. Nato sem bil spet izdan in nekaj časa sem bil Gaber. Tudi to se mi je zdelo izvirno slovensko ime. Po odkritju tiskarne v Šubičevi ulici so spet Italijani zvedeli za moje najnovejše ime. Moral sem si izmisliti novo. Jazen sem že bil zaradi stalnih izdaj in zasledovanj in ker sem moral stalno menjati imena. Zato sem si nadel ime Trinajstič. Včasih sem se podpisal samo s številko 13. To ime sem si nadel, ker sem pred vojno stanoval v Rdeči hiši na Poljanah v stanovanju št. 13. Ta številka je bila nad vrati mojega stanovanja. V tem stanovanju sem imel vedno srečo, nikoli me niso dobili. Hotel sem kljubovati tudi praznovornežem, ki so smatrali številko 13 kot nesrečno. Kmalu potem sem odšel iz Ljubljane na osvobodeno ozemlje. Tam so me vsi poznali kot Petrača in sem zavrgel vsa svoja poznejša imena ter obdržal kar prvo. Tako sem še vedno Petrač.«

IVAN KOVAČIČ *Efenka*

»Svoje partizansko ime sem dobil januarja 1942 na Brezovi rebri kot borec Novomeške partizanske čete. Dal mi ga je pokojni narodni heroj Slak, to pa zaradi moje pištole, ki sem jo prinesel s seboj k partizanom. Bila je nova in lepa, vsi bi jo imeli radi, toda jaz je nisem hotel nikomur dati« (pištola tipa FN »efenka« – začetne črke »Fabrique nationale de guerre«).

da bi nas nenadoma napadel in presenetil. Posebno srdito je regljala strojnica proti položaju pri hiši. Krogle so luščile omet na steni, da je bila kmalu vsa lisasta.

Za našim položajem je bil prelaz, ki se je nalahno spuščal v nižino. Eden izmed borcev se je prestrašil sikanja krogel in se hotel umakniti za greben. Da bi tega ne bil storil! Komaj je v visokem snegu napravil nekaj korakov, je padel. Zadela ga je krogla iz sovražnikove strojnice. Hu-

do ranjenega so odnesli bolničarji v zaledje. V belem snegu je ostala rdeča lisa krvi...

Srditemu streljanju se je pridružil mraz, ki je začel polagoma lezti v kosti in kri. Že več ur smo ležali v snegu. Vsak nepreviden gib bi lahko pomenil smrt. Iz doline je neprestano odmevalo: »Tra, tra, tra, tra.« Dum-dumke so se raztreskavale v snegu pred našimi glavami na belih stebrih smrek. Razumeli smo, da hoče sovražnik prodreti do nas, ko bomo že izčrpani.

»Po italijanski ofenzivi leta 1942 si je moral vsakdo izbrati neko partizansko ime. Prej smo imeli kar vsak svojega. Jaz sem si izbral ime Oki. Zakaj? Doma sem imel malega brata, ki še ni mogel dobro govoriti. Moje ime Hinko ni mogel izgovoriti in me je klical »Oki«. Ko sem bil rešen iz transporta pri Verdu, sem pisal domov majhen listek in se podpisal kot Oki. Zato, ker nihče ne bi vedel da sem to jaz, razen domačih seveda, če bi dobil listek v roke.«

TONE ŠUSTERŠIČ **Tine Železnik**

»Ime Tine mi je dal leta 1932 tovariš Miha Marinko na mestu, kjer sedaj stoji tovarna Listostroj. Tine sem postal zaradi enostavnosti in praktičnosti. Če si zapomniš Tone, se kmalu spomniš tudi Tineta in obratno. Takrat si lahko v Ljubljani prešel komuniste na prste in smo uporabljali samo ilegalno ime, ne pa tudi priimka. Leta 1942 aprila meseca sem bil postavljen za komisarja Gorjanskega bataljona. Komandant grupe odredov je bil Marjan Dermastia – Urban Velikonja. On mi je dal poleg imena Tine, pod katerim me je poznalo mnogo komunistov, še ime Železnik. To pa zaradi tega, ker sem bil po poklicu železničar, Tinetov pa je bilo dovolj in bi lahko nastala kaka pomota ali zamenjava.«

FRANC SODJA **Gašper**

»Leta 1942 sem bil povezan v partijski celici za Zgornjo dolino v Bohinju. Zaradi hudega gestapovskega nasilja je vsak član nujno moral imeti svoj psevdonim, posebno še zato, ker smo bili vsi doma, torej na ozemlju, kjer je sovražnik kontroliral sleherno vas, vsakega posameznika. Ne spominjam se točno, toda zdi se mi, da so mi tovariši poleti 1942 dali ime »Višinski«. To pa zaradi tega, ker sem vzdrževal stike s partizanskim bataljonom na Pokljuki. Torej v hribih, višini. Zato sem postal »Višinski«. Kasneje sem tudi sam stopil v partizansko vojsko. Poleti 1943 smo imeli ravno sestanek četne partijske organizacije, ko je prišel kurir z Jelovice. To je bilo v gozdu nekje nad Gorjušami. Povedal je. kako so Nemci ujeli partizana Višinskega, ki je v zaporu začel izdajati. Že od prej sem vedel, da je na Gorenjskem, nekje okoli Kranja, še nekdo z imenom Višinski. Takoj sem zahteval, naj mi dajo drugo ime, ker izdajalčevega nisem hotel nositi. Neki prvoborec, doma z Bleda, ki se njegovega imena več ne spominjam, je predlagal, naj bi bil kar Gašper, češ da je to lepo in staro dedovsko ime. Jaz sem bil zadovoljen in tako sem postal in tudi ostal Gašper.«

Bilo je že kasno popoldne. Le še podzavestno smo čutili, da bo večer prinesel olajšanje. Samo tema nam je lahko pomagala. Mraz je neusmiljeno lezel od povsod: skozi prste na rokah in nogah, skozi obleko na hrbtnu, na nogah, na rokah... Čutili smo samo to, da nas led obkoljuje od vseh strani. Le v prsih je bilo še malo življenja. Srca so utripala kot stara stenska ura in poganjala kri v odrenele ude. V nas je bila ena sama želja: če bi nam sedaj prinesli vsakemu veliko

skledo toplega čaja... Skoraj pošastno so se vsenaokoli dvigale v zrak zasnežene smreke. Spreletelo nas je: spomeniki nam bodo, ko bomo ležali skriti pod vejami in mahom...

Zmračilo se je. Le redko se je s položaja oglašil kak posamezen strel. Prsti na rokah niso več ubogali. Sovražnik v dolini je začel uporabljati svetleče izstrelke. Bilo je kot da iz doline švigajo svetleče kače in iščejo žrtev...

Takrat je po ustnem telefonu prišlo povelje: »Zbor pri

hiši v dolini.« Ledena mora, ki je stiskala naša telesa, je popustila. Splazili smo se s položajev in se kot pijani odmajali v dolino. Ko smo zagledali razsvetljeno kuhinjo in na ognjišču ogenj, se nam je zdelo, da vidimo nekaj nemogočega. Opotekali smo se kot avtomati, ki jim ukazuje mehanična sila. Šele po dobri uri hoje smo se za silo ogreli in znova začutili življenje v rokah in nogah.

*

Nekaj dni potem smo prekoračili staro jugoslovansko-italijansko mejo. Čez širok pas žičnih ovir — mine so prej pobrali naši minerji — smo položili deske in prešli na drugo stran. Tako smo pokazali, da za nas ni meje... Ko smo prišli v dolino, smo ob poti videli kupe praznih izstrelkov. Od tam nas je sovražnik tako srdito obstreljeval. Ko so v mraku utihnile

STARO OSLICO

naše puške, je na hitro zapustil položaje v strahu, da bomo nenaodoma napadli z jurišem iz višine...

Za novo leto 1944 smo v Zürich priredili miting. Dvorana sokolskega doma je bila premajhna. Ljudstvo je navdušeno vzklikalo partizanom in komandantu brigade Blažu. Bil je že znan kot dober recitator. Ko je stopil na oder, je v dvorani zagrmelo: »Živel tovariš Blaž.« Recitiral je odlomek iz Prešernovega Krsta pri Savici in svojo pesem: »Prisega o polnoči.« Množico je tako navdušil, da mu je vzklikala: »Še enkrat, še enkrat! Živel tovariš Blaž!«

Ob vsakem nastopajočem novem letu oživi spomin na borbo nad Staro Oslico. Pred očmi vstaja slika polarne pokrajine z visokimi v led in sneg zakritimi smrekami, ko je malo manjkalo, da niso prenehala utripati srca v prsih... In vendar niso prenehala! Še bolj vroče je po žilah zaplala uporna partizanska kri...

P. A. Ogarev

Ubili so mi očeta

19. decembra 1942 so Italijani in belogardiisti napadli begunsko taborišče pod Snežnikom in ob tej priliki ubili očeta Vande Avsec pred očmi vse družine.

GOZDNO TIŠINO je pretrgal krik: »Alarm!« Trenutek za tem so se oglasili strelji iz pušk in mitraljezov. Sovražni strelji. Spogledali smo se. Obsedeli smo vsak na svojem mestu, razen brata, ki je pograbil svoj suknjič in zbežal iz barake, ne meneč se za obupne materine klice. Streljanje je vedno bolj naraščalo in prve krogle so že dosegle stene našega bivališča. Kmalu nato smo zaslišali zmagoslavne klice v slovenskem in italijanskem jeziku. Njihovo navdušenje se je nekoliko poglelo, ko so prodrli do nas. Iz klicev pa smo spoznali, da so našli še spodnjo barako.

Naše ugotavljanje, kaj se dogaja zunaj, je pretrgal prihod visokega, v zeleno oblečenega oficirja. Verjetno ni bil zadovoljen s tem, kar so našli, zato je čez trenutek zaloputnil vrata in izginil. Še vedno smo sedeli na pogradu, poslanem s smrekovimi vejicami. Mama z bratcem v naročju in sestrice na kolnih ter jaz na odeji. Oče je sedel na skladovnici drv ob štedilniku poleg vrat. Streljanje je prenehalo. Večkrat je zaškripala streha nad nami.

Zastrmeli smo se v vrata. To pot so se odpirala počasneje kot prvič. Poleg plečate postave prišleca smo videli košček sivenga neba s temnimi, težkimi oblaki. Skladovnica drv je zaškripala, ko se je oče naslonil na štedilnik in počasi izdaval nekaj besed v tujem jeziku. Odgovora ni bilo. Z grozo smo sledili roki, ki je prišla za ročaj samokresa. Trenutek zatem, ko so prsti prišleca že stiskali črno železo, je bilo slišati slaboten pok... Iz groze in otopelosti nas je zdramil surov glas: »Marš ven!«

Stopila sem k očetu in se zagledala v njegove dolge in tenke prste. Držal jih je na prsih in med njimi je izvirala potoček krvi. Pogledal me je in rekel: »Bodi dobra, ubogaj mamó...« Besede sem slišala, razumela jih nisem. Se manj sem razumela tisto, kar je rekel materi: »Skrbi zanje in glej, da nikoli ne pozabijo, zakaj so bili tu in zakaj moram jaz tu ostati...« Stisnila sem se k mami in gledala puške, ki so bile uperjene na očeta. Bruhale so svetle plamene...

Naju z mamó, ki je še vedno držala v naročju bratca in sestro, so postavili h kamniti ograji. Poslušali smo ženket loncev in kotlov, ki so jih razbijali. Ob ograji je stal star pastir. S toplo, mehko roko me je pobožal po licu. Končno je streljanje prenehalo. Po kotlini se je razlegel krohot. Približala se nam je gruča vojakov. Neka roka je zgrabila mojo triglavko, me dvignila za lase in me udarila po obrazu. Znašla sem se v blatu gozdne poti za našo barako. Oče je ležal na tleh, bolj bled v obraz kot smo ga bili vajeni. Njegove oči pa so gledale prav tako toplo kot takrat, ko mi je dajal dva drobna, v žerjavici pečena krompirja.

Pred nekaj dnevi, darilo za moj peti rojstni dan.

ŠE NE VESTE?

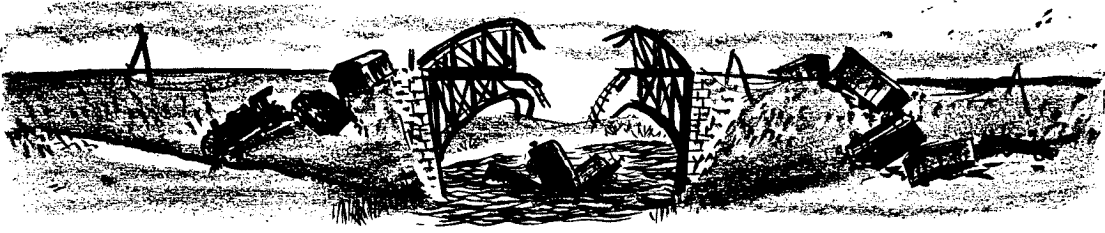
DA JE BIL V 3415 LETIH na svetu mir samo 300 let, v vsem drugem obdobju pa so ne neprestano vrstile vojne? To je ugotovil neki ameriški zgodovinar, ki je zbral statistične podatke o vojnah in miru od leta 1460 pred našim štetjem do konca leta 1955. V tem času so sklenili mir nič manj kot 800-krat. V večini mirovnih pogodb pa je rečeno, da bo »mir trajal večno«.

DA JE NEKOČ konjenica napadla brodvaje? To se je zgodilo pozimi 1794–1795 na Nizozemskem. Bila je huda zima in Ziudersko jezero, daleč v celino segajoč plitev morski zaliv, je globoko zamrznilo. Nizozemska je bila s Francijo v vojni. Francoski general Pichegru je deželo zavzel in lepega dne je peketal po debelem ledu močna francoska konjeniška patrulja. Napadla in zavzela je več nizozemskih ladij, ki so obtičale v ledenem oklepu.

KAJKŠNI SO BILI ČINI PRI JANIČARJIH? Stalna turška vojska-janičarji, so živeli strogo vojaško in versko življenje. Stalno so bili zaprti v svojih vojašnicah, tu so preživeli vse svoje življenje v neprestanih vojaških vajah. Družin niso imeli, tudi doma ne, poznali so samo sultana, ki so mu bili glavna opora v uporih in zarotah in glavna udarna sila v vojnah. Oboroženi so bili večinoma z lokom in puščicami, bili so zelo hrabri in drzni, brezobzirni, kadar je šlo za njihovega sultana. Medtem ko so druge vojske v boju najbolj varovale svojo zastavo, so janičarji namesto prapora imeli — kotel. V njem so kuhali svojo najbolj priljubljeno jed — pilav, neko vrsto rižote. Za uspehe so jih na-

grajevali z dodatkom pilava, največja sramota za enoto pa je bila, če so izgubili v spopadu s sovražnikom svoj kotel. Na kakšno stopnjo je bilo povzdignjeno čaščenje kotla, se poleg drugega vidi tudi v tem, da so tudi čine odrejali po funkcijah v zvezi z delitvijo hrane. Tako na primer: »čorbadži baši« (ta, ki deli juho), »ašdži baši« (glavni kuhar), »saki baši« (prinašalec vode) itd.

Napad na vlak — mostove v zrak

V »Borcu« štev. 4/1957 smo priobčili nekaj podatkov o napadih letalstva NOVJ in zavezniškega letalstva na železniško omrežje v Sloveniji. To pot seznanjamo naše bralce s sabotažami in diverzantskimi akcijami na železnici v letu 1941 in v prvi polovici 1942. Podatki niso popolni, ker so okupatorske oblasti iz razumljivih razlogov prikrivale svoje neuspehe. Kasneje so partizanski napadi in diverzacije postali nekaj vsakdanjega in mnogokrat železniško osebje vseh dogodkov sploh ni prijavilo ali pa je seznanilo z njimi nadrejene šele kasneje. Podatke, ki jih objavljamo, je iz arhiva direkcije JZ v Ljubljani zbral tovariš Danilo Delkin, pomočnik šefa železniške postaje v Ljubljani. Po datumih in krajih izvršenih akcij lahko sledimo gibanje prvih partizanskih enot in skupin in naraščanju upora v začetku leta 1942. Očitno je tudi, da prvi diverzanti še niso bili večji in večkrat njihovo delo ni imelo uspeha. Uporabljali so primitivna sredstva, največkrat so samo razdrli tir. Šele kasneje so začeli delati z eksplozivom in tudi tedaj se jim je včasih kaj izšlo. Seznam obsega predvsem akcije na ozemlju takratne »Ljubljanske pokrajine«. Po zasedbi Slovenije so si okupatorji razdelili namreč tudi železnice. Tako je železnice na Stajerskem prevzela direkcija v Gradcu, gorenjske železnice pa nemška direkcija v Beljaku.

LETO 1941

24. julija — Blizu Brezovice pri kilometru 574,992 na levem tiru odvita tračnica.
29. julija — Blizu Škofljice pri kilometru 140,495 odvita tračnica.
31. julija — Blizu Semiča pri kilometru 34,12 odvita tračnica.
7. avgusta — Med postajo Ljubljana-Rakovnik in Škofjico pri kilometru 146,005 eksplodirala bomba pod vlakom številka 9272.
8. avgusta — Blizu Metlike pri kilometru 34,857 poškodovan tir.
9. avgusta — Med Ljubljano in Brezovico pri kilometru 567,9 eksplozija pod vlakom 690. Lokomotiva pokvarjena, tirnica zvita.
9. avgusta — Na šišenski postaji je nekdo vrغل bombo v transformatorsko postajo in jo tako poškodoval.
12. avgusta — Blizu Metlike strela na vlak 9243.
13. avgusta — Blizu Ortneka pri kilometru 28,024 razstreljen opažni zid ob progi, ki je bila nekaj časa zasuta.
17. avgusta — Blizu Zaloga pri kilometru 561,420 odvite in razmetane tračnice.
18. avgusta — Blizu postaje Verd pri kilometru 593,8 prerezanih 13 telefonskih in brzojavnih žic.
20. avgusta — Blizu postaje Borovnica pri kilometru 580 porezane vse telefonske in brzojavne žice.

31. avgusta — Vlak številka 9212 ustavljen pri kilometru 148,8 blizu postaje Ljubljana-Rakovnik. Na tiru je bil najden ekrazitni naboj.
1. septembra — Blizu Metlike vržena proti vlakom 9244 bomba, ki je eksplodirala na nasipu.
1. septembra — Blizu Radohove vasi pri kilometru 108,303 sta bila najdena ob progi ustreljena oficir in vojak italijanske vojske.
3. septembra — Na kamniški progi pri kilometru 3,3 porezane vse telefonske in brzojavne žice.
7. septembra — Med Rakekom in Planino pri kilometru 616,062 na enem tiru odvite tračnice. Zaradi tega je bil uveden enotirni promet.
13. septembra — Blizu Rakeka ustavljen vlak številka 688 pri kilometru 612,4. Na tiru je bila položena bomba.
17. septembra — Blizu Novega mesta pri kilometru 85,371 razstreljena tračnica.
18. septembra — Na postaji Rožni dol najdeno v vodni črpalki 10 kilogramov dinamita.
24. septembra — Na postaji Rožni dol ustavljen vlak številka 9243, ker je prišlo na Semiškem mostu do ostrega streljanja.
1. oktobra — Blizu Višnje gore pri kilometru 125,180 pod tračnico položena granata.

3. oktobra — Blizu postaje Smarje-Sap pri kilometru 139,5 na cestnem prelazu najdeno 11 kosov razstreliva.
4. oktobra — Pri Planini iztiril vlak 643 pri kilometru 615,4. Vzrok eksplozija bombe. Iztirila lokomotiva in 12 voz.
10. oktobra — Pri Dobrem polju pri kilometru 17,01 na progi najdena mina.
12. oktobra — Pri Ribnici pri kilometru 30,475 in 30,483 najdeni na progi dve mini.
12. oktobra — Med Ljubljano in Zaglom pri kilometru 561,332 pod vlakom 698 eksplodirala mina, ki je raztrgala tračnici.
12. oktobra — Pri Višnji gori najdeni na obeh tračnicah položeni cokolji.
13. oktobra — V predoru med Škofljico in Smarjem namazane tračnice z oljem.
19. oktobra — Pri Ortneku pri kilometru 25,34 od eksplozije mine raztrgan tir.
27. novembra — Pri Trebnjem pri kilometru 108,67 eksplodirala mina na progi po odhodu vlaka številka 9259/II. Proga za vožnjo nesposobna.
31. novembra — Pri Stični pri kilometru 115,985 raztrgan tir.
5. decembra — Atentat na železniški most pri Preserju. Promet ustavljen 15 ur. Mrtvi trtje, ra-

Na prvi pogled se sabotaže in diverzije zdijo malenkostne in neučinkovite. Kljub temu so imele svoj moralni in politični pomen, pa tudi vojaškega. Okupatorske oblasti so morale za čuvanje železniških naprav odvojiti veliko število vojakov in zgraditi obsežen sistem utrjevalnih del. Mostovi, predori in postaje so bile prave utrdbe, po progi pa so se vrstili bunkerji na vsakih sto ali dve sto metrov. V njih je bilo vojaštvo v stalni pripravljenosti kot na fronti. Vojaki so samo čakali, kdaj bo kje počilo. Zaradi partizanskih napadov na vlake je zastajal promet na železnici, po kateri je Italija dobivala gorivo s petrolejskih polj v Romuniji. Kasneje je bil nočni promet sploh ukinjen. Disciplina med železničarji je popuščala... Po kapitulaciji Italije so oddelki NOV zbrisali z lica zemlje kočevsko in dolensko železnico. Šele leta 1945 so Nemci in domobranci za silo obnovili progo med Ljubljano in Kočevjem.

CK KPJ je že junija 1941 naslovil na delavce in uslužbence železnice naslednji proglas: »Delavci na železnici in drugih transportnih sredstvih, ne dovolite, da bi bili tisti kanal, po katerem bi fašisti pošiljali orožje in vojaški material proti vašim bratom...« Isto nalogo postavlja tudi proglas CK KPJ, izdan 12. julija 1941.

njeni štirje vojaki italijanske vojske.

12. decembra – Na kamniški progi pri kilometru 3,3 porezane vse telefonske in brzojavne žice.

LETO 1942

4. januarja – Na kamniški progi pri kilometru 2,6 porezane vse telefonske in brzojavne žice.
7. januarja – Na kamniški progi prerezane tri telefonske žice in kabel.
9. januarja – Pri postaji Vižmarje prerezan telefonski kabel.
2. februarja – Napad na postajo Verd. Pri vlaku 689 prestreljene tri cisterne, lokomotiva in službeni voz. Demolirane naprave na postaji, vsi telefonski vodi porezani.
7. februarja – Med Ljubljano in Brezovico pri kilometru 570,1 najdena mina na tiru. Vlak 692 je imel 6 ur zamude.
3. marca – V Zalogu eksplodirala v vodni črpalki bomba. Črpalka uničena.
13. marca – Pri Višnji gori strela na vlak 9243/II.
18. marca – Pri Škofljici strela na vlak 9253. Ubit kurjač Leopold Makše, lokomotiva prestreljena.
20. marca – Pri Dobrem polju pri kilometru 10,700 eksplozija mine po odhodu vlaka 9394. Tir razdejan.
26. marca – Pri Višnji gori pri kilometru 127,07 raztrgana proga, promet prekinjen.
29. marca – Pri Veliki Loki pod vlakom 9283 eksplodirala mina. Poškodovan en naložen voz.
3. aprila – Pri Trebnjem pri kilo-

metru 9,9 eksplodirala bomba in poškodovala tir. En brzojavni drog podžagan.

4. aprila Pred postajo Rakovnik pri kilometru 150,86 v odtočnem kanalu eksplodirala bomba. Tir poškodovan v dolžini 2–3 metre.
6. aprila – Med Logatcem in Planino strela na vlak 695.
8. aprila – Vlak številka 9219 čakal v predoru pri Rožnem dolu 6 ur, ker je bil obstreljevan izhod iz predora.
12. aprila – Pri Višnji gori pri kilometru 128,45 poškodovanih 18 metrov proge.
15. aprila – Med Logatcem in Verdodom so tri ure čakali vsi vlaki zaradi obstreljevanja. Prerezanih 12 telefonskih in brzojavnih žic.
21. aprila – Proti postaji Dobro polje vržene tri bombe. Straža streljala.
25. aprila – Pri Radohovi vasi pri kilometru 113,097 napad na vlak 9243. Mrtva dva italijanska vojaka, proga razstreljena, promet prekinjen.
28. aprila – Pri Trebnjem napaden vlak 9243. Hudo ranjeni štirje italijanski vojaki.
2. maja – Pri Mirni peči je vlak 9280/II navozil na prekinjeno progo.
4. maja – Pri Veliki Loki pri kilometru 108,8/9 razdejani dve tirnici pred vlakom 9291.
5. maja – Med Trebnjem in Mirno pri kilometru 5,4 ustavljen vlak številka 9413, ker so bili čez progo podrti brzojavni drogovi.
8. maja – Pri Trebnjem pri kilometru 92,0 razstreljena proga

na štirih mestih. Promet prekinjen 6 ur.

10. maja – Na šentjanski progi pri kilometru 2,78 z mino razstreljena proga pred vlakom 9413.
11. maja – Pri Planini pri kilometru 610,345 eksplodirala mina pod vlakom številka 687. Oba tira nevozna.
12. maja – Pri Mirni peči pri kilometru 84 napaden vlak številka 9274/II. Lokomotiva prestreljena s strojničnim izstrelkom.
13. maja – Vlak 9290 čakal v Trebnjem zaradi spopada v Ponikvah.
13. maja – Pri Verdu pri kilometru 593,790 eksplodirala mina pod vlakom številka 692. Iztirila lokomotiva in štirje vozovi.
14. maja – Pri Mirni peči pri kilometru 83,3 s strojnico obstreljevan vlak številka 9214.
14. maja – Pri Novem mestu pri kilometru 87 napaden vlak številka 9289. Od strojničnih izstrelkov preluknjane prazne cisterne.
14. maja – Na šentjanski progi pri kilometru 6,65 ustavljen vlak številka 9413, ker so bili na progi podrti brzojavni drogovi. Porezane vse telefonske in brzojavne žice.
15. maja – Pri Borovnici pri kilometru 583,1 napaden vlak številka 645/II. Dve cisterne z nafto in lokomotiva preluknjani.
15. maja – Na šentjanski progi pri kilometru 6,4 strela na vlak 9467.
15. maja – Pri Trebnjem pri kilometru 92 strela na vlak številka 9274.

16. maja – Pri Logatcu pri kilometru 607,2 eksplodirala mina pod brzim vlakom 708. Iztilirila lokomotiva in trije potniški vozovi.
17. maja – Strelj na vlak 9289 med Mirno pečjo in Ponikvami.
17. maja – Vlak 9289 napaden s strojnico pri Mirni peči pri kilometru 93.
17. maja – Pri Ribnici pri kilometru 42,8 minirana proga, 4 tračnice poškodovane.
18. maja – Med Škofljico in Smarjem ustavljen promet za 4 ure zaradi obstreljevanja proge.
18. maja – Med Notranjimi goricami in Verdom ustavljen promet zaradi obstreljevanja. Porezanih 5 telefonskih žic.
18. maja – Na postaji Mirna strelj na kretniške nastavke.
18. maja – Ob 0.15 streljanje na postaji Verd.
19. maja – Pri Trebnjem strelj na vlak 9280 pri kilometru 93,1. Ena polna cisterna prestreljena.
19. maja – Ob 23.30 napad na postajo Škofljica. Od streljanja razbite šipe in poškodovano poslopje.
19. maja – Vlak številka 672 ustavljen v Preserju zaradi obstreljevanja proge.
20. maja – Pri Dobrem polju ob 5.30 pri kilometru 16,338 razstreljena ena tirnica.
20. maja – Vlak 9311 ustavljen na kočevski progi pri kilometru 12. Na progi smreke in brzajavni drogovi.
21. maja – Na kočevski progi pri kilometru 17,67 podrti dva brzajavna drogova, žica pretrgana.
22. maja – Na kočevski progi pri kilometru 11,65 požaganih 6 brzajavnih drogov. Brzajavni promet prekinjen. Na progi sedem smrek.
22. maja – Pri Planini pri kilometru 612,8 razstreljene dve tirnici.
22. maja – Vlak 699 napaden pri kilometru 597,4 blizu Logatca. Lokomotiva prestreljena.
22. maja – Pri Veliki Loki trije brzajavni drogovi požagani.
23. maja – Blizu postaje Dobro polje napaden vlak 9312 s strojnico. Dva potnika hudo ranjena.
23. maja – Vlak 9318 napaden pri Dobrem polju. Mrtev en italijanski miličnik, trije ranjeni.
23. maja – Vlak 9366 napaden blizu Dobrega polja. Kurjač ranjen.
23. maja – Pred Lipovcem napaden vlak 9394 s strojnico. Ranjen vlakovodja.
23. maja – Pri Ozlju pri kilometru 16,5 proga trikrat pretrgana. Na tiru sedem debelih dreves.
24. maja – Na kočevski progi razstreljena proga pri kilometru 10,6.
24. maja – Pri Birčni vasi pri kilometru 68 napaden vlak številka 9254. Ena cisterna preluknjana.
24. maja – Vlak 9274 pri Višnji gori napaden s strojnico.
25. maja – Med Cušperkom in Dobrim poljem iztilir posebni vojaški vlak zaradi prekinjene proge.
26. maja – Med Novim mestom in Mirno pečjo napaden vlak številka 9282 s strojnico. Dve cisterne in tender pri lokomotivi preluknjani.
26. maja – Pri Radohovi vasi pri kilometru 108,3 do 108,5 razrušena proga v dolžini 100 metrov. Na progo položena drevesa.
27. maja – Vlak številka 9272 pri Birčni vasi pri kilometru 69,8 napaden s strojnico. Lokomotiva petkrat zadeta.
27. maja – Pri kilometru 81,90 blizu Trebnjega raztrgana oba tira v dolžini enega metra.
27. maja – Pri Ribnici pri kilometru 38,5 raztrgana proga zaradi eksplozije mine.
28. maja – Pri Ribnici napaden s strojnico vlak 9312. Lokomotiva sedemkrat zadeta.
28. maja – Napaden vlak številka 9243 pri Šentlovrencu. Lokomotiva zadeta.
28. maja – Na kočevski progi pri kilometru 5,8 raztrgana proga v dolžini 20 metrov.
29. maja – Pri Velikih Laščah proga trikrat pretrgana.
30. maja – Pri Birčni vasi pri kilometru 68,12 iztilirila lokomotiva vlaka številka 9284 zaradi hlobov, položenih na progi. Promet prekinjen.
30. maja – Vlak 8044 pri Brezovici pri kilometru 568 navozil na kos železa.
30. maja – Vlak številka 9312 ustavljen pri Ribnici pri kilometru 36,5. Brzajavni drogovi in drevesa na progi, žice vse potrgane.
31. maja – Vlak 9257 napaden pri Uršnih selih pri kilometru 68. Nanj je bilo izstreljenih okoli 200 streljav.
31. maja – Pri Škofljici pri kilometru 141 eksplodirala mina pod vlakom 9278 in raztrgala tir.
1. junija – Pri Ribnici pri kilometru 42,8 razdrto 45 metrov proge. Vlak 9342 čakal dve uri.
3. junija – Pri Velikih Laščah pri kilometru 16,6 razdrto 25 metrov proge.
3. junija – Na šentjanški progi pri kilometru 16,9 požaganih 31 brzajavnih drogov.
3. junija – V Planini čakal vlak 691 zaradi streljanja ob progi.
4. junija – Vlak 9256 čakal v Mlačevem zaradi streljanja.
4. junija – S streljanjem napaden vlak številka 9218 pred Višnjo goro.
5. junija – Pri Mlačevem pri kilometru 108,4 porušena proga. Lokomotiva vlaka 9291 zdrsnila po nasipu 40 metrov globoko. Iztilirila dva voza.
5. junija – Med Logatcem in Planino obstreljevana proga.
6. junija – Vlak 708 napaden med Borovnico in Preserjem. Več zadetkov na lokomotivi.
6. junija – Na šentjanški progi pri kilometru 911 poškodovana proga. Promet prekinjen za 1 dan.
7. junija – Eksplodirala mina pod vlakom 696 med Borovnico in Verdom pri kilometru 588,5. Iztilirila lokomotiva.
7. junija – Napad na vlak 9251 pri Ivančni gorici pri kilometru 117,6. Kurjač Edvard Stojanc mrtev.

7. junija - Napad na tovarišče Drenov grič.
7. junija - Napad na vlak 9312 pri Lipovcu. En vojak mrtev, eden ranjen.
8. junija - Med Smarjem in Skofljico eksplodirala mina. Proga poškodovana.
8. junija - Razstreljen most pri kilometru 1,6 med Grosupljem in Cušperku.
8. junija - Obstreljevan vlak 699 med Verdrom in Logatcem.
8. junija - Na šentjanski progi pri kilometru 6 trije kubični metri kamenja.
9. junija - Obstreljevan vlak številka 641 med Verdrom in Borovnico.
11. junija - Napaden vlak 708 pri Preserju. En italijanski vojak ranjen.
11. junija - Napaden vlak 690 med Borovnico in Preserjem. Lokomotiva petkrat zadeta.
11. junija - Napaden vlak 9394/II pri Dobrem polju.
12. junija - Neznani ljudje so odnesli orodje za delo na progi iz skladišča na postaji Mokronog.
13. junija - Napaden vlak številka 9311 pri izvozu iz postaje Grosuplje. Trije zadetki na službenem vozu.
13. junija - Med Mirno pečjo in Novim mestom pri kilometru 84 poškodovanih pet tirnic, telefonske in brzojavne žice potrgane.
13. junija - Vlak 693 napaden pri Borovnici.
13. junija - Pri Verdu pri kilometru 598 napaden vlak številka 648.
14. junija - Poškodovana proga pri Rožnem dolu pri kilometru 59,3.
15. junija - Napad na vlak 9214 pred Višnjo goro.
16. junija - Vlak 9315: pri kilometru 18,2 pred postajo Velike Lašče pod službenim vozom eksplodirala mina. Iztirilo pet voz.
18. junija - Pri Stični zavozil na mino vlak številka 9291 pri kilometru 114,4. Iztiril stroj in dva voza.
18. junija - Pri Predolah pri kilometru 6,8 razstreljen most. Promet prekinjen.
20. junija - Pri Verdu napaden vlak 641 pri kilometru 598.
20. junija - Pri Rožnem dolu pri kilometru 59,7 eksplodirala mina. Promet prekinjen.
20. junija - Pri Ortneku na progi brzojavni drogovi.
20. junija - Vlak številka 9279 zavozil pri Mirni peči na mino. Iztirila oba stroja, promet prekinjen.
20. junija - Napad na vlak 9219 pri Mlačevem.
21. junija - Večkrat poškodovana proga med Trebnjem in Mirno pečjo.
23. junija - Pri Preserju napaden brzi vlak številka 708.
24. junija - Pri Mirni peči iztiril stroj s priprego zaradi poškodovane proge.
25. junija - Napaden vlak 708 pri Preserju.
26. junija - Napaden vlak 708 pri Preserju.
26. junija - Napaden vlak 9292 pri Semiču. Tri cisterne poškodovane.
26. junija - Razdrta proga pri Novem mestu pri kilometru 125.
26. junija - Pri Velikih Laščah navozil na mino vlak številka 9365. Iztirila lokomotiva in pet voz.
26. junija - Napaden vlak 692 pri Verdu.
27. junija - Napaden vlak 708 pri Preserju.
28. junija - Napaden vlak 709/II pri Verdu.
28. junija - Napaden vlak 692 pri Verdu z bombami in strojnico.
29. junija - Napaden vlak 9312/II pri Grosuplju.
29. junija - Napaden vlak 9215 med Grosupljem in Mlačevim.
30. junija - Eksplodirala mina po odhodu vlaka številka 9282 pri Višnji gori pri kilometru 120,2.
30. junija - Napaden vlak številka 9312 pri Slivnici pri kilometru 4,5. Dva italijanska vojaka mrtva.
30. junija - Pri Borovnici napaden s strojnico vlak številka 649.
1. julija - Pri Lavrici napaden vlak številka 9220.
1. julija - Vlak 9366 napaden pri Ortneku z ročnimi bombami.
2. julija - Pri Brezovici najdena pod tračnico bomba.
2. julija - Pri Cušperku napaden vlak 9311.
3. julija - Vlak 9531 pri Novem mestu iztiril zaradi razdrte proge.
4. julija - Pri Rožnem dolu poškodovana proga.
5. julija - Pod vlakom 9212 pri Skofljici eksplodirala mina.
6. julija - Napaden vlak 641 med Borovnico in Preserjem.
7. julija - Pri Cušperku pri kilometru 11,56 eksplodirali dve mini. Poškodovana proga.
7. julija - Pri Uršnih selih poškodovana proga. Promet ustavljen pet ur.
8. julija - Napad na postajališče Lipovec.
11. julija - Pri Rožnem dolu iztirila lokomotiva in en voz vlaka 9229.
12. julija - Razdrta proga pri Crnomlju.
12. julija - Med Ortnekom in Zlebičem zavozil na mino vlak številka 9312.
13. julija - Pri Ortneku zavozil na mino in bil napaden vlak številka 9312.
14. julija - Pri Skofljici napaden vlak številka 9220.
15. julija - Vlak 9312 zavozil pri Ortneku na mino in ves iztiril.
15. julija - Pri Skofljici pri kilometru 43,3 eksplodirala mina.
16. junija - Poškodovana proga pri Veliki loki.

(Nadaljevanje sledi)

Zavezniške invazijske sile

POLETI 1944 so zavezniki zbrali za izkrcanje v Franciji ogromne sile letalstva, mornarice in pehote. Samo za desant, ki naj bi pripravili mostobran na obali, je bilo določenih trinajst pehotnih, deset oklopnih in štiri padalske divizije. Kasneje so pošiljali mesečno na celino tri do pet divizij samo za okrepitev.

Brodovje, ki se je udeležilo izkrcanja, je štel nad 5000 raznih tovornih in pomožnih ladij ter 4000 manjših plovnih enot. To ladjevje je pripeljalo čete do obale, zaščitilo izkrcevanje, oskrbovalo čete s hrano in vojnim materialom ter dovajalo okrepitev, oziroma evakuiralo ranjence in bolnike. Izkrcanje je z morske strani ščitilo 6 bojnih ladij, 22 križark in 93 rušilcev. Vojne ladje so tudi s topovi obstreljevale obalo. Za čiščenje morskih min je bilo določenih 12 flotilj minolovcev.

Letalske sile, ki so neposredno pomagale invazijskim silam, so štele dve britanski in eno ameriško letalsko armado, skupno pa 2434 lovcev in lovskih bombnikov ter 700 lahkih in srednjih bombnikov. Zračni prostor nad mostobranom je ščitilo deset lovskih skupin. Istčasno je strateško letalstvo rušilo francosko in belgijsko železniško omrežje v globokem zaledju nemške obrambe ter tako oviralo premike nemških rezerv.

Ne pozabimo partizanskih krajev!

»Na Banjški planini, v krajih, kjer sem partizani, hočem preživeti svoj dopust!« sem sklenil. Rečeno – storjeno...

To področje je bilo po kaptulaciji Italije skoraj ves čas osvobojeno. Le 21. marca 1945 je sovražnik za 10 dni zasedel nekaj vasi. Takrat se je valil črn dim po vsej planoti. Potem pa so borci IX. korpusa za zmeraj pregnali roparje s tega koščka slovenske zemlje. Za njimi so ostale ruševine 35 požganih hiš in številni grobovi zavednih ljudi, ki so jih brez usmiljenja streljali kar po vrsti, ker med domačini ni bilo niti enega izdajalca!

Pogovarjal sem se s tovarišem Tomažem Zbogarjem, udeležencem oktobrske revolucije. Ko se je vrnil domov, je našel svoj dom porušen. V letih italijanskega fašizma se je mučil, da bi preživel družino in je upal, da bo nekoč zasijala zvezda svobode. Sam mi je pripovedoval: »Petindvajset let sem v srcu nosil sovraštvo do njih. In vendar je prišel čas srečnih dni, ko je zasijala svoboda tudi naši slovenski zemljici. Čeprav so mi tudi sedaj, v zadnji vojni, požgali hišo, sem zadovoljen, da lahko govorim svoj materinski jezik.«

Mož je star dvainsedemdeset let, je pa še vedno visoke in močne postave. Otroci so odrasli. Vidi se mu, da je moral vse življenje trdo delati. Danes, ko so otroci dorasli, morajo iskati kruha v dolini, v industriji. Posestvo je majhno, zemlja slaba: »Samo eden se lahko preživi doma, če bo trdo delal,« pravi Tomaž. Sam živi zadovoljno in skromno, kakor je bil vedno vaju. Še vedno dela, kolikor mu moči dopušča. Stanuje v zasilni, s slamo kriti hiši. Samo polovica hiše je primerna za stanovanje, druga polovica je še vedno pogorišče. Sam pripoveduje: »Ker pač ne dobim nobene pomoči od oblasti, da bi si obnovil hišo, moram pač potrpeti. Bil sem predsednik obnovit-

vene zadruga in sem mislil, da bomo dobili za obnovo vseh hiš na Banjščici vsaj skromna sredstva. Zato sem sam predlagal, naj najprej dobijo drugi, ki so bolj potrebni. Toda denarja je bilo konec že prvo leto in tako nas je večina ostala brez pravih streh nad glavo.«

Še in še je pripovedoval Tomaž: »Velikokrat sem sam ali pa so moji otroci prenašali redno kurirsko pošto. Vsako noč je moral kdo na pot. Borce smo imeli vsi radi. Včasih so prihajali oni k meni, včasih jaz ali otroci k njim. Skoraj več me ne poznajo danes. A dolga čas mi je po njih. Dobri in hrabri fantje so bili. Mnogo smo kramljali, tudi hrano smo več-

krat zbirali od hiše do hiše, od vasi do vasi. Ljudje so radi pomagali. In s temi dobrimi ljudmi se še večkrat srečujem. Radi se spominjajo tistih časov. Toda od časa do časa tudi kdo omeni, da so jim tedaj mnogi, ki so se to borili, govorili o pomoči, ki jo bodo deležni, če bodo hiše porušene, požgane. Še vedno pa vsi nimamo pravih streh nad glavo. Zasilno smo jih popravili, skromno, da komaj razlikuješ hlev od stanovanjske hiše...«

Zamisli sem se – in nisem mu mogel oporekati. Zakaj reje: marsikdo izmed starih borcev je pozabil na partizanske kraje. Nekateri pa niti ne obiskujejo tistih krajev in tovarišev, s katerimi so si delili skorjo kruha, ali pa so jim tedaj nudili in dajali vse. Mar nismo tedaj govorili, da jih bomo obiskovali? Ljudje pa nas še vedno pričakujejo...

Martin Pižent

Predlagam ...

Mislim, da lahko trdim, da si vsi partizani želimo srečanj z znanci iz časov borb. Zlasti si tega želimo borci, ki služujemo daleč od Slovenije. Marsikaj je čas izbrisal iz spomina: imena tovarišev, ki smo se z njimi borili, posamezne dogodke in podobno.

Za srečanja, kot so bile Dolenske Toplice, Okroglica in Ostrožno, sem organizatorjem in vsem, ki so jih omogočili, iz srca hvaležen. Toda za proslave manjšega obsega, kot so brigadne proslave, sem zmeraj zvedel nekaj mesecev prepozno. Kolikor sem se jih udeležil, so bila vsa srečanja prekratkotrajna, da bi lahko na njih dodobra oživel spomine. Naključilo pa se je tudi, da marsikdo na proslavo ni mogel priti, bodisi da je bil na tesnem s časom ali z denarjem. To omenjam zato, ker menim, da bi občasna srečanja borcev lahko pripravili sami, ne da bi nam kdorkoli občutnejše pomagal. Organizirala naj bi jih Zveza borcev.

Srečanje borcev neke enote bi bilo treba objaviti vsaj eno

leto prej in bi potekalo v obliki počitniškega taborjenja v enem izmed najbolj prikladnih in priljubljenih nekdanjih taborišč te enote, n. pr. Šercerjeve brigade na Mokrcu, trajalo pa naj bi vsaj 5 do 7 dni. Tako bi si lahko vsi pravočasno izgovorili dopuste in preskrbeli potreben denar. Vsi bi se lahko tudi do časa pripravili organizatorju. Takšno taborjenje bi lahko tudi zaružili s kratkimi, nenapornimi premiki ter pohodi po nekdanjih poteh, ki bi se jih pa po želji udeležili tudi svojci. Kolikor bi nam Zveza borcev oskrbela šotore, bi bilo takšno taborjenje še cenejše, kar bi omogočilo številno udeležbo. En teden, kolikor bi takšno taborjenje trajalo, bi vsekakor zadostoval, da bi se lahko dodobra pogovorili o nekdanjih dneh in rešili pred pozabo, kar gre čedalje hitreje iz spomina. Obenem pa bi bilo takšno taborjenje nadvse prijeten odih.

Franc Dobovšek, podpolkovnik, Skopje.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Lahko rečem, da sem zadovoljen

V občini Ljubljana-Siška je 23.260 prebivalcev; od teh je (po leto in pol starih podatkih) 2622 članov in članic Zveze borcev. Po teh podatkih je 23 % članov ZB tudi članov ZK, toda všteti niso člani, povezani v osnovnih organizacijah v proizvodnji. Otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja je v občini 84, od tega števila 5 brez obeh staršev. Osem otrok prejema mesečno iz zveznega proračuna 37.900 dinarjev. Občinski odbor ZB je bil ustanovljen kmalu po ustanovitvi občine. Prej so bili trije terenski odbori vezani naravnost na mestni odbor ZB. Po ustanovitvi občinskega odbora pa so se nekateri tereni razdelili, tako da jih je sedaj v občini pet. Njihove meje sovpadajo z mejami terenov SZDL razen na terenu »Milan Majcen«, ki zajema področje treh terenov SZDL. Poleg tega je vključen v teren ZB »Milan Majcen« tudi klub ZB »Klemenc-Kosmač«, ki združuje preživele člane iz nekdanjega »Učiteljskega doma« v Zibertovi ulici. Za »Dan borca« 1956. leta je Centralni odbor ZB pohvalil terensko organizacijo ZB »Milan Majcen«.

»Najbolj nas tare delo zgodovinske sekcije. Za vse drugo se ljudje ponujajo, le za to jih ne moremo dobiti. Šele sedaj smo našli nekoga, ki bo iz zbranega gradiva poskusil napisati občinsko kroniko. Vprašanje je spet, če se mu bo to tudi posrečilo. Zgodovina ni samo seznam datumov in akcij. Treba bi bilo opisati tipične značilnosti v tedanjih casih...«

Približno tako sva se začela pogovarjati s predsednikom občinskega odbora Zveze borcev Ljubljana-Siška, tovarišem Frencetom Puterlom-Curet. Res je! Delo zgodovinske sekcije se po terenih vleče že sedem ali osem let, pa še vedno ni vse zbrano in urejeno vse gradivo. Ni človeka, ki bi gradivo obdelal in spravil v primerno obliko. Podatki za drugo polovico leta 1944 in leto 1945 so zelo pičli. Večina aktivnih borcev je bila tedaj ali v internaciji ali v NOV, zato reje ne morejo pisati, kaj se je takrat zgodilo v Šiški.

Zanimalo me je, kako sodelujejo bivši borci v političnem in družbenem življenju v občini. »Najmanj 50 % jih je članov ZK. Skratka, borci so povsod. Tako v vodstvih vseh organizacij, v svetih in v ljudskem odboru. Na konferencah in sestankih vidiš iste, znane obraze. To mi ni preveč všeč. K delu je treba pritegniti tudi mladino. Naši ljudje trpijo pod bremenom funkcij. Ljudje, ki delajo brez oddiha po petnajst, šestnajst let... Vsi odbori SZDL, večina vodstev osnov-

nih organizacij ZK ter celoten komite — vsi so sami bivši borci. Torej se ni bati, da bi se delo razvijalo 'dvotirno'. Tudi prepiri med bivšimi borci, ki so na deželi ponekod rakrana naših organizacij, pri nas ne pridejo do izraza. Tukaj je mesto in ljudje se izgubijo v množici. Sploh se pri nas delo v ZB razvija bolj na znotraj,« je pripovedoval tovariš Pu-terle.

»Kako pa skrbite za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, za socialno šibke borce?«

»Občina nam vsestransko pomaga in denar za take namene ni vprašanje. Pred kratkim smo dobili 200.000 dinarjev samo za delo zgodovinske sekcije. Čudno bi bilo, če bi imela občina drugačen odnos, saj so

povsod sami bivši borci... Delimo tudi štipendije in dijaške podpore tistim dijakom-otrok padlih borcev ali žrtev fašističnega nasilja, ki so v šoli kdaj padli. Včasih se zgo-di kaj takega. Toda tak otrok zgubi pravico do otroških doklad. Leta 1956 smo samo za inštruktorje izdali 22.000 dinarjev. Slišal sem, da bodo odslej morale same občine skrbeti za socialno šibke borce. No, pri nas to že delamo skoraj dve leti brez vsakih navodil. Lahko rečem, da sem zadovoljen z delom občinskega ljudskega odbora. Včasih se na kakšnem sestanku srečam s predsedniki drugih občinskih odborov ZB. Poslušam, kakšne težave imajo pri delu in zadovoljen sem, da pri nas ni tako. Pač pa je težje s stanovanji. Menda je pri nas največje pomanjkanje stanovanj. Sicer se mnogo gradi, toda še vedno premalo. So primeri, ko borci nimajo stanovanj ali pa zelo slaba, občina pa nima sredstev, da bi jim pomagala. Posebno težavno je za tiste, ki niso zaposleni v podjetjih. Občina Ljubljana-Center ima največ prošenj za dodelitev stanovanj, ker je tam največ zaposlenih. V nekem zelo nujnem primeru je pri nas posredovalo tudi časopisje. Tudi posebnih problemov nimamo z

Tudi takole je bilo v koloniji otrok padlih borcev v Voloski!

bivšimi borci. Pred leti se je sicer nekdo zapil, družina pa je stradala. Kasneje se je zdravil, nato pa odselil. Medtem ko je bil na zdravljenju, oziroma ko ni skrbel za ženo in otroke, je družina na naše stroške v trgovini dobivala brezplačno vso hrano...»

»Kaj pa otroci?«

»V naši občini je nekaj internatov, v njih pa precej otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki pa so doma od drugod, tudi iz drugih republik. Za otroke, ki so doma pri nas, skrbimo tudi sami in so štipendije v primeri z drugimi dokaj velike. Zgodi se včasih, da pridejo otroci od drugod slabo oblečeni in obuti, celo bolni. Včasih več mesecev nihče zanje ne plača oskrbovalnine. Takrat priskočimo mi na pomoč... Če je otrok doma iz 'bogate' občine, jo kasneje

terjamo. Če pa je občina revna, smo tiho. Mar naj zahtevamo od Žužemberka 5000 dinarjev za čevlje? Med otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja ni posebnih vzgojnih ali moralnih problemov. Nekaj posameznikov seveda... Tako je šestnajstletni vajenec pobegnil od doma in se klatil s cirkusom. Komaj smo ga spravili nazaj v tovarno! Drugi je zašel med kriminalce, zanemaril šolo in tačas postal prestar za uk. Sedaj dela kot priučen delavec. Nekaj posameznikov je postalo plen verskih predsodkov. Zveza borcev se trudi z njimi, jim pomaga, le starši ali skrbniki so navadno gluhi za taka prizadevanja. 15 vdov in mater se je po vojni znova poročilo. Reči moram, da večina očimov skrbi za pastorko. Nekaj primerov je tudi, da vdove žive

že dalj časa v divjem zakonu, poročiti pa se ne marajo, da ne bi izgubile pokojnino. V nekem podjetju je postalo očitno, da vodstvo nima do bivših borcev pravičnih odnosov. To se je pokazalo predvsem pri izpiti za pridobivanje strokovnih kvalifikacij. Tako so postavili nekemu delavcu — bivšemu borcu vprašanje o strukturi železa, kar je tudi za inženirja problem. Seveda je delavec pri izpitu padel... Sklicali smo konferenco bivših borcev, povabili nanjo zastopnike uprave podjetja, občine, sindikatov in komiteja ter se pogovorili. Sestanek je lepo uspel in mene osebno je prijetno presenetila revolucionarnost bivših borcev-delavcev, ki so odkrito govorili o vseh napakah vodstva podjetja. Od takrat dalje je v podjetju vse drugače...«

Mile Pavlin

»V 12. številki ste objavili sliko, za katero ne veste točno, od kje izvira. Slika je značilna in po mojem ena izmed redkih, v resnici reporterskih slik iz partizanskih časov. Zgodovina te slike je precej zanimiva. Prizor na sliki je posnet med februarjem in marcem leta 1943 v 2. četi I. bataljona severno-primorskega odreda (kasneje I. bataljona VI. SNOUB Ivana Gradnika). Vsak dan pri zajtrku je bilo razdeljevanje hrane za borce v četi. Intendant si je velike hlebe kmečkega črnega kruha razrezal na enake dele in to v prisotnosti namestnika komandirja čete ali pa komisarja. To lepo navado je na film posnel partizan Dore, ki je bil po poklicu fotograf. On je posnel več prizorov iz življenja te partizanske čete. Kasneje, aprila 1943, je bil ranjen v roko in je zaradi zastrupitve umrl. Njegov aparat in negativne so ljudje skrili oziroma zazidali v zid hiše na Rogevčah pri Mostu na Soči. Po vojni so iz zidu izkopal aparat in negativne, katere je kasneje razvil fotograf Vidmar iz Tolmina. Le-ta pa ima tudi razne druge posnetke. — Na sliki so partizani iz te čete. Poznam komisarja čete Slovenka (drugi z leve), ki je mesec dni kasneje padel v borbi, ki jo je imela četa z Italijani na Baški planoti. Zadnji z leve strani je namestnik ko-

mandirja čete Sočan, ki je padel leto dni kasneje v Pivki kot komandant »pokretnega« bataljona II. brigade. Na sliki je še intendant čete in njegov pomočnik ter dva borca. Terencev ni, pač pa so bili nekateri partizani v civilni obleki.«

Radko Kovačič,
Beograd

»V 12. številki ste na strani 506 objavili fotografijo, ki še ni dokumentirana. Dve fotografiji, ki sta bili istočasno posneti, ste že objavili v reviji leta 1954 na strani 85. Dokumentacijo k njima sem poslal leta 1954 in ste jo objavili na strani 216. — Ker sem bil v tej četi, dobro poznam vse borce na fotografiji, objavljeni v 12. številki. To je bila IV. četa SPO (severno-primorski odred). Fotografija je bila posneta na Pečinah nekako proti koncu meseca marca 1943. Točnega datuma se ne spominjam. Borce na fotografiji poznam le po ilegalnih imenih, a tudi ne vseh. Prvi od leve je bil intendant Ciril, doma bajž iz Ponikve. Drugi od leve komandir čete Tolminc iz Prapretna pri

Tolminu in je padel čez 14 dni na Sentviški planoti. Tovariša s kučmama na glavah sta bila nekje iz Stražišča pod Črno prstjo. Tovariš v ozadju, pokrit s klobukom, je bil bajž Miha, doma iz Logaršič ali iz Ponikve. V četi je bil orožar in minerec. Čez 14 dni je bil v borbi na Sentviški planoti ranjen v glavo in je umrl čez mesec dni. Zadnji na desni, s triglavko, je Sočan, doma iz Prapretnega pri Tolminu. Kot sem kasneje izvedel, je po kapitulaciji Italije padel nekje v Benečiji kot komandant bataljona neke brigade. Fotografija prikazuje razdeljevanje suhe hrane in kot se spominjam, smo bili kompromitirani. Bali smo se izdajstva, italijanska posadka pa ni bila daleč. Zato smo se naslednjega dne premaknili na Sentviško planoto in pripravili načrt za napad na italijansko patrovlko, ki je šla enkrat do dvakrat na teden iz Ponikve v dolino. Četa je bila tedaj slabo oborožena in ker so prihajali iz dneva v dan novi borci, jih je bilo treba oborožiti.«

Izidor Stres,
Boh. Bistrica

»Polno uspehov želim uredništvu revije Borec, z željo, da bi nas obiskovala in radostila še naprej s svojo prijetno vsebino ter nas in vse ostale spominjala na čase velike borbe. Obenem prenašam tudi željo mnogih, da ti revija v letu 1958 izhajala čim manjkraj, najraje pa nobenkrat kot dvojna številka, ampak mesečno in da bi imela čim večji obseg. Ne samo jaz, temveč tudi drugi naročniki so pripravljani plačevati višjo naročnino, če bi Borec povečal obseg.«

Jože Lužar,
Bitolj

»V Borcu številka 5-6, letnik VIII, 1956, je prispevek Borba pri Blatnem klancu, na strani 237. Jaz sem mati enega tamkaj padlih borcev — Staneta Zajca iz Moravč. Koliko je Stane delal, preden je odšel k partizanom, koliko je že 1941. leta prestal! Marsikdo bi se ga moral dandanes spomniti, saj je med drugim spremljal tezanje organizatorje partizanske borbe čez Savo in hodil z njimi. In to že 1941. leta!... Ko pa obiščem grob svojega sina v Trebnjem — pa ni niti njegovega imena na spomeniku, čeprav sem že naprosila Zvezo borcev v Trebnjem, naj dajo njegovo ime vklesati v spomenik na moje stroške...«

Pavla Zajc,
Trate 36

"Po stezah partizanske Jelovice"

ČEPRAV borba v Dražgošah od 9. do 11. januarja 1942 ni imela na splošen potek II. svetovne vojne odločujočega pomena, je vendar grmenje topov z obronkov Jelovice odjeknilo po vsem svetu. Zakaj? Povprečnemu zemljanu nekje na Zahodu je bilo še kar razumljivo, da so se Nemcem uprli sredi »večno nemirnega« in »divjega Balkana«. Toda da bi se uprli do tedaj pohlevni Slovenci, komaj nekaj kilometrov od meje »starega Rajha«? Pa je le bilo res! Partizanski Cankarjev bataljon se je tri dni držal v visokem snegu in hudem mrazu, čeprav ga je napadalo več tisoč Nemcev. Odgojena je bila za leto dni priključitev Gorenjske k Nemčiji, preseljevanje prebivalcev ustavljeno »do nadaljnjega«. Tako je borba v Dražgošah prerasla lokalni okvir in po-

stala pomembna za vso Jugoslavijo, še posebej pa za Slovenijo in Gorenjsko. Zato je postala legendarna še med vojno...

Prav je, da postavljamo spomenike NOB, odkrivamo plošče, pišemo spomine, prirejamo srečanja med bivšimi borci, proslave... Toda vse to je navezano samo na preteklost. Pozitivne pridobitve našega boja je treba na primeren način posredovati tudi mlajšim, ki se veličastnega boja za svobodo niso imeli prilike udeležiti.

Okrajni odbor Zveze borcev v Kranju je za dosego tega cilja ubral svojevrstno pot. Zavedajoč se zimsko-športnih in planinskih tradicij na Gorenjskem, potreb po primernih oblikah izvenarmadne vzgoje in propagande za razvoj turizma, je postal pobudnik smu-

čarskega pohoda »Po stezah partizanske Jelovice«. Odslej se bodo vsako leto zbrali tekmovalci s smučmi ter poskusili svoje moči in spretnost. Če ne bo snega, bodo tekmovali brez smučí...

Tekmovanje »Po stezah partizanske Jelovice« poteka po krajih, znanih iz NOB. To je razumljivo, saj je bila vsa Jelovica partizansko področje v prvih letih vojne. Smučarjitekmovalci se bodo zapodili skozi zasnežene jelove in smrekove gozdove, v nadmorski višini nad 1000 metrov, po lepi novi cesti, mimo spomenikov na Mošenjski in Lipniški planini, na Martinčku, na Sevški planini. Na Rovtarici se bodo pomerili v streljanju, potem bodo nadaljevali pot proti Dražgošam. Včasih so tam partizani gazili sneg do pasu, lačni in slabo oblečeni...

Tekmovalci bodo razdeljeni v patrolje, v vsaki po trije. Patrolje bodo razdeljene po starosti v tri skupine: letniki 1938—1922, letniki, starejši od 1921 ter mladinci letnikov 1940—1937. Kombinacije med starostnimi skupinami niso dovoljene, v prvi skupini pa je lahko eden izmed članov mlajši od 21 ali starejši od 36 let. Zadetki pri streljanju vplivajo na rezultate tekmovanja tako, da se za vsak strel, ki je zgrešil, k tekmovalnemu času prišteje 1, oziroma 2 minuti. Pravico do udeležbe na tem tekmovanju imajo pripadniki vseh športnih in družbenih organizacij, LM in JLA. Najboljše patrolje bodo dobile spominske in praktične nagrade.

Smučarski patroljni tek »Po stezah partizanske Jelovice« bo nedvomno postal pomembna vsakoletna zimsko-športna prireditve, podobno kot je pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« lahkoatletska.

*

Ponoči med 11. in 12. januarjem je zapadel moker in težak sneg. Smučarji so že obupavali. Od vsepovsod so prihajale v partizanske Dražgoše gruče ljudi, kolone JLA in obveznikov predvojaške vzgoje. Po žalni svečanosti na pokopališču, kjer so pokopani padli partizani in od Nemcev pobiti vaščani, so enote JLA izvedle »napad« na Dražgoše. Kot »partizani« so se branili obvezniki predvojaške vzgoje.

Pokalo je vse dopoldne. Med zamolkle poke manevrske municije se je sem in tja pomešal tudi kak oster strel... Nekateri nedisciplinirani mladinci so prinesli s seboj kdo ve kako pridobljene naboje. K sreči ni bilo žrtev, čeprav je nekomu zažvižgalo tik mimo ušes.

Na nekem kozolcu je visel velik rdeč lepak s kljukastim križem. Nemško oznanilo o uničenju Dražgoš pred šestnajstimi leti...

Potem so začele prihajati na cilj izmučene in prepotene smučarske patrolje. Zmagala je ekipa ZB kranjskega okraja z Matevžem Kordežem, Vladom Kersnikom in Jožetom Knificem. Odprli so tudi novo šolo, ki nosi ime Staneta Žagarja.

Ne vse naenkrat!

Že pred leti je krajevni odbor ZB Kneža-Podmelec izbral prostor za pokopališče padlih borcev in talcev. Decembra 1957 je ZB občine Tolmin uresničila to zamisel in izvršila prekop posmrtnih ostankov v posebno grobnico. Spomenik bodo postavili kasneje, ko bodo imeli dovolj sredstev.

Grobnica je na lepem prostoru, na gričku nad vasjo Kneža, blizu železnice, ki teče po Baški grapi. Poleg tega je kraj tudi zgodovinsko znamenit. Prav pod gričkom sta padla 25. avgusta 1944 nemški komandant vseh posadk od Kanala do Podbrda ter njegov pomočnik, ki sta se pripeljala z motornim kolesom. Čez nekaj dni so Nemci pripeljali sedem borcev, ujetih pod Krnom. Morali so obešati drug drugega. Nato so požgali še hišo, ki je stala v bližini. Okrog železnice so bili sploh stalno spopadi, tod so vodile kurirske steze in minerji so čestokrat razstrelili progo.

Sedaj je pokopanih v grobnici 17 borcev in talcev. Med njimi so štirje Italijani, borci brigade »Garibaldi«, trije borci Prešernove in trije Gregorčičeve brigade, dva pripadnika azijskih narodnosti Sovjetske zveze, ki sta padla kot borca XXXI. divizije, dva neznana ter trije borci Komande mesta Tolmin. Od vseh je znano le ime Avgusta Vogriča iz Banjščice.

Steze so se zarastle

Lani so se v Tolminu zbrali preživeli kurirji relejnih postaj iz Goriške. Podrobno so se domenili o načinu zbiranja zgodovinskega gradiva ter o dosedanjem delu na tem področju. France Skok, predsednik pripravljalnega odbora za izdajo Kurirskega zbornika na Goriškem, je doslej sam zbral že nad 100 strani gradiva in 20 fotografij, tovariš Brešan pa je ugotovil nekaj važnih datumov, kdaj je bila posamezna relejna postaja ustanovljena. Ugotovljeno je tudi, da so bile doslej pri delu razne pomanjkljivosti, kot praznine v časovnih obdobjih in pozabljeni kraji ter postaje. V bodoče bo treba bolj paziti na take reči. Zato so se na sestanku dogovorili, kdo bo obdelal nekatere manjkajoče postaje in za katero dobo. Tako je bilo zelo malo napisanega o tem, kdaj in kje so bile ustanovljene prve relejne postaje na Goriškem in kdo jih je ustanovil, torej čas pred kapitulacijo Italije, ko vstaja še ni bila tako množična. Nadalje bo treba bolj opisati načine gibanja kurirjev, posebno na nevarnejših prehodih čez Sočo, železnico, ceste ter mimo močnejših sovražnih postojank. Kurirji predlagajo, naj bi se na takih mestih postavili spominski kamni. Prav tako naj bi tam, kjer so njihovi tovariši padli, vzdali več spominskih plošč.

Trije odgovori ...

Goriški okraj ima po podatkih iz lanskega novembra 112.760 prebivalcev. Članov Zveze borcev je nekaj manj kot 15.000. V okraju je 12 občinskih in 164 krajevnih organizacij.

Vse področje sedanjega okraja je bilo do leta 1943 pod italijansko okupacijo. Zaradi hudega nasilja je precej prebivalcev emigriralo, predvsem v Jugoslavijo in Ameriko. Okupatorske oblasti so načrtno zatirale vse, kar je bilo slovensko, najprej pa seveda šolstvo in kulturne ustanove. Dvajsetletna okupacija je tudi gospodarstvo močno prizadela. Begunci z Goriške so bili povsod po svetu v vrstah borcev proti fašizmu. Precej se jih je borilo tudi v Španiji, pa tudi med prvimi partizani na Dolenjskem in Gorenjskem zasledimo dosti goriških emigrantov. Po kapitulaciji Italije je izbruhnila množična vstaja. Ljudstvo je pometlo z osovraženimi fašističnimi oblastniki. V sami Gorici so se nekaj dni borili partizani z izbranimi nemškimi četami. Od oktobrske nemške ofenzive leta 1943 pa vse do zadnje, aprilske ofenzive 1945, so bili obsežni predeli Goriške osvobojeni. Leta 1945 so enote IV. armade

prodrle od Trsta do Gorice in dalje proti Bovcu in Kobaridu. IX. korpus pa je udaril bežnim Nemcem v hrbet. Vsa Goriška je bila osvobojena. Toda ... Še dve leti je trajala okupacija polovice okraja, topot zavezniška. Šele leta 1947 so se vrnile čete JLA in z njimi ljudska oblast. Umetna meja pa je odtrgala mesta od naravnega zaledja, hribe od ravnine, revne in pasivne predele od industrije ...

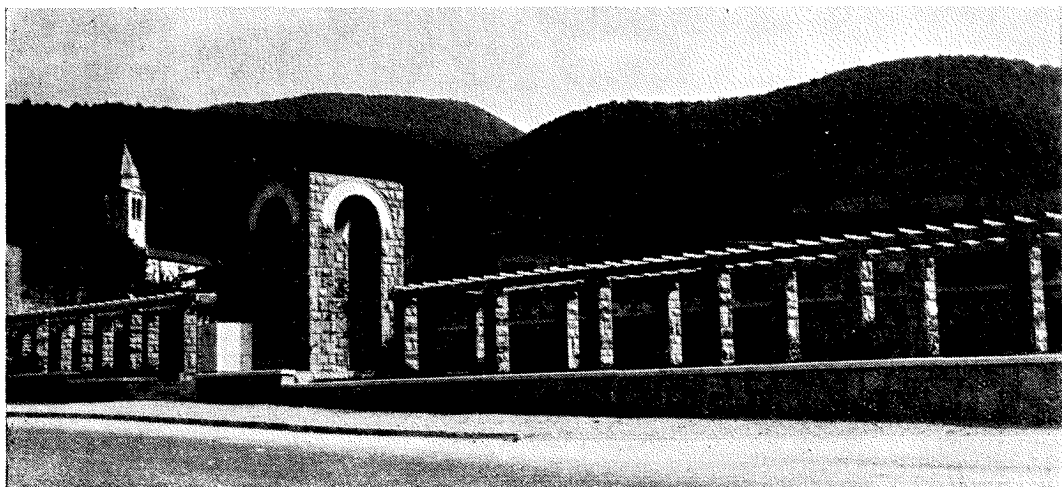
Samo 13 % vsega prebivalstva je včlanjeno v Zvezi borcev! Tam, kjer je med vojno vse ljudstvo, razen redkih izjem, sodelovalo s partizani in OF! Menda take množičnosti ne pomni nobeno gibanje med II. svetovno vojno! Tam, kjer je ljudstvo po vojni tako množično in tako odločno zahtevalo priključitev k Jugoslaviji. Od članov ZB jih je samo 19 % tudi članov ZK!

*

Predvsem so me zanimali vzroki, zakaj je ZB v goriškem okraju tako maloštevilna, kako so se borci vključili v povojno politično življenje in kako skupnost skrbi za socialno šibke bivše borce. Obrnil sem se na tri predstavnike tamkajšnjega političnega in družbenega življenja.

ANGEL KOSOVEL-PETER,
tehnični sekretar okrajnega odbora ZB:

»Precej članov ZK, bivših borcev, je bilo po vojni zaradi raznih napak, izključenih, največ zaradi pasivnosti. Sedaj delajo komiteji na tem, da bi nekatere, ki se jim je zgodila krivica, pa so ostali zvesti, ponovno sprejeli. Število članov ZB v našem okraju, kjer se je NOB udeležilo najmanj 99 % vseh ljudi, je vesekakor prenizko. Vzroko zato je več. Morda je eden izmed poglavitnih v nerazumevanju kriterijev za sprejem v ZB. Nekateri tovariši namreč smatrajo, da so lahko člani ZB samo tisti, ki so se borili z orožjem v rokah. Tudi zastoj v obnovi porušenih in požganih poslopij dela ponekod hudo kri. Tako je v našem okraju še vedno le delno obnovljenih 417 stanovanjskih poslopij, 332 pa sploh ne. Gospodarskih poslopij je delno obnovljenih 432, 784 pa je še vedno podrtih, oziroma požganih. So pa tudi organizacijske slabosti. Menim, da bi morali v okraju povečati številčno stanje ZB najmanj še za 10.000 članov. V okraju je 1565 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, od tega 92 brez obeh staršev. Samo 17 jih študira na univerzi, 120 je vajencev, 204 jih hodi v gimnazijo, 26 na učiteljske, 76 na Tehnično srednjo šolo ...«

Nova Gorica: spomenik NOB

TINE REMŠKAR, sekretar okrajnega komiteja ZKS:

»70 % članov ZK je tudi članov ZB. Torej so naši člani prekaljeni v vojni. Res je, da je ZB premalo množična, vsaj pri nas. Mislim, da je temu kriva predvsem organizacijska šibkost. Mnogi ljudje imajo vse pogoje za članstvo, pa jih nihče ne organizira! Ne stri-njam se s tovarišem Kosovlom, da je eden izmed vzrokov za nizko število članov ZB problem obnove. Številke, ki jih je navedel glede delno obnovljenih in sploh neobnovljenih poslopij, držijo le delno. Mnogo ljudi se je izselilo, nekaj starejših je pomrlo, veliko poslopij je bilo tako slabih, da so se že prej sama od sebe podirala, sedaj pa hočejo posamezniki, naj jim zgradimo nova! Leta 1957 je ostalo 8 milijonov dinarjev neizkoriščenega kredita iz fonda za obnovo. Interesenti trdijo, da nimajo dovolj denarja in da čakajo, kdaj bo v tem pogledu kaj bolje. S tem bomo morali nekaj napraviti. Ne more tam denar ležati brez koristi, ko ga povsod drugje tako nujno potrebujemo. Je pa res sem in tja kak nujen primer in zgo-dile so se tudi krivice. Tako je nekdo na račun obnove sezidal novo hišo, drugi pa je niti za silo popraviti ni mogel. Materiala in denarja pa je takrat zelo primanjkovalo. Da trditev tovariša Kosovela ne drži, je dokaz tudi dejstvo, da so pri volitvah v občinske ljudske odbore oktobra 1957 najbolj volile ravno tiste vasi, ki so bile požgane. Partizanske vasi v hribih! Da bi rešili zares nujne primere, bomo ustanovili v okrajnem merilu posebno komisijo. V jugoslovanskem merilu je vprašanje obnove že rešeno. Ponek-ke, največkrat v odročnih in zaostalih predelih okraja, obstajajo med borci razna trenja, večinoma osebna. Take organizacije so vedno nedelavne. Prav tako med bivšimi borci ni dovolj zanimanja za izpopolnjevanje in učenje. Pred kratkim je cementarna v An-hovem priredila kratek tečaj za strokovno izobraževanje. Bivši borci niso pokazali do-volj volje... Zadnje leto smo

se politično za silo konsolidi-rali ter razbili ozkost in težnjo po uravnolovki.«

ALBERT RAJER-BORUT, predsednik okrajnega odbora Zveze borcev:

»V okraju je okrog 30 res nujnih primerov bivših borcev ali članov njihovih družin, ki so socialno ogroženi. Vsi so za-služni za našo svobodo. Doslej je take probleme reševal GO ZB, sedaj pa jih bomo mi iz okrajnih sredstev. Včasih so zakoni kruti in tedaj moramo priskočiti na pomoč mi. Včasih si tudi ljudje ne znajo poma-gati. Imajo pravico na neke ugodnosti, pa ne znajo napi-sati prošnje, ali pa sploh za svoje pravice ne vedo. Še ved-no se poznajo posledice tuje okupacije, ki so se naši ljudje morali trdo boriti za najosnov-nejše človeške pravice — za pravico do izobrazbe in do ma-terinskega jezika. Najteže je za male kmete, ki životarijo na skopi zemlji. Niso socialno za-varovani, zemljo imajo, pa je včasih ne morejo obdelovati, ker so bolehní. Imamo na pri-mer mater štirih padlih parti-zanov, ki ji bomo morali po-magati, ker ni sposobna za de-lo, dodatka pa ne prejema, ker ima zemljo.

Nekaj primerov je res kri-čečih. V Čezsoči 137 živi 50% vojaški vojni invalid Leopold Čopi, član organizacije TIGR od leta 1930. Leta 1940 ga je italijansko vojaško sodišče ob-sodilo na 30 let zopora. Tam si je nakopal TBC. Leta 1944 se je vrnil iz zaporov, ker so fašisti mislili, da bo umrl. Ta-koj se je prijavil v NOV, pa so ga zavrnilí zaradi bolezni. Junija 1957 so mu bili inva-lidski prejemki ustavljeni, ker se ni zglašil na ponovnem zdravniškem pregledu. Zglašil se ni, ker ga bajè niso pokli-cali. Čez dva meseca se je sam pobrigal za svoje pravice. Šele decembra so ga klicali ponov-no na pregled. Ves ta čas ni prejemal ničesar, čeprav vzdr-žuje ženo in dvoje nepreskrb-ljenih otrok. Kako je sploh živel? Vse to piše v poročilu občine Bovec, ki ga ima naš okrajni referat za invalidsko skrbstvo. Ali drug primer: Stara ženska dobi 14 dni pred smrtjo nalog, naj vrne 42.000 dinarjev, ki jih je zaradi spre-membe davčnega cenzena ne-upravičeno prejemale! Ali pa Ivan Felc iz Vojskega 1, špan-ski borec in borec NOV, ki do-biva samo 1050 dinarjev na mesec?«

P.

ZAHVALA

Potem ko sta se vrnila njena otroka, okrepljena in sveža, iz kolonije Zveze borcev okraja Ljubljana, ki je bila lani v Vo-loški pri Opatiji, je Ida Trobec, vdova po padlem borcu, poslala Okrajnemu odboru naslednjo zahvalo, ki jo naša revija do-besedno povzema:

»Moja sinova Marijan in Mi-klavž sta se prve dni septembra vrnila zdrava in zadovoljna iz počitniške kolonije v Voloski. Dolžnost mi je, da se Vam naj-prisrčneje zahvalim za vso Vašo požrtvovalnost in naklonjenost, ki ste jo izkazali mojima sino-voma, kakor tudi ostalim otro-kom. Ko sta se vrnila, je zdrav-je kar kipelo iz njiju. Posebno mlajši, Miklavž, se je imenitno okrepil, ker ga je v preteklem

šolskem letu dva meseca mu-čil sklepni revmatizem. Zlasti nista mogla prehvaliti dobre hrane, tovarišice upravnice, vzgojitelja in ekonoma. Mnogo so zalegle njihove besede o le-pem vedenju, posebno pa nji-hovi zgledi. Ne morete si mi-sliti, kako vse to dobro de ma-terinemu srcu, še zlasti, ker sta moja fanta otroka padlega bor-ca, ki sta v svoji najnežnejši dobi izgubila očka in tako niti ne vesta, kaj pomeni njegova ljubezen, ki bi jo prav v teh letih najbolj potrebovala. V ko-loniji sta se srečno počutila. Tisočera Vam hvala še enkrat za vse!

Lepo Vas pozdravlja hva-ležna

Ida Trobec, učiteljica,
Mengeš

● **NOVA GORICA** - V okviru proslav Dneva republike so v Rutu pri Grahovem odkrili spomenik 17 domačinom, ki so padli kot partizani ali pomrli v koncentracijskih taboriščih. Vas Rut je bila močna postojanka slovenske zavesti. Že pred vojno je tam delovala organizacija TIGR in njen aktiven član Simon Kos je bil leta 1941 ustrelen v Bazovici. Leta 1943 so partizani napadli fašiste, ki so vodili aretirane vaščane v dolino ter osvobodili ujetnike. Po kapitulaciji Italije je bil v Rutu ustanovljen iz prostovoljcev bataljon »Simon Kos«. Prebivalstvo je vse do osvoboditve aktivno sodelovalo z osvobodilnim gibanjem.

● **MARIBOR** - Lani je partizanski zdravnik dr. Zmago Slokan o svojih doživetjih in izkušnjah iz časa NOB. Predavanje je organizirala Ljudska univerza, poslušalo ga je pa okoli 200 mladih poslušalcev. Predavatelj je pripovedoval o začetku partizanske sanitete, o prvih podzemskih bunkerjih za ranjence in kasnejših zakopiranih bolnišnicah. Zanimivo predavanje je dopolnil dokumentarni film o partizanskih bolnišnicah in zdravstveni službi med NOV.

● **DOBRAVLJE** - Krajevna organizacija Zveze borcev je s prostovoljnim delom postavila padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja spomenik iz klezanega kamna, ki ima vzdano ploščo z imeni padlih. Tudi finančna sredstva so zbrali vaščani sami, posebno pa se je potrudila organizacija ZB. Samo nekaj tisočakov je primaknil Okrajni odbor ZB Nova Gorica.

● **BEOGRAD** - 21. decembra 1957 so se sestali preživeli borci I. proletarske brigade. Sestanek je potekel v pristnem partizanskem tovarištvu. Bivši borci te naše prve redne enote so se sestali v takšnem številu prvič po vojni.

● **KUMANOVO** - Ob petnajsti obletnici pionirske organizacije so učenci osemletke »Krstje Misirkov« obiskali postajo Ristovac. Tu so partizani 3. kumanovske udarne brigade marca 1944 izvršili uspešno akcijo na bolgarske okupacijske čete. Pred več kot tisoč učenci je govoril nekdanji komandir čete v tej brigadi - danes podpolkovnik Done Cekov.

● **TRBOVLJE** - Zveza borcev iz Mlinšč je odkrila v vasi Javorščici lani decembra spomenik padlemu borcu Cehu. Njegov grob

KRATKE NOVICE

so vaščani ves čas lepo oskrbovali. Odkritja so se udeležili pionirji iz Mlinšč, gasilci iz Kolovrata in pevci iz Lok pri Zagorju.

● **OGULIN** - Odbor ZB, ZVVI in okrajni ljudski odbor so prispevali nekaj nad milijon dinarjev za ureditev počitniškega doma za otroke padlih borcev. V ta namen so vzeli v najem zgradbo gasilskega doma v Novem Vinodolu, ki leži sredi smrekovih gozdov ob jezeru nove hidrocentrale. Letos bodo tukaj letovali vsi otroci-učenci dopolnilne šole iz Ogulina ter otroci vojaških vojnih invalidov.

● **BEČEJ** - Občinski odbor Zveze borcev bo postavil spomenik narodnemu heroju Todoru Dukinu. Kiparska dela bo izvršil kipar Radivoje Subotički.

● **SISAK** - Za Dan republike 1957 so v Sisku svečano odkrili grobnico padlih borcev Karlovške in Zumberške brigade. Vanjo so penesli posmrtno ostanke dvajsetih padlih borcev zbehrid brigad. Grobnico so zgradili s sredstvi, ki jih je zbral občinski odbor ZB NOV Sisak.

● **NOVA GRADIŠKA** - Slavonska mladina bo na zemljišču, kjer je med vojno stalo zloglasno ustaško koncentracijsko taborišče Jasenovac, letos zgradila

velik park. V njem bodo postavili tudi spomenik pobitim in umrlim jetnikom, ki jih je bilo več sto tisoč.

● **RIM** - Nedavno je umrl Arnoldo Azzi, častni predsednik organizacije bivših italijanskih partizanov (ANPI). Stari general je bil znan po svojih bojih proti Nemcem v Albaniji med II. svetovno vojno. Tam je dobil tudi generalski čin. Po vojni je bil zaradi svojih protimonarhističnih tendenc upokojen. Šele po proglasitvi republike so mu vrnili čin.

● **NOVO MESTO** - Nagradnega natečaja za slikanico iz partizanskega življenja, ki sta ga v počastitev Dneva JLA razpisala lani Okrajni odbor ZB Novo mesto in uredništvo »Dolenjskega lista«, se je udeležilo 11 avtorjev. Komisija je izbrala tri najboljše slikanice, in sicer: »Nepokorjeni bregovi« (avtor Milan Bašković, Celje, 50.000 din nagrade), »S stisnjeno pestjo« (avtor Jože Zamljen, Novo mesto, 40.000 din nagrade) in »Ciril iz Jurišnega bataljona (avtor Mile Pavlin, Ljubljana, 30.000 din nagrade).

● **HOTAVLJE** - Na križišču glavnih cest v Hotavljah so odkrili spomenik padlim borcem, talcem in žrtvam fašističnega nasi-

lja. Na spomeniku so vklesana imena petih talcev in 17 žrtev fašističnega nasilja. Spomenik pa je posvečen tudi 15 neznanim borcem Prešernove, Gradničkove, Vojkove in Kosovelove brigade, ki so padli v Poljanski dolini.

● **VARŠAVA** - Doktor Jan Sen, član Centralne komisije za ugotavljanje vojnih zločinov na Poljskem, je napisal knjigo o nacističnem koncentracijskem taborišču Oswiecim. Knjigo bodo natisnili v poljskem, angleškem, francoskem, ruskem, nemškem in češkem jeziku.

● **SARAJEVO** - Ekipa »Bosna-film« je končala s snemanjem dokumentarnega filma o zgodovini Drvarja. Že leta 1956 je posebna komisija začela zbirati fotografije in filme, predvsem nemške in zavezniške. Znani desant na Drvar 25. maja 1944 seveda predstavlja težišče filma. Film bo ozvočen z originalnimi zvoki. Režiral ga je Zika Ristić, scenarij pa sta napisala režiser in V. Perina.

● **HAMBURG** - Skupina mladincev in mladink iz Francije in Belgije je obiskala v Hamburgu grobove umorjenih in umrlih nemških antifašistov. Ob tej priliki so mladinci položili na grobove nekaj vencev.

● **BUCHENWALD** - Renato Bertolini, generalni tajnik Mednarodnega komiteja bivših zapornikov

V ljubljanskem Klubu poslancev je bila konec leta v okviru praznovanja Dneva armade skromna slovesnost, na kateri sta 102 rezervna oficirja prejela visoka odlikovanja za izredno prizadevanje na področju izvenarmadne vojaške vzgoje in za organizacijsko delavnost v Združenju rezervnih oficirjev. Odlikovancem sta govorila Viktor Avbelj, predsednik Izvršnega odbora ZROJ za Slovenijo in generalpodpolkovnik Djoko Jovanović, komandant ljubljanskega vojnega področja. - Na sliki: predsedniki okrajnih odborov ZROJ s Francijem Kolarjem, članom Centralnega odbora ZROJ, Viktorjem Avbljem, predsednikom IO ZROJ za Slovenijo in Albertom Jakopičem-Kajtimirom, članom Izvršnega odbora ZROJ za Slovenijo.

v taborišču Buchenwald, je nedavno izjavil, da Komite išče med nekdajšimi zaporniki priče zoper kriminalca Huberta Leklerja, enega vodilnih nacistov v taborišču. Ta je sedaj star 51 let, med vojno pa je bil vodja političnega oddelka v taborišču. Kot tak je zakrivil smrt večjega števila jetnikov. Proces bo verjetno v Düsseldorfu.

● **LONDON** — »Se ni čas za smrt!« se bo imenoval film, ki ga snemajo v Veliki Britaniji, v katerem bodo posneli zgodbo okrog padca Tobruka 1942. leta.

● **SARAJEVO** — Republiški odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Bosne in Hercegovine bo v teko-

čem šolskem letu izdal za štipendije otrokom umrlih vojnih invalidov in otrokom takih, ki imajo nizke dohodke, okoli 9 milijonov dinarjev. Skupno bo dobilo štipendijo okoli 300 otrok.

● **VOGRSKO** — Ze pred leti so razpravljali o postavitvi spomenika padlim borcem. Začeli so tudi nabiralno akcijo, toda ves nabrani denar so porabili za prekop padlih borcev in za vence. Sedaj so spet sklenili nadaljevati z začetim delom. V ta namen so izbrali več komisij, tako na primer komisijo za evidenco nad nabranimi sredstvi, komisijo za zbiranje podatkov itd. Predvidoma bodo spomenik

odkrili 11. septembra letos in ta dan proglasili tudi za krajevni praznik.

● **SEVNICA** — Letos za Dan borca bodo odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Visok bo nad 7 metrov, stal pa bo v parku pred železniško postajo. ZB NOV je že zbrala potrebna sredstva.

● **SPLIT** — V jugovzhodnem delu mesta ob obali gradijo veličasten spomenik v spomin na padle mornarje. Spomenik, ki bo visok 38 metrov — gradijo ga iz železobetona, da bo lahko kljuboval najhujšim burjam — bo hkrati tudi svetilnik. Kompozicijo spomenika pa sestavlja tudi kamniti blok,

skulptura s teraso in plato z grobnico neznanega mornarja. Poleg svetilnika bo spominski relief, ki ga izdeluje akademski kipar Andrija Krstulović. Ker gradnja spomenika dobro napreduje, računajo, da bodo spomenik odkrili za Dan jugoslovanske vojne mornarice 1958. leta.

● **SENTA** — V letošnjem letu bodo začeli graditi v Senti šolo kot spomin na padle borce. Pobudo za šolo-spomenik so dali člani organizacije Zveze borcev. Šola bo imela ime po narodnem heroju Vladi Tomanoviću, ki je bil pred vojno sodnik v tem mestu in je padel v borbi že v začetku oborožene vstaje 1941. leta.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*Postoj popotnik ob gomili
na tej domači zemlji.*

*Tu padli so junaki, kri
prelili za tvojo srečo
in svobodno domovino.*

(ILOVA GORA)

*Borci, talci, žrtve nasilja iz črnih dni!
Globlje kot v ta kamen so vaša imena vklesana
v naših srcih. Darovali ste najdražje,
kar ste imeli, svoja življenja, da v prostosti
živimo svetle dni. Hvaležni smo vam, sinovi
junaške Ljubljane, in težko nam je po vas.
Spomin na vas nikoli ne bo umrl, živel bo
iz roda v rod, naša misel vam bo pela za-
hvalo.*

(DRAVLJE)

*Kar gre skozi ogenj in kri,
je trdno, smrti kljubuje.
Mi za življenje smo šli
skozi plamen in smrt.*

(KAMNIK — »TITAN«)

*Vse, kar po naši zemlji zdaj veselo
za srečo in prostost ljudi gori,
se je ob ognju vaših src razvnelo,
ki še iz groba dna vame plameni,
Ta ogenj bo ostal naš kažipot
in bo sijal za vsak bodoči rod.*

(ZGORNJI IG)

*Odšli ste v smrt, da mi živimo,
da nam svobodni dan gori;
na veke vaš spomin slavimo,
nesmrtnost vaša v njem živi.*

(ŠENTJUR PRI CELJU)

Spomenik v Dravljah pri Ljubljani

*Ta kamen nam govori: Zvest svoji zemlji,
jeziku in veri v pravico, je kraški človek
v trdih bojih s pohlepni tujci za svoj
obstanek dozorel za ljudsko vstajo in social-
no revolucijo. Prelil je svojo srčno kri, iz
katere mu je vzcvetela prostost. Izpolnjene
so stoletne sanje: skalnati Kras je priklju-
čen svobodni domovini. V naporih za boljše
življenje gre novim zarjam naproti.*

(SEŽANA)

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Petrova anestezija

Partizanskega zobozdravnika Petra, ki je bil doma z Moravskega, je poleti 1944 zanesla pot na osamljeno domačijo nad Ljubnim, kjer je bil tedaj srednjepartijski tečaj Obkoma za Stajersko. Tam je naletel na tečajnika Toneta, ki so ga hudo boleli zobje, pa je bil koj pripravljen, da mu jih izdere. V kmečki kuhinji je nato razstavil svoj instrumentarij, klešče, dleta in podobno. Te priprave pa so Toneta tako prestrašile, da je vprašal Petra: »Kaj mi boš dal: narkozo ali samo injekcijo?« Zobozdravnik to vprašanje ni iznenadilo, zato mu je brž odvrnil: »Ljubček dragi, narkoza je dandanes luksus, zato ti bom postregel le z injekcijo,« in je segel v torbico, izvlekel iz nje stekleničko in natočil Tonetu kozarček, rekoč: »Na, izpij! Če bolečine ne bodo popustile, pa si še nalij!«

Tone zvrne čašico žganja, nato še drugo in tretjo. Svojevrstna injekcija mu je bila všeč. Toda posledice so bile tu: Tone se je kmalu preselil v stanje zanosa in opoja, ki ga je Peter izkoristil tako, da ga je zgrabil za glavo in vprašal,

kateri zob ga boli. Tone, ne bodi len, mu je kazal zdaj enega, zdaj drugega, tako da Peter ni vedel, katerega naj mu izdere. Da pa ne bi šla injekcija v nič, mu je izdrl vse zobe, ki mu jih je Tone pokazal.

Ko se je bolnik zbudil iz omotice, je obžaloval, da je vzel preveliko dozo »mamila«. Na gornji desni strani sta mu namreč manjkala dva zoba, na isti strani spodaj pa prav toliko, čeprav sta ga bolela le dva. T. P.

Čudni mesarji

Bilo je po italijanski ofenzivi leta 1942. Bataljon »Brzega Toneta« se je vračal iz Suhe krajine. Pravzaprav so bili to le ostanki bataljona, saj je vsa skupina štela le 15 borcev. Utaborili so se pod Malim Krimom, lačni in utrujeni od dolge poti. Toda kje dobiti kaj za pod zob? Barje je daleč, Rakitna vsa bela. Borci so začeli iskati gobe in jih surove jesti, dva študenta sta kuhala polže v porcijah.

Ta dva študenta sta naslednjega dne odšla v patruljo proti rakičniškim senožetim. Čez nekaj ur sta se vrnila z

rejenim juncem, ki sta ga vzela pastirjem. Borci so se razveselili, toda v skupini ni bilo mesarja... Imeli so samo star bajonet.

»Zvežimo ga med štiri hoje v tejle dolini. Potem ga bomo s sosedne skale pobili s kamenjem,« je predlagal Brzi Tone. Tako se je tudi zgodilo. Junček je bil hitro zvezan, nanj je začelo deževati kamenje. V začetku je samo začudeno gledal, toda končno ga je napad stal življenje. Potem so ga z bajonetom prav po »mesarsko« razmrcvarili. Toda večerja je le bila in tudi naslednji dan niso bili lačni... T. P.

Kratka

Sovražnik je ponoči na položajih, ker ni mogel drugače priti partizanom do živega, le-te tudi nagovarjal. Nekoč je prišel s sovražnikovega položaja pijano zamolkel glas: »Ali hočeš škornje, ko si bos...?« Eden izmed borcev pa mu ni ostal dolžan: »Kakšno korist naj bi imel od njih, če so pa votli kakor tvoja glava,«

Na manevrih

So ljudje, ki kakor magnet privabljajo male živalce. Takšen magnet je bil komisar Savo v 3. četi I. bataljona Gubčeve brigade. Toda ta posebnost mu je šla strašno na živce in rad je obdolževal druge, da ga oskrbujejo z ušmi. Tako je nekoč obdolžil Cirila, da ima pravo pravcato farmo te nadležne divjadi. Toda Ciril ga je hitro zavrnil: »Čez disciplino moje tankovske armade pa nič ne udrihaj, komisar. Jo imam tako na špagi, da se brez moje komande niti premakne ne. Res pa je, da svoje tankovske enote pošiljam k tebi, toda le na manevre. Saj priznaš, da jih k pravemu strategu pošiljam: pri tebi se bodo naučile politike modernega vojskovanja.«

Komisar Savo je moral priznati, da ga je Ciril ugnal v kozji rog in ga posledje ni več obkladal z očitki.

»Jaka, nikar tako ne kašljaj, saj se boš še prehladil!«

Gubina Mikas
1958.

ŠT. 3

BOREC

1958

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

Pred volitvami v Zvezno in Republiško ljudsko skupščino (Janko Rudolf)	97
Preslava največje bitke pri nas	98
Kje in kako naj uveljavijo borci in njihove družine pravice po zakonu o pokojninskem zavarovanju (dr. Miha Butina)	100
Urad, ki bo odločal o upokojitvah	100
Mati in otrok velike družine	101
Kako sem dobil partizansko ime	102
Kdo ima prav (Franc Hvala-Peter)	104
Skica (Miha Klinar)	105
Prišče domače zemlje (Justi Kozinc)	105
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	106
Maginotova linija — atomska opazovalnica?	106
Cič Janko — znanec z Durmitorja (Ljubomir Matovič)	108
Arhitekt socialistične zakonodaje	109
Bil je dober tovariš (Nane Mlakar)	110
Invalidski pevski zbor — izviren izvajalec partizanskih pesmi	111
V neznano (Justi Kozinc)	113
Zgodovina jih ne bo pozabila (Vladislav Rozman)	114
Številna je njena družina (Milč Pavlin, Nande Žužek)	115
»Borčeva« pravna posvetovalnica	117
Otrok je premagal vojno (Mirko Murovec)	118
Obračun (Vinko Hafner)	120
Pohorska legenda (Djordje Radišić)	123
Nenavadne zgodbe	125
Se ne veste?	126
Pred štirinajstimi leti na Javorovici (Franc Butara)	127
V odejah na položaj (Andreana Družina-Olga)	129
Napad na vlak — mostove v zrak (Danilo Delkin)	132

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Poseben invalidski dodatek za otroke padlih borcev (I. J.)	133
Končno — zbornik fotografij iz NOB (M. L.)	134
27. aprila bo odkrit spomenik in Celju	134
Krepko bodo zavihali rokave (Martin Prešeren)	135
Ob žici okupirane Ljubljane (B. A.)	136
Pet odgovorov	138
Doslej Predmeja — v bodoče (B. A.)	139
Primerna spodbuda rodi uspeh (N. Z.)	140
Siroka in pomembna razprava (M. P.)	141
Spomenik v skladu z okolico	141
Pisma uredništvu	142
Napisi na spomenikih NOB	143
Kratke novice	144

Slika na ovitku — ak. slikar Ljubo Ravnikar: Pogled na Dolomite (Hruševo, Gaberje). Pozno jeseni 1942. leta so se v Dolomite preselili iz Podlipoglava Centralni komite KPS, Glavni štab NOV in PO Slovenije in Izvršni odbor OF. V Dolomitih so ostali do srede marca 1943. leta, ko je bila na to področje večja italijansko-belgardistično-nemška ofenziva (Nemci so samo manevrirali ob meji!). Od tu se je Glavni štab odselil na Osredok, IO OF na Babno goro, Centralni komite pa pod Toško čelo. 16. februarja 1943. leta so predstavniki glavnih treh ustanovnih skupin OF izdali tudi »Dolomitsko izjavo«, imenovano po Dolomitih. Naj še omenimo, da je bilo področje Dolomitov od jeseni 1942. leta do marca 1943. leta osvobodeno ozemlje.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Kerotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-756. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 150 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-2-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 5189-000-74. Ključni, disk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

PISMO BREZ NASLOVA

»Rad bi postal vaš vlagatelj. Prosim, sporočite mi vaše pogoje, način obrestovanja, možnosti nakazil itd.«

Taka in podobna vprašanja prejemamo v pismih iz raznih krajev. Pot v

MESTNO HRANILNICO LJUBLJANSKO

je marsikomu zaradi oddaljenosti ovira, da na možnost varčevanja le pomisli in pri tem ostane. Vsem tem je namenjeno to pismo brez naslova.

Na hranilno knjižico Mestne hranilnice ljubljanske se lahko nakazuje denar s poštnimi položnicami, denarnimi nakaznicami ali virman-skimi nakazili. Kdor se nima hranilne knjižice, je dovolj, da hranilnico obvesti, da bo nakazal na račun 601-606-1 določen znesek z navedbo svojih pogojev. Ti pogoji so lahko: da naj se hranilna knjižica pošlje na njegov naslov, da jo bo ob priliki sam dvignil, ali kdo drug z njegovim pooblastilom, da se vloga vinkulira na njegovo osebno izkaznico, podpis ali geslo itd.

Takoj dvigljive vloge v neomejenih zneskih obrestuje hranilnica po 5 %, vloge na trimesečni odpovedni rok po 5 1/4 % in polletni odpovedni rok po 5 1/2 %. Obresti se pripisujejo vlagateljem letno in se računajo od dneva vloge. Za dvige se mora predložiti hranilna knjižica, ki jo vlagatelj lahko pošlje tudi po pošti v izplačilo. Lahko pa dvigne denar tudi druga oseba, če ji je znano geslo in če zadosti drugim pogojem, ki jih je vlagatelj sam navedel.

Najboljši dokaz o solidnem poslovanju hranilnice je, da je bilo do 15. februarja 1958 — v enem mesecu in pol — nad 200 milijonov din čistega prirastka hranilnih vlog.

Za vse ostale informacije se obračajte na Mestno hranilnico ljubljansko, Ljubljana, Copova 3.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 — Letnik X — Marec 1958

Na političnem tečaju v osvobojenem Ljubnem na Štajerskem 1944. leta

JANKO RUDOLF:

Pred volitvami v Zvezno in Republiško ljudsko skupščino

VOLITVE so tak dogodek v našem družbenem življenju, ki nas sam po sebi sili, da — vsaj površno — seštejemo plodove in uspehe preteklega obdobja, obenem pa usmerjamo svoj pogled naprej, kujemo nove načrte in se pripravljamo za nadaljnje delo.

Ce smo že doslej ob vsakih volitvah ugotavljali velik napredek v primerjavi s prejšnjim stanjem, potem gremo v letošnje volitve z naravnost bogato žetvijo, ki je ne morejo zmanjšati niti težave niti pomanjkljivosti in slabosti, čeprav se zanje ne moremo pritoževati, da jih je malo.

Samo bežen pogled v pretekli čas štirih let nam prav otipljivo pokaže, kako veliki so uspehi, ki smo jih dosegli, vsi pa nosijo pečat ustvarjalnega dela naših predstavniških organov.

Na prvem mestu velja zlasti omeniti nadaljnji razvoj našega demokratičnega socialističnega družbenega sistema. Delavski sveti v gospodarskih organizacijah so se v zadnjih štirih letih neverjetno razvili. Na svojem kongresu lani so zbrali bogate izkušnje in dali pomembne pobude, izvirajoče od tisočev proizvajalcev, ki pa so obenem gospodarji sredstev za proizvodnjo.

Razširila in utrdila se je mreža organov družbenega upravljanja zlasti v socialnih in zdravstvenih ustanovah, prav tako v prosveti, kulturi in drugod. Vse to se povezuje v komunio, ki že ima svoje oblike. Vsakodnevno pa se bogati in polni s socialistično vsebino ta osnovna enota naše družbe, ter se preko vseh ostalih organov povezuje v trdno in enotno jugoslovansko skupnost delovnih ljudi, ne-

ločljivo združena v skupnih naporih za boljše prihodnost — za socializem.

V materialni graditvi so uspehi še najbolj vidni. Novi industrijski objekti, tovarne, električne centrale, rudniki, šole, bolnišnice, kulturne in znanstvene ustanove, tisoče novih stanovanj, novi izdelki naše industrije — koliko je vsega tega, česar sploh omeniti ni mogoče, ker bi iz tega nastala debela knjiga! In take knjige so in je prav, da jih prelistamo ter si na ta način ustvarimo vsaj približno sliko tega, kar že imamo, kar je plod naših lastnih naporov. Ne bo nam žal, saj bomo zlahka ugotovili, da smo v dobrih desetih letih po revoluciji dosegli nekajkrat večji napredek kakor ves čas obstoja predaprilske kapitalistične Jugoslavije.

Pri vsem tem seveda ne moremo mimo prav tako velikega napredka na najbolj občutljivem področju naše družbene dejavnosti, to je kaj smo dosegli v skrbi za človeka, za boljše delovne in življenjske pogoje delovnih ljudi. Naj samo omenim povečanje števila zaposlenih v industriji in v drugih dejavnostih. Saj se socialna struktura prebivalstva — kar še posebej velja prav za našo republiko — zaradi tega tako hitro spreminja, da nam tako rekoč pred očmi raste nova napredna industrijsko razvita država. Sistem starostnega, invalidskega in zdravstvenega zavarovanja in druge socialne ter delovne zaščite, pa je prav z zakoni, sprejetimi ob koncu zasedanja prejšnje Zvezne ljudske skupščine, dosegel tako višino, ki bi bila v ponos marsikateri mnogo bogatejši in razvitejši državi kot je naša. Mednarodni položaj Jugoslavije se je prav v zadnjih letih močno utrdil, naš ugled v svetu pa je ogromno porastel. To je posledica naše dosledne in načelne zunanje politike miru in enakopravnega so-

delovanja med državami z različno družbeno ureditvijo brez vmešavanja v notranje zadeve in vsiljevanja svojega načina drugim državam. Se več pa je k temu prispeval naš uspešni notranji razvoj, gospodarski napredek, hitro premagovanje stoletne zaostalosti, zlasti pa notranja trdnost in enotnost, izvirajoča iz revolucije in našega resnično socialističnega sistema, odnosov med ljudmi.

To so torej v najbolj skopih besedah nanižani samo najvažnejši in bistveni uspehi, doseženi v preteklem razdobju, s katerimi gremo na volitve.

Kaj so potemtaka naše volitve in kakšen pomen za naš družbeni razvoj imajo? Nedvomno bodo volitve novo potrdilo naše dosedanje politike, prav tako pa tudi orientacije za prihodnost, ki je v perspektivnih planih razvoja gospodarstva in drugih dejavnosti za čas od 1957—1961. Volivci bomo, s tem, ko bomo oddali svoje glasove za tiste kandidate, ki jih imamo za najboljše, izrekli svoj da, izrekli se bomo za nadaljevanje naše socialistične izgradnje, ponovno bomo izpričali privrženost stvari delovnega ljudstva za njegovo in njegovih potomcev, lepšo in mirno bodočnost.

Ali je to vse? Nikakor ne! Volilna udeležba sama je sicer zelo važna stvar in napeli bomo vse sile, da bi bila čim večja. Pokazati mora, da smo trdno odločeni dosledno podpirati politiko, ki smo si jo postavili v naših programih. Toda ostati samo pri tem bi bilo mnogo premalo. Volitve naj nam dajo nove pobude za najbolj plodno dejavnost vsakega posameznika na svojem mestu, ker bo to prispevek, da bomo še hitreje in uspešneje šli naprej, kajti naš demokratični sistem omogoča in terja vsak dan več neposredne aktivnosti državljanov v številnih organih upravljanja od delavskih svetov v podjetjih pa do organov stanovanske skupnosti, zdravstva, prosvete in drugih.

Marsikomu se to zdi težko, vse preveč je razširjeno mnenje, da se ne da nič narediti, da se o vsem odloča nekje zgoraj in podobno. Kako pa je v resnici? Treba je pogledati podatke, ki nam povedo, da gospodarijo komune in podjetja z nad polovico sredstev, ustvarjenih v našem gospodarstvu. To pa seveda ni majhna stvar. Nasprotno! To so tako ogromna sredstva, ob katerih se šele jasno kaže, kako velike so pravice državljanov v našem družbenem si-

Proslava največje bitke pri nas

Konec maja in v začetku junija 1943 so Nemci, Italijani, Bolgari, četniki in ustaši obkolili na tromeji Bosne, Hercegovine in Črne gore operativno skupino proletarskih divizij, ki se je iz Bosenske Krajine pomikala proti Sandžaku. Vodil jo je neposredno Vrhovni štab s tovarišem Titom na čelu. Oddelki NOV pa so se iz obročja prebili in prizadejali sovražniku hude izgube. Odslej sovražnik ni več poskušal frontalno napadati NOV, pač pa je skušal samo z nenadnimi napadi zavirati razmah vstaje. To je dokaz, da je bila bitka na Sutjeski, kakor se uradno imenujejo boji pri proboju, odločilnega pomena za vso narodnoosvobodilno vojno.

Za organizacijo proslave petnajste obletnice te največje bitke je bil v Beogradu ustanovljen poseben odbor, ki mu načeluje tovariš Tito. Osrednja proslava bo 4. julija v Tjentištu. Odprli bodo bolnišnico proletarskih brigad v Foči in avtomobilsko cesto Foča—Černerno. Udeležencem bitke na Sutjeski bodo podelili posebno spomenico, ustanovili pa bodo tudi pokal »Sutjeska«, ki ga bo dobila najboljša strelska organizacija Strelske zveze Jugoslavije.

stemu, ki v najrazličnejših organih družbenega upravljanja z njimi gospodarijo. Ali ni pri vsem tem očitno, da je tudi odgovornost temu primerno naravnost ogromna?

Vprašamo pa se, ali se teh velikih pravic in odgovornosti tudi vedno in dovolj zavedamo? Bržkone premalo. Če je tako, potem je eno od osnovnih pobud, ki naj jih da predvolilna aktivnost, da se resneje lotimo svojega lastnega dela, ga dovolj kritično in objektivno presodimo in tudi praktično z večjo zavzetostjo in večjim čutom odgovornosti delujemo povsod tam, kjer moramo izboljševati in razvijati ustvarjalno delo organov družbenega upravljanja.

V gospodarstvu že ugotavljamo, da ne izkoriščamo vseh proizvodnih kapacitet in da imamo še velike rezerve. Če se poslužim ekonomskega jezika za delo vseh demokratičnih organov upravljanja, lahko rečem, da imamo prav v tem obširnem družbenem mehanizmu ogromne neizkoriščene možnosti; njihova, dobesedno neizčrpna, ustvarjalna sposobnost pa dela z velikilo premajhnim odstotkom svojih kapacitet. Uporabiti te ogromne rezerve v obojnem smislu, se pravi, dati vsemu našemu družbenemu razvoju tak polet, ki bo pospešil glavno, kar želimo: ustvariti že naši generaciji boljše življenje in večje zadovoljstvo.

In kaj naj v vsem tem dela Zveza borcev — organizacija tistih ljudi, ki so z orožjem v roki prispevali največ za to našo novo Jugoslavijo? Skrb za bivše borce in aktiviste, za njihovo socialno in zdravstveno stanje je nedvomno zelo važna naloga. Prav gotovo smo prvi poklicani, da skrbimo za primerno zaposlitev naših članov, zato da se bodo še najprej usposabljali za svoje delo in drugo. Tudi pri uveljavljanju pravic, ki jih borcem dajejo najnovejši zakoni o pokojninskem zavarovanju in delovnih razmerjih, bo potrebna pomoč naših organizacij. Vendarle, to je odločno premalo! Popolnoma jasno je, da organizacija bivših borcev ne more ostati pasivna v vsem tem burnem dogajanju, ki je plod revolucije, v kateri smo aktivno sodelovali. Ne! Tudi danes terja čas od nas, da z vso vnemo in prizadevnostjo, tako kot v času oborožene borbe, nosimo vso odgovornost za današnji dan in za prihodnost. Če je kdaj bila potrebna organizirana zavestna

socialistična sila, potem je to prav gotovo danes, ko je vendar celotna jugoslovanska skupnost, na enotnih temeljih zgrajena in enotno usmerjena, močna in učinkovita prav zato, ker jo do vsake najmanjše enote podpira in krepi ogromna armada zavestnih borcev za socializem, med njimi pa ZB zavzema pomembno in odgovorno mesto. Vsem nam je jasno, da bo v procesu izgradnje socialistične družbe marsikateri zakon, resolucija ali sklep ostal samo lepo izdelan in mnogo obetajoč program, če ne bo zavestnih pobornikov za njihovo uveljavljanje. To pa je vse prej kot lahka naloga, saj še mnogo manjše stvari ne gredo same naprej, kaj šele tako velika stvar, kakor je ustvarjanje resničnih človeških socialističnih odnosov med ljudmi.

Koliko je še ostankov starega: otopelost, neprizadevnosti za potrebe in želje sočloveka, osebnega obračunavanja, komandiranja, zahteve pravic brez dolžnosti, želje po lažnem življenju, zabavljanja in godrnjanja, šovinizma, predpostavljajanja ozkih krajevnih ali osebnih interesov skupnim in podobno, ne da bi videli, da to samo poslabšuje naš položaj in da so možnosti samo tolikšne, kolikor smo jih v stanju sami ustvariti.

Neizčrpno je področje plodnega in aktivnega dela članov organizacije Zveze borcev. Prav mi smo prvi poklicani, da povsod vnašamo revolucionarnega partizanskega duha! Odločnosti in odkritosrčnosti brez vsake demagogije, skromnosti in požrtvovalnosti, čuta za dobro gospodarjenje in pravično razdeljevanje, temelječe na socialističnih načelih: vsakemu po njegovem delu.

Neprestana skrb v občini, na vasi, v zadruzi, v podjetju, v prosveti, v zdravstvu in povsod drugod, kjer delamo in živimo za to, da bomo do vseh potankosti vodili tako politiko, ki nam jo narekujejo naši jugoslovanski programi — to je največje jamstvo, da jih bomo tudi izpolnjevali, kar pa je samo v dobrobit našega delovnega človeka. Interesi bivših borcev so pa seveda popolnoma isti.

Svojo nalogo pri letošnjih volitvah bomo najuspešneje izvršili, če bodo vse naše organizacije poživele svoje delo in ga v tem smislu nadaljevale tudi po volitvah v izpolnjevanju vseh tistih nalog, ki jih imamo v naši socialistični skupnosti.

KJE in KAKO naj uveljavijo borci in njihove družine pravice po zakonu o pokojninskem zavarovanju?

V PREJŠNJI številki »Borca« je bilo pojasnjeno, kakšne pravice imajo borci in njihove družine iz pokojninskega zavarovanja. Iz vprašanj, ki jih dobivamo, povzemamo, da našim bralcem ni jasno, kje in kako naj uveljavijo pravice po omenjenem zakonu. Da pripomoremo borcem ter družinam padlih in umrlih borcev, da bodo uresničili pravice po novem zakonu o pokojninskem zavarovanju, pojasnjujemo v tem sestavku postopek, ki je predpisan v zakonu.

Predvsem je potrebno poudariti, da urejuje zakon o pokojninskem zavarovanju samo osebne (doseganje starostne) in družinske pokojnine; ne urejuje ta zakon invalidskih pokojnin in invalidnin, za katere veljajo še naprej dosednji predpisi, dokler ne bo izdan poseben zakon o invalidskem zavarovanju, ki se pripravlja. Učivalci invalidskih pokojnin in invalidnin torej še ne morejo uveljaviti ugodnosti, ki so predvidene v zakonu o pokojninskem zavarovanju.

Ali lahko učivalci invalidskih pokojnin ali invalidnin uveljavijo osebno pokojnino po novem zakonu, namesto invalidske pokojnine ter na ta način že sedaj pridejo do ugodnosti, katere daje novi zakon borcem?

Osebno pokojnino namesto invalidske uveljavijo lahko tisti borci, ki bi imeli pravico do osebne pokojnine po novem zakonu tudi, če ne bi imeli že pravico do invalidske pokojnine oziroma invalidnine po dosedanjih predpisih. Ti pa so udeleženci NOV in organizirani aktivisti, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj pred

9. septembrom 1943 in udeleženci španske državljanske vojne ne glede na leta starosti, ako imajo 35 za pokojnino števnih let (moški) oziroma 30 za pokojnino števnih let (ženske). Ako nimajo toliko za pokojnino števnih let, imajo pravico do osebne pokojnine pod pogojem, da so dopolnili 55 let starosti (moški) oziroma 50 let starosti (ženske), če imajo najmanj 15 za pokojnino števnih let. Od teh 15 za pokojnino števnih let pa morajo imeti najmanj 10 let delovne dobe (t. j. 10 let prebitih v delovnem razmerju ali na dolžnostih, ki so izenačene delovnemu razmerju), v katero se računa tudi čas, ki je štet dvojno za pokojninsko dobo.

Zakon o pokojninskem zavarovanju ne uporablja izraza »borec«, katerega uporabljamo v vsakdanjem življenju, zaradi česar moramo opredeliti ta pojem. Katere osebe so »borci« po zakonu o pokojninskem zavarovanju?

Po zakonu o pokojninskem zavarovanju so borci: udeleženci španske državljanske vojne, nadalje borci partizanskih odredov Jugoslavije, narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in jugoslovanske armade ter organizirani aktivisti, katerim je čas, prebit v narodnoosvobodilnem boju štet dvojno. Samo te osebe imajo posebne ugodnosti po zakonu o pokojninskem zavarovanju in samo te osebe imamo v mislih, ko je govora o borcih.

Vse ostale osebe, ki so podpisale narodnoosvobodilno borbo in aktivno sodelovale v narodnoosvobodilnem gibanju, označuje zakon kot sodelavce v narodnoosvobodilnem gibanju. Tem se

čas sodelovanja šteje samo enojno in nimajo ugodnosti, ki so predvidene za borce.

O stvareh iz pokojninskega zavarovanja odločajo po zakonu o pokojninskem zavarovanju okrajni zavodi za socialno zavarovanje. To načelo velja tudi za prevedbo osebnih in družinskih pokojnin. Dejstva in okoliščine, ki vplivajo na pravico in višine pokojnine ugotavlja okrajni zavod za socialno zavarovanje v upravnem postopku. Potemtakem ugotavlja okrajni zavod za socialno zavarovanje v upravnem postopku tudi, ali je zavarovanca oziroma upokojenca šteti za borca. Zaradi tega je treba vložiti kakršnokoli zahtevo v zvezi z osebno ali družinsko pokojnino pri pristojnem okrajnem zavodu za socialno zavarovanje. Tudi v primerih, ko je v zakonu predvideno, da mora zavod pred izdajo odločbe zahtevati mnenje ali odločbo komisije, katero predvideva zakon, se začne postopek na zahtevo stranke pri okrajnem zavodu za socialno zavarovanje. Okrajnemu zavodu za socialno zavarovanje pa je prepuščeno, da v upravnem postopku prosi za mnenje množičnih organizacij, zlasti Zveze borcev, ki pozna, kakšne so bile razmere v posameznih krajih oziroma kakšnega obsega je bilo udejstvovanje posameznika.

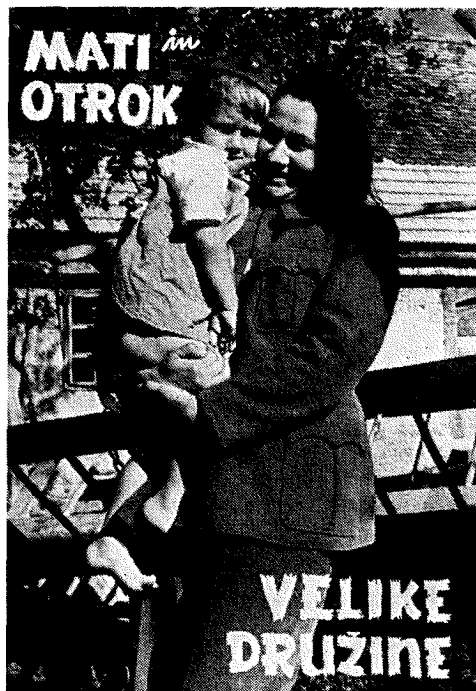
Dolžnost stranke je, da v upravnem postopku sodeluje, to se pravi, da mora doprinesti vse dokaze, katere ima, oziroma, da pove, kje je možno dobiti te dokaze, t. j. da predlaga priče, ki morejo potrditi zatrjevana dejstva ali da navede organa, pri katerem se nahajajo listine, ki dokazujejo strankine trditve. Priče, ki naj potrdijo, da je stranka bila borec, mora praviloma zaslišati okrajni zavod za socialno zavarovanje, ne pa Zveza borcev, kakor se je postopalo dosedaj. Stvar okrajnega zavoda je, da po izvedenem dokaznem postopku dobi mnenje Zveze borcev oziroma mnenja ali odločbo določene komisije, predvidene v zakonu.

Glede na to, da zakon o pokojninskem zavarovanju ne predvideva ugodnosti samo za borce, ki bodo šele upokojeni po novem zakonu, temveč tudi za borce, ki so

Urad, ki bo odločal o upokojitvah

Zvezni izvršni svet je ustanovil posebno upravo za vprašanja invalidov in bivših borcev NOV. V področje dela te uprave sodi zaščita vojnih in mirnodobnih vojaških invalidov ter bivših borcev. Istočasno so ustanovili tudi zvezno komisijo, ki bo odločala o upokojitvah udeležencev narodnoosvobodilne vojne izpred 9. septembra leta 1943 ter udeležencev španske državljanske vojne. Po novem zakonu o socialnem zavarovanju bodo namreč zavarovanci navedenih kategorij lahko upokojeni, čeprav še niso stari 55 let (moški), oziroma 50 let (ženske), če njihovo upokojitev odobri pristojen zvezni organ.

Ko si prizadevamo ustvariti etične in moralne vrednote, ki naj v vzgoji mladega rodu nadomestijo pogosto zlagano in dvolično meščansko moralo, postavljamo za zgled naše borbe in borke, ki so med vojno, pogosto v težavnih okoliščinah, nesebično poskrbeli za varnost malčkov, ki so jih vojne grozote oropale tople, materinske roke in očetovske skrbi za jutrišnji dan. Materinska in očetovska skrb za mladi rod se je med narodnoosvobodilno borbo bolj kot kdajkoli razširila na vse otroke. Znan je Čopičeva pripoved o partizanu, ki je na pogorišču našel zapuščenega otroka in ga skrivoma nosil v svoji torbi, delil z njim skope grližljaje in mu nadomeščal očeta in mater. Prav tako so znane zgodbe mater-partizank, ki jih je vojna ločila od lastnih otrok in so potlej svojo materinsko ljubezen razdajale otrokom, katerih starši so padli. Takšen primer brezmejne materinske požrtvovalnosti je bilo ilegalno otroško zavetišče v okupirani Ljubljani, ki je zanj

vzorno skrbela Ana Zihherlova, in so bili tako imenovani »zbižgi«, otroška taborišča v Južni Italiji in, kasneje, v Dalmaciji, v katerih so bili otroci brez staršev deležni tople skrbi partizank-mater, ki o svojih otrokih neredko niso niti vedele, da li so živi ali mrtvi. Tako je narodnoosvobodilna borba, kot nosilka novih, bolj humanih odnosov med ljudmi, strnila vse trpeče in boreče se ljudstvo v eno samo, veliko družino, v kateri je prevladovala nesebičnost nad egoizmom, požrtvovalnost nad brezbriznostjo in ljubezen nad sovraštvom. Belokranjska mati je dala kos kruha partizanu, čigar otroka je morda varovala Ana Zihherlova v Ljubljani; njenega sinapartizana je sprejela pod gostoljubno streho neka mati na Notranjskem, ki si je želela, da bi bil

prav tako sprejet njen sin kjerkoli na Gorenjskem... Nedvomno je z istimi čustvi in željami Vida Tomšičeva, ki jo prikazuje naša slika, stiskala k sebi malo belokranjsko deklico v Srednji vasi pri Semiču meseca avgusta 1944.

že upokojeni po prejšnjih predpisih, bomo postopek pojasnili ločeno za nove primere in ločeno za že upokojene borce in njihove družine.

Določanje pokojnine borcem po zakonu o pokojninskem zavarovanju

Kakor je bilo že omenjeno, ugotavlja dejstvo, ali je zavarovanec borec ali ne, okrajni zavod za socialno zavarovanje na zahtevo zavarovanca, in sicer v upravnem postopku za priznanje pokojnine. Zavarovanec mora zahtevo vložiti pri pristojnem okrajnem zavodu ter priložiti vse dokaze, katere ima, oziroma, ponuditi dokaze. Kolikor nima listinskih dokazov, mora navesti točne naslove prič, ki bodo potrdile njegove trditve. Zavarovanci, ki imajo že odločbe posebnih komisij o priznanju delovne dobe za izdajo delovne knjižice, morajo predložiti okrajnemu zavodu ne samo de-

lovno knjižico, temveč tudi odločbo posebne komisije ali drugo odločbo, ki jo imajo ter obenem priložiti dokaze o svojem delovanju, ki so jim bili vrnjeni po končanem postopku za izdajo delovne knjižice. Poudariti je treba, da bo okrajni zavod ob upokojitvi borca ponovno presojal, ali se zavarovancu more priznati svojstvo borca po predpisih zakona o pokojninskem zavarovanju, čeprav je o tem že svoječasno odločala posebna komisija za priznavanje delovne dobe ob izdaji delovne knjižice. V bistvu gre za to, ali se in od kdaj se zavarovancu šteje dvojno čas, prebit na organiziranem delu v narodnoosvobodilni borbi. Udeležba v španski državljanski vojni in v borbenih enotah NOV bo več ali manj nesporna. Zavarovanec, ki ima o svoji udeležbi v NOB potrdilo Zveze borcev, naj ga zahtevi za pokojnino priloži ter bo okrajni zavod zahteval od Zveze borcev

dokaze, na podlagi katerih je Zveza borcev izdala potrdilo o dvojnem štetju.

Postopek, katerega začne okrajni zavod na zahtevo zavarovanca, mora okrajni zavod izvesti do konca, t. j. do izdaje odločbe.

Po zakonu o pokojninskem zavarovanju mora okrajni zavod zahtevati pred izdajo odločbe mnenje posebne komisije, katero imenuje Republiški Izvršni svet izmed zastopnikov ustreznih družbenih organizacij, kadar odloča o dvojnem štetju za pokojnino časa, prebitega do 15. maja 1945 v zaporih, taboriščih in internaciji. Mnenje komisije je za okrajni zavod obvezno.

Po zakonu o pokojninskem zavarovanju niso ugodnosti za vse borce enake, zlasti kar se tiče pridobitve pravice do pokojnine.

Borci španske državljanske vojne ter borci narodnoosvobodilnega boja, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj pred 9. septembrom

1943, imajo posebne ugodnosti glede pridobitve pravice do pokojnine. Oni imajo pravico do pokojnine ne glede na leta starosti, ko dopolnijo polno pokojninsko dobo (35 let oziroma 30 let). Borci, ki imajo dopolnjeno minimalno pokojninsko dobo (15 let), pa imajo pravico do pokojnine, ko dopolnijo leta starosti, predpisana za ostale zavarovance za polno pokojnino (55 oziroma 50 let). Borcem, ki imajo 15 za pokojnino vstevnih let, niso pa še dopolnili 55. (moški) oziroma 50. (ženske) leto starosti, prizna lahko posebna zvezna komisija pravico do pokojnine, če spozna — kakor se zakon izraža — da je to potrebno glede na njihovo splošno zdravstveno stanje in delovno zmožnost. Za te zavarovance ugotovi najprej okrajni zavod za socialno zavarovanje njihovo pokojninsko dobo bodisi na zahtevo samega zavarovanca ali na predlog Zveze borcev, ali na predlog organa, zavoda oziroma organizacije, pri kateri je zavarovanec v delovnem razmerju, vendar samo s privolitvijo zavarovanca samega. V teh primerih se torej zavarovanec obrne lahko na Zvezo borcev ali na organ, zavod oziroma organizacijo, pri kateri je zaposlen. Odločbo o odmeri pokojnine pa izda v vsakem primeru pristojni okrajni zavod za socialno zavarovanje.

Poleg tega, da so za to skupino borcev predvideni posebni ugodnejši pogoji za pridobitev pokojnine, določa zakon tudi, da borec ne more biti ob upokojitvi razvrščen v nižji kot v X. zavarovalni razred s pokojninsko osnovo 11.900 din. To velja potemtakem tudi za tiste primere, ko je imel borec kot aktivni zavarovanec nižjo plačo od 11.900 din na mesec. Nadaljnja ugodnost je tudi v tem, da se borci razvrstijo v zavarovalni razred po plači in da zanje ne veljajo določbe zakona o najvišjih zavarovalnih razredih, do katerih morejo biti zavarovanci razvrščeni glede na kategorijo delovnega mesta.

Borci, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj po 9. septembru 1943, navedenih ugodnosti nimajo. Poleg dvojnega štetja pride v poštev še povečanje pokojnine glede na leto vstopa v NOV.

Vse navedene ugodnosti mora okrajni zavod zavarovancu, kateremu je priznano svojstvo borca, priznati po uradni dolžnosti.

Prevedba osebnih in družinskih pokojnin

Zakon o pokojninskem zavarovanju predvideva dvoje vrst prevedb: prevedbo po uradni dolžnosti in prevedbo na zahtevo upokojenca.

Pri prevedbi po uradni dolžnosti je postavljeno načelo pridobljenih pravic. Ob prevedbi po

uradni dolžnosti se ne more vršiti nikakršna revizija že priznane pokojninske dobe ter se priznana pokojninska doba ali pokojninski razred ne more zmanjšati niti se ne more upokojencu odvzeti pravica, priznana po prejšnjih predpisih. Iz teh načel izhaja, da mora okrajni zavod za socialno zavarovanje ob prevedbi priznati ugod-

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

FRANC POKOVEC *Poki*

»Nekaj let pred vojno sem zahajal k družini Kogoj v Mostah. Tu so imeli okrog osem let staro deklico Danilo. V vojni sta ji padla oče in brat, sama pa je danes že poročena v Kranju in mati dveh otrok. Torej ta deklica me je začela klicati 'Poko'. Najbrž ji je bil moj priimek predolg in preneroden za izgovorjavo. Kmalu me nihče več ni klical drugače kot Poki. Poki sem ostal tudi med vojno, čeprav sem se tega imena skušal na vse viže znebiti. Bilo je namreč že močno kompromitirano. Poskušal sem si vzeti ime Peter, toda vse zaman. Tudi pri partizanih so me vsi poznali kot Pokija in to ime nosim še danes.«

IVAN HITI *Igor*

»Partizansko ime Igor sem dobil maja 1942. leta, nekaj dni preden sem vstopil v Rakovško četo. To je bilo na Križni gori nad Loško dolino. Komandir čete Levč mi je rekel, da si moram izbrati drugo ime, drugače mi ga bodo izbrali oni. Nekaj časa sem ugibal, zato je Levč predlagal, da bi bil Piki. S tem imenom nisem bil zadovoljen, ker se mi je zdelo, da je pasje. Levč je predlagal drugo — Igor. S tem sem se zadovoljil in sem tako postal Igor. Leta 1943 pa partizanskega imena nisem več rabil. Spominjam se, da sem po vojni slučajno neke videl nemške tiralice. Na eni med njimi sem zagledal svojo sliko in vse podatke, vključno partizansko ime. Te tiralice so bile razpisane na območju gestapovskih izpostav Beograda, Banja Luke, Ljubljane in Rakeka. Nemci so sumili, da bi se kot kurir Vrhovnega štaba NOVJ lahko pojavil tam. Podatke pa so verjetno zaplenili v kaki arhivi ob napadu na Drvar 25. maja 1944.«

FRANCE BREGAR *Vido*

»Decembra 1942 sem vstopil v Moravsko četo, ki je bila takrat v taborišču na Lesu. Vsak novinec si je moral po takratnem običaju izbrati partizansko ime takoj po prihodu v četo, tako tudi jaz. Rad bi bil Aleksa, toda nekdo me je prehitel. Nekdo je postal Vid, jaz pa Vido. Zakaj sem izbral ravno to ime, sedaj ne morem več reči, ker sem pozabil. Čisto slučajno, menda sem si mislil: Bo že nekako, pa naj bom Vido, če je že treba. Kasneje na Dolenjskem mi pa partizansko ime ni bilo več potrebno in sem ga opustil.«

nosti, predvidene za borce, vsem tistim upokojencem, katerim je že po prejšnjih predpisih štet dvojno čas, prebit v španski državljanski vojni ali v NOB. Ob prevedbi po uradni dolžnosti so okrajni zavodi izvršili povečanja pokojnin tako, kakor določa zakon o pokojninskem zavarovanju za borce. Za španske borce in za borce, ki so

stopili v narodnoosvobodilni boj pred 9. 9. 1943, so okrajni zavodi odmerili pokojnino najmanj po pokojninski osnovi X. zavarovalnega razreda.

S prevedbo po uradni dolžnosti so okrajni zavodi preračunali prejšnje starostne in družinske pokojnine na zneske po novem zakonu ter izvršili za borce ob-

enem povečanje pokojnin, kakor to predvideva novi zakon.

Povsem drugi smisel pa ima prevedba na zahtevo upokojenca. Pri prevedbi na zahtevo gre v bistvu za popravek prevedbe oziroma upokojitve po uredbi o določanju in prevedbi pokojnin iz leta 1952, uporabljajoč načela novega pokojninskega sistema. To prevedbo bodo lahko uspešno uporabljali samo tisti upokojenci, ki izpolnjujejo določene pogoje. Vendar pa je predvideno nekaj ugodnosti za družine padlih borcev in žrtev fašizma, na katere je treba posebej opozoriti.

Družinskim upokojencem — družinskim članom borca, ki je stopil v narodnoosvobodilni boj pred 9. septembrom 1943 ter padel v boju ali umrl v zaporu ali taborišču, kakor tudi družinskim članom oseb, ki so padle kot žrtve fašističnega nasilja, dalje družinskim članom osebe, ki je padla v vojni ali umrla kot vojaški vojni invalid I.—VI. skupine, po katerem ima družina pravico do družinske invalidnine po predpisih o vojaških vojnih invalidih, se vzame pri odmeri družinske pokojnine polna (100 %) osebna pokojnina najvišjega razreda, do katerega bi bil pokojnik lahko razvrščen. Dolej se je odrejal pokojninski razred po delovni dobi in strokovni izobrazbi. Na zahtevo družine pa se bo vzel najvišji pokojninski razred, ki je po uredbi o določanju in prevedbi pokojnin iz leta 1952 predviden za določeno strokovno izobrazbo (za nekvalificirane delavce XVII, polkvalificirane XIV, kvalificirane XI, in za visoko kvalificirane delavce VIII. pokojninski razred, podobno velja tudi za uslužbence) in nato ustrezajoči zavarovalni razred in se bo odmerila pokojnina od polne pokojninske osnove, tudi v tistih primerih, ko pokojnik ni imel polne delovne dobe. To povzemanje pokojnine pa morajo družine borcev zahtevati, in sicer najpozneje do 19. junija 1958. V tem primeru se jim bo povečana pokojnina izplačala od 1. januarja 1958 dalje. Če pa zahtevo vložijo pozneje, se bo povečana pokojnina izplačevala od 1. prihodnjega meseca po vložitvi zahteve.

To povečanje uveljavijo lahko tudi družine borcev, ki so bili ob prevedbi razvrščeni v pokojninski razred kot državni uslužbenci, in sicer na ta način, da se predhodno izvrši razvrstitev v pokojnin-

ANGEL KOSOVEL *Peter*

»Julija 1942. leta sem delal v Ljubljani, v Centralni tehniki. Točno se ne spominjam kdaj in kako, toda nekoč smo govorili o tem, da bi moral vsak izmed nas imeti ilegalno ime. Jaz sem bil takrat že močno kompromitiran, zato mi je dokumentarna tehnika napravila ponarejeno osebo izkaznico na ime Peter Reven. Pozneje sem odšel iz mesta k partizanom in obdržal samo ime Peter, ki velja za moje partizansko ime.«

AVGUST DUGOLIN *Maks Potokar*

»Julija 1941 smo imeli v Renčah prvo konferenco zastopnikov OF, partizanov, članov KPJ in sploh vseh ljudi, ki so bili pristaši oboroženega boja proti fašističnemu okupatorju. Ne vem zakaj sem dobil tako ime, zdi se mi pa, da zaradi tega, ker pri nas takih imen ni. Drugega pa ne vem.«

FRANCE PODSTUDENŠEK *Rok*

»Nekega večera okrog 20. julija 1941 je prišel k meni na dom pokojni narodni heroj Jakob Molek-Mohor. V daljšem razgovoru mi je omenil, da bom moral prevzeti na sebe javko, to pa s takim imenom, kot jih v teh krajih sploh ni. Nekaj trenutkov sva oba molčala, potem pa me je Molek vprašal: »Kaj pa, če bi ti imel ilegalno ime Rok?« Odgovoril sem mu, da je to lepo ime in da mi je všeč. Mislim sem si, zakaj ne bi predlagal kakega drugega imena. Pa sem se premislil. Naj kar ostane pri njegovem predlogu. Govorila sva še dolgo v noč in začel mi je praviati kar Rok. Ob tej priliki mi je izročil nekaj minerskega materiala in obvez. Kasneje sem bil vedno Rok in to ime se me je držalo tudi kasneje pri partizanih.«

JOŽE KLANJŠEK *Vasja*

»Prve dni meseca januarja 1942 sem prišel s skupino Ljubljancanov iz mesta v zbirno taborišče na Samotorici v Dolomitih. Z menoj je bil neki Celjan, ki zanj še danes ne vem, kako se je pisal. V nekaj urah sva postala prava prijatelja in vojna tovariša. Ko so nas vprašali, kakšno ilegalno, partizansko ime si bo kdo izbral, je ta tovariš predlagal, naj bi bil jaz Vasja, on pa Aleks. Bil sem zadovoljen in sem ostal Vasja. Nihče me ni poznal pod drugim imenom razen komisarja Platiše, ki je vedel za moje pravo ime. Nemci, še manj pa Italijani, niso ugotovili mojega pravega imena. Še leta 1944, ko je šla XIV. divizija na Stajersko in katere komandant sem bil, Nemci niso vedeli, kdo sem. Aprila 1945 so Nemci ujeli ali pa se jim je sam predal nekdo, ki me je moral poznati že od prej. Šele ta je Nemcem povedal, kdo sem. Drugega pa so me imeli za nekega Franceta Klanjška, študenta iz Ljubljane in so nekoč celo objavili v svojem listu »Karawenkenbote«, da sem padel. Danes me samo sestra kliče »Jože«, drugi pa vsi le »Vasja« in »Vasja«.

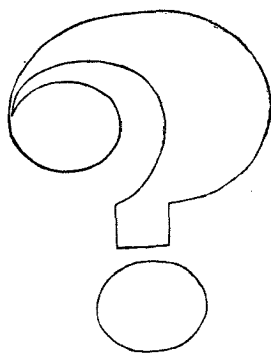

»Borec« — letnik 1957, številka 4 — je pod naslovom »Neznani zločin«, objavil nedokumentirano sliko iz fototeke muzeja NO v Ljubljani, ki prikazuje obešene talce. V sedmi številki istega letnika pa smo objavili dopis tovarišice Nade Božič-Alenke, ki trdi, da fotografija predstavlja ujetje partizane, ujetje v Vipavi zadnje dni oktobra 1943. Pravtako smo objavili pismo zahvalo tovariša Henrika Reiterja, ki trdi, da je na sliki spoznal svojega brata Franca, ki je živel v Kamnici pri Mariboru. Pred kratkim nam je pa tovariš Franc Hvala iz Nove Gorice poslal naslednji dopis, iz katerega povzemamo naslednje:

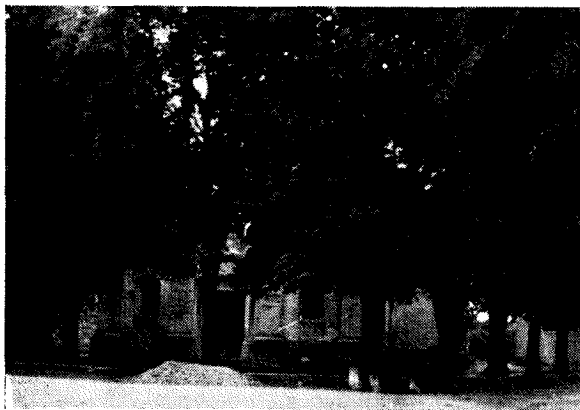
*

Na teh lipah pred cerkvijo v vasi Vrhpolje pri Vipavi so v noči 26. do 27. septembra leta 1943 obesili Nemci 9 ujetih partizanov

KDO IMA

PRAV

»K pojasnilu tovarišice Nade Božič-Alenke pripominjam naslednje: oktobra 1957 sem bil v Vipavi. Primerjal sem okolico cerkve s sliko, objavljeno v »Borcu«. Ugotovil sem, da se okolje na sliki niti najmanj ne ujema z resničnim. Vipavčani so mi pripovedovali, da med vojno v Vipavi ni bil nihče obešen. Pač pa so Nemci novembra 1943 pred cerkvijo v Vrhpolju pri Vipavi obesili 9 partizanov, ujetih na Nanosu. Zato sem se hotel prepričati, če morda ni posnetek iz Vrhpolja. Ugotovil sem, da ni. Prilagam sliko kraja, da bo bralec lahko sam ugotovil resnico.

Obešenci na inkriminirani fotografiji so civilisti, medtem ko so v Vrhpolju obesili partizane. Enega med njimi je spoznala mati, ko je jutro po obešenju šla v cerkev. Ujetnike so namreč obesili ponoči. Med njimi je bila tudi neznana partizanka, ki ni bila iz teh krajev, pač pa po pripovedovanju domačinov nekje iz Loške doline. Poskusil sem ugotoviti, kje je umrla Katarina Mlakar-Živka, moja sovaščanka iz Bukovega pri Cerknem, ne pa iz Zakojc. Tega pa nisem uspel z gotovostjo dognati. Zvedel sem samo to, da je izgubila življenje nekje blizu Postojne. Obiskal sem tudi Berta Kovačiča-Canekarja, ki so ga Nemci nameravali obesiti v Vrhpolju. Ta mi je povedal, da je Živka ostala pri skupini ujetnikov, ki so jo zadržali v Razdrtem. Kovačiča, neznano partizanko in osem partizanov pa so odpeljali v Vrhpolje in jih še isto noč ob svitu avtomobilskih reflektorjev pobesili na lipah pred cerkvijo. Kovačiču pa je tik pred usmrtnitvijo uspelo pobegniti. Torej pojasnilo Nade Božič ni verodostojno.«

Franč Hvala-Peter

ski razred po uredbi iz leta 1952, kakor da je pokojnik bil uslužbenec v gospodarstvu (po čl. 10 uredbe iz leta 1952).

Družine naj v zahtevi samo navedejo, da zahtevajo razvrstitev v najvišji zavarovalni razred, ker se ostali podatki, vsaj v večini primerov, že nahajajo v pokojninskem spisu.

V zvezi s prevedbo na zahtevo družinskih pokojnin je treba posebej spregovoriti o členu 249 zakona o pokojninskem zavarovanju, ki se nahaja v prehodnih določbah zakona ter daje pravico do družinske pokojnine družinam padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, katere po dosedanjih predpisih niso imele pravice do družinske pokojnine.

Družine borcev, padlih v narodnoosvobodilnem boju ali španski državljanski vojni, kakor tudi družine padlih ali umrlih žrtev fašističnega nasilja, imajo pravico do družinske pokojnine ne glede na to, kolikšno delovno dobo je imela padla oziroma umrla oseba, če družinski člani izpolnjujejo pogoje za pravico do družinske pokojnine po določbah zakona o pokojninskem zavarovanju.

Pogoj pa je, da je bila oseba, ki je padla kot borec ali padla oziroma umrla kot žrtev fašističnega nasilja, v delovnem razmerju neposredno pred vstopom v narodnoosvobodilni boj, pred odhodom v špansko državljansko vojno oziroma pred nastankom okoliščin, ki so povzročile smrt zaradi

fašističnega nasilja. Pogoj neposrednega prestopa iz delovnega razmerja je izpolnjen tudi takrat, če od prenehanja delovnega razmerja do vstopa v narodnoosvobodilni boj, odhoda v špansko državljansko vojno oziroma do nastanka okoliščin, ki so povzročile smrt zaradi fašističnega nasilja, presledek ni večji od enega meseca ali če oseba ni bila v delovnem razmerju zaradi tega, ker je bila odpuščena iz službe ali je sama zapustila službo zaradi okupacije (razlogov, naštetih v čl. 33 zakona).

Pravica do družinske pokojnine gre družinskim članom, če so na dan 15. maja 1945 izpolnjevali pogoje za pravico do družinske pokojnine, vdovi pa tudi, če je

Skica

*Stene porušenih hiš,
okna — votline v nebo,
vetra tegobni piš,
vzdih nad mrtvo vasjo.*

*Kakor spomin gremo
skozi vas kraško molče.*

*V mrzlo zimsko temo
zvezde leđeno strmé.*

bila na ta dan stara nad 40 let ali če je v enem letu po 15. maju 1945, t. j. do 15. maja 1956 postala nezmožna za delo in je še sedaj.

Glede teh družinskih pokojnin pa določa zakon, da se izplačujejo šele od 1. dneva prihodnjega meseca po vložitvi zahteve. Zato je potrebno, da take družine vložijo zahtevo za priznanje družinske pokojnine čimprej.

Povečanje in izplačevanje pokojnine upokojenim borcem, ki so zaposleni

Za upokojene borce, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj po 9. septembru 1943, ne vsebuje zakon posebnih določb o povečanju in izplačevanju pokojnine, če so zaposleni oziroma če ponovno stopijo v delovno razmerje. Zanje veljajo torej predpisi, ki veljajo za vse ostale upokojence.

Posebne določbe pa vsebuje zakon za upokojene španske borce in borce, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj pred 9. IX.

Borcem, ki so dopolnili polno pokojninsko dobo (35 oziroma 30 let), se polna pokojnina poveča za po 5 % za toliko let, kolikor je pokojninska doba večja od polne pokojninske dobe. Ni važno, ali je presežek let nad polno pokojninsko dobo iz časa pred upokojitvijo ali iz časa po upokojitvi. Upoštevajo se seveda leta zaposlitve po upokojitvi samo, če je zaposlitev trajala poln redni delovni čas. Dokler je upokojenec zaposlen s polnim rednim delovnim časom, ima pravico do polovice polne pokojnine (brez povečanja). Povečanje lahko uveljavi, ko preneha zaposlitev s polnim delovnim časom. Zaposlitev z ne-polnim delovnim časom je brez vpliva na izplačevanje pokojnine in tudi na njeno povečanje.

Borcu, ki ni dopolnil polne pokojninske dobe, pa dela še na-

prej ali se znova zaposli s polnim delovnim časom, se povečuje pokojnina po 3 % oziroma 4 % pokojninske osnove, dokler ne dopolni polne pokojninske dobe. V času zaposlitve s polnim delovnim časom ima pravico do polovične pokojnine le, če je dopolnil leta starosti (65 oziroma 55 let), predpisana za pridobitev pravice do nepolne pokojnine. Borcu, ki je uveljavil pokojnino na podlagi tega, da ima 15 za pokojnino vštvenih let, preden je dopolnil predpisana leta starosti (65 oziroma 55 let) za nepolno pokojnino in ki znova stopi v delovno razmerje in dela poln ali nepoln delovni čas, se ne izplačuje pokojnine vse do takrat, dokler ne izpolni pogojev

za polno pokojnino oziroma dokler ne dopolni leta starosti za nepolno pokojnino (65 let za moške, 55 let za ženske). To je izjemna in strožja določba od splošnega načela.

Kakor je razvidno, je z novim zakonom o pokojninskem zavarovanju znatno poboljšán položaj upokojencev-borcev, kakor tudi njihovih družin. V postopku pri priznavanju svojstva borca bodo okrajni zavodi sodelovali z družbenimi organizacijami, zlasti pa z Zvezo borcev. Le-ta bo s poznavanjem razmer v zadevnem kraju pripomogla, da bodo okrajni zavodi pravilno reševali vsa vprašanja v zvezi s pokojninskimi pravicami borcev. **Dr. Miha Butina**

PRGIŠČE DOMAČE ZEMLJE...

KMEČKA HIŠA, nizka, z majhnimi okni. Iz nje se sliši petje, glas harmonike in sproščen smeh.

V hiši je polno mladih ljudi, med njimi pa ženska že nekoliko upognjena in onemogla. Obhaja svoj sedemdeseti rojstni dan in mladi ljudje, bivši kurirji in mladinci so ji prišli čestitat.

Vsi jo nagovarjajo: »Teta Francka, povejte nam katero od svojih pesmic.« In ženica vstane, se zagleda nekam v daljavo in prične. Na pamet zna vse pesmi, ki jih je spesnila v taborišču.

Tudi jaz sem jo nekaj časa poslušala, a misli so mi kmalu ušle drugam — daleč nazaj v preteklost. Videla sem jo; a ne staro in onemoglo, temveč močno in uporno, vedro, kakršna je bila, dokler ji ni vojna vtisnila svoj pečat.

Videla sem jo, kako uporno, brez solz je zapuščala svoj rodni dom v meglénem jesenském jutru leta 1941. »Nemci ne bodo videli mojih solz!« je dejala, čeprav ji je bilo hudo in bi najraje kričala od bolečine. S seboj je vzela prgišče domače zemlje, ki ji je v izgnanstvu predstavljala domovino.

V taborišču, kjer so marsikomu zlomili voljo in odpor, je bila ona tista, ki nam je dajala pogum. Bila je med prvimi, ki so se uprli. Ni se bala ne groženj, ne posledic.

Ob večerih, ko smo se utrujeni vračali z dela, nam je brała svoje pesmice. Niso bile obrušene, a bile so naše. V njih so bila naša lastna doživetja, naša čustva, naše upanje na povratek v domovino, naše sovraštvo do zločinskega tujca. Bila nam je duševna hrana, vzor poguma in ljubezni do domače zemlje.

Že tako pičlo hrano je delila z nami. »Jejte vi, ki ste mladi in morate težko delati, jaz že prebijem,« nam je večkrat dejala.

Po nekaj letih je bila, le še senca prejšnje gibčne in vedre Komlancéve Francke. Hrbet se ji je upognil, z lic je izginila barva in smeh. Le oči so ostale iste — vedre in uporne...

Povratek v domovino ji je vlil novih moči. Pri njej smo našli drugi dom — toplo ognjišče in kaj toplega za pod zob, čeprav je tudi sama živela v pomanjkanju, le od pomoči dobrih ljudi. Nemci niso smeli vedeti, da je doma, zato od njih tudi ni ničesar dobila. Ko so partizani počivali v topli izbi, je ona marsikatero uro prestala zunaj v mrazu in pazila, da jih ne bi presenetili Nemci.

Zadnja kitica njene pesmi me je zbudila iz misli in prislughnila sem ji: »Takrat bo prišlo maščevanje, za trpljenje in krivico. Šli bodo drugi v pregnanje — ne nedolžni, za pravico.«

Justi Kozinc

Predsednik Sukarno je letos v Beogradu obiskal Vojni muzej

Komaj tri mesece po prvem sovjetskem »Sputniku« (4. oktobra 1957) je ameriški »Explorer« (raziskovalec) 30. januarja letos poletel v vesolje. Naglica tega razvoja pač popolnoma opravičuje tudi najbolj pogumna upanja: drobna stezica v vesmirje, ki so jo utrlj dosedanj trije lunini sopotniki, bi lahko kaj kmalu postala široka cesta, ki bi že v bližnji bodočnosti popeljala človeka na druge planete in mu s tem odprla obzorja, ki jih danes še ne more v polni meri upodobiti tudi najbučnejša domišljija. V primerjavi s to perspektivo so pač sedanji mednarodni spori kaj malenkostni. Trezen razum terja, da bi se znanstveniki vsega sveta združili pri prodiranju v »neznano«, da bi z medsebojno izmenjavo dosežkov in izkušenj pospešili ta razvoj. Dogaja pa se nasprotno, da je tako imenovani vojaški zorni kot še vedno odločilen pri presoji teh prvih vse-mirskih korakov, katerih daljnosežnost danes nedvomno ne moremo še popolnoma dojeti.

Ce se omejimo na aktualno mednarodno dogajanje, si svetovna javnost najbolj vroče želi, da bi »Sputnika« in »Explorer« pripeljala predvsem do zmage razsodnosti, konkretno: do obnove pogajanj za miroljubno rešitev odprtih mednarodnih vprašanj. Ravnoesje na satelitskem (v tehničnem pomenu te beseda seveda), oziroma področju balistike med ZDA in SZ je torej spet vzpostavljeno in bi bilo spričo tega naravno pričakovati, da bodo odpadli dosedanj pomisleki, ki so bili odločilnega pomena v ameriških uradnih krogih: da se ni moč vsteti z Rusi za zeleno mizo, dokler se ruskima ne bo pridružil tudi ameriški vse-mirski popotnik. Zelo bi bili namreč negativni in nevarni poizkusi, če bi tehnico ravnovesja poizkusili še bolj nagibati na to ali ono stran, ker bi bila neizbežna posledica take politike stopnjevanje že tako blazno razsežne oboroževalne tekme.

Povojne izkušnje so prepričljivo potrdile, da so prednosti (zlasti na oborožitvenem področju) v sodobnem sunkovitem razvoju znanosti in tehnike kaj kratkotrajne, kar tudi primer »Explorerja« nazorno dokazuje.

Splošni pogoji za novo srečanje vodilnih državnikov Vzhoda in Zahoda so v glavnem dozoreli, kakor je to moč sklepati po nekajkrat izraženem soglasnem mnenju vodilnih državnikov o nujnosti razgovorov. Tudi splošno vzdušje v odnosih med glavnima partnerjema v takih pogajanjih: ZDA in SZ se, sodeč po nekaterih zadnjih dogodkih, izboljšuje. Kulturno-znanstveni sporazum, ki so ga po dolgotrajnih pogajanjih podpisali v Washingtonu, bi lahko pomenil, kolikor ga bosta obe strani lojalno izvajali, začetek resnejšega obračunavanja z izmaličenimi predstavami, ki jih imajo v ZDA o SZ in obratno. Čeprav gre v glavnem za dogovor o izmenjavi radijskih in televizijskih oddaj, filmov in obiskov znanstvenih ter kulturnih delavcev, ima ta sporazum predvsem politični pomen: ni namreč moč sovražit dežele, ki jo dobro poznaš. Manj dvomov, manj neupravičenih sumničenj — več bo možnosti za konstruktivni pomenek o perečih spornih vprašanjih.

Dullesove izjave, da ZDA ne vztrajajo več pri poprejšnjem sestanku zunanjih ministrov, so odstranile glavno proceduralno oviro za organiziranje srečanja na najvišji ravni. Nedvomno si ni mogoče zamisliti takega sestanka brez skrbne poprejšnje diplomatske priprave, vendar pa tudi ne bi mogel nihče razumeti, če bi te malenkosti v primerjavi z aktualnostjo spornih problemov onemogočile tako srečanje. Sem sodi tudi pretirana bojazen, da bi morebitni neuspeh razgovorov utegnil usodno povečati mednarodno napetost. V povojnih letih je bilo več sestankov med vzhodnimi in zahodnimi državni, ki so bili več ali manj uspešni, toda noben izmed njih, kar velja posebno poudariti, ni bil škodljiv. Do dejstvo je pač prepričljivejše kot pa črno-

Maginotova linija - atomska opazovalnica?

»Znoj in zapravljene milijarde niso opravičile svojega namena«, tako smo o usodi Maginotove linije med minulo vojno zapisali v 1. številki naše revije letos. Zdaj pa po nekaterih tujih virih povzemamo, da je Maginotova linija vnovič v ospredju. Sirijo se govoriče, da je francosko vojaško poveljstvo že 1945. leta začelo obnovljati trdnjave, ki naj bi jim bila v primeru nove vojne spet namenjena pomembna vloga. Baje je tudi Eisenhower kot takratni poveljnik 15. Atlantske zveze priporočil »modernizacijo« Maginotove črte in podprl stališče francoskega generalnega štaba o »neranjljivosti« podzemeljskega trdnjavskega sistema, ki bi ga bilo mogoče spremeniti v »idealno skladišče orožja, pogojskega goriva in streliva«. Zraven tega so v Alzaciji razmestili močne radarske postaje, ki menda lahko nadzorujejo sleherno premikanje letal tja do Prage. Zadnje francosko vojaško poročilo o »vzdrževalnih delih« na Maginotovi črti posredno potrjuje navedene govoriče, čeprav poročilo navaja, da ne gre za dela »izrednega pomena«, hkrati pa priznava, da bi bilo v primeru novega spopada utrube v Maginotovi liniji moč uporabiti kot »protiatomska komandna mesta«.

gleda prerokovanja; sicer pa je sploh absurdno apriori zavračati razgovore, ker je pač to edina možnost, da se preizkusijo nameni in dobra volja udeležencev takega sestanka.

Močno se tudi še vedno križajo mnenja glede kroga udeležencev. Nekateri menijo, da bi moralo biti število držav, ki bi sodelovale na takem sestanku, čim manjše, medtem ko drugi nasprotno

zagovarjajo stališče, da bi bilo treba razen glavnih velesil pritegniti tudi manjše in srednje, zlasti izvenblokovske države, kar bi že vnaprej onemogočilo »blokovski okvir« razpravljanj, njihova posredovalna vloga pa bi utegnila bistveno olajšati delo konference, razen tega bi bilo prisostvo izvenblokovskih držav trdno jamstvo, da na takem sestanku ne bi nekaj »izbranih« odločalo za zaprtimi vrati brez stvarne kontrole svetovne javnosti o vprašanih, pri katerih so neposredno prizadeti vsi, se pravi male in velike države.

Naivno bi bilo pričakovati, da bi na enem sestanku razvozljaj vse spore. To bo neizbežno postopna pot, ko bo treba računati tudi z začasnimi neuspehi in zastoji. Toda že zdaj je nekaj vprašanj, glede katerih bi bilo moč doseči prve, začetne sporazume: predvsem na področju razorožitve. Opustitev jedrskih poizkusov in organizacija nadzorstva, ki naj bi preprečila nenadni napad, bi bila lahko prva koraka pri reševanju tega osrednjega mednarodnega vprašanja. Neizbežno bo za to dnevni red prvega sestanka omejen na nekaj vprašanj, kjer so se stališča že toliko zblížala, da je trezno ob obojestranski dobri volji pričakovati kompromisne rešitve. Trenutno so v teku diplomatska sondiranja, ki naj bi predvsem ugotovila, kolikšna je stopnja medsebojne pripravljenosti na popuščanje. Seveda bi bilo v tem pripravljalnem obdobju najbolj negativno napenjati lok na drugih področjih, marveč se je treba z vsemi silami truditi, da bi se izognili zaostritvam kjer koli in tako postopoma ustvariti vzdušje minimalnega medsebojnega zaupanja, brez katerega si ni moč zamisliti uspeha novega srečanja na najvišji ravni.

1. februarja so z razglasitvijo sirsko-egiptovske združitve položili temeljni kamen splošni arabski združitvi. To je prva praktična manifestacija činitelja, ki utegne odločilno vplivati na nadaljnji razvoj dogodkov na tem mednarodno tako občutljivem področju. Če presojamo združitve iz tega zornega kota, pomeni nedvomno nov neuspeh propagandistov »izpopolnjevanja nekakšnih praznin«. Priče smo začetku procesa praktične uveljavitve misli o arabski vzajemnosti, ki bo postopoma zabrisala mejo med dosedaj razcepljenimi in pogostokrat medsebojno sprtimi malimi arabskimi državami. Razen političnega pomeni to tudi nov nadvse pomemben gospodarski činitelj: sirijsko-egiptovska unija bo namreč nadzorovala preko 80 % vseh naftovodov, po katerih se pretaka petrolej k sredozemskim obalam in dalje na Zahod.

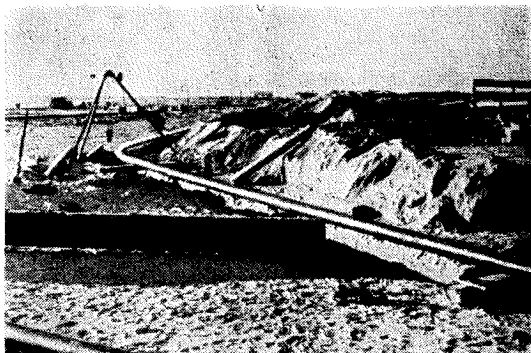
Prvi konkreten odmev na veliko pobudo, ki je prišla iz Kaira in Damaska, je bila ustanovitev federacije med Irakom in Jordanijo, ki jo je Naser ocenil kot korak k splošni arabski združitvi. Pozitivni so namreč le tisti ukrepi, ki pospešujejo sedanji proces odstranjevanja pregraj in zlitje vseh dosedanjih držav v enotno in močno arabsko državo, ki bi predvsem omogočila, da bi Arabci po stoletjih spet zares postali kovači svoje usode.

TRAGEDIJA ZASLEPLJENOSTI

Teroristični francoski letalski bombni napad na tunizijsko vas Sakijet Sidi Jusef ne pomeni le skrajno barbarskega dejanja, marveč tudi popolni bankrot dosedanje francoske kolonialne politike. Zaman svari Mendès-France, da pomenijo ruševine skromne tunizijske vasice tudi ruševine Francoske unije, da si Francozi s svojimi blaznimi početji, kakor jih je označil ameriški senator Mansfield, sami izpodkopavajo tla pod nogami v Severni Afriki.

Kriza v odnosih med Tunizijo in Francijo je doslej vrhunec. Ko to pišemo, so francoske čete še vedno blokirane v svojih oporiščih v Tuniziji. Burgibova vlada pa zahteva njihov takojšen in popoln umik. Ko je Francija zavrnila to zahtevo, je Tunizija predložila celoten spor Varnostnemu svetu OZN. Skoraj vsa svetovna javnost je na tunizijski strani in ni verjetno, da bi se Francozi izognili temu vprašanju na način, kakor se jim je to zadnja leta posrečilo z alžirskim vprašanjem.

Janko Jeri

Naftovodi iz alžirske Sahare, ki so jih Francozi speljali proti obalam Sredozemlja

Čiča Janko — ZNANEC Z DURMITORJA

Moša Pijade v Foči 1942. leta

BILO JE meseca decembra leta 1941. Zima se je plazila z durmitorskih planin, krvava od ran, sajasta od smodnika in tožna zaradi smrti, ki je vihtela svojo koso. Plazila se je mesece in mesece in kazalo je, da nikoli ne bodo ponehali snežni meteži. Na gorskih grebenih so se klali volkovi za človeško meso, iz zametov pa se je prikazovala kolona zelenih plaščev in izlizanih opank. V zraku je lebдела smrt. Ena četa, ki jo je vodil nenavaden možiček z belo kučmo, je pregnala volčje trope in se bližala vasi. Sonce se je, kot bi ga kdo umil, radostno smejalo izza vsepovsod raztresenih hribov. Korak čete je bil čedalje odločnejši, oglašila se je proletarska pesem po zasneženem Durmitorju. Zadačaj, na snežni poljani, pa so ostajale krvave rože, sledovi nog, ki so se zbosile.

Prebivalci tistih vasi so tedaj privrkat zvedeli za rdeče zvezde in — glej, čudo — kjerkoli se je za kolono proletarcev vlekla krvava sled, so se povsod pojavljale rdeče zvezde, ki so si jih domačini pritrjevali in šivali na kučme in zavihke na suknjičih.

Izmučeni in sestradani borci so počivali po hišah, okrog ognjišč in si pripovedovali o mrtvih tovariših, ki so ostali tam nekje ob Drini, na Kozari... Neko jutro pa je med borce in kmete, ki so se zbrali, prišel čiča v beli kučmi. Njegov glas je zatrepetal toplo in umirjeno in vsi so prisluhnili.

Brž ko so kmetje zvedeli, da je to čiča Janko, so hoteli, naj jim pripoveduje o partizanskih borbah drugod po domovini. Čiča je potem začel pripovedovati in ljudje so ga poslušali do zore.

Kmetje so opazili, da je čiča Janko zelo lahno oblečen, zato so mu prinesli rdeč telovnik s srebrnimi gumbi. Čiča Janko se je nasmejaj:

»Lepo, to bo zaleгло...«

Vendar so se kmetje zelo čudili, ker čiča ni nosil telovnika. Ko mu je nato nekega dne starka, pri kateri se je nastanil, prinesla v kolibo sveže namolzenega mleka, se je zelo začudila. Na Mošini mizi je namreč ležalo prgišče rdečih zvezdic. On pa je smeje se rekel vznemirjeni starki:

»Tvoje življenje in revolucionarno delo izpričujejo težko borbo delavskega razreda in ljudskih množic Jugoslavije proti zasužnjevanju in izkoriščanju, ker si bil eden izmed pionirjev našega delavskega gibanja, kakor si bil kasneje eden najdejavnejših pionirjev izgradnje naše socialistične države.«

Tito na grobu Moše Pijade

»Kaj bi, mati, napravili smo zvezde iz telovnika...«

Tisti hip je v kolibo planil kurir, ki je čiči sporočil, da v vas prihaja še en vod partizanov. Čiča je naglo zbasal v svojo kučmo vse zvezdice in se je odpravil na sprejem partizanov. V vasi je zavladala radost. Vsem, ki so se zbrali k sprejemu, je čiča Janko de-

lil zvezdice. Od tistihmal je bil Moša pri ljudeh tega kraja še bolj priljubljen, vsaka hiša si je štela v čast, če jo je obiskal. Nekega dne pa so se pojavile nenavadne ptice z jeklenimi krili. Poletavale so nad mračnimi durmitorskimi vrhovi in njihovo brnenje je izzvalo med kmet preplah. Vsa vas se je razbežala po hosti. Čiča je velel svoji enoti, naj se umakne, ker se je bilo nesmiselno upirati oklepu. Iznenada pa se je z vaškega cerkvenega stolpa oglasila strojnica. Njeni rafali so rešetali nebo, kjer so se pojavljale jeklene ptice. Ko pa se je napad polegel, so ljudje videli, kako se po lesenih stopnicah cerkvenega stolpa spušča čiča Janko z mitraljezom.

»Fant, popazi na orožje!« je rekel bližnjemu borcu, potem pa je šel pisat poročilo o napadu.

Ko se je vse umirilo, je čiča poklical svojega kurirja, trinajstletnega Vukovića z Durmitorja, da bi mu natipkal poročilo. Dečko pa je čiči odvrnil, da ne zna pisati, in da še nikoli ni tipkal.

»Velja, naučil te bo čika!« je pomiril Moša sramežljivega dečka.

In dečko je začel udarjati na pisalni stroj z drhtečimi rokami, ves v strahu, kdaj bodo začeli vnovič zavijati lačni volkovi v snežnih zametih, ali, kdaj bodo kolibo zasuli zameti in granate.

»Čiča me je učil ljubiti ljudi,« je pripovedoval ta mladenič, malone še otrok. »Zmerom sem se čutil močnega, kadar mi je govoril... Čiča je veliko delal. Včasih vso noč. Tipkali smo tako, da smo se menjali, ker je bilo treba razmnožiti obilico propagandnega gradiva. Moša je sam nalagal na ogenj, ko pa je zapazil, da se me loteva spanec, je nehal narekovati, da bi mi pripovedoval kaj zanimivega, nakar smo se vsi skupaj smejali. Primerilo se je tudi, da sem jaz narekoval, čiča pa je tako naglo pisal, da sem stalno zastajal. Nekoč, ko je sestavljal tekst, sem zaspal kraj peči. Ko sem se zbudil, je bilo sonce že visoko na nebesu. Čiča me je med spanjem prenesel na posteljo in pokril s kožuhom.

»Propagande ni mogoče opravljati v spanju, mali junak,« se mi je nasmejal, ko sem se prebudil.

8. aprila 1945: Moša Pijade na izrednem zasedanju Skupščine

Čiča Janko pa je v vasi, ki ima tako simbolično ime — Črna Gora — skrbel tudi za zabavo in razvedrilo najmlajšega rodu. Tako je pod Durmitorjem osnoval prvi pionirski pevski zbor, ki ga je sam vodil. Zato ni čudno, da v tej vasi še dandanašnji mladina zna na izust vse pesmi,

ki jih je nekdam prepeval čiča Janko. Čiča Janko je bil res vsestransko priljubljena osebnost, zato ni čudno, da so se Durmitorci odločili hkrati s spomenikom padlim borcem postaviti tudi bronasto poprsje dragega čiča Janka — Moše Pijade.

Miro Luštek

OB OBLETNICI SMRTI MOŠE PIJADA

Arhitekt socialistične zakonodaje

V OSEBI Moše Pijade so imeli narodnoosvobodilni odbori kot zarodki ljudske oblasti svojega idejnega, političnega in organizacijskega pobudnika ter tvorca. Bil je eden tistih, ki so bolj kot drugi razumeli težnje ljudstva po novi ljudski oblasti, po novi državi in novih odnosih med ljudmi, saj je bil sam žrtev stare države in oblasti. Zavedal se je, da vstaja pomeni konec staremu družbenemu redu in da bo treba namesto starega zgraditi novega, novo državo in novo oblast. Zato se je ves posvetil temu delu.

Že leta 1942, za časa tako imenovane »fočanske republike«, je kot bližnji sodelavec to-

variša Tita izdelal prve predpise o organizaciji ljudje oblasti. To so bili znani »fočanski predpisi«, o katerih se je kasneje tovariš Moša Pijade takole izrazil: »Ti predpisi niso bili nič novega, ampak le odraz izkušenj in že izvedene organizacije, delna uzakonitev pravil, ki so nastala v dotedanjem razvoju. Čeprav sem jaz dobil nalogo, naj jih spravim na papir, sem delal to skupno s tovariši. Zatorej mi ni treba pripisovati nekakšno avtorsko pravico. Vsi ti predpisi tako kot dokumenti I. in II. zasedanja AVNOJ so bili plod skupnega dela ter pogojev in razvoja našega boja, ne glede na to, da so jih oblikovali po-

Moša Pijade: Avtoportret (15. novembra 1950)

samezni tovariši. V tem se ni dalo ničesar izmisliti, pač pa smo samo dobesedno izrazili resnično stanje. Le-to pa je bilo takšno, da se mi zdi najprimernejše reči: samo po sebi je bilo že določeno, mi smo se pa brez posebnih težav uspeji samo dobro izražati...»

Tovariš Tito je ob mrtvaškem odru Moše Pijada izjavil: »Rad bi samo opozoril na tvoje delo, na tvoj prispevek k oblikovanju načel in praktičnem oblikovanju prvih organov oblasti delovnega ljudstva, na tvojo udeležbo pri delu I. in II. zasedanja AVNOJ in pri sprejetju sklepov na obeh zasedanjih. S tem si dejansko sodeloval pri ustvarjanju skupnosti resnično enakopravnih jugoslovanskih narodov. Za to si se trudil vse življenje.«

V hudih vojnih časih in v napornih pohodih je tovariš Moša že kot petdesetletnik doživel svojo drugo mladost. Uresničile so se vse njegove želje, ki se je zanje boril vse življenje. Njegova umska, telesna in moralna sila, navdihnena z velikimi idejami socializma, ni poznala ovir. Tudi po vojni, po zmagi in po skoraj dvajsetletni ječi in borbi, ni hotel počivati. Še naprej je sodeloval pri ustvarjanju ljudske države, pri razvoju družbe, ki se je šele porajala. Delal je pri načrtu ustave in ustavnega zakona ter več drugih zakonov, ki so dandanes pravni temelj socialistične Jugoslavije. Že na II. zasedanju AVNOJ je postal njegov podpredsednik. Po vojni so ga izvolili najprej za predsednika ustavotvornega, potem pa še zakonodajnega odbora Zvezne ljudske skupščine. Januarja 1953 je postal predsednik Zveznega izvršnega sveta, januarja 1954 pa Zvezne ljudske skupščine. To delo je opravljal do svoje smrti, ne da bi se mnogo menil za opomine zdravnikov in tovarišev, naj pazi na svoje zdravje, naj več počiva...

Tovariš Moša Pijade se je ves žrtvoval graditvi nove države. Napravil je toliko, da je vse njegovo delo pri graditvi našega pravnega in državnega sistema osnova naše državnosti, veličasten spomenik, kakršnega so si postavili le redki ljudje.

Bil je dober tovariš...

POKOJNEGA Mošo Pijada se spominjam od takrat, ko je pozno jeseni 1943 prišel k nam na Bazo 20. Jahal je bosenskega konjička kar na tovornem sedlu.

Sele po vojni sem zvedel, po kaj so prišli tovariši iz Vrhovnega štaba k nam! O tem so že mnogi pisali, jaz bi pa rad povedal, kako sem srečanje z Mošo Pijadam doživel jaz, ki sem bil takrat borec, spremljevalec tovariša Luke.

Moša je bil dober partizanski tovariš, preprost in vesel, prijazen z vsakim. Čeprav je bil podpredsednik AVNOJ, nas je vedno, kadar je odhajal v dolino ali pa se vračal, prišel pozdravit v barako zaščitne čete. Večkrat se je ure in ure pogovarjal z nami. Spraševali smo ga to in ono, on pa se je zanimal o našem življenju pred vojno, kje, kdaj in kako smo šli k partizanom, v katerih bojih smo že bili, koga inamo doma, kaj mislimo po vojni.

Takrat, ko so člani Vrhovnega štaba odhajali v Bosno, je zahteval, da se morajo poslovitnega večera udeležiti vsi kurirji in borci. V daljšem govoru se je vsem zahvalil, ker so skrbeli za njihovo varnost in nosili iz doline v Bazo hrano in vodo.

Določen sem bil v njegovo spremstvo do Metlike. Spotoma mi je predlagal, da bi za nekaj časa zamenjala konje. Ves čas me je skrbelo, kaj bo, če Moša predlaga, naj bi ju zamenjala za vedno. Kdo bi mogel takemu tovarišu to odreči? Bosenski konjiček, na katerem sem sedel, je delal drobne korake in mene je vsega strahovito pretreslo. Kmalu bi dobil morsko bolezen. Blizu Metlike pa je Moša razjahal in mi rekel, da je moj konjič zanič. Toda, zame je bil dober in oddahnil sem se, ko sem spet sedel na njem.

Nane Mlakar

Invalidski pevski zbor –

izviren izvajalec partizanskih pesmi

Z Redom za zasluge za narod I. stopnje zaradi izrednih zaslug in velikega prispevka na političnem, propagandnem in kulturno-prosvetnem področju ob 10. obletnici obstoja odlikovani Invalidski pevski zbor je kot najboljši tolmač in izvajalec partizanske borbene pesmi nedvomno edinstven pevski ansambel ne le v Sloveniji, temveč tudi v Jugoslaviji. Obiskali smo Invalidski pevski zbor v Ljubljani in prinašamo kratko reportažo iz življenja in dela tega slovitega pevskega zbora, ki ima tudi po vojni, zlasti s kulturno vlogo med našo šolsko mladino, obilo zaslug za prenašanje svetlih tradicij NOB na sedanje in mlajše rodove.

STE ŽE BILI kdaj na pevski svaji kaknega velikega zbora? Zamislite si veliko dvorano, v kateri samevajo stoli, na pol osvetljen oder, pevske fraze, ki jih zbor neprestano ponavlja, dokler niso zvočne in izpiljene, kakor si jih je zamislil zborovodja. V dvorani so trije, štirje sedeži morda zasedeni, toda to ni občinstvo na predstavi, temveč so znanci, svojci pevcev in tisti občudovalci, ki kot navijači nogometa, na primer, predstavljajo tisto vrsto občinstva, ki vžiga temperament in pogosto odloča o uspehih ali neuspehih katerihsibodi ansamblov...

Tako sem si tudi jaz zamislil vajo Invalidskega pevskega zbora, nedvomno najbolj učinkovitega našega interpreta partizanske borbene pesmi. Že naslov in hiša, v katero so me napotili, nista izpolnila pričakovanja: Glavni odbor Zveze vojaških vojnih invalidov, Gosposvetska 2. Ne, tam ni nobene dvorane, sem premišljal na vajo gredoč. In res: vstopil sem v vežo, do katere so že prodirali akordi neke puntarske pesmi, nato v pisarno. Vseposod po mizah plašči, klobuki, čepice. Na zid prislonjenih nekaj palic. Nekdo je v drugi sobi tolkel na klavir uvodne akorde, basi so ponavljali za njim, nato drugi in prvi tenorji.

»Kdo tako vpije?« je v sredo akordov kričal dirigent, »tiše, tiše... Da, tako, zdaj pa naprej: rekel je...« In spet so krepki moški glasovi povzeli stavek, ki ga je bilo treba piliti.

Vrata v drugo sobo, pravzaprav v pisarno GO ZVVI, so bila odprta. Notri so na stoli, zabojih in drugod sedeli pevci tesno drug ob drugem

in zrli v dirigenta. Treba je bilo počakati do odmora.

Dirigent Radovan Gobec je dovolil pevcem dva, tri cigaretno dime. »Razgovor?« je rekel. »Nimam kaj povedati. Tolikokrat sem govoril, da je bolje, če se pogovoriš kar s 'komisarjem', tovarišem Repetom.«

POMEMBNEJSI PEVOVODJE IPZ

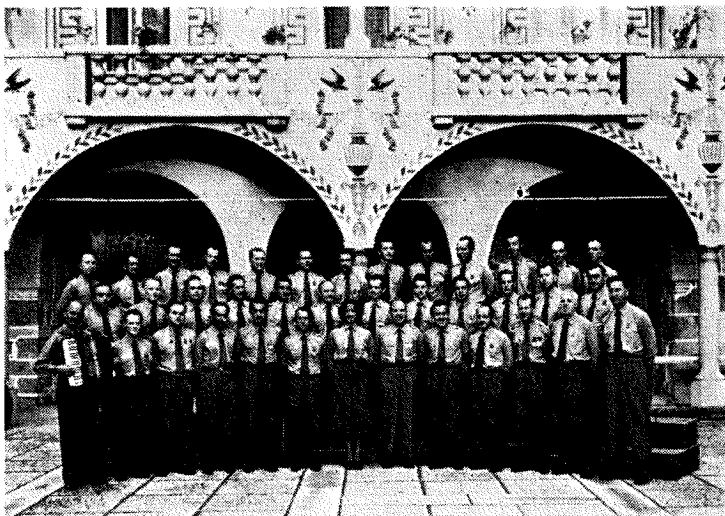
Karel Pahor, ustanovitelj
Pavel Svetec
Ciril Cvetic
Janez Kuhar
Radovan Gobec, sedanji
dirigent

Predsednik zbora, nekdanji komisar IPZ, Slavko Repe, je bil takoj nared za razgovor. »Glejte,« je rekel, »to je prostor, v katerem pojemo. Kadar se nas zbere vseh 53, smo

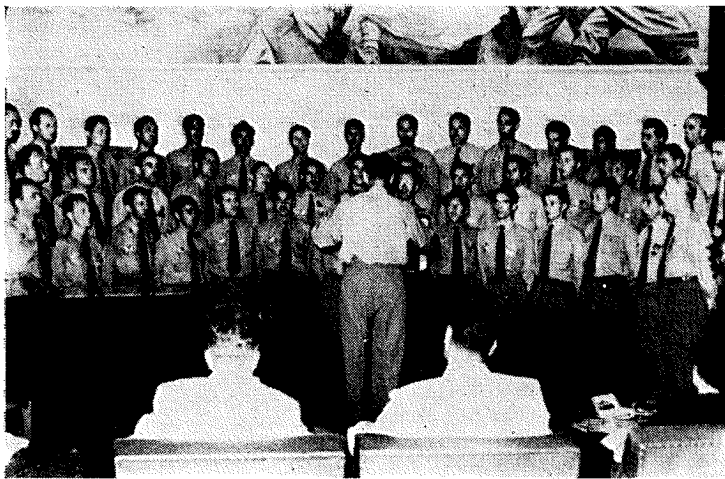
kakor konservirani slanki. Pa tudi arhiva nimamo kje shraniti. Tovariši imajo vsak na svojem domu darila, diplome, narodne noše, s katerimi nas je obdarila navdušena romunska publika, vence, albume, medalje. Osnovati nameravamo pionirski pevski zbor, ki naj bi nas, starine, sčasoma zamenjal. Toda kako in kje? Prostor...«

IPZ je resda deležen vsestranske podpore GO ZVVI, sindikatov, GO ZB in drugih. Problem so le prostori. In še ena težava, ki zavira delo zbora! Kar je v zboru delavcev, jih podjetja nerada puščajo na turneje, čeprav nihče ne more zanikati kulturnega in političnega poslanstva IPZ, ki je pel na mnogih državnih obiskih, na obiskih parlamentarnih delegacij, v tovarnah in šolah ter drugod.

»Naš največji uspeh? Turneja po Romuniji! Pevski nastopi v Bukarešti, Ploestiju, Sinaji, Konstanci, Temišvaru... Peli smo v najuglednejši romunski pevski dvorani, v bukreškem »Athenéu«, v kombinatu perila, na naši ambasadi, kjer so se zbrali štabni oficirji. Naše pesmi, zlasti 'Na juriš', so vžgale. Konferansje jo je prevedel: 'Attaca'. Že po uvodnih akordih so zbrani oficirji vedeli, da gre za borbena

IPZ v ljubljanskih Križankah, pred odhodom na turnejo po Romuniji leta 1956

IPZ v vili »Bled« na Bledu izvaja koncert partizanskih borbenih pesmi pred egiptovskim predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem in predsednikom Titom

pesem. Nekdo je rekel: 'To je pravi pravcati borbeni vzklík, ne, to je borba sama!' Peli smo v izredno akustičnih dvorinah večtisočglavemu občinstvu. V tovarni železniških lokomotiv nas je poslušalo 4000 delavcev. Sprejem je bil povsod nadvse prisrčen.«

Na Sinaji je IPZ poslušal dirigent bolgarskega zbora »Kaval«, ki šteje 220 pevcev in ima lastno koncertno hišo v Sofiji. Bil je tako navdušen, da je kmalu nato povabil IPZ

v Bolgarijo. Če bo šlo vse po sreči, se Invalidskemu pevske-mu zboru letos obeta turneja po Bolgariji. To in pa snemanje opusa jugoslovanskih borbenih pesmi na magnetofon oziroma na plošče, sta dve poglobitvi nalogi IPZ v letošnjem letu.

»Koliko nastopov je imel doslej Invalidski pevski zbor? Samo do 10. junija 1945, ko je pel v ljubljanskem Tivoliju na II. kongresu AFŽ, je nastopil 122 krat. Pel je na Ra-

diu OF v Beli krajini med vojno, na ljubljanskem Radiu po vojni, kmetom v Semiču, v Gradacu, Metliki, v partizanskih bolnišnicah v Žumberku, na Planini, na komemoraciji za herojem Stanetom v Črnomlju, v podoficirski šoli v Semiču, brigadam na položajih, med pohodi, na partizanskih razstavah, jurišnim bataljonom itd. Zdaj vsako leto nastopi povprečno štiridesetkrat. Lani je pel šolski oziroma dijaški mladini širom po Sloveniji. Partizansko pesem je ponesel v ljubljanske, kranjske, kopr-ske gimnazije in v šole v Cerknici, v Piranu, Kamniku, Mur-ski Soboti, Radgoni, Postojni, Novem mestu, Bohinju, Bledu, Radovljici, Celju, Žalcu...«

»Pravijo,« je vskočil eden izmed pevcev, »da je mladina navdušena le za jazz. Jaz trdim, da to ne drži. Navduše-nje in zamaknjenost mladine na naših koncertih sta spod-bila to trditev!«

»Med uspele turneje IPZ med vojno,« je nadaljeval Repe, »nedvomno sodijo tudi nastopi pred našimi in zavezniškimi ranjenci v Južni Italiji. Po vojni pa smo nastopali tudi na partizanskih srečanjih v Toplicah, Okroglici, Črnomlju, Kočevju, na Ostrožnem. Posebno pomembne so bile tudi večtedenske koncertne turneje našega zbora v letih 1953 do 1957 po Beli krajini, Štajerski, Primorski, po LR Hrvatski, Srbiji in Makedoniji, ko je moral zbor več koncertov ponoviti. Do danes je Invalid-ski pevski zbor odpel 473 koncertov doma in na tujem.

Sedaj snema IPZ celotni opus partizanskih pesmi za Muzej narodne osvoboditve, ki bo nedvomno pomenil enega izmed najvažnejših zgodovinskih dokumentov boja jugoslovanskih narodov proti tujemu zavoje-valcu. Hkrati je zbor dal po-budo za nastanek mnogih partizanskih pesmi, s čimer je obogatil našo partizansko pevsko kulturo in slovensko glas-beno kulturo nasploh. Prav tako so na pobudo IPZ izšle mnoge partizanske pesmarice, trenutno pa je v pripravi dokončna pesmarica vseh partizanskih pesmi.«

N. Ž.

Člani IPZ s tovarišem Francetom Kresetom-Čobanom v dvorani tekstilnega kombinata v Bukarešti tik pred nastopom

V neznanu...

Barake, barake... Ob barakah straže. V barakah smrad in prah... Vedno znova vozijo v zaprtih avtomobilih ljudi. Na tisoče in tisoče! Trumoma prihajajo skozi zastražena vrata v ograjen prostor med barakami. Zvočniki bučno prenašajo nemške vojaške koračnice, ki glušijo jok in kričanje ljudi.

»Izgubil se je otrok!« smo slišali po zvočniku. Kasneje sem izvedela, da je otrok utonil v straniščnem jarku, ki je bil odprt, nezavarovan in po katerem so se počasi prelivali človeški odpadki...

»Moj otrok je zbolel, kaj naj mu dam? Ko bi imela vsaj malo mleka. Doma pa smo morali pustiti tako lepo kravico...!« je tarnala mlada mati z dojenčkom v naročju. »Mama, mama, kruha, kruha!« me je prosil sinek.

Nestrpno smo čakali, kdaj bo objavil zvočnik odhod iz te mučilnice, iz tega zbirališča preseljencev. Odhod —

pa naj bo že kamorkoli! Vsak dan trikrat smo poslušali povelja za odhod in vsak dan trikrat se je pomikala reka ljudi od barak proti postaji v Rajhenburg.

Končno: »Številka deset tisoč šest sto štiriinšestdeset!« Oprtala sem otroka in se vključila v reko izgnancev, izgnancev z rodne, domače zemlje, izgnancev z lastnih domov...

*

Gneča, gneča... Straže kričijo, kriki se mešajo s kriki otrok. Rinili smo se v vagone dolgega vlaka, ki je kakor lačna zver stal na postaji in nas požiral. Nato — loputanje in zaklepanje vrat, razmestitev vojaških straž, oster žvižg in vlak je odpeljal...

Gledale smo skozi polodprto okno. Na postaji je bilo vse prazno in mirno, kakor da se ni nič zgodilo, kakor da ni ravno tamkaj stalo šest sto ljudi, vsi z enako bolečino v srcu, vsi z enakim srdom na sovražnika, vsi z enakim upanjem na vrnitev.

Vozili smo se mimo domačih polj, mahali v pozdrav praznim hišam in vsakdo si je hotel vtisniti v spomin še zadnje obris domovine. Vse je bilo tiho in niti joka, pridušnega joka ni bilo slišati. Le oči vseh so bile solzne.

Proti Radečam so nas domačini pozdravljali skozi mrak z gorečimi baklami... Vlak pa je neizprosno hitel in v popolni temi smo se peljali čez mejo svoje ljube domovine v neznanu. Peljali smo se mi, izgnanici, preseljenci...

Zgodovina jih ne bo pozabila

PARTIZANSKA mama Kristina Plankar skromno živi v Šentvidu pri Stični. Še vedno je prijazna in zgovorna kljub 74 letom in gubam na obrazu. Posebno se razvname, kadar obuja spomine na hude čase med vojno. Vprašal sem jo, kdaj je začela sodelovati s partizani.

»Takoj po zasedbi. Takrat smo stanovali v Pristavljah vasi, ki leži tik pod hribom. Zato smo kmalu dobili stike s prvimi borci. Dajala sem jim hrano, včasih tudi obutev in tudi orožje sem jim nekajkrat preskrbel. Seveda vse to ni trajalo dolgo. Kmalu so za nas zvedeli Italijani in nas preselili v Šentvid. Tu se je začela naša trnjeva pot.«

Zanimalo me je, zakaj.

»Povezava s kurirji in obveščevalci je bila tu dokaj težavna, ker je bila vsa vas polna domačih vohunov. Pazili so na vsak moj korak. Kljub vsemu sem še vedno podpirala naše borce, ki so vedeli, kje bodo dobili ob vsakem času topel obrok hrane. Velikokrat sem ostala brez večerje ali kosila, ker sem ga dala prezeblim in lačnim par-

tizanom. Starejša sinova sta mimo Italijanov z vozom vozila živež in strelivo.«

Hotel sem vedeti, koliko otrok je imela.

»Tri sinove in hčer. Najmlajši je padel kot partizan, drugi je izgubil v boju oko, tretji pa je bil terenski politični delavec. Sodelovala je tudi hčerka.«

Slišal sem, da je bila Plankarjeva mama med vojno tudi zaprta. Zato sem jo povprašal tudi o tem. Dejala je:

»Oh, o tem bi vam imela dosti povedati. Na kratko rečeno, skoraj dve leti sem preživela na Rabu, mož pa skoraj ravno toliko v Gonarsu in po zaporih. Hči je bila v nemški internaciji. Preveč bi bilo, če bi vam hotela vse natančno pripovedovati, kaj vse smo doživeli v zaporih in taboriščih.«

Ob teh besedah so se ji ulile solze. Vprašal sem jo, kdo je zakrivil, da so morali v internacijo in v zapor.

»Kdo drug kot domači izdajci! Od župnika do soseda! Posebno gnusno se mi je zdelo početje šentviškega kaplana in župnika. Ta dva sta poizvedovala po partizanskih dru-

žinah. Če sta za koga zvedela, je bil le-ta kmalu v zaporu.«

Nato je nadaljevala:

»Najbolj živo mi je ostal v spominu duhovnik Lavrih. Neko nedeljo je s pištolo za pasom maševal v cerkvi svetega Roka. S prižnice je takole govoril: 'Med našim ljudstvom so tudi take matere, ki pomagajo banditom. Te matere ne zaslužijo tega imena! To so psice in takšne ne spadata v božji hram. Tudi danes so med nami nekatere takšne.' Kazal je na ljudi in kričal: 'Ti si tudi partizanska kurba in ti tudi. Ti jih podpiraš...' Jaz sem se skrila v kot, da me ne bi opazil. Takrat sem slišala tudi za 'preljubi zakrament', ki je pomenil smrt. Koliko zločinov je storil ta črni 'Kristusov vojščak', ne bo nihče nikoli točno zvedel. Sedaj je v tujini. Zbežal je kot mnogi, ki so imeli krvave roke.«

Plankarjeva je bila tudi partizanka, zato sem ji zastavil vprašanje tudi o tem.

»Po vrnitvi iz taborišča sem bila še nekaj časa v Šentvidu. Ko mi je zaradi domačih izdajalcev kazalo, da me bodo spet zaprli, sem 1944 odšla v Suho krajino k partizanom. Tam je bil že moj sin in tudi moža sem našla tam. Bila sem v brigadi do osvoboditve. Prehodila sem Belo krajino vse do Hrvaške in teh dnevov ne bom nikoli pozabila. Pomagala sem našim borcem pri kuhi, pranju in tudi ranjencem sem stregla, kadar sem utegnila.«

Tako mi je pripovedovala in nizala dogodek za dogodkom. Občudoval sem starko, čutil z njo veselje in žalost. Ko je nehala, sem jo vprašal, kako se počuti sedaj, če jo tarejo skrbi in nadloge.

»Vodenica me muči že nekaj let. Drugače pa me zaboli, če vidim, da se v kakem odboru šopirijo in širokoustijo ljudje, ki so bili med vojno proti nam ali pa so nam celo škodovali.«

Vračal sem se proti domu in premišljeval o tej skromni in zavedni ženski. Koliko je takih mater, ki so sedaj, v našem razgibanem življenju ostale pozabljene? Zgodovina jih ne bo smela zamolčati, če so jih že pozabili posamezniki!

Vladislav Rozman

Se danes je pogled na sistem žične ograje okoli taborišča v Osviecimu grozovit, pretresljiv

ŠTEVILNA

Ana Ziherl

JE NJENA DRUŽINA

Fotografija spodaj:

*Tovarišica Ana Ziherl med svojimi nekdanjimi
ilegalčki, zdaj že odraslimi dekletimi in fanti*

NEKATERI dvomijo, da bi spomin lahko segel nazaj v zgodnjo detinsko dobo. Toda jaz se dobro spominjam — tako živo imam to pred očmi, kakor da se je zgodilo danes ta dan — nekega kraja, kjer je bilo veliko ljudi in vpričo katerih me je mati udarila po ustih, ko sem jo iznenada vprašal: „Kaj dela očka v gozdu?“ Potem se spominim tudi neke noči, ko sem se nenadno znašel sam v temni, zlovešče tihi hiši. Spominjam se tudi, da se je tedaj pred hišo ustavil avto in da je mamica stra-

homa rekla: Pome so prišli, četudi takrat nisem razumel, kaj naj bi bilo slabega v tem, da se je pred hišo ustavil avto. Potem so vdrl v stanovanje, mamica pa me je naglo odnesla k sosedom. Slišal sem razbijanje po vratih, težke korake po stopnicah in nerazumljivo kričanje...

Vso noč sem jokal, ker so me dali spat v tujo posteljo in ker ni bilo mamice, ki bi me uspavala. Namesto nje se je nad menoj sklanjal obraz naše sosedice, tako tuj in malo prijazen, da se nisem mogel umi-

riti. Zaspal sem šele zjutraj, ko bi bilo treba že zdavnaj vstati. Ko sem se zbudil, sem vnovič zajokal, ker sem bil tako sam. Toda kmalu je prišla pome prijazna stara teta, ki je do tlej še nisem nikdar videl. Dala mi je sladkorčkov, mi povedala lepo pravljico in me na mah vsega pridobila. Nič se nisem upiral, ko je teta rekla sosedi, naj me obleče, češ da bom šel z njo. Dobro se spominjam, kako sva se potem peljala s tramvajem in izstopila v predmestju. Našel sem nov dom. Bila je to družina s

številnimi otroci moje starosti, in tudi starejši so bili vmes. Nič se nisem dolgočasil. V igri mi je potekal čas, tako da sem se le redkokdaj spomnil na svoj prejšnji dom. Kvečjemu da je podoba mojega pravega doma kdaj pa kdaj šinila skozi moj spomin kot sanje, ki sem jih ponoči podoživljal, zjutraj pa malone pozabil. Rastel sem in dozoreval, kot bi bil domači sin.

Nekega jutra sem se zbudil in sem videl povsod raz hiš viseti zastave. Ljudje so kričali in na cesti je bilo polno vojakov. Nisem mogel razumeti, zakaj tolikšno veselje in zakaj vse to, ko pa je čisto navaden dan in so nas prej odrasli zmerom mirili. Potem sem slišal vpiti ljudi in tudi mama, pri kateri sem stanoval, mi je rekla: „Fant, zdaj pa ne boš več dolgo pri nas. Le da bi se tvoji srečno vrnili!“

In res se je nekega dne pred našo hišo ustavil avto, iz katerega sta izstopila moški in ženska v uniformi. Začela sta me objemati in poljubljati. Jaz sem se jokal od strahu in se ju z vsemi štirimi otepal. Končno sem se potolažil, ker so mi bili vseh zlati našitki na moževih rokavih, vendar še zmerom nisem mogel razumeti, kdo sta tadvaj in kaj imata opraviti z menoj. Povedali so mi, da sta to moj pravi očka in mamica in da me bosta odpeljala domov. Težko sem se ločil od svojih bratov in sestra...

Zdaj vem, kateri dom je pravi, saj sem že odrasel fant. Tudi vem, da mati, pri kateri sem stanoval, ni bila prava mati in da tista teta ni bila prava teta. Toda še zmerom se rad vračam v tisto prijazno hišico v predmestju in k tistim dobrim ljudem, ki sem o njih mislil, da so moji starši. *

„Naša brigada je prišla blizu Ljubljane. K nam je prišlo nekaj novincev. Kadar so prihajali iz Ljubljane, smo jih vedno spraševali, kaj je novega. Saj veste, tam so bile naše družine, naši otroci...“

Tako sem nekoga vpraševal, če pozna mojo ženo. Nisem mu povedal svojega imena, spraševal sem, kot bi se zanimal za kakega znanca. Tako sem zvedel, da sem jaz pri parti-

zanih, ženo pa so zaprli. Tedaj me je prešinila ostra bol: kje je sin? Kaj se je z njim zgodilo?

Potem sem dan za dnem tuhtal samo o tem. Komisar brigade je prejkone opazil, da sem se spremenil. Ni mi bilo ne do veselja, ne do zabave, ne do razgovorov, pa me je nekega dne vprašal: „Kaj pa je s teboj, da si tako potr? Povedal sem mu, kaj me teži, on pa je odvrnil: „Kaj se trapiš, saj se temu da odpomoči. Zakaj tega nisi prej povedal?“

Niti 14 dni ni minilo, ko je kurir med obilico službene pošte prinesel tudi nekaj pisem iz Ljubljane. Niti najmanj se nisem nadejal, da bi bilo lahko tudi kaj zame. Toda bilo je! Prejel sem sliko svojega kodrolaščka, ki ga skoraj spoznati nisem mogel, tako je tačas zrasel. Priloženo je bilo tudi kratko pismence s sporočilom, da je sin na varnem, moja žena pa je bila obsojena na deset let ječe in je zdaj v Benetkah v zaporu... *

Kdo je tista »teta«, ki se je kot tiha, dobra senca nepogrešljivo pojavila povsod tam, kjer so starši odšli k partizanom ali kjer je okupator ali domači hlapec odpeljal starše, otroci pa so bili izročeni milosti ljudi v sosesčini?

Tista teta je Ana Zihlerl, ki so jo ilegalci poznali tudi kot Špelco, Rezko, tovarišico Tavčarjevo ali celo kot tovariša Dolarja.

Mehak obraz, čuteče, tople oči, venec sivih las — toda nobene neodločnosti. Kdo bi si mislil o tej čuteči, na videz preprosti ženski, da je toliko let vodila za nos ne samo italijansko kvesturo, temveč tudi domobransko policijo in celo gestapo?

Ana Zihlerl je stara, preskušena borka za pravičnejši družbeni red. Mati, ki je vzgojila štiri partizane, od katerih sta dva dala življenje za svobodo. Žena, ki je v borbi izgubila tudi moža...

Toda to ni vsa njena družina! Skrbela je za nad dve sto otrok. To je bilo pravo, pravcato ilegalno otroško zavetišče v okupirani Ljubljani. Ana Zihlerl je povezovala stotere niti, ki so vodile iz opustoše-

nih in zapuščenih domov prek Osvobodilne fronte v topla ognjišča dobrih ljudi, ki so sprejeli pod svojo streho male nebolgjenčke.

Leta 1933 srečamo Ano Zihlerl kot sodelavko Rdeče pomoči, članica KP je od leta 1939. Kako je zvedela, da je postala član KP? Sin Boris ji je nekega dne to povedal... Bila je v Pokrajinskem odboru Rdeče pomoči, ki je organizirala več akcij v korist zapornikov. Leta 1941 se je vključila v Slovensko narodno pomoč, naslednico Rdeče pomoči, in je nadaljevala svoje delo kot članica Okrožnega odbora. Leta 1942 je nato prevzela skrb za otroke staršev, ki so bili pri partizanih ali v zaporih, ali pa so padli.

Terenske organizacije OF so Ano Zihlerlovo obveščale o otrocih, ki so ostali sami. Zanje je bilo treba najti nov dom. To v Ljubljani navadno ni bilo težavno. Toliko teže pa je bilo oskrbovati otroke, ne da bi za to zvedel okupator. Včasih je bilo treba malim ilegalčkom nabaviti celo ponarejene dokumente. Tudi to se je posrečilo. Na anagrafskem uradu ljubljanske kvesture je delala zavedna Slovenka, katere ni bilo težavno pregovoriti, da je otroka, ki ga je bilo treba rešiti, vpisala v matične knjige z lažnim imenom. Zgodilo se je tudi, da je neko dekle iz ugledne ljubljanske družine prevzelo nase celo »sramoto« nezakonske matere, da je lahko prikrilo pravo poreklo svojega varovančka. Bilo pa je tudi obilo ljudi, ki so otrokom našli nov dom in so pomagali tudi z denarjem, blagom in hrano. Otroke so reševali tudi drugi znani in neznani ljudje. Delavec v tiskarni je skrivoma tiskal zanje krušne karte, trgovec je imel zanje skrite zaloge, dobri ljudje pa so dali na razpolago sobe za skladišča. Nekoč je nekemu takemu skladišču v Mostah pretila nevarnost. Še preden so ga odkrili, so zveste tovarišice, kot Milena Sušnikova, Minka Sodja, Nada Lavrič in Vanda Zihlerlova poskrbele, da so Italijani odšli praznih rok.

Otroke-ilegalčke so za praznike navadno obdarovali. Pogosto so zanje pripravljali pa-

kete v nekdanji gostilni pri »Novem svetu«, kjer je natakarica Rezika peljala ilegalke v posebno sobo, tako da niti gospodinja ni vedela, kaj se v njej dogaja. V nekem pestilstvu na Gosposvetski cesti so pred prazniki mrzlično pletli rokavičke, šale, majice... Redkokdo je vedel, zakaj. Občutno podporo je otrokom namenil tudi Okrožni odbor OF, ki je skrbnikom prek ilegalnih delavnic mesečno izplačeval oskrbnino.

Za sedemdesetletnico so Ani Ziherlovi izrekli najlepše želje tudi njeni nekdanji varovanci, katerih oddolžitev pa ni slučajna, niti ni zgolj hvaležnost za nekdanj izkazano dobroto. To je živ, malone vsakdanji stik med »krušno« materjo in otroki, ki si imajo mnogokaj povedati.

Ob visokem jubileju je zasluzno Ano Ziherlovo sprejel tudi predsednik Ljudske skupščine Slovenije Miha Marinko, ki ji je izročil odlikovanje, Red dela I. stopnje, s katerim jo je odlikoval predsednik republike tovariš Tito za njeno dolgoletno revolucionarno delo. Ko se je zahvalila za visoko priznanje, je Ana Ziherlova med drugim rekla: »V največje

Otroški sektor.

Otroški sektor je tuel nalaga, da strbi za otroke, ki so ostali v Ljubljani brez matere in brez očeta, bodisi da sta odšla v hrbe, bodisi da sta bila odpeljana v Slovenijo ali da sta umrla. (Seveda sta v zadnjem slučaju morala delati pri neki OF organizaciji.)

Mesečno je otroški sektor oskrboval eos. 40 otrok in je tuel izdatkov na mesec do 40.000.-lit, v čemer so vključene poleg oskrbovalnine tudi same nabave za otroke, kakor tudi stroški za stročila in podobno.

Otroški sektor je vodila gospa Z i h e r l "Bela", ilegalna, članica KP. Pri delu sta ji pomagali dve pomočnici, ki sta razpisali denar in ostali material.

Fotokopija poročila domobranske politične policije v Ljubljani o delovanju tovarišice Ane Ziherl za narodnoosvobodilno borbo

veselje pa mi je, da niti eden izmed otrok, ki sem jih imela med vojno v varstvu, ni prišel v roku okupatorja, ampak so vsi dočakali veliki dan osvoboditve.«

Mnogokrat se primeri, da kdo izmed bivših varovancev potrka pri Ziherlovih in tova-

rišici Ani potoži o svojih težavah. Ona pa vsakega sprejme z odprtimi rokami in čutečim srcem, če je potrebno, zanj tudi posreduje in mu pomaga urediti življenje.

Njeno ognjišče je še zmerom toplo, njen dom še vedno odprt.

Mile Pavlin, Nande Žužek

§ »Borčeva« pravna posvetovalnica §

Franc Zupan, Tržič na Gorenjskem:

1. Kakšna potrdila so potrebna za dokaz udeležbe ali sodelovanja v NOB? Kdo bo izdal potrdila in kdo bo zasliševal priče?

Odgovor: Po obstoječih predpisih niso predvidena nikaka posebna potrdila. Dopustna so vsa dokazna sredstva, katere predvideva zakon o upravnem postopku, to so listine, priče in tudi zaslišanje same stranke. Kdor uveljavlja udeležbo ali sodelovanje v NOB, naj točno navede: kdaj, kje in s kom je sodeloval, opiše svoje delo ter navede priče, katerim je delo predlagatelja znano iz lastnega znanja.

Podatke o trajanju internacije, ujetništva in zapore med drugo svetovno vojno za posamezne zavarovance ima Republiški odbor RK. Te podatke bodo zahtevali okrajni zavodi za socialno zavarovanje, lahko pa zavarovanec sam.

Kdor nima listin o udeležbi ali sodelovanju v NOB, bo moral udeležbo dokazovati s pričami. Predlagane priče bo zaslišal okrajni zavod za socialno zavarovanje, ki je pristojen za vodenje postopka za priznanje pokojnine.

Če ni živih prič, predlagatelj pa nima tudi nobenih drugih dokazov, preostane edino dokaz zaslišanja same stranke kot zadnje dokazno sredstvo.

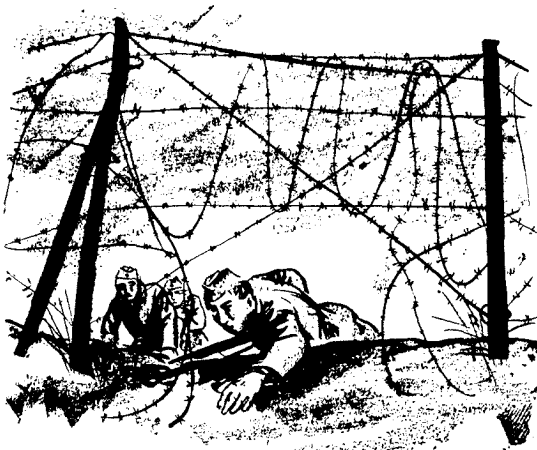
2. Kaj naj stori zavarovanec, ki ne more dokazati svojih zaposlitev pred drugo svetovno vojno zaradi tega, ker so mu bili dokazi (delovne knjižice oz. potrdila delodajalcev) uničeni med okupacijo?

Odgovor: V takih primerih preostane samo dokaz s pričami. Kolikor priče niso bile zaslišane v postopku za priznanje prejšnje delovne dobe ob izdaji novih delovnih knjižic, bo priče zaslišal okrajni zavod za socialno zavarovanje, ki vodi postopek za priznanje pokojnine.

Če so priče, ki bi lahko potrdile zaposlitev predlagatelja, pomrle, se zavarovancu lahko zgodi, da mu zaposlitve zaradi pomanjkanja dokazov ne bodo mogle biti štete v pokojninsko dobo. Zadnje dokazno sredstvo je zaslišanje samega predlagatelja. Pripomniti pa je treba, da zavodi za socialno zavarovanje tak dokaz le redko lahko upoštevajo.

Otrok je premagal vojno

V TRIBUŠI je močno zaraščena grapa, ki o njej nihče, celo domačin, ne bi mogel posumiti, da si je tam kdajkoli poiskal bivališče človek. Tako je namreč neprijazna, strma in odljudna, da bi se je še zver, ki so jo pregnali iz brloga in si išče novo prebivališče, na daleč izognila. Toda ta grapa v Tribuši, ki zdaj sameva visoko v hribih, je pred leti nudila svoj zeleni krov šestim ali osmim partizanom, kurirjem, ki so v temnih nočeh, v nalivih, po lepem vremenu in v hudem mrazu vzdrževali zvezo med zahodno-primorskimi enotami in Glavnim štabom Slovenije. Kolikokrat so se smelo prebijali mimo sovražnih zased, prek utrjenega Črnega vrha na Kranjsko! Kdo bi mogel prešteti pošto, ki so jo prenosili in kilometre, ki so jih prehodili! Bili pa so tudi dnevi, ko so se kurirji vrnili z javk in poti in počivali. Partizan, še zlasti pa kurir, ni bil vaje držati križem rok in dogodek, ki ga bomo tokrat opisali, je bil tako rekoč rojen v kurirski karavli v Tribuši nekega zimskega dne, ko so ga hoteli tribušanski kurirji koristno preživeti. Akcija, ki so si jo omislili, jih je reševala brezdelja, hkrati pa je ustrezala naročilu komande, naj samostojno ukrepajo, kadar bodo njihove zveze, zlasti s terenci, ogrožene.

Koledar je kazal februar leta 1943, torej čas, ko se je vstaja na Primorskem komaj razplamtevala. Posamezni kraji, kot na primer Čepovan, so bili sicer resda že obdani z žico, toda Italijani so se še zmerom čutili dokaj varne v svojih utrjenih gnezdih. V Čepovanu je bila tedaj močno utrjena italijanska postojanka, ki je štela več sto mož. Kakih 300 metrov od te postojanke pa je stala bivša karabinjerska postaja, v kateri sta se nastanila dva gozdna miličnika s svojima družinama. Miličniški komandir je bil zagrizen fašist, odnekod iz

Spodnje Italije in je na službenih obhodih neprestano vohljajal za partizani. Kazalo je, da bo zdaj zdaj prišel na sled kurirskim potem, ki so prek Vrat vodila na Tolminski Lom oziroma na Kal nad Kanalom. Temu so tribušanski kurirji tistega mrzlega februarskega dne sklenili napraviti konec.

Ko so kovali načrte, kako se bodo kljub žici prebili v Čepovan, se je prikazala pred njihovimi očmi, dolga, proti Vratom razpotegnjena dolina, v kateri so kakor mladi vrabci v gnezdu tičale čepovanske hiše. Načrt so si zamislili takole: tik orožniške kasarne se bodo splazili pod žico tako, da bodo z miličnikom opravili na hitro in neopazno. Nobenega hrupa, nobenega preplaha! V postojanki za napad na miličnika ne smejo zvedeti, ker bo sicer umik težaven.

Na podatke, ki so jih imeli o čepovanski postojanki, so se zanesli, saj so jih z njimi oskrbeli terenci iz Vrat, ki so bili z njimi v stalnih stikih.

*

Treba se je bilo le odpraviti na akcijo. In res: ko je tistega dne padel mraz in je začelo rahlo deževati, so skriti kurirji že čepeli tostran mreže in oprezovali. Nikjer žive duše. Vse je bilo mirno in tiho, kot da ni vojne. Pazljivo so se približali žici in jo na tistem mestu spretno prerežali. Že prej so bili zvedeli, da v žici ni toka in so se splazili podnjo tik hiše, v kateri sta prebivala miličnika z družinama. Za vsak primer so prekinili še telefon, ki je povezoval orožniško kasarno z vojaško postojanko v Čepovanu. Zdaj se je bilo treba lotiti naloge. Toda, glej šmenta; zgodilo se je nekaj, česar v svojem načrtu niso mogli predvideti: pri miličniškem marešalu so se nenadoma odprla vrata in skozenja sta v živahnem pomenku stopili dve ženski, bržda sorodnici, ki sta bili pri komandirju v gosteh in sta se zdaj odpravljali nazaj v Trst. Naključje je hotelo, da sta se obe sorodnici v spremstvu marešala in njegove žene odpravili v trg po poti, zraven katere so bili skriti kurirji. Položaj se je zapletal: če so kurirji hoteli tvegati napad (in tega za nobeno ceno niso hoteli odložiti), so morali računati na vpitje, ki ga bodo dvignile ženske, videč tuje oborožene moške. Toda Mirko, ki je patroljo vodil, se je odločil: kot bi bil senca, se je dvignil tik nič hudega slutečega marešala, ko je bil ta vstric z njim in mu šepetaje velel:

»Roke zvišku in da ne počenjate kakih nemumnosti!«

Marešalo je izbuljil oči in odskočil, kot bi ga pičil gad. Nagloma je dvignil roke in ni kazal nobenih upornih znakov. Teže pa je bilo z ženskami. Zavrešale so in začele teči po travniku proti trgu. Fantje so se hitro znašli: stekli so za njimi, jim zamašili usta in jih privedli v sta-

novanje, kamor je tačas Mirko že prignal preplašenega marešala. Ženske so tako hitro utih-nile, da miličnik, ki je stanoval zgoraj, še za-slutil ni, kaj se godi pred hišo. Trije kurirji so ostali zunaj na straži, trije pa so stopili v ma-rešalovo kuhinjo. Eden je stražil ženske, ostala dva pa sta odšla z marešalom v sobo, kjer je hranil pisalni stroj, polavtomatsko puško in nekaj ročnih bomb. Partizanom so se ob dra-gocenem plenu oči veselo zasvetile. Tedaj je bilo namreč na Primorskem še težko priti do orožja. Pobrala sta mu tudi vse uniforme, med-tem ko se civilnih oblek nista dotaknila. Marešalo se še zavedel ni, ko je že stal pred kurir-jema v samih spodnjih hlačah.

Zgoraj je bilo vse mirno in zdaj je kazalo speljati podvig do konca. Vhod v miličnikovo stanovanje ni bil povezan s hišnim stopniščem, ampak je do njega vodilo nekaj stopnic zadaj hiše. Partizani so se bali, da bi utegnil oni zgoraj streljati, če bi se kar naravnost napotili k njemu. Zato so uporabili zvijačo. Marešalo je bil že tako ves mehak in ga ni bilo težavno prepričati, da bo moral v njihovem spremstvu potrkati na miličnikova vrata in ga polklicati, naj odpre, ne da bi miličnik kaj zasumil. Dve odprti puški, ki sta ga drezali v rebra, sta pri-pomogli, da je bil marešalo koj voljan izpol-niti partizansko voljo. Tako so torej vsi trije, oba partizana in marešalo, krenili po stopnicah k vratom miličnikovega stanovanja. Marešalo je nato potrkal in na miličnikovo vprašanje »kdo je?«, je odgovoril: »Sono io, Francesco, tuo maresciallo!«

Slišati je bilo le še poslušen odgovor: »Že grem. Takoj bom odprl!« In videti je bilo nov par prestrašenih oči, ki so kot uročene bolščale v nenavadne goste. Sicer pa je bilo tam vrh stopnišča tudi videti kaj tragičnega in smeš-nega obenem. Miličnik je morda prvič, odkar je prišel le-sem, videl svojega predstojnika vsega potrtega in pohlevnega v samih spodnjih hla-čah. Hkrati pa je videl pripadnike neke vojske, o kateri je dotlej slišal same grozljive reči. Roke so mu same šinile kvišku in z njim je bilo opravljeno še hitreje kot z marešalom. Tudi pri njem so partizani dobili novo pol-avtomatsko puško, mnogo streliva in novo uni-formo. Ko je bil voljan vse to predati, so mu kurirji veleli, naj ostane zgoraj, toda, če mu je življenje drago, naj si o tem, kar se je zgo-dilo, nikar ne predrzne obvestiti svoje pred-postavljene prej, kakor zjutraj naslednjega dne.

Ker je bilo znano, da miličnik ni zagrizen fašist in da v Čepovanu služi le v rezervi, so bili kurirji prepričani, da se do jutra ne bo ganil iz stanovanja. Toda drugače je bilo z ma-rešalom: temu ni kazalo prizanašati, ker je bil slepo vdan fašizmu.

Fantje so ga vzeli medse in se pripravili, da ga odženo. Ko so ženske to videle, so se zavedle, da ga verjetno ne bo več nazaj in so zagnale tak vrišč, da je rezalo skoz useša. Bile so vse iz sebe in fant, ki jih je stražil, je imel z njimi obilo preglavic.

Tedaj pa je stopilo k Mirku, vodji patrolje, svojih devet ali deset let staro dekletce s tistimi

čudovitimi očmi, kakršne imajo le otroci iz južne Italije. Njene oči so bile velike in kot noč temne, obrobljene z vranje temnimi obrvmi. Bila je pravo nasprotje vpajočih in prestrašenih žensk. Mirno in preudarno, kot odrasel človek je stopila k plavalasemu vodji partizanske pa-trulje in rekla:

»Ne morem verjeti, da ga boste ubili. Pu-siste ga. Moj oče je in jaz ga imam rada.«

Njene oči so se strmo upirale v Mirka in na obrazu ji ni trenila niti žilica. Otrok je hkrati prosil in obtoževal.

Vsi so si prizadevali zatreti čustva, toda majhno bitje jih je s svojo mirnostjo in pre-udarnostjo ganilo, zgrabilo za srce.

Mirko je hkrati s človekom tehtal čustva. Tehtal je človeka, ki je neobgljeno stal pred njim v spodnjih hlačah in trepetal. Mirko je bil še mlad, saj še sedemnajstega leta ni izpol-nil. Toda že je vedel, kaj je vojna. In tudi dek-letce s črnimi, prosečimi očmi je vedelo, kaj to pomeni.

Le ženske, ki so vreščale tam v kotu, so bile iz večrajnjih, varnih dni.

Mirko je molčal in premišljal: če marešalo ostane tu, bo še naprej delal škodo; če mu po-reče, in samo zaradi tega ubogega otroka tu, naj se izseli, bo šel, lahko pa tudi ne. Če bo šel, ne bo mogel več škodovati in bo tako, kot bi ga ne bilo več. Toda, če ostane? Skušal si je predočiti, kako bi ukrepal Italijan, če bi bili vlogi zamenjani; če bi bil Mirko ujetnik in marešalo tisti, ki bi ga držal v pesti. Gotovo bi ga brez usmiljenja pokončal! Tako kot bo moral on pokončati tega majhnega, črnega črva, ki je trepetal pred njim in ga proseče gledal, ker mu je črnooko dekletce, njegova hči, obu-dila vero v rešitev.

Vtem se je dekletce zganilo in mladega komandirja prijelo za roko:

»Vem za plašč, zelo topel plašč, ki vam bo lepo pristojal,« mu je zaupljivo pošepnilo in ga začelo vleči za rokav proti stopnišču. Mirko ji je negotovo sledil. Pod stopniščem je bila shramba, ki je na oko ni bilo videti. Shramba, kakršne je videti na Primorskem tudi po kmečkih hišah. Dekletce je odprlo vrata in zvleklo iz skrivališča sivozelen, čisto nov plašč. Razgrnilo ga je in ponudilo: »Nate, vzemite, da vas ne bo zeblo. Očetu pa prizanosite, lepo vas prosim. Saj bomo tako odšli odtod.«

Pri tem je zamahnilo z rokami, kot bi hotelo reči, da bodo šli daleč, daleč stran.

Mirko je vzel plašč, dekletce pa se mu je obesilo na roko, kot bi mu tako hotelo izkazati hvaležnost. Potem je stopil v kuhinjo, ukazal kurirjem, naj se umaknejo, marešala pa ostro pogledal in rekel:

»Pustili vas bomo, za svoje življenje pa se zahvalite otroku. Prizanašam vam, čeprav vem, da bi nam vi ne prizanesli, če bi nanese, da bi bili mi vaši jetniki!«

*

Kurirji so se vrnili, kakor so bili malo prej prišli. Vrnili so se v karavlo P-7, skalno duplino visoko v Tribuši. Čez nekaj dni so zvedeli, da se miličnika nista ganila iz hiše do jutra, ko sta poklapano šla javit komandi, kaj se je zgodilo prejšnji večer. Italijani so ju pod stražo z ženami in otroki vred odvedli v Gorico in od tam globlje v Italijo.

Dva dni zatem navsezgodaj so zabrnili kamioni na poti k Vratom, proti Gorenji Tribuši pa se je usmerila avtoblinda s kamionom vojakov. Toda bilo je, kot bi se otroci šli slepe miši. Ljudje, ki so jih Italijani zasliševali, niso ničesar vedeli o partizanih in Italijani so se brez uspeha vrnili v postojanko, ki je poslej trepetala v nenehnem strahu pred partizani. Italijani se niso nikoder več počutili varne. Z žico so ogradili več nadaljnjih selišč, med temi Lokovec in Gorenjo Tribušo. Značilno za Italijane, ki so o »banditih« slišali, da jetnikom režejo nosove in ušesa ter da jim ne prizanašajo, pa je, da je neznansko godilo njihovi miselnosti in bujni domišljiji, ko so iz miličnikovih ust slišali pripovedovati o partizanih. Nikakor pa se ni ujemalo z njihovimi pojmi o partizanih to, da so videli oba miličnika živa.

VINKO HAFNER:

**ILUSTRIRAL:
IVE ŠUBIC**

(Nadaljevanje)

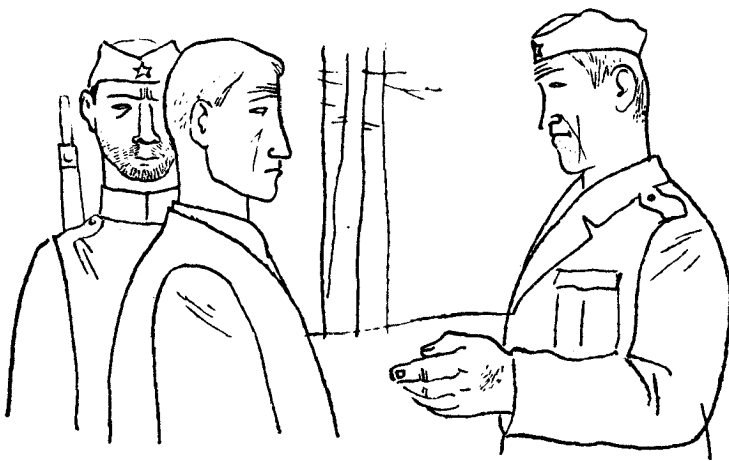
MED POBEGGLIMI Rusi sem takoj opazil tudi obe dekleti, ki sta stisnjeni v klobčič ležali v plitvi vdolbini za debelo bukovo korenino. Ob našem govorjenju sta se prebudili, se naglo dvignili in nas prijazno pozdravili. Tista, ki naj bi ji bilo po Zvonkovem pripovedovanju ime Tamara, je bila srednje visoke, malce debelušne postave in preprostega, vsakdanjega obzora. Druga, Anuška, pa je bila nekaj mlajša, stara morda kakih osemnajst ali devet-

najst let, majhne vitke postave in zelo lepega, okrogličnega obraza, tako da je celo v tem bednem stanju izgledala zelo prikupna.

Toda, kljub veselju nad njihovim prihodom, so bili zdaj ti Rusi z lepim dekletom vred za nas prav malo važni. Vsa naša pozornost je v tem trenutku veljala le enemu človeku — Kristanu. Sprva ga nikakor nisem mogel opaziti, ker je sedel nekoliko vstran in ga je prikrivala nizko povešena bukova veja. Za-

gledal sem ga šele, ko se je dvignil in nam nemo pokimal v pozdrav. Bil je natančno tak, kot sem si ga predstavljal: srednje velik in širokopleč, zalega obraza, svetli, rahlo skodrani lasje in lepo modre, otroško prijazne oči, kakršnih pač ne bi nihče prisodil takemu lopovu. Bil je oblečen v dobro športno obleko in obut v skoraj nove čevlje. Pri nogah mu je ležal velik, poln nahrbtnik.

Posebno pozorno sem si ogledal njegovo levico in ta-

koj sem opazil dobro vidne krecleje odtrganih prstov. Splahnel je še zadnji dvom. To je torej tisti zloglasni bandit, ki je zakrivil toliko zločinov in nam povzročil toliko brezplodnega truda, da bi ga dobili v roke. No, zdaj pa je sam prišel in nam ponudil čudovito priliko, da poravnamo stare račune.

Toda nič ni kazalo, da bi možak slutil skorajšnjo katastrofo. Ravnodušno nas je ogledoval in mirno žvečil dolgo travnato bilko. Morda se mi je le zdelo, ali pa me je res motril dalj časa in pozorneje kakor druge. Pohabljen roko je namenoma ali čisto slučajno vtaknil v žep in jo tako odtegnil mojemu zvedavemu pogledu.

»Poslušaj, Ivan,« ga je ogorvil Zvonko, ki se mu je približal od strani, »ta dva tovariša bi se rada nekaj pogovorila s teboj.« Z roko je pokazal name in na Staneta, ki je stal nekoliko zadaj za menoj.

»Prav,« je počasi zategnil in izpljunil bilko. Ko naju je še enkrat pozorno premeril od glave do pete, je stopil naprej in mi podal desnico. Njegov gib sem očitno izpregledal in ko je nekaj trenutkov zaman čakal, je roko začuden odmaknil in jo vtaknil v žep. Morda je že v tem trenutku zaslutil, da nekaj ni v redu, kajti z nekoliko zmedenim obrazom se je obrnil k Zvonku in ga vprašal: »Sta tova-

riša morda od okrožja ali pa iz štaba odreda?«

»Da, iz štaba odreda sta,« je odvrnil Zvonko

To sicer ni bilo res, vendar sem mu takoj prikimal.

»No, to je pa ravno prav,« je povzel Kristan. »Tovarišu komisarju sem že prej povedal, da moram čimprej do štaba odreda. Moram se pogovoriti o več zelo zaupnih stvarih.« Nato pa je stopil korak bliže k meni in čisto tiho dodal: »Veš, gre za zvezo s komunistično stranko Avstrije.«

»Vse to boš še lahko povedal,« sem mu povedal s prikritim posmehom, »še prej pa te bomo zvezali.«

»Zvezali?« je začudeno zazijal in se pomaknil korak nazaj. »Zakaj pa to?«

»Taka je pač naša navada, da zvežemo vsakogar, ki se nam zdi sumljiv,« sem mu pojasnil in z užitek opazoval njegovo očitno zbeganost.

»Sumljiv, sem jaz morda su-su-su-mljiv?« je zajeceljal in začel vidno bledeti. »Zakaj naj bom jaz sumljiv, saj me tovariš komisar dobro pozna. Pa vsi tile Rusi me dobro poznajo, saj sem jim življenje rešil. Mar ni res, Sergej?« Pokazal je na enega izmed Rusov, ki je bil videti precej starejši od drugih in ga je že Zvonko omenjal v svoji pripovedi.

»Zvežite ga!« je odločno ukazal Stane, ne da bi čakal nadaljnjih pojasnil. Kristan

pa je zaprepaščeno buljil v nas, kot da še vedno ne more razumeti tako nezaslišane-ga ravnanja. Zvonko je naglo začel odpenjati svoj pas, toda Tilen ga je ustavil:

»Počakaj! Imam nekaj boljšega.« Skočil je do svojega nahrbtnika in izvlekel iz njega nekaj metrov dolgo, tanko vrv, kot nalašč pripravno za ta namen. Dejal je, da je pred dobrim tednom na njej privlekel iz neke prehranjevalne akcije mlado telico, nato pa je vrv zaradi uporabnosti shranil.

»Daj roke!« se je zadril na Kristana. Ta je še nekaj trenutkov okleval in zmedeno pogledoval zdaj enega, zdaj drugega, nato pa je pomolil roke in tiho zagodel: »Pa me zvežite, če mislite, da je tako prav.«

Zvonko in Tilen sta mu naglo ukrivila roke na hrbet in mu jih čvrsto zvezala. Da ga ne bi zasliševali vpričo Rusov, ki so začudeni zijali na to čudno ravnanje z njihovim dosedanjim vodnikom, smo se odmaknili z njim kakih sto korakov proč za veliko, z mahom obraščeno skalo. Zvonku pa sem naročil, naj Rusom na kratko pojasni, kdo je pravzaprav ta Kralj. Košata bukev, ki se je z množico

razkročenih korenin kakor ogromen polip prirasla na skalnati svet, je dajala kraju prijetno senco. Kristana smo posadili na pripraven skalnati obronek in ga začeli zasliševati.

»Kako se pravzaprav pišeš?« sem prvi začel z navidez brezpomembnim vprašanjem. Toda Kristan je moral slutiti njegov globlji pomen, kajti šele čez nekaj trenutkov je odgovoril kot samo po sebi razumljivo:

»Kralj Ivan, vendar.«

Pomenljivo smo se spogledali in ga nato nekaj časa molče opazovali, kako se je zaman trudil napraviti ravnodušen obraz in zadržati vidno drgetanje telesa. Da, fant si je že moral biti na jasnem, da mu trda prede.

»Je to tvoje pravo ime?« sem spet zastavil vprašanje.

»Kakšno pa naj bo,« je brž odvrnil, čez čas pa je še dodal: »Morda imaš v mislih tisto ponarejeno izkaznico na ime König. Gotovo sta ti tovariša pravila o njej. Povedal sem jima že, kako sem prišel do nje. Ali naj povem še enkrat?«

Nisem si bil na jasnem, če je to sploh potrebno, toda tedaj je že Stane vskočil: »Kar povej!«

Nato je možak čisto počasi, kot da preudarno pretehta vsako besedo, razložil zadevo točno tako, kot nam jo je že prej opisal Zvonko. Med pripovedovanjem je prihajal počasi k sebi. Na posineli obraz se je vrnilo nekaj rdečice in kolena so mu nehala drgetati.

»Kje imaš tisto legitimacijo?« je Stane prekinil njegovo obsežno razlaganje. »Pokaži jo!«

»Tu v notranjem žepu sukniča, v denarnici,« je takoj odvrnil in videti je bilo, da ga vprašanje ni presenetilo.

Stane mu je brez oklevanja segel v žep sukniča in potegnil iz njega skoraj novo usnjeno denarnico. Natančno jo je pregledal, toda omenjene izkaznice ni našel. Nato mu je temeljito pretipal vse žepe, zmetal je iz njih razne vsakdanje drobnarije, toda izkaznice nikjer.

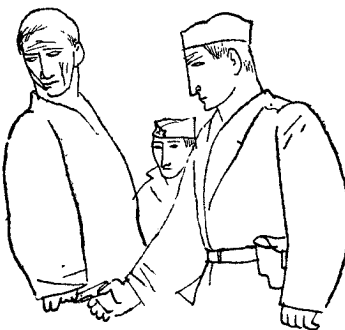
»Kje je legitimacija?« ga je Stane nadrl in ga krepko potresel za brado. »Si jo zavrzel, cigan?«

Dregnil sem Staneta s komolcem, češ da nima smisla tako nadaljevati, in dodal blaže: »Si jo morda izgubil na poti?«

»Samo to je mogoče,« je brž poprijel ves preplašen. »Saj sem jo vedno nosil v denarnici. Sem jo pač moral izgubiti, toda ne vem kako.«

O, nam je bilo popolnoma jasno, kako. Zavrzel jo je pač, da ne bi ponovno imel z njo težav, kakor jih je imel že v koroškem bataljonu. Mislili smo že opustiti iskanje, ko se je spomnil Tilen na Kristanov nahrbtnik. S Stanetom sta brž skočila do njega, ga temeljito preiskala in se kmalu vrnila brez uspeha. Z njima je prišel tudi Zvonko. Opustili smo misel na tisto izkaznico in nadaljevali z zasliševanjem. Zdelo se mi je, da smo že preveč časa zapravili po nepotrebnem in odločil sem se zastaviti kar naravnost. »Od kod si torej doma?«

»Iz Holma pri Kamniku, saj sem že povedal. To se lahko prepričate tudi iz osebne izkaznice.« Potem pa je brž dodal nekaj podatkov o tem, kako je doma delal za partizane, bil nato aretiran in interniran na Koroško in tako dalje.

»Fant, govori resno!« sem ga ostro prekinil. »Povej, kako je tvoje pravo ime in od kod si doma!«

Medlo se je nasmehnil in pomajal z glavo, češ ne sprašuj neumnosti.

»Poznaš Selo pri Vodicaх in Tomažinove?« sem udaril na-

ravnost in da bi podkrepil, kar sem rekel, sem stopil čisto k njemu in mu s cevjo pištole potrkal po krceljih nekoč otrganih prstov.

Že je odprl usta, kot bi hotel nekaj reči, toda ničesar ni znil in obraz mu je čisto otrpnil v čudni napetosti. Za hip me je prodirno pogledal naravnost v oči, nato pa se je zazrl navzgor v zeleno bukovo krošnjo. Žile na vratu so mu izstopile, kakor pri najhujšem naporu in kolena so se mu spet začela tresti. Nihče ga ni motil in nastalo je nekaj trenutkov zagatne tišine. Zdaj se bo torej odločil: tajiti za vsako ceno ali pa takoj priznati. Celotno nas je vznemirjala pomembnost tega trenutka in z vidno napetostjo smo čakali na njegovo odločitev.

Končno je le premislil, počasi in negotovo se je dvignil in dejal s hripavim glasom: »Sta vidva res iz štaba odreda?« Ko sva mu prikimala, je nadaljeval: »Potem vaju prosim, da se pogovorimo sami trije, drugi pa naj se umaknejo. Gre za izredno zaupne stvari.«

Pogledal sem Staneta in ta je dvomno skomignil z rameni. Tudi drugi so molčali in videl sem, da se ne žele odstraniti. Pravzaprav so bili vsi trije, Gabrin, Zvonko in Tilen docela zanesljivi ljudje in uvidel sem, da ni nobene potrebe, da se umaknejo.

»Ni potrebno,« sem odbil možakovo prošnjo. »Vsi so zanesljivi ljudje. Kar vpičlo vseh povej, kar imaš povedati.«

Videl sem, da mu to ni všeč, vendar mi ni upal ugovarjati. Kratek čas je še pomolčal in premišljal, nato pa se je togo zravnil in začel zlogovati z zamolklim, nenaravnim glasom: »Vidim, da veste kdo sem. Res sem Kristan, Kristan Franc iz Sela pri Vodicaх.«

Umolknil je in nas gledal s čudnim pogledom, kakor da bi ne mogel razumeti naše ravnodušnosti ob tako izrednem odkritju. Mi pa smo se samo spogledovali in vsaj na zunaj mirno opazovali razkrinkanega bandita. Ko ni nihče nič znil, je sam nadaljeval z nekoliko bolj prirodnim glasom:

»Jaz sem tisti Kristan, o katerem ste na Gorenjskem mar-

sikaj slišali; največ takega, kar sploh res ni. V partizane sem prišel zato, da vam povem vso resnico in da se oddolžim za tisto, kar sem slabega storil.»

»Uh, ta je pa lepa,« se mu je posmehnil Stane. »Ti bi pa moral delati hudo dolgo pokoro, da bi opral svoje grehe. Hej, ptiček, prav dobro te poznamo in zdaj ti bomo pošteno izprašali vest. No, pa kar začni s tem, kako si se predal gestapu in kaj si potlej počenjal.«

Na to je bil Kristan brž pripravljen. Vsedel se je nazaj na kamen in nam začel počasi in tiho opisovati svoja čudna pota. Posegel je prav nazaj v leto 1938, ko je začel organizirano sodelovati v zvezi kmečkih fantov in deklet in dobil prve stike s komunisti. Stane, ki za tako dolgovestnost ni imel potrpljenja, ga je prekinil:

»To ni važno. Začni s tem, kako si se predal gestapu!«

»Nisem se predal, temveč so me zajeli,« je takoj ugovarjal in nam nato podrobneje pojasnil tisti usodni dogodek v

Selu septembra 1941, ko so ga Nemci z dvema drugima partizanoma zajeli, tri pa so ubili. V zaporu so ga strašno pretepali, vendar ni ničesar izdal, čeprav je po vaseh okoli Šmarne gore poznal nešteto ljudi, ki so podpirali partizane. Nemci bi ga bili prav tako zanesljivo ubili, kakor so druga dva zajeta partizana, če bi ne bil zanj posredoval neki stric, ki je imel pri gestapu velik vpliv. Ta je Kristana pregovoril, da je stopil v gestapovsko službo. Na ta način je rešil življenje sebi in svojim domačim, ki bi jih bili zaradi dobro znanega podpiranja partizanov prav gotovo tudi pobili. Od takrat naprej je pač moral za gestapo opraviti to in ono stvar, pri čemer pa ni zakrivil smrti niti enega Slovence. Pač pa je nič koliko ljudi pravočasno opozoril na nameravano aretacijo in enkrat je celo partizane pod Krvavcem obvestil o predvidenem nemškem napadu, da so se lahko pravočasno umaknili. Ko je gestapo

končno spoznal, da mu Kristan nič ne koristi, ga je izgnal na Koroško. Tam je bil zaposlen pri raznih težaških delih, najprej v Celovcu, nato pa v neki tovarni v Beljaku. Tu je dobil stike z Rusi, ki so prisilno delali v isti tovarni in skupno z njimi se je odločil za pobeg v partizane. Evo — in sedaj je tu!

Tako nam je več kot četrte ure počasi in premišljeno tvežil svojo zgodbo, ne da bi ga kdo prekinil. Le ob kakih, posebno iz trte izvitih, smo se mimogrede spogledali in se komaj opazno nasmehnili. Sicer je bilo pa vse, kar je povedal, lepo skladno in kar precej verjetno. Zdelo se mi je, da je imel možak za skrajni primer razkritja vse to že vnaprej dobro premišljeno. Zato sem bil vedno bolj prepričan, da bomo iz tega pretkanca zelo težko izvlekli kaj koristnega. No, tudi zanj se bo našlo ustrezno mazilo. In Stane ga je res hitro našel.

(Se nadaljuje)

BORDE RADIŠČ:

PREVAJA CIRIL ZLOBEC

Pohorska legenda

Poema

(Nadaljevanje)

Tretja pesem

1

Poparjen od pripeke prvih strelav je bataljon obstal, zasačen kot otrok sred divje igre.

Iz dna zavesti se kot dobra roka tovariša vzbne komandantov glas, odločen, vroč:

»Na svoja mesta!«

In ko rafal po snežni skorji grebe, še vzdikne:

»Vse do poslednje krogel!

S poslednjo

pa vsak sam sebe!«

In razprostre človeških se teles veriga. Življenje sleherno je trden člen, ki sebe brani in pest snega in jutro to vrh gôre zasnežene in dih svobode, komaj porojene.

Glej, ves v višino svojo ukopan, obstal je Groga, komandant, in se zazrl. Motri čvrstost ognjenega zidu, ki zdaj se borcem dviga pred cevmi. In kapljica njegovega pogleda med smreke za trenutek mu spolzi.

Kot mati, ko otroke v postelj spravlja, k nogam dreves zdaj Katarina razvršča sotovarišice svoje:

tu Silva bo,

k njej Sonja se primakne,

tik Volge Ančka leže,

ob Nežko Vejica,

a Marja zraven Zmije.

Skrbnó, z nasmeškom jih v zaklon postavlja, ko njene črne lase veter vije.

Čeprav pogled svoj zdaj drugam upre, strašno ta slika Groga v tilnik žge.

In spomni se: tako v večerih zimskih otroke v sanje so nekoč zibali.

In spomni pesmi se, ki so jo peli...

Mar niso od nekod ga poklicáli,
nekje od mitraljeza?

Z rokó otre z obraza si spomine
in k mitraljezcu brž skoz sneg odrine.

2

Planíli snegu so za tilnik vrani
stoterih krogel, ščuva jih grozeči
glas pobesnelih bomb, a mitraljez
z železnimi zobmi naboje žveči.

A pod tem snegom, ranjenim in črnim,
življenje komaj drami se in klike.
Mar mrtve so trobentice rumene
in mar stezice v marcu okrašene
ne bodo več z njih sončecem, ki sije
na nebu trav?

V ta divji krik zbesnelega orožja,
kot bi z zobmi zaškrtal, strel zaškriplje.
Na Šarha, tega starca z lovsko puško,
prš snežni z ranjene se veje vsiplje.

Očesa starec z muhe ne odvrne.
Kolikokrat v svoj žleb ta muha ujela
je ptico v letu in divjad na begu:
svinčena smrt hitreje je letela.

Kolikokrat s pogledom starčevskim
je v njenem žlebu sonce trepetalo,
blestel se mesec; Šarhovo oko
je zrlo mirno: ni ga še izdalo.

Cesarski ubežnik s soške fronte tu je,
na svojem Pohorju svobodo užival.
Kolikokrat se v stari kraljevini
pred davkarji, žandarji tu je skrival.

Tu slednji grm pozna, stezico vsako
in slednjo smreko. Ve, kako so rasle,
kdaj pod sekiro padla je katera
in kdaj katero strele so popasle.

In ve, kaj veje v vetru si sušljajo:
skrivnosti svojih skriti mu ne znajo,
odprte kot otroška duša.

A kje so zdaj otroci? Dva sta tu,
na levi, in z očmi oba potipa.
A Lojzek? Zjutraj je odšel s patroljo.
Zdaj sneg ga mrtvega nekje zasipa.

Zasul bo tudi tá dva — kot dva popka,
ki pred pomladjo svojo sta vzcvetela.
In Vanek! Smrt v oči strmo mu gleda,
triglávka na obrvi mu je sela.

O trinajst mladih let, še željnih igre,
viharni piš jih v koreninah stresa!
Ob njem je Pepček, ki nikdar še ni
objemal breze ženskega telesa.

A drugih šest? Te v vozal suženjstva
z bodečo, trdo žico so zvezáli.
In kje njih mati je? V Oswięcim
s plotoni žalosti so je streljáli.

Kdo sadovnjake na pòmlad bo urejal?
Kdo na jesen pretakal sladka vina?
Kdo po borovcih smolo bo pobiral?
Nikogar več zdaj nima Šarhovina.

Ne bo žarel več ogenj na ognjišču,
ne zlati svit na petelinji roži;
Brez gnezda ostale bodo lastovice
in mesec ne bo več nad streho krožil.

In solza mu v oči privre in steče
po sivi bradi. Tu v kristal zamrzne.
Otre si Šarh to zledenelo žalost,
pomeri in poslednjikrat se zdrzne.

In grlo, polno joka, mu popeva:
»Nabrusimo kose, že klas dozoreva ...«

3

Vse više sonce vzpenja se po vejah.
Vročica jekla tudi ne obstane.
Na hladnem snegu rana, rana v mesu.
Na belih prsih smrek krvave rane.

Zdravnikove roké pa so negibne.
V objemu hladne smrti otrdeli,
kot dragocen ovoj v pest stiskajo
mu snežno kepo prsti posineli.

Roké so mrtve. Nekdaj z njimi drugim
iz smrti pot v življenje je utiral.
Besede mrtve spe mu v grlu: z njimi
obzorja z dletom misli je odstiral.

Da, doktor Mrož je mrtev. Kdo poslej
bo vseh teh ran kipečo kri zaustavljal?
Kdo dvigal bo zastavo vere vase
in kdo obveze smrekam bo pripravljaj?

(Se nadaljuje)

V dolino se je spuščal mrak. Jaka je že popoldne prišel nad vas. Čakal je noči na majhni kopnini v bregu. Končno se je le znočilo. Vstal je, si pretegnil od mraza otrdele ude in napel brzostrelko. Počasi se je prerinil skozi redko grmičje na robu gozda, nekaj časa poslušal in se napotil k hišam. Približal se je samotni hišici na koncu vasi, ob poti, ki je peljala v gozd. Nič se ni zganilo. Na oknu je motno brlela petrolejka — znak, da ni nevarnosti. Potrkal je na oknico.

»Nocoj pa pohiti!« ga je presenetil domači sin in mu dal nekaj pisem. »Že nekaj dni se tod okoli v mraku potika policijska patrulja. Vdirajo v hiše in grozijo. Vsak drugi večer. Nocoj bodo spet prišli...«

»Koliko pa jih je?«

»Dva ali trije...«

»Potem bom že sam opravil z njimi, če pridejo!«

Jaka je sedel za mizo v kotu, nasproti vratom. Na eno stran sin, na drugo hči. Gospodinja je prinesla na mizo skledo dišečih ajdovih žgancev s kislim zeljem. Jaka se je odkril, položil brzostrelko čez kolena in izvlekel žlico iz zaškrtnjaka. Nekajkrat je že zajel in nesel v usta. Takrat pa...

Vrata so se naglo odprla. Jaki je zastal grižljaj v ustih. Skoznje je vstopil plečat možakar s puško na ramenih. Petrolejka je še vedno samo motno brlela na okenski polici. Človek je zamrmral: »Guten Abend!« in »Es ist kalt,« ter objel peč, potem pa sedel na klop ob peči. Za njim je vstopil drugi in pravtako sedel k peči. Le tretji se je obotavljal med vratmi. Zagledal se je v Jaka, najbrž v njegove jermene, ki jih je imel čez prsi. Že je segel po puški...

Jaka je spustil žlico iz rok, zgrabil brzostrelko, odpel varovalko, se napol dvignil iz za mize in pritisnil na petelina. Krik, stokanje... Držal je, dokler ni brzostrelka onemela. V sobi se je začelo kaditi iz razbite peči, videla se je žerjavica, smrdelo je po smodniku in po podu so curljali potočki krvi.

»Kaj sedaj? Vse nam bodo požgali, vsi bomo morali sredi zime v hosto...« je nekdo potarnal. Jaka se še vedno ni znašel. Potem je poslal sina pogledat okrog hiše. Vse je bilo mirno in le daleč neke so lajali psi.

Do jutra so pomivali pod. Jaka je zazidal razbite pečnice kar z apnom. Luknje v podbojih vrat in v klopi so za silo zgladili z nožem. Mrliče so pokopali v gnoju za hišo, prej pa so jim pobrali dokumente in orožje. Zjutraj pa je sin po vasi raztrosil letake, v katerih so trije policisti, ki so se pridružili partizanom, pozivali svoje tovariše, naj store isto...

Čez nekaj dni je domači sin mrliče izkopal, jih v košu za gnoj prepeljal v gozd in jih zakopal.

Do konca vojne ni nihče zvedel, kam so izginili tisti trije policisti. Ljudje so znali molčati...

Na Kozjaku je ležal visok sneg. Kurirji so težko gazili po svojih skritih stezicah. Kurirja Ljuba je dohitela noč blizu vasi, kamor je pred vojno kot študent zahajal na počitnice. Utrujene noge so se mu vedno globlje pogrezale v sneg. Klecal je in se opotekal, dokler ni končno sedel na parobek. Težko je dihal. Prisluškoval je na vse strani. Povsod je bilo vse mirno, le drevesa so otresala s sebe sneg. V daljavi pa so mežikale petrolejke... Sklenil je prenočiti v bajti ob gozdu. Približal se ji je in spet poslušal. Pes se je zaganjal proti njemu, kolikor mu je dopuščala veriga. Hripavo je lajal, potem pa se je umiril. Žival je spoznala stalnega gosta...

Gospodar je skrbno zaklenil za Ljubom vrata in ga povabil v sobo. Gospodinja je prinesla predenj skodelico vročega močnika. Potem mu je pogled splaval proti vratom... »Bodi brez skrbi,« je rekel gospodar. »Pri nas se ti ni treba bati. Nemci se raje držijo vasi. Sem jih prinese vsake kvatre enkrat in še to podnevi.«

»Izbe so tesne in prav tako mi je tesno pri srcu, kadar sem v njih. V gozdu je drugače. Povsod imaš zavetje,« je odvrnil Ljubo. Še nekaj časa so se pogovarjali ob priviti petrolejki. Da bi vsaj kmalu minila noč...

Ljubo je legel oblečen za peč. Le plašč je slekel in ga razgrnil čez šivalni stroj. Da bi se hitreje posušil. Tedaj je zunaj zalajal pes. Na vratih so zabobneli udarci puškinih kopit.

Zadnji hip je Ljubo smuknil pod plašč, razgrnjen čez šivalni stroj. Ves se je sključil in zvil, da je našel dovolj prostora med železnimi nogami in kolesjem. Kaj drugega si ni več utegnil domisliti. Kesal se je, da je vstopil v to hišo, da ni odšel takoj po večerji. Vso noč bi hodil, nekako bi že minilo. Tako pa... Kdo ve, kako se bo vse to končalo.

Nemci so bili. Štirje. Oblastno so sedli na stole in navzkriž spraševali gospodarja o partizanih. Vmes so si ogledovali njegovo ženo, ki se je pred njimi brez sramu začela slačiti. Bluzo, krilo... Ostala je samo v spodnjici, vse ostalo je zložila na šivalni stroj, čez Ljubov plašč in njega samega. Gospodar pa je prinesel na mizo steklenico žganja. Vojaki so pričeli piti. Hvalili so dobro pijačo in gospodarjevo gostoljubnost. Čez dobro uro so se poslovili in obljubili, da bodo še prišli. Gospodar jim je zagotavljal, da jih bo rad sprejel...

Ljubo je bil ves trd, ko je zlezal izpod šivalnega stroja. Toda rešen...

DA SO V VOJSKI ZDA IMELI v oddelkih za zvezo posebne enote, sestavljene iz pripadnikov indijanskega plemena Komančev? Njihovi predniki so bili znani iz »indijanaric« kot hrabri vojščaki. Toda njihovi potomci se niso v drugi svetovni vojni proslavili zaradi hrabrosti, pač pa kot zelo uspešni šifranti in dešifranti, v svojem delu nagli in nezamenljivi. Njihov jezik je namreč neznan celo v ZDA, kaj šele v Nemčiji. Tako so lahko Komanči v svojem jeziku odkrito govorili preko radia — nihče jih ni razumel. Zaman so se vso vojno trudili Nemci odkriti čuden jezik — ni jim uspelo.

DA SO MED II. SVETOVNO vojno Angleži popolnoma slučajno odkrili nemško šifro? Zgodilo se je takole: Neka nemška radijska postaja je poleg glasbe oddajala tudi neko nerazumljivo škripanje. Zaman so se trudili zavezniški dešifranti, da bi tisto škripanje zapisali. Nazadnje so vse skupaj z glasbo vred posneli na gramofonske plo-

ŠE NE VESTE?

šče in jih poslali v razne oddelke. Upali so, da se bo šifra sama po sebi nekoč razkrila. Upanje se je kmalu uresničilo. Plošče so prišle na kono zavezniško ladjo, ki je patruljirala po Sredozemskem morju. To je bilo sila dolgočasno delo in mornarji so si krajšali čas s poslušanjem glasbe z gramofonskih plošč. Nazadnje so se naveličali vedno istih plošč. Spomnili so se plošč, ki jim jih je poslala dešifrantska služba. Vsaj melodije so bile nove. Nekega dne je sonce pripekalo na vso moč, gramofon je igral vedno počasneje, toda nikomur se ni ljubilo vstati, da bi ga znova navil. Iz nerazumljivega škripanja so se izcimili razločni radiotelegrafski znaki. Oficiršifrant je prisluhnul in začel zapisovati znake. Pokazalo se je, da je šifra že dolgo časa znana in nemška ukana je propadla...

DA SE JE SRBSKO-TURŠKE VOJNE leta 1876 udeležila tudi »Italijanska legija«? Ustanovil jo je soborec Garibaldi, Jakob Sgorellino, doma iz Livorna, ki se je udeležil vseh vojn za osvoboditev in zedinjenje Italije od leta 1848 do 1876. V legiji so bili večinoma garibaldinci. Borili so se na Drini in drugje. Po vojni je dobil Sgorellino častni čin oficirja srbske vojske in več visokih odlikovanj.

DA JE V ZACETKU ZIME leta 1941 Peta četa Šolajinega bataljona »Iskra« v Bosni imela poleg ostale opreme tudi dva para smučí? Komandir čete je bil dober smučar in je hitro spoznal, kako dragocen pripomoček lahko postanejo smučí v vojni. Zato je začel takoj učiti svoje borce smučanja. Učili so se večinoma v mesečnih noh in kmalu je bilo v četi dvajset dobrih smučarjev, ostali pa so znali smučati za silo. Sttevilo smučk so povečali in četa je izvršila več akcij v sovražnem zaledju na smučkah.

Pred štirinajstimi leti na Javorovici

Leta 1944 je nemško poveljstvo za Balkan sprevidelo, da narodno-osvobodilnega gibanja z razpoložljivo silo ne bo moglo uničiti. Zato se je zatekel k novi taktiki. Dobro oboroženi manjši oddelki so po skritih poteh in ponoči nenaadno vpadali globoko na osvobojeno ozemlje, postavljali zasede, napadali oddelke NOV z zaledja, pobijali kurirje, štabe in manjše skupine. Nemci so razpolagali z odličnimi sredstvi za zvezo in transportom, domače izdajalce pa so izkoriščali kot vodnike. V Sloveniji so nemško-domobranski oddelki v začetku imeli nekaj uspehov. Porazi v Cerknem, na Javorovici, v Makošah in še nekaj manjših, so prisilili NOV k še večji gibčnosti in h krožni obrambi. Kmalu so sovražniki udarjali v prazno. Jeseni 1944 tudi nova taktika sovražniku ni več pomagala. Novembra 1944 so enote VII. korpusa obkrožile dve domobranski koloni daleč od oporišč (ob vpadu v Belo krajino novembra 1944) in ju skoraj uničile. To je bil največji poraz »Slovenskega domobranstva« in začetek njegovega konca.

PRVÉ dni januarja 1944 se je 4. bataljon Cankarjeve brigade nastanil v vasi Javorovica na obronkih Gorjancev. Šele sredi februarja je zapadlo skoraj meter snega. V vasi smo ostali še naprej, do tistega tragičnega 16. marca, ko je padel skoraj ves bataljon.

Vsak dan zgodaj zjutraj smo poslali eno četo v zasedo k Ržišču. Druga je dala ljudi za straže in patrolje, tretja četa pa je počivala v vasi. Okoli tistih štirih ali petih hiš smo imeli tri stražarska mesta, ves čas na istih mestih. Tudi tri patrolje so hodile vsak dan po istih poteh, vedno enako močne in oborožene. Nad vasjo je bila izvidnica, vsak dan na istem mestu. Včasih so se patrolje spopadle s Nemci ali belimi, nekajkrat smo zavrnil njihove izpade iz Kostanjevice. Bili smo silno samozavestni in nikogar se nismo bali.

V začetku marca sta iz bataljona dezertirala dva borca. Prijavila sta se belim v Kostanjevici. Čez nekaj dni smo imeli sestanek četnih poveljstev. Razpravljali smo o disciplini, o politični in vojaški vzgoji, o akcijah, kot je bila pač tedaj navada na podobnih sestankih. Pogovor je nanesel tudi na onadva... Predlagal sem, da bi se bataljon preselil, saj je bilo pod Gorjanci dovolj vasi, primernih za nastanitev in obrambo. Menil sem, da sta dezerterja izdala vse naše položaje in seznanila sovražnika z našim zavarovanjem. Kasneje smo zvedeli, da se nisem uštel, toda takrat je bilo že prepozno. Takrat pa nihče ni vzel resno mojih pri-

pomb. Tudi štab je bil preveč zaverovan v našo moč in je moj predlog odbil, češ naj pridejo pa jih bomo nakresali kot smo jih že tolikokrat. Razpravljali smo o drugih vprašanjih, jaz pa nisem hotel znova izražati svojih pomislov.

Zvečer pred tragičnim spopadom smo odšli v vas Vrhopolje na miting. Vaščani so nam pravili o okrepitvah, ki so bajé prišle v Kostanjevico. Tudi obveščevalci so vedeli za tanke in kamione, ki so pripeljali vojaštvo. Zatorej smo se kmalu v dveh skupinah odpravili nazaj na Javorovico. Zjutraj smo pričakovali napad. Nismo vedeli, da so medtem Nemci in domobranci že odšli iz postojanke, toda ne

samo po dolini. V megli in snegu se nam je močna kolona po vrhu Gorjancev tihotapila za hrbet.

Kasneje so tudi partizani mnogo vedeli povedati o tem, kako smo pili na mitingu in nas je sovražnik samo zaradi tega iznenadil. To pa ni res! Nekaj smo res pili, toda tisto je vsakomur že zdavnaj pred bojem izhlapelo. Zadnja skupina je bila že ob enih na Javorovici, napad pa se je začel ob pol šestih, ko se je začelo dani. Vem le za enega borca, ki se je opil in se zavlekel v neki hiši v Vrhopolju na peč in tam zaspal. Ta pa je ostal živ, ker se je v vasi skril. Ob štirih zjutraj je bila namreč vsa vas polna Nemcev in belih.

Zjutraj je dežurni zbudil četo, ki je bila na vrsti za zasedo pri Ržišču. Poslal je tudi vse tri patrolje v dolino in izvidnico nad vas. Izvidnica je neovirano prekorčila senožeti nad hišami, prišla v gozd in se postavila na določeno mesto, čeprav so bili že povsod okoli Nemci in beli. Kaj se je z izvidnico zgodilo kasneje, ne vem. Menda so jih zajeli in pobili. Takrat pa se je udarila patrolja pod vasjo. Po prvih streljih smo vstali in zasedli že pripravljene položaje. Začelo je pokati tudi pri Ržišču pri

Padli borci 4. bataljona Cankarjeve brigade, 16. marca 1944 na Javorovici (domobranski posnetek!)

Zbog nedovoljne opreznosti bili su od neprijatelja iznenadjeni 2 bataljona jedinica VII. korpusa, 16. 3. bio je iznenadjen u Gorjanecima IV. bat. V. U.B. Ivana Vankarja. 25. 3. pa su bili iznenadjeni XII. i IV. bat. IX. brigade u selu Makole kod Kočevja. Svi su bataljoni imali teške gubitke. O tome dajemo sledeći izveštaji:

a. iznenadjenje IV. bat. V. U.B. 16. 3. 1944.

Brigada Ivana Vankarja imala je zadatka, da sa svojih jedinica napadne sektor Jugo Krka. Sa ojim snagama trebala je da spreči neprijateljske pokušaje ispada iz Novog mesta prema Seloj krajini. Neodoljivo snage nalaze se u Novom mestu i u Kostanjevici, a sa manjim posadama Nemci kontroliraju ova dva mesta - Kostanjevica na levoj strani Krke.

Jedinice Vankarove brigade bile su razmestene ispod Gorjanaca pred selom u ovom mestu u selima Teška voda, Zajčji vrh, Debarje, Doli. Sa svojom pobočnom brigadom se je zaštitila prema iznenadjenju iz pravca Kostanjevice, što je jedan svoj bataljon držala u selu Javorovica ispred Kostanjevice. Do dana, kad je ovaj bataljon bio iznenadjen, nalazio se u ovom selu IV. bat. Vankarove brigade vad više od mesec dana. Bio je to najbolji bataljon Vankarove brigade, koji je vrlo dobro poznavao taj sektor, jer je tu vodio već neke uspešne borbe.

15. 3. neprijatelj je iz Novog mesta sa 25 kamiona, 2 ekipozna automobila i 2 tenka pojačao posadu u Kostanjevici. U 24 sata u noći sa ovom motorizacijom neprijatelj je krenuo iz Kostanjevice prema St. Jerneju. Jedna neprijateljska kolona krenula je iz Kostanjevice preko sela Orhovec na šumski na kotu 939, Pirčev hrib/ iznad Javorovica. Druga kolona krenula je iz Vodenice prema Rišcu, gde se nalazila zasada IV. bat. Treća kolona krenula je iz St. Jerneja preko sela Ban na šumski prema Javorovici, a četvrta kolona iz St. Jerneja i obila sela Vrhopolje na šumski sa zapadne strane prema Javorovici.

Bataljon se osadao potpuno sigurnim, jer je već dugo bio na tom terenu i jer se u dubokom snegu nije nadao iznenadjenja preko šuma. U selu Vrhopolje bataljon je imao teški miting pa se tek u polatni noći vratilo u Javorovicu. U četiri sati jutro bataljon je slao jednu četu u zasedu u selu Rišcu. Pored toga bataljon je stalno imao zasedu na kotu 939, samo ove noći zasada na ovu kotu nije stigla. Nemci su obkoljavanjem bataljona izvršili neprijateljske pa su čak rano u jutro pustili neku patrolu bataljona kroz svoju zasedu, da iziđe iz sela. U 7 sata u jutro Nemci su istovremeno napali četu u selu Rišcu i to iz pravca od Vodenice, a istovremeno i sa leđa od sela Ban. Istovremeno obkolio je ispad na bataljonski logor kod sela Javorovica. Zasada kod Rišca imala je 8 artiljerijskih se odmah povlačila prema Javorovici, ali je na putu još par puta pala u zasedu, tako da nije stigla do Javorovice, nego se je sakrila u šumi pa se tek na veče vratila u sastav brigade kod Novog mesta. Kod napada na Javorovicu komandant bataljona sa jednom četom krenuo je prema poljašnjem selu. Ali je položaje već imao zasednuti neprijatelj, tako da se četa morala povući. Kod toga je na čitavim neprijateljskim vatrenim posadama bataljona i oko 50 boraca. Zamenik komandanta brigade koji se nalazio sa manjom grupom je posle toga jurio na neprijateljske položaje i uspeo mu da prebije obroč sa 7 drugova, dok su ostali drugi u borbi pali. Jedan dio bataljona se je posle toga u selu predao Nemcima, pa su ih Nemci odmah streljali.

U toj borbi pao je čitav štab bataljona, osim zamenika komandanta koji je ranjen. Bataljon je izgubio 107 artiljerijskih, a upalo se 8 ranjenih. Nemci su u ovoj borbi imali 12 artiljerijskih. Bataljona je izgubio: 1 teški bacač, 2 laka bacača, 3 teške brode, 6 lakih broda, 79 pušaka, mnogo municije, bombi i pištolja. Konje, mule i mnogo spreze.

8 bat. brigade da kontroliše stanje u IV. bat. i njegove položaje i osiguranje alao je u taj bataljon zamenika komandanta, kapetana Vukša i načelnika štaba brigade, kapetana Franke. Ova dvojica su došli na veče u bataljon i ne da bi izvršili kontrolu otili zajedno sa štabom bataljona na spavanje. Načelnik štaba Franke u borbi je pao, dok se zamenik komandanta, kapetan Vukša jedini sa malom grupicom boraca probio iz blokade i vratio u sastav brigade. U bataljonu se nalazio i brigadni obeštajac, koji se snu u jutro sa patrolom vraćao prema štabu brigade pa su ga Nemci slobodno pustili iz kroz zasedu.

Uzroci poraza:

1./ I pored naređenja Glavnog štaba i štaba Korpusa 16. bat. nije stalno zamenjivao položaje svojih bataljona, ego je dugo vreme držao iste bataljone na istim položajima. Nemci su zato tačno znali položaje batalja na, položaj stalne zasede kod Rišca i položaj sviju zaseda i i stratarskih mesta oko bataljona.

2./ Štab bataljona nije bio budan i nije izvršio pravilnog osiguranja tako da osim zasede kod Rišca ovoga dana nije uspeo slao patrole prema Vrhopolju i St. Jerneju i nije slao zasedu na k. 939. Štab bataljona nije izvršio dobrog osiguranja.

Osnovna odgovornost leži na zaji. komandanta, kapetana Vukša, koji je bio od štaba brigade poslat u bataljon, da kontroliše njegove položaje i njegovo osiguranje, a to nije učinio. Mi smo zbog toga štabu brigade dali ukor strogi, a zamenika komandanta kapetana Vukša stavili smo pred vojni sud.

Fotokopija poročila o katastrofi na Javorovici, ki ga je Glavni štab poslao Vrhovnomu štabu NOV in PO Jugoslavije

naši zasedi. Nemci in beli so obkolili četo in se je rešilo le nekaj posameznikov. Močne kolone so prodirale z vseh strani proti Javorovici.

Bil sem namestnik komandirja čete in naša četa je tisti dan počivala, oziroma je bila

določena za rezervno. Komandant me je z enim vodom poslal na vzpetino za vasjo. Tik pod vrhom smo naleteli na Nemce in se takoj udarili. Takoj smo imeli nekaj ranjenih, toda vrgli smo Nemce z vzpetine. V vasi se je tačas že raz-

vnel oster spopad. Nemci so zajeli stražarja, ki je stal pri nekem kozolcu precej daleč od hiš. Med hišami so pokale ročne bombe. Nas na vzpetini pa so pozabili. Pratež se je umikal po jarku proti gozdu. Zadržali so rafali in vsi so padli. Nemca Grabnerja, partizana, so ranili v usta in roko. Potuhnili se je med mrljice. Sezuli so mu čevlje in vzeli denarnico. Bos in ves krvav se je splazil v gozd. Nekaj ur je taval napol zmrznjen po Gorjancih in se nazadnje srečno prebil do bolnišnice v Zumberku.

Z vzpetine se je naš vod umaknil po pobočju in se zbral pri porušeni kapelici, ki stoji že skoraj na robu gozda. Tam je bilo nekaj drugih borcev, ki so se rešili iz vasi. Komisarka bataljona, Tončka Šobarjeva, je bila ranjena v trebuh. Zvedel sem, kako je padel namestnik bataljonskega komisarja Franko. Najprej je zakopal v sneg partizanko Mimi Semetovo. Beli so kričali: »Saj sta bila dva! Kje je še eden?« Potem so začeli streljati in Franko je obležal ranjen. Beli so stekli proti njemu in začeli kričati: »Ga že imamo!« Franko pa je izvlekel pištolo in zakričal: »Ne, nimate me še!« In se je sam ustrelil. Sredi vasi so zbrali Nemci nad 20 ujetnikov. Večinoma so bili mobiliziranci, ki so mislili, da jim bo sovražnik zaradi tega prizanesel. Nemci so bili proti njihovi ustrelitvi, ker so takrat že priznavali NOV kot vojskujočo se stranko. Toda bili oficir je ukazal vse ujetnike segnati na dno izsušene kotle za napajanje živine. Tam so z mitraljezom vse postrelili. Skupno smo imeli tisti dan 124 padlih.

Mi pri kapelici pa smo se poglali proti gozdu. Vodil nas je namestnik komandanta brigade kapetan Vukša. Dogovorili smo se, da bomo drug drugega ščitili s streljanjem. Prva dva sta se srečno prebila, potem pa je začelo pokati. Udarilo me je po roki in padel sem v sneg. Postalो mi je slabo. Mimo je prišepala komisarka Šobarjeva, stisnjena v dve gubi. Z roko se je držala za trebuh in se opotekala po snegu. Kot nalašč je bil sneg tisti dan zmrznjen le toliko, da sem na njem lah-

ko ležal, ne da bi se vdrl; če sem hodil, se mi je globoko vdiral. Vstal sem in se plazil proti gozdu. Pri prvih drevesih sem spet obležal. Skril sem se v grmovje in čakal noči. Beli so stikali okoli mene, našli me pa niso. Zvečer sem zagledal dva partizana. Poklical sem ju. Obvezala sta me in me spravila v brigadno ambulanto. Naložili so me na sani in me odpeljali v bolnišnico. Med prevozom je poleg mene

ležala komisarka Šobarjeva. Stokala je in prosila vode. Nenadoma je umolknila. Mislim, da je zaspala. V bolnišnici pa so ugotovili, da je mrtva.

Meni so zmrznile roke in noge, ko sem ležal na snegu. Ranjen sem bil skozi nadlaket desnice in skozi pljuča, toda kroglja ni poškodovala kosti. Toda roka mi je zmrznila in morali so mi jo odrezati...

Franc Butara

to je: jaz, Zalka, Meta, Mija in Cveta, smo začele krpati nogavice, ki smo jih vedno za vso četo nosile v svojih nahrbtnikih. Vračale smo jih šele, ko smo zakrpale vse luknje. Fantje so začeli čistiti orožje ali pa so šli v akcijo za domačimi živalicami. Fonze in Tomaž sta skrbela za dobro voljo. Vedno sta vedela povedati kaj novega, vedno sta imela pripravljeno kako šalo, pa naj bo na račun kogarkoli. Fonzovega in Tomaževega pripovedovanja mi je bilo kmalu zadosti. Postalo mi je dolgčas. Nisem vedela kaj početi. Tudi brati se mi ni dalo. Šla sem po vasi in po vseh hišah, kjer so bili naši, sem videla tovariše na »bojnem pohodu« za ušmi. Domislila sem si, da bi bilo dobro, če bi tudi me storile to. Čeprav so bile uši najbolj krotke živalice in so se dale ujeti, jih nisem rada lovila. Če se je le dalo, sem jih preganjala tako, da sem stlačila obleko v lonec, jo prekuhala ali pa sem potegnila po robovih, kjer so se najraje zadrževale, z vročim likalnikom. Zdi se mi, da je

V odejah na položaj...

BILO JE konec januarja 1943. Dan je bil pust in meglen. Naša 1. četa III. bataljona Šerčerjeve brigade je imela svoj bivač v vasi Boštete. Kaj početi, ko četa ni imela drugega dela kot stražarjenje? Za patroliranje in zasede sta bili odrejeni 2. in 3. četa. Zajtrk smo imeli že navsezgodaj, nato pa se je začela politična ura. Ta je kmalu minila, zunaj pa je bilo še vedno temno. Govo-

rili smo o tem, kaj je dobro in kaj bi kdo sedaj najraje jedel. Vse je bilo dobro, najboljše pa so bile palačinke in fantje so nam vse vprek vpili:

»Dekleta, v prvi vasi bomo poiskali jajca in belo moko in morale boste speči palačinke!«

»Seveda jih bomo!«

Ko se je dodobra zdanilo, smo se oddahnili. No, sedaj bomo lahko še kaj drugega počeli, smo si mislili. Dekleta,

bil ta način najuspešnejši proti tej nezaželeni zalegi, ki te je vedno preganjala, kjerkoli si bil. Nekateri so jih obirali in metali v ogenj, kar pa je le malo zaleglo ali pa nič. Spet drugi so se samo praskali, živalicam pa niso storili nič hudega. Tretji niso delali ne tega ne onega, uši so se navadile nanje in oni na uši. Ko pa so se pošteno zaređile, jim je bilo na dolgih pohodih laže. »Uši jih kar nosijo,« smo rekli in se jih izogibali.

Ko sem se vrnila k dekletom, sem nagovorila Meto: »Ti, fantje imajo spet toliko uši, da jih kar nosijo.«

»No in?« je odgovorila.

»Mislim, da bi me danes lahko naredile 'akcijo'. Vreme je sicer kislo, a bo že šlo.« Meta dolgo ni odvrnila, nato pa je le rekla: »Bodi pametna, ravno danes, ob tem vremenu se spomniš. Kje bomo pa sušile?«

»Na pečen, kar poglej, kako kurijo, vse se bo hitro posušilo. Dopoldne smo lahko gotove. Jaz in Zalka bova prali in kuhali, Mija bo splakovala, ti in Cveta bi sušile, pa še fantje vama bodo pri tem pomagali.«

Mete, ki je bila v naši četi bolničarka in je o tem odločala, dolgo nisem mogla prepričati. Začela sem ji očitati, da je slaba bolničarka, ker podpira umazanijo in rejo domačih živalic. »Bi rada videla, da bi nas vse pobral pegavi tifus, kaj?« Tedaj pa je bilo bolničarka Meti dovolj in vnel se je prepir, ki sta ga morala miriti komisar in njegov namestnik. Prepričevala sem komisarja, da je danes pravšen dan za tako akcijo. »Vreme je kot nalašč in beli bodo sedeli doma. Kdo pa bo ob takem vremenu lazil okoli in iskal partizane?« »Mislim, da ima Olga prav,« mi je potrdil komisar Dušan, »in pranje je tudi že potrebno.«

In tako se je začelo. Pri zadnji hiši na koncu vasi, ki je bila skoraj v jarku proti Iški, so imeli kmetje, ki so prej tam živeli, lepo urejen svinjak s tremi svinjskimi kotli. Vodnjak je bil poln vode. Nanosili smo drv, zakurili pod kotli in kmalu je voda vrela. Vsa četa, do zadnjega borca, ki ni bil na dolžnosti, je slekla vse, kar je imela na sebi. Seveda so se

upirali, nazadnje pa so nam obleko le dali. Ostali so samo v čevljih in še to brez obuvalk, ker smo jim tudi te pobrale. Obdržali so tudi odeje, v katere so se zavili. Kot bi mignil, je bilo vse perilo in obleka namočeno. Ze smo več kot polovico oprale in začela se je kuha. Hitele smo z delom in bile smo vesele, da nam gre tako od rok in da bo četa spet čista. Mija je prve kose splakovala v čisti vodi, Meta in Cveta sta nosili perilo na peči po hišah, kjer se je hitro sušilo.

»Vidiš, Meta, kako gre to hitro? Fantje pa bodo čisti,« sem rekla.

»Mejdun, da je res,« je rekla Mija, »hitreje gre kot v Ljubljani pri Reichu!«

»Škoda, da ne bodo imeli srajc zlikanih. Jih bomo pa drugič. Glavno je, da bodo čisti in jih uši ne bodo nosile,« je veselo rekla Cveta.

Okrog desete ure je pritekel v svinjak, kjer smo prale, četni dežurni, ki je bil zadihano kričal: »Uzbuna! Hitro pospravite, gremo naprej, Italijani in beli so skoraj v vasi!«

»No, no, je že prav,« smo v smehu odgovorile vse. A dežurni se ni dal. »Zaboga, pospravite hitro, kaj se mi sedaj režete?! Mislim resno, uzbuna je!«

»Pojdí kam drugam norce briti!« je zavpila Cveta, »kaj ne vidiš, da se nam mudi in da nimamo časa?«

»Kože zmešane, 'uzbuna' je, razumete!« se je dežurni jezil naprej.

»Kozel, za nas je ni!« In že je letela mokra cunjá po zraku. Dobil jo je ravno v glavo, da se je kar opotekel proti vratom.

»Presnete babe zmešane, z vami je hujše kot z ušmi!« Zaloputnil je z vrati in se izgubil v megli. Me pa smo se smejale. Kaj se dogaja zunaj, nismo prav nič vedele. Hiša je bila v jarku, me same smo bile precej glasne. Voda je močno pljuskala in tako nismo slišale prav ničesar. Naenkrat sta stopila v našo pralnico namestnik Oki in komisar Dušan. Ta je že med vrati vzrojl: »Hudiča, kaj za vas ne velja, če pošlje komandir dežurnega, da je zbor!«

»Toda, tovariš komisar, kaj moramo res v zbor zato, ker ima četa poskusno 'uzbuno'? Saj vendar vidiš, kako hitimo in da so borci še skoraj vsi goli.«

»Ni poskusna 'uzbuna'! Beli in Italijani so že pred vasjo. Takoj pospravite perilo in ga razdelite med borce. Fantje se morajo obleči, ne morejo na položaje zaviti v odeje!«

»Olga, takoj mi daj hlače!« je zahteval Oki, ki je stal zavít v odejo za komisarjem. Bil je pomilovanja vreden. »Ne morem, v kotlu so in niti ne vem v katerem,« sem izjecljala vsa iz sebe. »Oki, prinesla ti jih bom na položaj. Tovariš komisar,« sem se obrnila proti Dušanu, »ne morem razdeliti perila, saj mokrega ne bodo mogli obleči. Obleko bomo posušile in prinesle na položaj.«

Obrnila sta se in odšla, jaz pa za njima. Sredi vasi je bil že zbor. Vsi borci so bili na pol goli, razen dežurnega, stražarjev in komisarja Dušana, teh, ki obleke niso oddali.

»Preklete babel!« so zasikali, »to nam boste pošteno pla-

čale! Le počakajte, da se vrne-mo iz borbe, če ne bomo prej zmrznili.«

»Tovariši!« sem vsa solzna dejala, »mokrega perila in obleke ne morete obleči! Kakor hitro bo suho, vam jo bomo prinesle na položaje.«

»O, prav gotovo!« je jezno odvrnil Obloda, ki ni bil ravno preveč dober z nami. Ženski ni trpel, vedno je pravil, da smo za dom in naj primemo v roke metlo in ne puško. »Ali ste slišali, fantje? Gospodične nam bodo obleko prinesle na položaje!« Pikanja in zbadanja ne bi bilo konca, če ne bi postali vsi pozorni na mitraljezca Tomaža, ki je pritekel v zbor s šotorskim krilom na rami.

»Kje imaš mitraljez, Tomaž?« je vprašal ves prepaden komandir čete. »V šotorskem krilu,« je nedolžno odvrnil Tomaž. »I, kdo pa je vedel, da jih bo spak ravno zdaj prinesel, zelence hudičeve. Mitraljez pa mora biti očiščen, če hočeš, da bo streljal.«

»Lepo,« je dejal komandir. »Vsa obleka v kotlih, mitraljez v šotorskem krilu, razstavljen. Sto vragov, kaj mislite, da gremo na orožne vaje? Beli nas bodo danes iz kože dali in prav nam je. Mirno!« je poveljeval. Zeblo jih je, pa niso z očmi

trenili. Nato pa se je začul miren komandirjev glas: »Četa na levo — naprej!« Odkoralkali so, jaz pa sem molče gledala za njimi, ki so odšli v borbo brez obleke kot bi bila najhujša vročina.

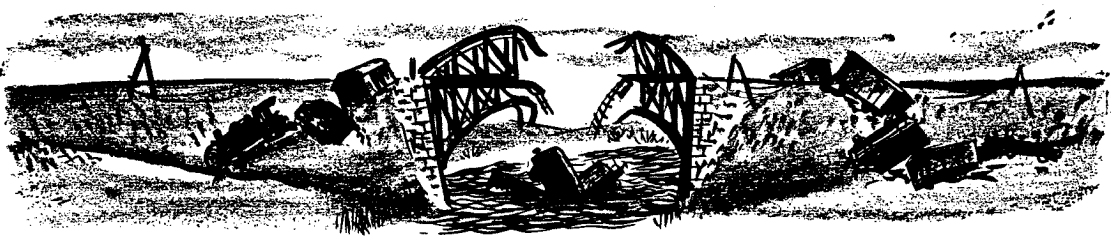
Nikoli se ni pozneje nobeno perilo in obleka tako hitro sušila kot se je to dopoldne. V vasi smo ostale samo me, ki smo prale, in pa dežurni, ki je patroljiral po prazni vasi in preklinjal, ker je moral ostati. Peči smo kurile kot za stavo. Čudno, da se niso razletele od silne vročine. Kakor hitro je bilo nekaj kosov suhih, smo jih odnesle na položaje, ki so bili od vasi oddaljeni kakih 20 minut. »Ste pa od vruga pridne,« so nas borci veselo hvalili, »ampak hlače ne boste več dobile.«

Pokalo je kot za stavo, strojnice so pele, vmes pa se je slišalo pokanje pušk. Mine in granate so padale kot toča, tam nekje zadaj pa se je v vsem trušču razločno slišal naš težki mitraljez s svojim basom: »Ta, ta, ta...« V mraku je pokanje prenehalo in sovražnik se je umaknil v postojanke.

*Andreana Družina-Olga,
ilustriral France Slana*

Med številnimi nedokumentiranimi fotografijami, ki jih hrani Muzej NO v Ljubljani, so tudi fotografije, ki prikazujejo partizanske akcije na železniške proge, mostove in objekte

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje)

Leto 1942:

7. junija — Pri Borovnici med 1. in 8. uro ustavljen promet zaradi alarma. Brzovjavni in telefonski vodi prekinjeni.
7. junija — Pri Novem mestu pri kilometru 105,718 prekinjena proga med 1.30 in 12.15 uro. Tirnice odstranjene.
13. junija — Pri Borovnici napaden brzovlak številka 708, zadet kotel stroja.
15. junija — Med Mirno pečjo in Novim mestom pri kilometru 84,4 napadena motorna drezina. Mrtev organ brzovjavne službe.
18. junija — Med Verdom in Borovnico napaden vlak številka 709/II.
20. junija — Na železniški postaji Rožni dol—Pribiše eksplozirala mina. Pokvarjena vodna črpalka.
21. junija — Med Višnjo goro in Stično pri kilometru 120 napaden vlak številka 9219. Poškodovani štirje vozovi.
23. junija — Vlak številka 692 čakal na postaji Planina zaradi streljanja na progi.
27. junija — Pri Brezovici našla vojaška patrulja pod tračnico montirano bombo.
28. junija — Pri Tržišču pri kilometru 16,5 poškodovana proga.
28. junija — Potniški vlak 9219 prevozil Mlačevo brez postanka zaradi streljanja.
29. junija — Potniški vlak 9219 prevozil Mlačevo brez postanka zaradi streljanja.
1. julija — Pri Mirni peči pri kilometru 84,9 zavozil vlak 9218 na poškodovano progo. Vlakovni, brzovjavni in telefonski promet prekinjeni.
5. julija — Pri kilometru 27,8 pri Ortneku eksplozirala mina. Trije italijanski vojaki ubiti, proga poškodovana.
7. julija — Pri Planini pri kilometru 612,0 eksplozirala mina.
7. julija — Pri kilometru 68,3 pri Birčni vasi iztiril vlak 9219 z lokomotivo in tremi vozovi. Proga poškodovana v dolžini 45 metrov.
7. julija — Pri kilometru 23,3 pri Ortneku našla italijanska patrulja bombo na progi. Vlak čakal v Ortneku 5 ur.
11. julija — Pri kilometru 86,9 pri Mirni peči odvite tračnice.
16. julija — Pri kilometru 17,7 pri Tržišču poškodovan železniški most.
16. julija — Strelji na vlak 9263 pri Uršnih selih. Stroj dvakrat zadet.
17. julija — Pri Semiču pri kilometru 53,9 razdrta proga.
18. julija — Pod vlakom 664 pri Brezovici pri kilometru 573,0 eksplozirala bomba.
18. julija — Pri Veliki loki napaden vlak številka 9254. Preluknjana ena cisterna.
22. julija — Pri Ribnici eksplozirala mina pod izvidnico. Iztiril en voz, en vojak mrtev, pet ranjenih.
22. julija — Napad na železniško postajo Vrhnika.
23. julija — Pri Mirni peči pri kilometru 35 napaden vlak 9212/II. Lokomotiva in dve cisterni prestreljeni.
23. julija — Pri Veliki loki pri kilometru 100 iztiril vlak 9212 z lokomotivo, službenim in oklopnim vozom.
23. julija — Pri kilometru 11,5 pri Dobrem polju odvita tračnica.
23. julija — Med Čušperkom in Dobrim poljem napaden vlak 9365.
25. julija — Pri kilometru 542,2 pri Semiču razstreljena ena tračnica.
25. julija — Pri Birčni vasi iztiril vlak 9233 z lokomotivo, službenim in dvema tovornima vozoma.
25. julija — Vlak 9281 čakal v Semiču zaradi streljanja.
29. julija — Pri kilometru 39,5 pri Ribnici eksplozirala pod vojaškim vlakom mina. Iztirila lokomotiva in dva voza. Mrtev en vojak, dva ranjena.
29. julija — Pri kilometru 111,6 pri Radohovi vasi miniran železniški propust, žice porezane.
29. julija — Pri Gradacu pri kilometru 41,5 eksplozirala mina, proga poškodovana.
29. julija — Vlak 9277 čakal na postaji Rožni dol—Pribiše zaradi poškodovane proge.
30. julija — Pri kilometru 93 pri Mirni peči napaden vlak 9271. Zadeta lokomotiva in en voz.
30. julija — Brzovlak številka 708 napaden pri Preserju.
31. julija — Pri kilometru 67,4 pri Birčni vasi iztirila lokomotiva vlaka številka 9283.
31. julija — Pri Čušperku pri kilometru 11 napaden vlak številka 9311.
31. julija — Pri Čušperku pri kilometru 11 napaden vlak številka 9366.
2. avgusta — Pri kilometru 48 pri Črnomlju iztirila lokomotiva in šest voz vlaka številka 9279.
3. avgusta — Napaden vlak številka 9312 med Dobrim poljem in Čušperkom.
3. avgusta — Vlak 9282 čakal v predoru pri Rožnem dolu zaradi streljanja.
6. avgusta — Pri kilometru 69,2 pri Uršnih selih napaden vlak 9268/I. Zadeta lokomotiva in 17 voz.
7. avgusta — Razdejana proga pri Višnji gori.
10. avgusta — Napaden vlak številka 9467 med Trebnjem in Mirno.
12. avgusta — Pri kilometru 69,4 pri Novem mestu iztiril vlak 9292 z lokomotivo in enim vozom. En voz tobaka zgorel, dva italijanska vojaka mrtva.
14. avgusta — Pri kilometru 105,9 pri Veliki loki odvite tirnice.
18. avgusta — Pri kilometru 113,7 med Radohovo vasjo in Stično v dolžini 18 metrov razdrta proga.
1. septembra — Pri kilometru 86,4 iztiril vlak 9286 z dvema strojema in petimi vozmi zaradi razdrte proge.
1. septembra — Med Brezovico in Notranjimi goricami pri kilometru 41,5 eksplozirala mina, kom 664 mina. Iztirilo pet voz, oba tira nevozna.
8. septembra — Pri kilometru 572,7 pri Brezovici najdena na progi montirana mina.
9. septembra — Pri Brezovici iztiril brzovlak 708 z lokomotivo in sedmimi vozmi. Proga razdrta v dolžini 250 metrov.
22. septembra — Pri Rožnem dolu pri kilometru 60,1 iztiril vlak številka 9280 z dvema lokomotivama zaradi razdrte proge.
22. septembra — Pri kilometru 613,9 pri Planini eksplozirala pod vlakom mina.
1. oktobra — Na postaji Novo mesto čakal vlak 9278 zaradi streljanja na progi pet ur.
11. oktobra — Na postaji Metlika čakali vsi vlaki zaradi streljanja na progi.
27. oktobra — Vlak 9414 čakal v Trebnjem zaradi eksplozije mine pri kilometru 3,3.
2. novembra — Pri km 3,4 med Trebnjem in Mirno iztiril vlak 9476 zaradi eksplozije mine. Iztirila lokomotiva in 4 vozovi. En italijanski vojak mrtev, dva ranjena.

(Nadaljevanje sledi)

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Poseben invalidski dodatek za otroke padlih borcev

Otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki obiskujejo šole, so že doslej prejeli različne štipendije. Res, te štipendije so otroci prejeli iz različnih virov: od občinskih ljudskih odborov, ZB, gospodarskih podjetij itd. Priznajmo: vse te štipendije so bile več ali manj odraz ekonomske moči posameznih ljudskih odborov. Povedano drugače: ljudski odbori, ki so bili ekonomsko močnejši, so lahko dajali tem otrokom tudi večje štipendije. Tako je nehoti nastajala razlika, da so, recimo otroci, ki so obiskovali iste šole, bili pa so iz različnih okrajev, prejeli različne štipendije. Kljub temu pa — priznajmo — so bili uspehi v štipendiranju dokaj dobri, saj lahko zapišemo, da se okrog 10.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja v Sloveniji doslej kar redno šola. Pred kratkim pa je Zvezni Izvršni svet sprejel uredbo o posebnem invalidskem dodatku za otroke padlih borcev, ki obiskujejo šole.

Kdo izmed otrok padlih borcev ima pravico do tega posebnega invalidskega dodatka?

Vsi otroci padlih borcev, ki so invalidsko zaščiteni (da imajo družinsko invalidnino) in se šolajo v osemletkah, strokovnih in srednjih šolah, v višjih šolah, na fakultetah in drugih visokih šolah na ravni fakultet ali če se šolajo kot učenci oziroma vajenci v gospodarstvu. Važno pa je, da niso starejši od 25 let in da z dosegljivimi stopnjami kvalifikacije ali se že usposobili za samostojno življenje. Skratka: otroci padlih borcev, ki so si že pridobili kakršnokoli kvalifikacijo ali so že strokovno usposobljeni za samostojno življenje, tega posebnega invalidskega dodatka ne morejo dobivati.

Kakšna je višina posebnega invalidskega dodatka in kako se ta določa?

Višina posebnega invalidskega dodatka se določa tako, da se upošteva skupne redne dohodke oziroma prejemke otroka in staršev (matere, očeta, očima, mačehe, posvojitelja). Na višino invalidskega dodatka pa vpliva vrsta šole, ki jo otrok obiskuje in okolnosti, v katerih otrok živi (doma, v internatu, pri tuji družini). Za redne dohodke otrok in staršev se računa: otroški in invalidski dodatek, štipendija in redne socialne pomoči, dohodki iz kmetijstva, plača, pokojnina, dohodki iz gospodarske dejavnosti, samostojnih poklicev, dohodki iz premoženja

in podobno. Med redne dohodke pa se ne vračunava dohodke od invalidnin, odlikovanj, lastnega stanovanja (otroka in roditeljev) in povečanja nagrad vajencem v drugem oziroma tretjem učnem letu. Kot dohodek iz kmetijstva, ki vpliva na višino invalidskega dodatka, se vzame katastrski dohodek, povečan za 50 % ali pa se pomnoži s faktorjem 1,5 (na primer: katastrskega dohodka je 3000 dinarjev mesečno, pomnoženo s 1,5 je 4500 dinarjev). Posebni invalidski dodatek pripada torej otroku padlega borca, ki prejema invalidnino, če katastrski dohodek, povečan za 50 % ter drugi redni dohodki vzeti skupaj, ne presegajo mesečno po članu družine oziroma otroku: za otroka v osemletkah 6000 din, za otroke v vseh srednjih šolah in za učence v gospodarstvu 7000 dinarjev in za otroke v vseh visokih šolah 8000 din. Če se otrok šola izven kraja stalnega bivališča, se vsote povečajo za 2000 din. Višina posebnega invalidskega dodatka je torej razlika med otrokovim deležem prejemkov in določeno višino za posamezne šole. Za izplačilo pa se upoštevajo le razlike med največjimi navedenimi zneski in dohodki, ki pridejo na otroka padlega borca. Če je ta razlika manjša od 1000 din, se določi dodatek v višini 1000 din. Zneski pod 1000 din se zaokrožijo na 1000 din, zneski pod 500 din pa na 500 din v korist otroka. — Pri družinah, ki so člani kmečkih

delovnih zadrug, se vzame kot dohodek iz kmetijstva, povečan za 50 %, samo dohodek iz ohišnice. Če je primer, da je posestvo v najemu, se smatra dohodek od najemnine kot dohodek iz nekmetijskih virov.

V primerih, kjer je več otrok padlih borcev in vsi izpolnjujejo pogoje za priznanje posebnega invalidskega dodatka, ima vsak otrok pravico prejemati svoj dodatek v nezmanjšanem znesku. Otroci brez obeh staršev, ki izpolnjujejo pogoje za poseben invalidski dodatek, lahko izbirajo med invalidskim in otroškim dodatkom, kar je zanje ugodnejše.

Kako bodo uveljavljali otroci padlih borcev pravice do tega posebnega invalidskega dodatka in do kdaj?

Finančna sredstva v ta namen so zagotovljena v Zveznem proračunu. O pravici otrok padlih borcev do tega dodatka odločajo Tajništva za socialno varstvo pri okrajnih ljudskih odborih, kamor morajo otroci padlih borcev vložiti prošnje. Prosilcem, ki bodo te prošnje vložili do 31. marca letos, se ta invalidski dodatek prizna od 1. januarja 1958. Tisti pa, ki bodo vložili prošnje po 31. marcu letos, bodo prejeli mali dodatek od 1. naslednjega meseca.

Pri vlaganju teh prošenj pa morajo organizacije ZB tem otrokom ne samo točno razložiti uredbo, temveč jim tudi pomagati pri zbiranju raznih dokumentov, ki jih je treba priložiti prošnji. Čimbolj bodo organizacije ZB pomagale otrokom in staršem pri vlaganju prošenj, tem prej bodo otroci lahko dobili posebne invalidske dodatke, ki so jim potrebni za redno šolanje.

Ta nova uredba pa ne deluje štipendij otrokom, katerih starši so bili žrtve fašističnega nasilja. Iz razloga, ker se ta uredba naslanja na Zakon o VVI. Velja pa omeniti, da so doslej ljudski odbori skrbeli za otroke padlih in za otroke žrtev fašističnega nasilja. Ker v bodoče ljudski odbori ne bodo več iskali sred-

stev za štipendiranje otrok padlih borcev, bodo s sredstvi, ki so jih imeli že doslej na razpolago, lahko štipendirali samo otroke, katerih starši so bili žrtve fašističnega nasilja. Skratka, kolikor ne bo izšla republiška uredba (lahko tudi okrajne uredbe), veljavna za

Slovenijo), ki bo zagotovila redna sredstva iz republiškega (oziroma okrajnih) proračuna za štipendiranje otrok, katerih starši so bili žrtve fašističnega nasilja, bodo morali ljudski odbori kakor doslej dodeljevati štipendije za otroke žrtev fašističnega nasilja.

Z uredbo o posebnem invalidskem dodatku za otroke padlih borcev, ki se šolajo, je torej dokončno rešeno štipendiranje okrog 7000 otrok padlih borcev v Sloveniji. Velja tudi omeniti, da bodo štipendije prejeli 12 mesecev (doslej samo 10) in to redno mesečno. Tudi matere oziroma drugi ljudje, pri katerih žive zdaj otroci padlih borcev, bodo raje dajali svoje otroke v šole, saj vedo, da bodo otroci do konca študija prejeli štipendije.

Končno — zbornik fotografij iz NOB

Že večkrat so bivši borci izrazili željo, da bi izšel zbornik fotografij iz partizanskega življenja. Taki zborniki nam v resnici manjkajo! Dosledaj smo zabeležili izid dveh pomembnih zbornikov te vrste: Slavka Smoleja »Gorenjska v borbi in trpljenju« in »S štiri najsto divizijo«, v katerem je udeleženec tega pohoda, Stane Skraber-Braškar, izdal fotografije najboljšega partizanskega fotoreporterja Jožeta Petka. Kako so potrebni ti zborniki, nam potrjuje dejstvo, da je Petkov zbornik že razprodan in da založba »Borec« napoveduje v svojem letošnjem programu ponatis tega zanimivega dela.

Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani ima bogato fototeko, ki pa je širši javnosti žal malo znana iz povsem objektivnih razlogov. Na stalni razstavi je razstavljenih okrog 500 fotografij, kar je največ za ta prostor. Delček fotografij prikazuje muzej na svojih občasnih razstavah, v dnevnih časnikih, revijah, predvsem v »Borcu«. Večina pa jih leži — sicer skrbno urejenih in inventariziranih, vendar žal javnosti nedostopnih — v muzejskih depojih, čeprav bi marsikak star borec, ki je morda brez vsake fotografije, imel rad skromen spomin na partizanstvo.

Smolejev in Petkov zbornik prikazujeta del partizanstva. Smolejev delno eno samo pokrajino — Gorenjsko, Petkov

pa eno samo vojaško enoto — XIV. divizijo. S tem seveda nočemo zmanjšati njuno pomembnost, pač pa, da je treba nujno prikazati po vsej širini partizanstvo v fotografijah.

In prav to si je zadal za nalogo Muzej narodne osvoboditve. Iz svoje bogate fototeke bo odbiral najpomembnejše in najbolj kakovostne fotografije iz vseh dejavnosti partizanstva. Vse to seveda ne more prikazati ena sama knjiga, pa naj bo še tako zajetna, temveč vrsta knjig.

V uredniškem odboru sta se pojavila dva koncepta: ali objaviti samo partizanske fotografije, s katerimi razpolagamo, torej reproducirati fototeko, ali prikazati zgodovino NOB v fotografiji. Vsaka od teh zamisli ima svoje dobre in slabe strani.

Slaba stran prve zamisli je v tem, ker imamo zelo malo fotografij iz leta 1941, 1942 in 1943 do italijanske kapitulacije. Nikakor ne bi mogli prikazati prvih partizanskih čet, le delno razne vojaške enote v letu 1942 in 1943, zelo skopo bogato dejavnost Ljubljane do maja 1942, dejavnost ljudske oblasti itd.

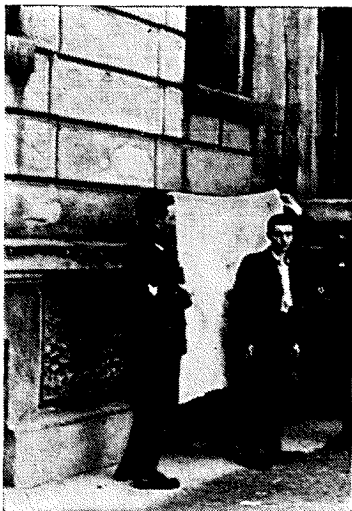
Nasprotno pa je dobra stran druge zamisli prav v tem, da bi te izredno važne dogodke NOB prikazali z okupatorskimi fotografijami (dejavnost Ljubljane), morda s kakšnimi posebno važnimi partizanskimi ali okupatorskimi dokumenti, fotomontažo itd. ter s tem dali bralcu prezez naše narodno-osvobodilne borbe.

Uredniški odbor se je odločil za drugo zamisel. Poleg tega je sklenil, da bodo komentariji k fotografijam tudi v treh tujih jezikih — ruščini, francoščini in angleščini. Tako urejen zbornik bo lahko dober pripomoček za pouk zgodovine NOB na naših šolah, saj iz izkušenj vemo, kako v šolah, posebno v nižjih razredih, primanjkuje pripomočkov, t. j. ravno fotografij, pri poučevanju tega važnega predmeta, ki je danes na žalost še precej zapostavljen. Komentariji v tujih jezikih bodo pripomogli, da bo knjiga lahko prišla v inozemstvo, če ne drugače vsaj v okviru običajne muzejske zamenjave publikacij. Tudi v tem oziru smo doslej še vse premalo napravili. Drugod po svetu, kjer je bilo osvobodilno gibanje po svoji dejavnosti le senca na-

27. aprila bo odkrit spomenik v Celju

Čeprav je bil spomenik v Celju pravočasno postavljen, le-tega lani 29. novembra, kakor je bilo sprva določeno, niso odkrili. Iz razloga, ker so bila deljena mnenja, ali naj slavnost ob odkritju poteka zgolj v občinskem merilu, ali pa naj ima obeležje širšega, okrajnega pomena. Pred kratkim pa so se na občinskem odboru ZB v Celju dogovorili, da bodo spomenik odkrili 27. aprila letos. Spomeniška komisija pri občinskem odboru ZB v Celju je sklenila letos urediti tudi partizansko grobišče na Golovcu v Celju, za kar je bila v sodelovanju s Svetom za gradnje in komunalne zadeve pri ObLO že določena lokacija in izdelan idejni osnutek. Skupna komisija pa si je tudi že ogledala partizanska grobišča na Slemenih in na Svetini. Predlagajo, da bi tudi na Svetini, ob bodoči cesti Celje—Celjska koča—Svetina—Store uredili novo skupno grobišče padlih borcev.

E. K.

Po dokaj nenavadni poti je prišla v Muzej NO v Ljubljani fotografija, ki jo objavljamo. Pred nekaj meseci jo je namreč neki naš državljani prinesel iz tujine. Prejšnji lastnik jo je posnel na dvorišču sodnijskih zaporov v Ljubljani. Po njegovi izjavi prikazuje slika enega izmed številnih Slovencev, ki jih je okupatorsko vojaško sodišče zaradi sodelovanja v NOB obsodilo na smrt. Slika ni popolnoma dokumentirana, saj ni znano, kdo je obsojenec, ki so ga Italijani fotografirali pred ustrelitvijo

šemu, nas v tem oziru prekašajo. Njihovi inštituti — Slovenci ga še nimamo! — izdajajo publikacije, s katerimi spoznavajo tujino z izsledki o svoji osvobodilni borbi in konec koncev skrbe tako tudi za njeno popularizacijo. V tem bi jih lahko vsaj posnemali.

Pred uredniškim odborom so številne naloge. Ena, pri kateri ji lahko pomagajo bivši borci, je, da ji posredujejo fotografije, ki jih Muzej NO v svoji fototeki še nima. V poštev pridejo seveda vse fotografije iz NOB, predvsem pa tiste iz prvih časov, ki jih imamo vsekakor premalo. Res je, da partizanstvo leta 1941 fotoreporterjev ni poznalo, v letu 1942 pa so bili zelo redki. Filme ali pa že izdelane fotografije iz te dobe hrani verjetno še marsikdo. Moralna dolžnost vsakega je, da jih posreduje Muzeju NO in s tem omogoči, da bo gradivo v Zborniku čim bolj bogato. Sporočite to Muzeju NO (Celovška c. 23, p. p. 170), in sicer opis motiva, čas in kraj fotografiranja, edinico ter avtorja.

Druga naloga, pri kateri računamo na pomoč bivših borcev, je delo pri ugotavljanju neznanih fotografij. Teh imamo mnogo. V ta namen je Muzej NO že lani oktobra pripravil razstavo nedokumentirane fotografije iz NOB. En-

krat smo razstavili 500 popolnoma ali deloma neznanih fotografij. Odziv bivših borcev je bil izreden. S podobnimi razstavami mislimo nadaljevati. Tako v Ljubljani, kjer bodo v avli Muzeja stalno razstavljene neugotovljene fotografije in seveda po drugih krajih Slovenije. Muzeji v Mariboru, Celju, Novem mestu, Slovenjem Gradcu in Novi Gorici so pomoč pri organizaciji teh razstav že obljubili. Dolžnost bivših borcev pa je, da si te razstave, ki bodo letošnjo pomlad, ogledajo in da fotografije komentirajo. Le taka fotografija bo lahko imela mesto v Zborniku.

M. L.

Krepko bodo zavihali rokave

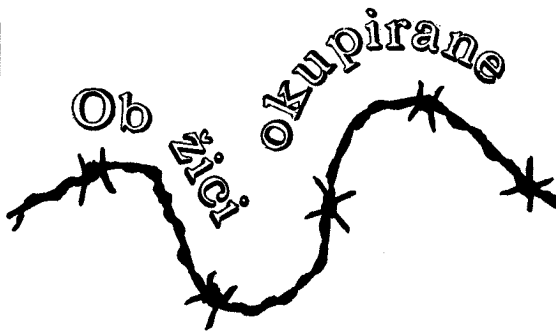
V preteklem letu je radovljška Zveza borcev vključila v svoje vrste 80 novih članov, ki so bili že skoraj pozabljeni. S tem so vsi državljani, ki imajo pogoje, vključeni v ZB. Na zadnjem občnem zboru si je ZB zastavila vrsto nalog. Člani bodo prostovoljno pomagali pri postavitvi spomenika narodnemu heroju Jožetu Gregorčiču in tovarišem, padlim 9. septembra 1942 na Lipniški planini, vsem padlim Radovljčanom v NOB in 72 padlim partizanom, ki so padli na Jelovici. Vzdali bodo spominsko ploščo Boštjanu Olipu, enemu izmed voditeljev judenburškega upora leta 1918, ki so ga avstrijske vojaške oblasti obsodile na smrt. Odkritje spomenika in plošče bo ZB povezala s proslavo 50-letnice ustanovitve telovadnega društva v Radovljici in z odkritjem spominske plošče med NOB padlim telovadcem.

Omembe je vreden tudi sklep, da bodo bivši borci večkrat obiskali učence osemletke in jim pripovedovali o svojih doživljajih med NOB. Poleti pa bodo priredili člani ZB in učenci več skupnih izletov v Karavanke in na Jelovico, na mesta borb in spopadov med narodnoosvobodilno vojno. Tam bodo skupno uprizorili ponovitve akcij in borb, taborjenja in sploh partizanskega življenja.

Martin Prešern

Partizanska sabotažna akcija na progi Planina—Rakek pri kilometru 615. Vlak je 4. oktobra 1941 zadel na mino. Lokomotiva je bila prevrnjena, 8 vagonov razbitih, dve osebi ranjeni. Škoda je znašala v tedanjem denarju 586.165 lir (italijanska fotografija.)

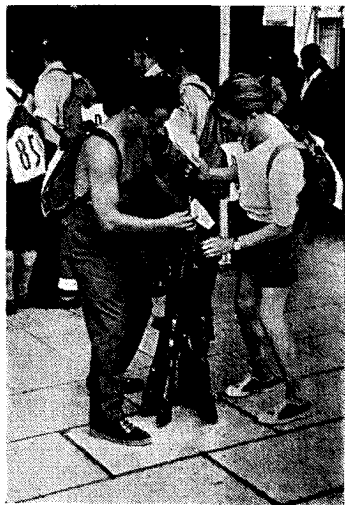

LANI prvič prirejen parti-
zanski pohod »Ob žici oku-
pirane Ljubljane« je dal or-
ganizatorju (okrajnemu odboru
ZB NOV Ljubljana) ne le po-
trebne izkušnje za še boljše
organizacijo tega pohoda v
bodoče, temveč je tudi poka-
zal, da bi kazalo ta pohod raz-
širiti. Predvsem pa so organi-
zatorji pohoda ugotovili, da je
potrebno pohod pravočasno
razpisati in ga že od začetka
skrbno pripraviti in voditi do
konca.

Ožji pripravljalni odbor po-
hoda »Ob žici okupirane Ljub-
ljane« (vodi ga tovariš Mitja
Ribičič-Ciril) se je zatorej le-
tos te naloge lotil pravočasno
in temeljito. Na osnovi Odloka

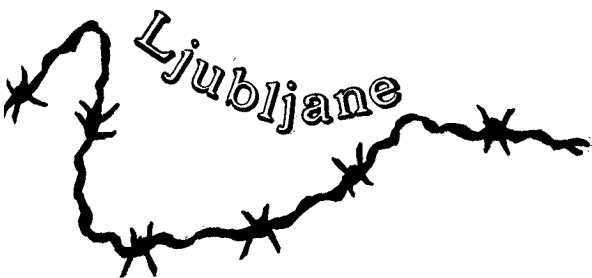
Mestnega sveta Ljubljane, ki
je bil sprejet lani 16. oktobra,
je okrajni odbor ZB razpisal
pohod in v skladu s člani ome-
njenega Odloka tudi začel ši-
roko akcijo za udeležbo. Pred-
vsem je treba omeniti, da bo
ta prireditev — vsaj tako lah-
ko pričakujemo — še močnejše
odjeknila med udeleženci in v
javnosti kakor lani, zakaj le-
tošnji pohod bo v okviru dne-
va osvoboditve Ljubljane. Ker
pa je 9. maj, dan osvoboditve
Ljubljane, delavnik, bo pohod
v nedeljo 11. maja. Iz razloga,
da se bo te spominske prire-
ditve lahko udeležilo čim več
ljudi tudi iz drugih republik.

Razen nekaterih sprememb,
ki bodo letošnji pohod napra-

vile še bolj zanimiv in v bistvu
poudarile pohod, ni večjih
sprememb. Tako je tekmovalna
proga speljana po istih krajih,
ulicah in ob zgodovinskih ob-
jektih iz NOB kakor lani. Da
pa ne bodo tekmovalci »ušli«
iz tekmovalne proge, pa bodo
le-to še bolj kakor lani zazna-
movali. Proga bo dolga 35 km
za moške in 15 km za ženske.
Ker organizator računa z mno-
go večjo udeležbo kakor lani,
bodo udeleženci razdeljeni v
več skupin, glede na to, za
katero organizacijo bodo na-
stopali. Pri moških tekmoval-
cih bo šest skupin, in sicer:
ekipe organizacij ZB NOV,
ekipe družbenih organizacij,
okrajne ekipe Ljudske milice,
ekipe enot JLA, ekipe odredov
predvojaške vzgoje in mestne
reprezentance. Pri ženskah pa
bodo le tri ekipe: ekipe ZB
NOV, ekipe družbenih organi-
zacij in ekipe mestne repre-

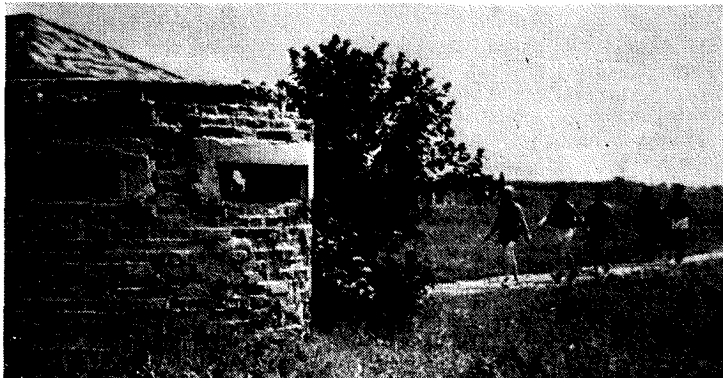
zentance. Potrebno je tudi omeniti, da smejo nastopati v vseh kategorijah le tekmovalke in tekmovalci, ki so rojeni vključno do leta 1941.

Da bo letošnji pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« pohod v pravem pomenu besede, je v letošnjem razpisu strogo določeno, da bodo morali tekmovalci samo — hoditi. Torej ne tako kot lani, ko je bilo tekmovalcem na izbiro, se pravi, ekipa, ki je hotela priti prej na cilj, je — če ji je bilo to mogoče — tekla. V primeru, da bo letos kdo izmed tekmovalcev tekkel, bo vsa ekipa diskvalificirana. Novost letošnjega pohoda je tudi obvezno streljanje, katerega rezultate bodo šteli h končnemu plasmaju. Za mestne reprezentance (to so reprezentance iz mest FLRJ) pa je pri ženskih in moških ekipah predviden način tekmovalstva v okviru štafetnega teka; torej bodo pri tem teku sodelovali le športniki, registrirani pri Atletskih zvezah svojih republik. Popovprečna dolžina proge za šta-

fete je za moške 7 km, za ženske pa 3 km. Tekmovalci in tekmovalke mestnih reprezentanc morajo nastopiti v športnem dresu in copatah. Ostali tekmovalci pa so lahko poljubno oblečeni in obuti, ob-

vezno pa morajo imeti s seboj nahrbtnik. Na startu bodo ekipe prejele: ekipe mestnih reprezentanc štafetne palice, vse ostale moške ekipe pet pušk »Mauser«, vse ženske ekipe pa tri puške »Mauser«. Vse ekipe, razen mestnih reprezentanc, bodo na progi streljale v 50 metrov oddaljeno tarčo. Vsaka ekipa ima svojo tarčo, v katero streljajo vsi člani ekipe. Tekmovalci prejmejo na strelišču posebno puško in en naboj. Vrstni red ekip mestnih reprezentanc se določi po času, ki ga ekipa porabi za pretek celotne proge. Vrstni red ostalih ekip pa se določi po času, ki ga porabi ekipa za svojo pot s tem, da se odšteje od porabljenega časa 20 sekund za vsak zadeti krog pri streljanju. Številne sodniške komisije bodo

Med vsebino objavljene fotografije prikazujejo nekaj prizorov z lanskoletnega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«

na progi kontrolirale potek te-
ka oziroma pohoda.

Zmagovalna ekipa v vsaki
kategoriji prejme naslov »Zma-
govalec partizanskega pohoda
ob žici okupirane Ljubljane za
leto 1958« in prehodno darilo
Mestnega sveta Ljubljane.
Člani prvoplasirane ekipe v
vsaki kategoriji prejmejo zla-
te, drugoplasirane srebrne in
tretjeplasirane bronaste pla-
kete. Osnovne organizacije v
vseh kategorijah pa bodo pre-
jele še denarne nagrade, in si-

cer: prvoplasirana 50.000 din,
druga 30.000, tretja 20.000 din.
Ekipa, ki bo pokazala na po-
hodu največ tovarištva in
medsebojne pomoči, prejme
častno nagrado »Kip ilegalca«,
vsi člani te ekipe pa zlato pla-
keto. — Vse ostale podrobnos-
ti glede pohoda so objavljene
tudi v razpisu, ki ga je prire-
ditelj pravočasno poslal pred-
videnim organizacijam, kate-
rih člani se bodo udeležili
tekmovanja.

B. A.

Pet odgovorov ...

Letošnji občni zbori krajevnih organizacij ZB so bili mnogo bolj
obiskani kot lanski. Vse to kaže, da se bivši borci žele sestajati. Celo več!
Da so razprave na občnih zborih prešle iz ozkega specifičnega dela orga-
nizacij ZB na mnogo širše področje. Iz razprav je bilo namreč moč raz-
brati, da se borci vse bolj zavzemajo tudi za tiste probleme, ki se nepo-
sredno ne tičejo organizacij ZB, so pa pomembni za naše splošno druž-
beno-politično in gospodarsko življenje. In končno: vse bolj je opaziti,
da se krajevne organizacije prizadevajo, da posamezne probleme, ki se
tičejo borcev (njihovo zdravje, stanovanjski problemi, kvalifikacije, ští-
pendiranje itd.) in otrok padlih, rešujejo že same. Seveda, vseh se ne da
tako rešiti, so pa možnosti, da jih rešujejo skupaj z ljudskimi odbori in
gospodarskimi organizacijami. Kako so potekali ti občni zbori v posamez-
nih okrajih? Nekaj splošnih vtisov o njih so nam povedali tajniki petih
okrajnih odborov ZB, ki so nam dali naslednje izjave:

Martin Pavlin, Novo mesto:

»Udeležba na krajevnih obč-
nih zborih je bila vzorna, mno-
go boljša kot lani. Z izjemo
Novega mesta so bili zbori po-
vsod 90 do 95 %-no obiskani.
V razpravi so se člani lotevali
zlasti zakona o pokojninah,
kar se je najbolj odrazilo na
kmetih, kjer le poredkoma bero
časopise. Povsod so naglašali,
naj bi zakon tolmačili za to
pristojni ljudje. Okrajni odbor
je prislunil tem zahtevam in
je pripravil seminar za sekre-
tarje in občinske predsednike,
na katerem je razlagal pokoj-
ninski zakon pravni referent
okrajnega zavoda za socialno
zavarovanje. Članstvo je na
zborih in konferencah bičalo
tudi nekatere slabosti in po-
manjkljivosti v organizacij-
skem delu, na primer prepo-
vršno skrb za borce zlasti gle-
de njihovega zdravstvenega in
socialnega stanja. Mimo dru-
gega so zborovalci tudi zahte-
vali, da je treba čimprej ure-
diti zanemarjena grobišča pad-
lih borcev, ki jih je v vsaki
občini tudi po tri ali štiri.
Takšne zahteve so bile poseb-

no odločne v Stražki občini,
v Toplicah, Poljanah in dru-
god ter bodo nedvomno pospe-
šile rešitev ene izmed najbolj
šibkih točk naših organizacij,
ki naj bi po zgledu Novega
mesta primerno poskrbele, da
grobišča ne bodo neurejena in
zanemarjena. Na zborih je
članstvo nadalje pokazalo iz-
redno živo zanimanje za bliž-
nje volitve, kakor tudi za važ-
nejše mednarodne dogodke,
tako, da je okrajni odbor na
vsak zbor oziroma konferenco
napotil po enega svojega čla-
na, ki je ustregel želji članstva
z izčrpnim razlaganjem aktual-
nih dogodkov doma in po
svetu. Razumljivo, vse to bo
potrebno nadaljevati!«

France Konobelj-Slovenko, Kranj: »Udeležba na letošnjih
občnih zborih krajevnih orga-
nizacij Zveze borcev je bila
zelo dobra, boljša kot prejšnja
leta. Iz tega se vidi, da ima
ZB med samimi borci in tudi
med ljudstvom vedno večji
ugled. Bivši borci se obračajo
na svojo organizacijo, če ho-
čejo kaj doseči. Skratka —

ZB postaja važen činitelj v na-
šem družbenem in političnem
življenju. Cenim, da se je obč-
nih zborov v industrijskih pre-
delih udeležilo približno 85 %
vseh članov, v kmečkih pa
okrog 70 %. Člane je najbolj
zanimal novi pokojninski za-
kon, ki prinaša pomembne no-
vosti in olajšave za bivše bor-
ce. To zanimanje so pokazali
tudi v kmečkih predelih. Dru-
gače so občni zbori razprav-
ljali o reševanju prošenj za
službena leta, o pritožbah za-
radi neprimerne delovnega
mesta nekaterih bivših borcev,
o zaposlitvah, o skrbi za otro-
ke padlih ter o postavitvi spo-
menikov.«

Tone Urbas, Trbovlje: »Le-
tos je bila udeležba na občnih
zborih krajevnih organizacij
izredna. Ni bilo razlike med
kmečkimi in industrijskimi
predeli. Povsod se je povpreč-
no po 60—70 % članov udele-
žilo občnih zborov. Tudi pri
nas je člane najbolj zanimal
novi pokojninski zakon in
spregli so ga z olajšanjem.
Drugače so občni zbori raz-
pravljali v glavnem samo o
notranji problematiki ZB. Se-
veda so se skoraj vsi občni
zbori dotaknili vprašanj v
zvezi z bližnjimi volitvami.
Mislim, da so naše organiza-
cije v obdobju od prejšnjih
občnih zborov napravile viden
napredek.«

Angel Kosovel, Nova Gorica:

»V 160 krajevnih organizacijah
Zveze borcev so bili občni
zbori. Udeležbo smo ocenili na
60 do 80 %. Na zborih so raz-
pravljali največ o problemih
zaposlitve bivših borcev, o
prekvalifikaciji v zvezi s tem,
ter o socialnih problemih. Na
več zborih pa so načenjali pro-
blem tistih članov ZB, ki jim
ni bila priznana invalidnina,
ker so zamudili rok prijave,
konec leta 1952. Problem ne-
zaposlenosti je tesno povezan
s potrebo po prekvalifikaciji.
Gre namreč za kakih 16 inva-
lidov iz NOB, ki so deloma ne-
primerno zaposleni (največ kot
vratarji in čuvaji), boljših de-
lovnih mest oziroma boljšega
zaslužka pa jim ni mogoče
oskrbeti, ker nimajo primerne
strokovnosti. Okrajni odbor je
s tem v zvezi sklenil pripraviti

tečaj za prekvalifikacijo, v katerega naj bi se priglasili predvsem omenjeni invalidi in po potrebi tudi drugi tovariši s pomanjkljivo oziroma nepri- merno kvalifikacijo. V ospredju razprave je bila tudi dejavnost pred volitvami v Republiško in Zvezno ljudsko skupščino, kakor tudi skrb za otroke pad- lih borcev.»

Miha Glavina, Koper: »Tudi pri nas je bila udeležba na ob- čnih zbora krajevnih orga- nizacij ZB dobra, boljša kot prejšnja leta. Nasprotno pa je bila pri nas udeležba boljša na deželi kot v mestih. Na vasi je znašala udeležba v od-

stotkih približno 60—70 %, le v Kopru nekaj nad 50 %. Obč- ni zbori so največ razpravljali o vprašanjih, ki se tičejo samih članov in predvsem otrok pad- lih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Člani pa so razprav- ljali tudi o volitvah in o po- litični dejavnosti. Ugodno so sprejeli novi pokojninski zakon. Razpravljali so tudi o na- šem gospodarstvu. V zvezi s tem so v večini primerov pravilno ocenjevali nekatere nepravilnosti, kot na primer prevelike premije za nekatere vodilne uslužbenke v podjet- jih, ki so bili tudi sami borci, pa so pozabili na potrebno skromnost.«

Doslej Predmeja — v bodoče ...?

Na zadnjem letnem zboru občinske organizacije Zveze borcev Ajdovščine izrečene besede (v poročilu in diskusiji) so bile preproste, jedrnate, včasih nekoliko trde, toda ta- ke, ki so določno povedale po- slušalcu, da bivši borci v in iz okolice Ajdovščine, združeni v 22 krajevnih odborih ZB, ne spijo. Še več! Da se ne uspa- vajo na lovorikah NOB, tem- več kot pravi borci tudi v da- našnjem družbenem, politič- nem in gospodarskem življe- nju stoje v prvih vrstah. Res- nično: bile so to besede, ki bi jih morali zlasti slišati tisti borci, ki kot člani ZB le-tej organizaciji, naši NOB in sploh vsem naprednim strem- ljenjem ne delajo nobene ča- sti! Povedati je namreč treba, da so tudi med borci izjeme. Se pravi: redki posamezniki s svojim današnjim obnašanjem, govorjenjem in vzorom zani- kujejo vse tisto, za kar so se borili. Mar niso besede, ki jih je eden izmed govornikov na tem zboru izrekel, vredne ob- jave:

»...ni dovolj samo govoriti, da smo bili borci. Saj v času NOB nismo govorili, da smo borci, ampak je bilo to videti po naših dejanjih! In kakšna je razlika od tedaj? Samo orožje smo odložili, sicer pa je naše delo prav tako po- trebno. Vsakdo na svojem de-

lovnem mestu, vedno v prvih vrstah moramo biti. In če bo- mo vsi taki, potem ni bo- jazni, da ne bi imeli pravic, kakršne nam gredo po našem sedanjem delu. Zakaj pri delu smo vsi enaki. So pa primeri, da nekateri borci govorijo samo o krivicah, ki da se dogajajo bivšim borcem. Vse to je se- vedna govorjeno le na splošno, brez konkretnih primerov. Mar more taka kritika kori- stiti komu? Vse drugače bi bilo, če bi taki kritikastri po- vedali to drugače in tamkaj, kjer je za take probleme me- sto! Sicer pa, mar ni tudi sra- mota za bivšega borca, ki dan- danes noče sprejeti funkcij, izgovarjajoč se pri tem, da je že dovolj dolgo časa delal? In dalje! S kakšnim opravičilom nastopajo tisti bivši borci, ki se dandanes skoraj sramujejo reči, da so bili partizani? Ka- ko vse drugače bi bilo pri nas, če bi bili vsi borci dan- danes še bolj strnjeni v svoji organizaciji, le-ta pa bi s svo- jim političnim delom poma- gala vsem tistim, ki so nekoli- ko zaostali. Za vsakega mora- mo imeti besedo, vsakomur moramo pomagati. Toda, če nekdo našo pomoč, pomoč ZB, odklanja, če s svojim delom ni vreden časti bivšega borca, potem tudi on od organizacije ne sme ničesar pričakova- ti...!«

Sicer pa so se na tem ob- čnem zboru pogovorili še o marsikaterih drugih stvareh! Ne bo odveč omeniti, da posa- mezne krajevne organizacije ne samo, da še doslej niso na- šle pravih stikov s člani, tem- več tudi še niso vseh sprejeli v organizacijo. So pa celo pri- meri, da ponekod niti ne vedo, koliko članov imajo. Razlog? Slaba evidenca, neurejena kar- toteka, finančno poslovanje »bolj po domače«. Ne velja to sicer za vse krajevne organi- zacije. Popolnoma napačno pa je spet mišljenje nekaterih po- sameznikov, ki smatrajo, da je delo odborov samo pobiranje članarine. Še več! Da je čla- narina — začetek in konec sti- kov s člani. Odveč so potem izgovori, da so bivši borci mlačni, pasivni, da neradi pri- hajajo na sestanke. Ne samo odbori, temveč vsi so dolžni premostiti težave, odstraniti vzroke in razen čisto specifič- nih nalog ZB delovati tudi po- litično. Saj je vendar toliko snovi, ki bi jo bivši borci radi obdelali, se o njej pogovorili!

Še so stvari, o katerih so go- vorili! Zdi se mi, da ni odveč omeniti tudi oceno, ki so jo v Ajdovščini dali o pošiljanju bivših borcev na klimatsko zdravljenje. Predlagajo nam- reč, da bi v vsej Sloveniji le morali upoštevati krajevne razlike in zato pošiljati bivše borce na zdravljenje predvsem iz tistih krajev, kjer je naj- več bolnih tovarišev in kjer bi bili najbolj potrebni zdrav- ljenja.

Na račun okrajnega zavoda za socialno zavarovanje je bilo izrečenih tudi dokaj ostrih pri- pomb. Bajè samo en človek v Novi Gorici zaslišuje priče, ki jih predlagajo tovariši za pri- znanje delovne dobe. Ker pa morajo bajè nad 20.000 prič zaslišati, in ker gre vse to po- časi od rok, razumljivo, tova- riši, ki so vložili prošnje, le- teh še vedno nimajo rešenih.

Ob koncu velja omeniti še naslednje! Občinski odbor ZB v Ajdovščini je doslej nagra- dil najboljše krajevno organi- zacijo — v Predmeji. Več raz- logov so imeli za to. Predvsem pa, ker so tamkaj bivši borci tako enotni, delavni in samo- stojno rešujejo skoraj vse pro- bleme. Tudi spomenik, postav-

ljen lani na Predmeji, je njihova pobuda, zamisel.

Tudi prihodnje leto bodo nagradili najboljšo organizacijo v občini. Za nagrado se že sedaj poteguje Ajdovščina, kjer so z nekaj energičnimi ukrepi uspeli zelo, zelo razgibati svojo organizacijo in bivše borce. Zadnjega njihovega sestanka se je udeležilo toliko ljudi, kot doslej še nikoli. Dalje! Uvedli so prispevek 40 din. Resnično: denarja nimajo, prošelj za

pomoči pa je vedno več. S skupnimi sredstvi pa se je že nabralo toliko denarja, da ga imajo za občasne podpore kar dovolj (na občnem zboru občinske organizacije so prispevek 40 din osvojili vsi delegati tudi za svoje organizacije).

Torej: zdaj velja za najboljšo organizacijo v občini Ajdovščina — Predmeja. Katera bo v bodoče...? Na občnem zboru pa je bilo razumeti, da se bodo za to mesto potegovalе vse.

Primerna spodbuda rodi uspeh

Lepo je čutiti vez med starimi in mladimi, ki jih pogosto razdvajajo svetovi. Generacija ne razume druge generacije. Starejša mlajši očita, da je brez idealov, brez ciljev, da je takšna zato, ker se ji ni treba boriti za obstoj, kakor se je bilo treba boriti nekdaj. Dve generaciji — dva svetova? Med njima nepremostljiv prepad? Pravi, da je čisto le znak staranja, kadar starejši ne razumejo mladine in jo obsojajo. Zagrenjenost zaradi izgubljene mladosti...

Takšne misli so me obhajale, ko je v Celju sredi predsednikovega poročila na občinski konferenci Zveze borcev prišlo na oder nekaj pionirjev, otrok padlih borcev, s šopkom rdečih nageljnov in s toplimi besedami: »Obljubljamo, da bomo odločno stopali po vaši poti in se po vas zgledovali...« Solze ganotja, ploskanje, odobravanje...

Kapetan JLA, delegat na konferenci, v razpravi potrdi mojo misel: »Mladini je treba nekaj nuditi in šele potem od nje zahtevati. Naj mladina čuti, da skrbimo zanjo, da jo razumemo in jo podpiramo v njenih težnjah...« V kolikor sem se popolnoma strinjal s to mislijo, pa nisem mogel soglašati s predlogom, naj bi v okviru Zveze borcev osnovali nekakšno sekcijo mladine, otrok padlih borcev. Cemu takšno cepljenje sil? Saj se mladina združuje in izživlja v svoji organizaciji. In k temu: mar takšen predlog konec koncev ne podpira celo kvarnih pojavov, ki so jih na konferenci tudi omenjali, da se namreč nekateri otroci padlih borcev čutijo pogosto vzvišene in so naduti? Toliko le na rob nekaterim mislim.

Celjska občinska organizacija sodi med najboljše v Sloveniji, zdi pa se mi tudi, da njene uspehe vsaj delno lahko pripišemo primerni spodbudi občinskega odbora krajevnim organizacijam. Pri tem ne gre za formalno plat, ki je tudi mikavna (na primer podelitev ličnih priznanj najboljšim krajevnim organizacijam), temveč predvsem za sposobnost stimuliranja, ki jo konec koncev lahko uvrstimo med organizacijske odlike.

Na konferenci je bilo 11 najboljših krajevnih organizacij in odborov celjskih četrti pohvaljenih: Gaberje, Breg-Polule, Dolgo polje, prva celjska četrt, tretja četrt, Štore, Medlog, Hudinja, druga četrt, Zavodna in Škofja vas. Podelitev priznanj je bila nadvse slovesna.

Predsednikov referat in razprava sta bogato gradivo, ki

ga bom skušal v kratkem naznačiti.

Vzgoja otrok padlih borcev: učni uspehi teh otrok ne zadovoljujejo. Neuspeh lahko pripišemo pomanjkljivi domači vzgoji, pa tudi pomanjkljivi skrbi osnovnih organizacij. V ta namen je bilo že nekaj posvetovanj s pedagogi in starši, ki so se stopnjevali po semetralnih počitnicah.

Članstvo in javno udejstvovanje: v primerjavi z letom 1956 se je razmerje med moškimi in ženskimi člani poslabšalo za 0,33 %, kar narekuje večjo aktivnost pri včlanjevanju žensk, ki imajo vse pogoje za vstop v ZB. Člani ZB se čedalje aktivneje uveljavljajo v organih oblasti in družbenem upravljanju. 62 članov ZB je bilo izvoljenih v ljudske odbore in v zbore proizvajalcev; 163 članov sodeluje v raznih

svetih in drugih odborih, v organih delavskega upravljanja pa 370 članov; od zadnjega občnega zbora je bilo včlanjenih 238 članov, kar pomeni le majhen del tistih, ki so sodelovali v NOB; sodelovanje z občinskim odborom je bilo tesno, tako da problemov ZB ni bilo težavno reševati.

Prošnje in pritožbe: komisija, imenovana za to področje, je v mnogočem izboljšala svoje delo. Četudi je stanovanjsko vprašanje zelo pereče, je komisija dosegla vsaj to, da so nekatere prošnje vnesli na občinsko prioriteto listo. 6 stanovanjskih primerov je bilo rešenih, 12 jih še čaka nujne rešitve; občinski odbor je izplačal najpotrebnejšim 60.000 dinarjev občasni podpor; sestanki borcev (imenujejo jih aktivni) v večjih podjetjih ugodno vplivajo na reševanje problemov razmestitve bivših borcev in sodelujejo celo v upravljanju podjetja.

Zbiranje zgodovinskega gradiva: v ospredju je priprava knjige »Celje v borbi za pravice in svobodo«, ki pa je nekolikant zastala. Dalje so v pripravi življenjepisi za spominsko knjigo padlih borcev in žrtev fašističnega terorja. Del tega gradiva je že v korekturi. V perspektivi bo treba poskrbeti za nove prostore Muzeja NO. Sklep: o tem naj družno razpravljajo Okrajni odbor ZB, OLO in občina Celje.

Javne prireditve: najuspešnejše prireditve lani so bile proslave občinskega praznika in »Dneva vstaje«. Osnovne organizacije so priredile skupaj 22 raznih proslav.

Razprava je načela več problemov, ki jih je nakazal predsednikov referat, v glavnem pa se je sukala okrog upokojitvenih problemov, problemov ideološke vzgoje in vzgoje otrok padlih borcev. Eden izmed delegatov je med drugim predlagal, naj bi Zveza borcev dala spodbudo za odhod mladinske delovne brigade na gradnjo avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb. Navzoči so predlog z odobravanjem sprejeli.

N. Ž.

Široka in pomembna razprava

Če bi hoteli na kratko označiti pomembnost občnega zbora Zveze borcev kranjskega okraja, bi morali začeti od konca: s sklepi in izvolitvijo novega odbora. V novem odboru so predvsem mlajši ljudje, ki niso preobremenjeni z drugimi funkcijami (v starem so prevladovali tovariši in tovarišice, ki so imeli funkcije v mnogih odborih, komisijah in so zato delu v Zvezi borcev posvetili le malo časa). Med sklepi pa je menda najvažnejši, da bo novi odbor pomagal občinskemu odboru pri osamosvojitvi. Ti bodo v bodoče namreč morali sami reševati vrsto nalog, ki jih do sedaj še niso.

In še nekaj je značilno za občni zbor v Kranju! Delegati

so precej časa razpravljali o političnem udejstvovanju bivših borcev, raznih napakah in končno tudi o liku bivšega borca, ki ga ljudstvo ocenjuje z mnogo strožjimi merili kot koga drugega. Mnogi bivši borci pa so tudi člani Zveze komunistov! Razprava v tej smeri je posebno važna prav sedaj, ko so volitve v Zvezno in Republiško ljudsko skupščino pred durmi. Naši ljudje, včasih celo nekateri člani ZB in ZK, ponekod izgubljajo smisel, kaj je prav in kaj ni, posebno kadar kritizirajo. Stanje pri nas v luči takih kritikov postane bolj črno kot je, ker negativne pojave posplošujejo, molčijo in pozabljajo pa na mnogo večje pridobitve, ki so sad našega razvoja po osvobo-

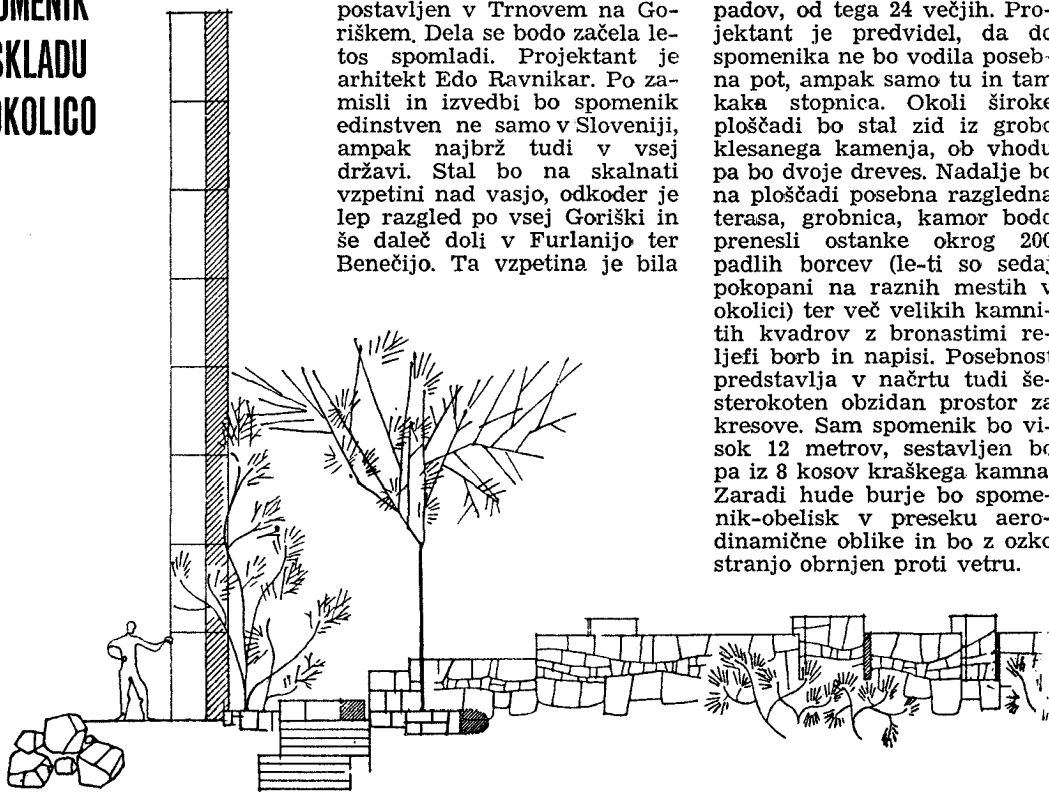
ditvi. Ponekod člani pogrevajo medsebojne spore, sektašijo proti ljudem, ki so bili med vojno v internaciji, izseljeni ali zaprti, oziroma so se v NOV kasneje vključili iz različnih vzrokov. Ne zgodi se slučajno, če ravno v takih krajih socializmu sovražni ljudje dvigajo glave, misleč da demokratizacija našega družbenega življenja pomeni popuščanje. Tudi nekateri naši ljudje včasih mislijo tako.

Delegati so govorili o pojavih, ki potrjujejo te trditve. V dveh krajih kranjskega okraja so gasilci hoteli v spominske plošče vklesati imeni okupatorjevih sodelavcev, češ da sta slučajni žrtvi vojne in zato zaslužita, da sta njuni imeni poleg imen komunistov, sekretarjev celic... Kdo ve, katera ustanova ali organizacija je med tisoči umnih in

SPOMENIK V SKLADU Z OKOLICO

Spomeniška komisija pri GO ZB NOV Slovenije je pred kratkim odobrila projekt spomenika padlim borcem, ki bo postavljen v Trnovem na Goriškem. Dela se bodo začela letos spomladi. Projektant je arhitekt Edo Ravnikar. Po zamisli in izvedbi bo spomenik edinstven ne samo v Sloveniji, ampak najbrž tudi v vsej državi. Stal bo na skalnati vzpetini nad vasjo, odkoder je lep razgled po vsej Goriški in še daleč doli v Furlanijo ter Benečijo. Ta vzpetina je bila

za časa vojne dominantna točka, zaradi česar je bilo po nepopolnih podatkih na njej in okoli nje kar 47 borb in spopadov, od tega 24 večjih. Projektant je predvidel, da do spomenika ne bo vodila posebna pot, ampak samo tu in tam kaka stopnica. Okoli široke ploščadi bo stal zid iz grobo klesanega kamenja, ob vhodu pa bo dvoje dreves. Nadalje bo na ploščadi posebna razgledna terasa, grobnica, kamor bodo prenesli ostanke okrog 200 padlih borcev (le-ti so sedaj pokopani na raznih mestih v okolici) ter več velikih kamnitih kvadrov z bronastimi reliefi borb in napisi. Posebnost predstavlja v načrtu tudi šestokoten obzidan prostor za kresove. Sam spomenik bo visok 12 metrov, sestavljen bo pa iz 8 kosov kraškega kamna. Zaradi hude burje bo spomenik-obelisk v preseku aerodinamične oblike in bo z ozko stranjo obrnjen proti vetru.

naprednih gorenjskih kmetovalcev, ki so večinoma podpirali partizane ali pa so se celo sami borili, izbrala ravno sina enega izmed vodilnih klerikalnih in belogardističnih voditeljev, kaznovanega s smrtjo, in ga poslala na prakso v London? Morda bo kdo pomislil, češ sin ni odgovoren za očeta. Toda miselnost sina izraža izjava, ki jo je del pred odhodom: Ko se vrnem s Volkswagmom, bom naučil Jugoslovane, kaj je socializem. Kako bo tak človek zastopal v tu-

jini jugoslovanske kmetovalce? Dalje! V nekem kraju zbira bivši priganjač vermanov podpise, ker bi rad kandidiral za poslanca.

Govorniki so nadalje govorili tudi o nekaterih posameznikih, ki so na vodilnih mestih v proizvodnji, so člani ZB in tudi ZK, pa so bili ob delitvi premij pohlepni, da so vzeli preveč, več kot so zaslužili. S tem so zelo škodovali ugledu bivših borcev.

V nekaterih podjetjih in tovarnah delajo tudi nekakšni

»aktivi« bivših borcev, ki se občasno sestajajo. Nekdo je omenil, da so takšni »aktivi« lahko zelo koristni za organizacijo in tudi za samo podjetje ali tovarno. Prvenstvena njihova skrb in delo naj bi bila pomoč članom ZB, ki bi si radi pridobili večje kvalifikacije ali vsaj zaposlitev. So primeri, kjer zlasti kmečki sinovi iz revnih krajev želijo zaposlitve v industriji, pa je ne dobijo, oziroma jih zapostavljajo. Drugod bivše borce zapostavljajo pri tečajih ali pa se ti sami

»Borec« št. 1 za leto 1958 je na strani 39 priobčil pet fotografij ujetih borcev NOV, ki ste jih našli pri nekem gestapovcu. Prosite, naj se vam sporoči, kdo so ti ljudje, kaj se je zgodilo z njimi, kje in kdaj so bili slikani, in če so še živi.

Ker sem bil borec XIV. divizije in sem se udeležil pohoda na Štajersko, sporocam, da enega borcev na sliki prav dobro poznam. To je zastavnik na levi zgornji in spodnji sliki. Pisal se je Franc Valušnik, partizansko ime Gorenjec, obveščevalni oficir Serčerjeve brigade in kasneje XIV. divizije. 24. februarja 1944 je bil s skupino partizanov ujet nad vasio Rastke pri Ljubnem. Za ostale tri borce na levi sliki spodaj se spominjam, da so bili v Serčerjevi brigadi, ne spominjam pa se njihovih imen. Tovarš Valušnik je bil kasneje pri raztrgancih na Vrnskem, od koder pa je pobegnil in se vrnil v XIV. divizijo, kjer je bil dalj časa kot oficir. Oba borca s srednje desne slike sta mi na videz znana, toda ne vem njunih imen in kdaj so ju Nemci ujeli. Borcev na ostalih slikah pa ne poznam.

Stanislav Žigmond-Niko, Vrhnika

Pripomba uredništva: Uredništvo je sprejelo več obvestil, v katerih tovariši izpovedujejo, da slike prikazujejo borce iz XIV. divizije, ki so bili zajeti zadnje dni nemške ofenzive februarja 1944. Oglašil se je tudi sam tovariš Valušnik, ki je izpovedal, da so jih slikali Nemci pred orožniško postajo v Ljubnem v Savinjski dolini nekako dva dni po zajetju, torej okrog 26. februarja. Borec, ki je uklejen skupaj z Valušnikom, je bil z njim skupaj tudi ujet pri neki kmetiji, kjer je stražil pred

hišo in ni opazil Nemcev. Doma je iz Loške doline in je bil leta 1946 še živ, ker je iskal pri Valušniku izjavo o svojem zajetju. Ujetnik, ki ima na glavi titovko (na levi spodnji sliki – levo od Valušnika) je neki Mamilović, ki je tudi preživel vojno, njegovo sedanje bivališče pa Valušniku ni znano.

*

V našem uredništvu se je zglasil tudi tovariš Stanko Janež, kmetovalec, doma iz Babnega polja, št. 10. Povedal je, da so ga Nemci ujeli februarja 1944 pri neki hiši nad Savinjsko dolino, ga pripeljali v Ljubno skupaj z zastavnikom Gorenjcem, obveščevalcem brigade in ga tam 27. ali 28. februarja pred neko hišo tudi slikali. Od tam so ga odvedli v Maribor in naprej v Nemčijo. V raznih ujetniških taboriščih je dočkal konec vojne in se vrnil domov. Tovarš na spodnji levi sliki, ki je priklenjen k zastavniku, je torej Stanko Janež. Od pretepanja je krvavel in se krvava sraga vidi poleg levega ušesa.

*

V I. številki letošnjega »Borca« smo na strani 56 čitali članek z naslovom »Letalec je strmoletil – ostala je njegova bluz«, ki ga je napisal tovariš Lojze Vršnik. V njem so nekatere netočnosti. Tako ni res, da je bilo iz Beretičeve hiše v Smarjeti pet bratov partizanov, kakor je izjavil Ciril Beretič. Slavko Beretič, njegov brat, je namreč padel kot belogardist. Nadalje tovariš Vršnik piše, da je Ciril Beretič kot borec, ob-

veščevalec in oficir prehodil vso Dolenjsko, Notranjsko in Primorsko. Lahko je prehodil vse te dele Slovenije kot borec ali obveščevalec, ne pa kot oficir. Oficir nikoli ni bil in še danes ni. Menimo, da bi v bodoče pri zbiranju gradiva za muzeje ali za časopise morali biti bolj kritični. Vse zbrane podatke bi bilo potrebno primerjati s podatki, ki z njimi razpolagajo organizacije ZB.

Za krajevni odbor ZB NOV Smarjeta: David Plut, tajnik in Martin Jerin, predsednik.

*

V svojem članku »Partizanska proslava velikega oktobra« na strani 459 revije »Borec« letnika IX (lanska 11. številka) tovariš P. A. Ogarev navaja nekatera netočna dejstva. Zdel bi ga popraviti. Za netočnosti ne smatram krivega avtorja članka, ker vem, da je podatke zbral 15 let po dogodkih, kar je precej pozno. Sam pa za dogodke po letu 1941 na Cerkljanskem ni mogel vedeti. V uvodniku »Trošilna akcija« ni točno, da so aktivisti srečno odnesli zastave 6. novembra 1942 iz Cerknega v Bukovo in Baško grapo. Res je, da so odnesli blago za ta predel že več dni prej v dveh etapah iz trgovine Jerneja Stravs »Balantača« v Cerknem. Blago je odnesel Peter Spik-Srečko, ki je zastave tudi sešil. V Baško grapo je zastave odnesla 6. novembra Justina Kikelj, poročena Brovč. Kdo jih je razobesil, ne vem. V odstavku s podnaslovom »Izvrševalci« ni točno, da

sta zastave na Bukovem razobesili Vencelj Obid-Matjaž in Jože Sedej, pač pa sta to napravila Franc Mlakar - Gustelj (padel aprila 1945) in Valentin Eržen-Osvetnik (padel 24. decembra 1942). Ta dva sta odnesla zastave od vasi Kočje proti Orešku, od Kočje proti Bukovem pa sta razobesila zastave Alojz Mlakar - Zmaj, Gustjev brat, in Peter Spik-Srečko. V odstavku »Uspeh akcije«, bi dodal, da izvršilci akcije niso tega dne odšli k partizanom zaradi same akcije, pač pa zato, ker je bilo to že vnaprej dogovorjeno. Valentin Eržen je že 5. novembra prišel k Petru Spiku, ta ga je pa spravil k posestniku Francu Cveku (Cumu) na Kočji, kjer je počakal 6. novembra in se udeležil akcije. Tudi Vencelj Obid-Matjaž je prišel k Petru Spiku že 6. novembra popoldne, pripravljen za odhod in se po akciji ni več vračal domov, pač pa so se vsi zbrali pri Spiku in odšli k partizanom.

Peter Spik, Nova Gorica

*

V prvi številki letošnjega »Borca« ste objavili pet nedokumentiranih fotografij ujetih partizanov. K srednji sliki na desni strani, ki predstavlja dva ujetnika, dajem naslednje pojasnilo: Majši – levi je Franci Stangar, doma iz Stana pri Mirni na Dolenjskem. V NOV je odšel leta 1943, se udeležil borbe v Jelenovem žlebu in dočkal kapitulacijo Italije v Mavertenu nad Crnomljem. Udeležil se je tudi pohoda XIV. divizije na Štajersko. Tam je bil leta 1944 ujet in interniran. Po osvoboditvi se je vrnil in vstopil v Ljudsko milico. Služboval je na javnem tožilstvu v Trebnjem in v Novem mestu do upokojitve zaradi bolezni. Pred nekaj leti je zaradi TBC umrl. Mitja Antčik, Novo mesto

zanje dovolj ne zanimajo. Tako ti ljudje zaostajajo po strokovnosti. Bilo pa je tudi nekaj posameznikov, ki so, čeprav z enakimi kvalifikacijami, ostali podrejeni bivšim sovražnikom. To pa zato, ker se je oni drugi znal prilizovati, ker je iskal zveze in ker je uspel najti svojega nekdanjega pajdaša. Paziti je treba, da se ti »aktivni« ne bi izrodili v nekakšno opozicijo organom samoupravljanja, sindikatom...

Precej so razpravljali tudi o izvenarmadni vzgoji, ki ni takšna kot bi morala biti. Za izvenarmadno vzgojo je treba izkoristiti proslave, kakršna je bila v Dražgošah, negovati partizanske tradicije v povezavi s taborniki, telovadnim društvom »Partizan« in platinici.

V letošnjem letu bo ZB organizirala proslavo petnajste obletnice ustanovitve Prešernove brigade. Gradivo za zbornik že zbirajo. Uredili bodo grobišče padlih borcev pod Krvavcem, kjer ležijo borci II. grupe odredov, padli 1942. Tudi na Rovtarici in v Gorenji

vasi bodo uredili grobišče, postavili spomenike na mestu, kjer je bila leta 1941 ustanovljena Jelovška četa in nekaj kasneje tudi Cankarjev bataljon. Radovljičani bodo označili mesto, kjer je bila leta 1936 okrajna konferenca KPJ. Napisali so 170 strani predvne zgodovine delavskega gibanja na Gorenjskem in okrog 100 strani iz leta 1941. Sam Kranj, pa tudi Jesenice, bi kot močni središči delavskega gibanja v predvojni dobi vsekakor morala imeti temu primerne spomenike. Posebno še zaradi tujskega prometa, saj skozi obe mesti vsako leto pride na tisoče tujcev v našo državo. Vsakoletno proslavo na Okroglem, kjer je leta 1942 junaško padlo v znani Okrogelski jami 8 partizanov, pet pa je bilo ujetih, ker so bili omamljeni od plina, naj bi prevzel v skrb okrajni komite Ljudske mladine. S tem bi proslava iz krajevnega merila postala okrajna, kar tudi zasluži, saj je bila tragedija v jami nekaj najbolj veličastnega v borbi gorenjskega ljud-

stva. Večina padlih so bili mladinci, Žagar pa mladinski voditelj. 4. julija bo na Jesenicah v Zelezarskem muzeju odprta tudi soba, kjer bo razstavljeno gradivo iz NOB in borbe jeseniškega proletariata.

Okrajni odbor ZB je v preteklem letu organiziral kolonijo za otroke padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, kjer je letovalo v štirih izmenah nad 1000 otrok. Mladinci so večkrat prosili, naj bi take kolonije organizirali tudi za starejše letnike, to pa samo zaradi tega, ker se tako lahko snidejo otroci z enako ali isto usodo.

Končno je tudi več govornikov omenilo vprašanje socialnega zavarovanja revnih kmetov, udeležencev NOB, kar bo treba urediti. Nekdo je dobil račun za zdravljenje, ki ga ne more poravnati, razen če bi prodal vse, kar ima...

Vsekakor pa je občni zbor potrdil, da je Zveza borcev okraja Kranj postala važen družbeni činitelj in da je napravila v zadnjih dveh letih velik korak naprej.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*S krvjo smo svojo
naša polja pognojili,
da bi rodila kruh
nekoč za vse ljudi.*

*Ko za svobodo smo se
v sužnjih dneh borili,
smo zrlí še pred smrtjo
naše lepše dni.*

*Svoboda je ljubezen,
kruh in sreča,
umreti zanjo
slava je največja,
živeti zanjo je
najvišji cilj.*

(CRNUČE)

*Ves nem ležiš, a vendar govoriš:
»Vse dal sem ljubljeni svobodi!«
Čeprav junak, nevzdradno spiš,
živeli bodo v tebi mladi rodi.*

(POLICE)

KRATKE NOVICE

● **SENOVO** – Čeprav so v tem kraju že več časa razpravljali o načrtu za postavitev spomenika padlim borcem na območju svoje občine, so to namero na zadnjem obnem zboru ZB spremenili. Namesto spomenika so sklenili postaviti prosvetni dom – v spomin na padle borce. V domu bi imele prostore razen organizacije ZB tudi druge družbene organizacije. S spominsko ploščo, ki bi jo vzdicali v zunanjo steno, ali s kakim drugim posvetilom, pa bi bilo povedano, da je dom posvečen padlim borcem.

● **SUBOTICA** – V delavnici Aerokluba izdelujejo drugi primerek prvega letala, ki je bilo izdelano na jugoslovanskem ozemlju. Delo vodi sam konstruktor prvega letala Ivan Sarič, star 81 let. S prvim letalom je Sarič prvič poletel septembra 1910. leta, torej pred 48 leti. Bil je prvi Jugoslovčan, ki se je srečno dvignil od tal, preletel nekaj sto metrov in nato lepo pristal. Letalo je imelo krila izdelana iz lesa in prevlečena s platnom »amerikan«, hram je vseboval sam 10 litrov bencina, kolesa pa so bila od navadnega dvokolesa. V sedanjem letalu bodo vgradili originalni letalski motor in vijak, ki sta delo Sariča izpred petih desetletij. Letalo bo razstavljeno v muzeju vojnega letalstva v Zemunu.

● **MARIBOR** – V ulici heroja Tomšiča so v preurejenih prostorih muzejske stavbe odprli stalno razstavo iz narodnoosvobodilne borbe. Muzejska zbirka zdaj nekaj tipičnih oznak zgodovinskega dogajanja v razdobju 1918 do 1945 na področju Maribora in ozemlju, ki je povezano z njim. O novi muzejski zbirki bomo obširneje pisali v eni prihodnjih števil.

● **VRNJAKA BANJA** – Lanskega decembra je umrla Andrijana Ljubičić, osební vojaški vojni invalid. Pokojni je bila prva ženska, ki je v I. svetovni vojni bila borec v srbski vojski. Dobila je tudi čin rezervnega narednika. Nekajkrat je bila ranjena, dobila je več srebrnih in zlatih medalj za hrabrost ter »Albansko spomenico«. Tudi II. svetovne vojne se je Andrijana aktivno udeležila, njen sin pa je padel kot borec.

● **PARIZ** – Svetovna federacija bivših borcev je lani decembra priredila v prostorih hotela Krilon razprodajo daril, ki so jih

poslale države-članice. Čisti dohodek znaša 5 milijonov frankov. Tudi ZB NOV Jugoslavije je poklonila federaciji v korist dobrodelne prodaje več folklornih predmetov.

● **NEW YORK** – Konferenca FAO (organizacija Združenih narodov za prehrano in gospodarstvo) je sprejela priporočilo sveta FAO o tem, da se prizna Svetovni federaciji bivših borcev položaj svetovalca.

● **LUXEMBURG** – 16. decembra 1957 so predstavniki Svetovne federacije bivših borcev podpisali sporazum o finansiranju federacije. Ustanovljen je poseben fond, kamor se bodo stekali vsi dohodki federacije. V začetku se bodo dohodki stekali samo iz evropskih organizacij, kasneje pa tudi iz drugih delov sveta, predvsem iz ZDA. Predsednik fonda je belgijski princ Albert Eduard, blaginjak pa Holandec O. M. E. Lupart.

● **SARAJEVO** – Muzej ljudske revolucije je prve dni januarja odprl v mestnem domu razstavo »Kozara v narodnoosvobodilni vojni« in izdal 80 strani obsegačo publikacijo o Kozari in Kozarčanih med vojno. Razstava bo trajala vse leto. Aprila letos bodo ob 15-letnici proboja na Sutjeski, ki bo julija odprl razstavo, ki bo prikazala V. ofenzivo – najtežje in najbolj kritično obdobje vse vojne. Pripravljajo tudi razstavo o desantu na Drvar, I. in II. zasedanju AVNOJ in o Romaniji.

● **SARAJEVO** – Smučarsko-planinsko društvo JLA »Jahorina« je izvedlo partizanski pohod »Po sledovih Prve proletarske brigade«. Pohoda se je udeležilo 30 članov društva. Udeleženci so obiskali Brezovoč, Veliko polje, Presjenice in Kijevo. Pri izviru Bosne, v Brezovoči in Kijevu so položili vence na spomenike padlim borcem.

● **RAB** – Aprila 1945 je padlo blizu mesta 7 borcev 9. dalmatinske udarne brigade. Sedaj so jim postavili spomenik, kosti pa prenesli v skupno grobnico.

● **LJUTOMER** – Na zadnjem obnem zboru Zveze borcev so ugotovili, da se večina bivših borcev aktivno udeležuje v družbenem in političnem življenju občine. Od 125 članov jih je namreč na vodilnih mestih v organi

družbenega in delavskega samoupravljanja ter v vodstvih političnih in družbenih organizacij kar 80. Odbor je bil aktiven in je zbral potrebna finančna sredstva za postavitev plošče Cirilu Jurešu ter za obdaro vanje otrok padlih borcev in vojnih vdov. Občni zbor je zato izrekel priznanje odboru in nakazal smernice za delo v letu 1958.

● **SLAVONSKI BROD** – V proslavo 15-letnice pionirske organizacije so na osemletki v vasi Trnjane odkrili spominsko ploščo padlemu pionirju, borcu NOV, Milanu Djakoviću.

● **OHRID** – Republiški odbor Zveze vojaških vojnih invalidov Makedonije je sklenil zgraditi na obali Ohridskega jezera sanatorij za težke vojne invalide. Gradbena dela se bodo začela spomladi.

● **BEograd** – Januarja je bil v Beogradu sestanek sekcije bivših internirancev in deportirancev pri Centralnem odboru ZB NOV. Udeleženci sestanka so razpravljali o aktivnosti sekcije ter o zbiranju snovi in pisanju spominov iz taborišč.

● **KNEŽEVAC** – Prvi komandant nekdanjega Kosmaškega partizanskega odreda, narodni heroj Ljubomir Ivković, je odkril spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Spomenik stoji na vzvišenem mestu sredi vasi. Visok je 7 metrov, zgrajen pa iz beloga marmora. Pod obeliskom je 15-tonski sarkofag.

● **BARE PRI KRAGUJEVCU** – Člani Zveze borcev NOV so postavili spomenik 106 padlim borcem in 50 žrtvam fašističnega nasilja iz tega mesta. Člani ZB so sredstva zbrali sami, pomagali pa so tudi s prostovoljnimi delom.

● **TUNIS** – V Medjez-el-Babu so odkrili spomenik britanskim vojakom, padlim med II. svetovno vojno v Severni Afriki. Svečanosti se je udeležilo okrog sto članov družin padlih britanskih vojakov.

● **VARSAVA** – Bivši borec, udeleženec bitki pri Tobruku in Monte Casinu, je obol el za rakom. Zaprošil je Svetovno federacijo bivših borcev za neko zdravilo, ki ga na Poljskem ne more dobiti. To je »Estripe«, ki v nekaterih primerih uspešno zdravi nekatere vrste raka. Svetovna federacija je, čeprav načeloma ne re-

šuje prošenj posameznikov, kupila v Franciji to zdravilo in ga poslala v bolnišnico, kjer se zdravi oboleli Poljak.

● **ZAHODNA NEMČIJA** – »I. G. Farbenindustrie« je odbila zahtevo Mednarodnega komiteja Oswiecim, naj bivšim internirancem prizna enako odškodnino kot Židom, ki so med vojno delali v koncentracijskih taboriščih. Pred kratkim je namreč družba izplačala kot odškodnino bivšim židovskim zapornikom nad 30 milijonov mark. Mednarodni komitej Oswiecim je zahteval izplačilo 36 milij. mark. Predsednik komiteja je izjavil, da bo komitej vložil tožbo proti družbi pri rednem nemškem sodišču.

● **KOTOR** – Na zgradbi Doma kulture v vasi Stoliv so odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Proslave se je udeležilo veliko število okoliških prebivalcev, sledil pa ji je sprejem mater, vdov in otrok padlih borcev.

● **ČAPLJINA** – Občinski odbor ZB NOV je sklenil letos začeti urejevati posebno partizansko pokopališče. Tega niso dosedaj mogli napraviti, ker Čaplina še ni imela urbanističnega načrta.

● **RADGONA** – Sredi januarja je upravni odbor Zveze borcev polagal obračun svojega dela pred rednim letnim obnim zborom. Lani 29. novembra so odkrili kar tri spominske plošče. Obdarovali so vojne vdove in otroke padlih borcev ter žrtve fašističnega nasilja. Občni zbor je sprejel vrsto sklepov, tako na primer: 4. julija bodo postavili spominsko ploščo padlim prvobornikom Francu Pinčariču iz Spodnje Šavcnice ter Jakobu Vreči iz Črešnjevca. Plošči bodo vzdicali na šolski poslopji v Radgoni in Šavcnici, kamor sta oba prvobornika nekdanj hodila v šolo. Nadalje se bo organizacija ukvarjala z vzgojo otrok padlih borcev, več članov pa bo poslala na zdravljenje. Nadalje bodo še zbirali zgodovinski material. Začeti nameravajo tudi zbirati sredstva za veličasten spomenik, ki naj bi stal sredi trga.

● **BIHAČ** – Zveza borcev in okrajni ljudski odbor sta dosedaj poslala na šolanje 974 otrok padlih borcev in žrtve fašističnega nasilja. Izdatki za šolanje znašajo približno 100 milijonov dinarjev letno. Občinski ljudski odbori so prispevali 42 milijonov dinarjev, ostalo pa bo dal Zvezni izvršni svet.